

FELADATBANK

anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban

(A pdf-változat [a kiadott kötethez](#) képest kisebb javításokat tartalmaz, és nem mindenhol egyeznek meg a lapszámai azzal.)

Feladatbank

anyanyelvi tanórák tervezéséhez
az V–VIII. osztályban

2. kötet

Szerkesztette: Kádár Edit

Szerzők:

Bartalis Boróka
Kádár Edit
Tamás Adél

Munkatárs:

Köllő Zsófia

Szerkesztette:

Kádár Edit

Lektorálta:

Németh Boglárka

Illusztrációk:

Tomos Tünde, Orosz Annabella

Borító és számítógépes grafika:

Orosz Annabella

A kötet anyagai oktatási célokra felhasználhatók a forrás hivatkozásával.



Küszöb¹

„...a nyelvre vonatkozó ismeretanyag nem átadandó a tanulóknak, hanem kibontandó belőlük.” (Szende Aladár: *Anyanyelvünk a középiskolában*. Budapest, 1972. 102.)

Többszöri módosítás után a 2009–2010-es tanév elejétől lépett életbe az az V–VIII. osztály számára készült magyar nyelv és irodalom tanterv, amelyet csak a 2017–2018-as tanévtől váltott fel egy új. Már ez a 2009-es tanterv is deklaráltan funkcionális személetű, és a szövegértés-szövegalkotás kompetenciaterületre fókuszál, hangsúlyozva, hogy „a nyelvi tartalmak, a nyelvtani ismeretek nem öncélúak, hanem funkcionális és gyakorlati szerepük van abban, hogy a helyzetnek megfelelő, hatékony nyelvi közlés valósuljon meg.” Hogy ez mégsem jelentette – nemhogy varázsütésre, de közel egy évtized alatt sem – az ismeretközpontú nyelvtanítástól való elmozdulást, annak az oka részben magában a tantervben kereshető.

Ha ugyanis a 2009-es tantervet az implikált szaktudományok közül a nyelvtudomány felől vesszük szemügyre, első látásra megdöbbentő annak korszerűtlensége. A tanterv ugyanis – az azt értelmező segédlet híján – úgy tűnhet, hogy szaktudományi perspektívából nézve gyakorlatilag aláássa a hitelességét annak a szemléleti váltásnak, amit a módszertani alapvetésében megelőlegez, azáltal, hogy ugyanazt a „művi” kategóriákból építkező „álrendszer” mutatja fel, amelyet évtizedek óta változatlan formában ismerünk az iskolai oktatási gyakorlatból. Ez az impresszióink részben abból fakad, hogy a tantervi rendszerzésben megkerülhetetlen néhány olyan terminus használata (szófajelnevezések, mondatrészek stb.), amelyek könnyen aktiválhatják azt a „nyelvtant letanító” gyakorlatot, amelynek a hagyománya a hazai oktatásban is hosszú évtizedekre² nyúlik vissza. A tantervi

¹ Ezt a részt *Előszónak* kellett volna nevezni, de az előszót a legtöbb olvasó átugorja, mi pedig szerettük volna, ha senki nem fut át efelett, ezért tettünk ide egy botlasztó címet. Az előszóból minden szót megspóroltunk, amit meg lehetett. Ami maradt, az a szükséges minimum. Enélkül a feladatbank használatát csak saját felelősségére ajánljuk minden olvasónak.

² Igazságtalan lenne persze mindent kizárólag az oktatást nyakába varrni, hiszen a magyar nyelvészetben az egymást váltó vagy egymással versengő nyelvelméletek és nyelvtudományi iskolák prioritásai közé jellemzően nem tartozik az iskolai oktatásra fordíthatóság kérdése, bár az 1970-es évektől minden évtizedre jut legalább egy paradigmaváltó reformkísérlet. (L. 1970-es években az MTA Nyelvtudományi Intézetének keretében működő, Szépe György vezette Fiala Nyelvészek Munkaközösségének munkaanyagait; a 80-as évek Bánréti-programját és munkatankönyveit; a 90-es évek funkcionális-kognitív nyelvészeti irányzatához tartozó, Tolcsvai Nagy Gábor nevével fémjelzett tananyagokat; vagy minden idők legnagyobb oktatási programcsomag vállalkozásaként a 2004–2008 között fejlesztett SuliNova (később Educatio Kht.) programcsomagot Arató László és Kálmán László szakmai vezetésével.)

rendszert a tanár számára láttató terminológia használata persze az új tantervben sem megkerülhető. Abban viszont látványos a változás, hogy míg a korábbi tantervben az inerciára rásegített az is, hogy az egyes évfolyamokhoz rendelt tartalmak struktúrájában nem történt változás (vö. a klasszikus leíró nyelvtanokból örökölt, fordított piramissal modellálható nyelvi szintek hierarchiájának a továbbéltetése: a hangtól a szövegig terjedő osztályokkal), a 2017-es tanterv nem a grammatika oktatását tekinti fő feladatának, így nem a leíró nyelvtan rendszere lesz a nyelvi ismeretszerzés vagy a nyelvérzék fejlesztésének rendező elve sem. Vagyis egy-egy jelenség megismerése (vagy akár elnevezése) nem jelenti azt, hogy az adott jelenség minden típusát vagy a vele azonos jelenségkörbe tartozó többit is sürgősen meg kellene ismertetnünk. Például nyugodtan megismerhetjük és megnevezhetjük 5. osztályban a kérdőszókat, miután a tanulók különféle beszédhelyzetekben és feladatok keretében találkoztak kérdőszavas kérdő mondatokkal, megtapasztalták azok sokféle kommunikációs funkcióját, használatát, formáját stb. Ez sok mindenre jó lesz nekik később, pl. idegen nyelvek tanulásában is. De ez nem jelenti azt, hogy rögtön neki kell esnünk a többi névmásnak is, vagy netán magának a névmási szófaji osztálynak (arról nem is beszélve, hogy sok esetben szakmai szempontból sem biztos, hogy létezik értelmes osztályozás, pl. a leíró nyelvtanok által szamon tartott névmási kategória és az alá sorolt kilenc névmási osztály semmilyen szempontból nem alkotnak egységes szóosztályt). Osztályozásokat csak a tapasztalatok rendszerezésének eszközeként érdemes használni, és ott is inkább a problematizálás igényével, vagyis a rendszerezésre mint eljárásra fektetve a hangsúlyt, leszámolva az éles határok meghúzhatóságának illúziójával.

Mindebből természetesen következik, hogy minden nyelvi eszközt ott érdemes ismertetni, felfedeztetni, ahol használatuk szempontjából (és nem egy elvont leíró nyelvtani rendszer felől) indokolt. Így nem az elmélet szűkíti be a tárgyalandó jelenségek körét, hanem például az életkori sajátosságok vagy a szövegértési képességek szintje szabhatja meg, hogy milyen jelenséget mikor és hogyan állítsunk fókuszba. A nyelvi eszközkészletre való fókuszálás célja pedig nem egy „nyelvtan” (és a hozzá tartozó metanyelv) tanítása, hanem az, hogy *az iskolából kikerülők képesek legyenek minden várható helyzetben megtalálni a megfelelő nyelvi változatokat és grammatikai formákat – a helyénvaló (szituatív, beszédhelyzethez igazodó) nyelvhasználati formákat –, vagyis egy megfelelő szintű beszédkultúrájuk alakuljon ki.*

Ehhez az is szükséges, hogy a nyelvi nevelés ne hallgassa el a variabilitást (változás és változatok léte), amely a nyelvek alapvető tulajdonsága

(és amelyet a rendszerközpontú nyelvtanok nem tudnak kezelni). Világossá kell tennie, hogy a nyilvános megszólalásokban és főképp az írott szövegekben alkalmazott, kiemelt nyelvváltozat (az ún. sztenderd) rendszere nem egyenlő „a” magyar nyelvvel, hiszen egyéb nyelvváltozatok is élnek, és ezeket bizonyos kommunikációs helyzetekben természetes módon használjuk. A romániai magyar gyermekek például olyan kétnyelvű beszélőközösségekben élnek, amelyben anyanyelvváltozatként (régiótól függetlenül) egy, a többségi nyelv hatását is mutató nyelvváltozatot sajátítanak el, amely nem egyezik a magyarországi sztenderddel. A nyelvi nevelés célja, hogy a beszélő anyanyelvváltozata mellé (és ne azt helyettesítve) tanulja meg a magyar sztenderd változatát (amelyet elsősorban az írásbeliséggel ajánlatos összekapcsolni), és differenciáltan, a kommunikációs helyzetnek megfelelően legyen képes váltogatni az egyes nyelvváltozatokat. A nyelv vagy nyelvváltozat az identitás részét is képezi, így ha helytelennek/magyartalannak stb. minősítjük egy diák nyelvváltozatát (legyen az egy területi nyelvváltozat, egy kontaktusváltozat stb.), akkor az identitását is megkérdőjelezzük (hiszen ezt a változatot a szüleitől, közösségétől tanulta), az így teremtett belső konfliktus egyik lehetséges feloldása pedig a „nem jól beszélt” nyelvből való kivonulás. Ez elkerülhető az additív (vagyis hozzáadó) szemlélet által, mely a sztenderd (vagyis a kiemelt presztízssú nyelvváltozat) normáját nem úgy akarja érvényesíteni, hogy helytelennek minősíti a diákok nyelvi megnyilatkozásait, hanem egy másik változat megmutatásával, majd a változatok közötti választásnak a beszédhelyzet paramétereitől való függésének boncolgatásával járul hozzá a nyelvi- és beszédkultúra fejlesztéséhez.

Az elmúlt évtizedbeli kutatásaink ezekhez próbálnak eszközt nyújtani.

A segédanyag

A kezdeményezésnek, amely a 2009/2010-es és 2010/2011-es tanév egy-egy félévében, egy magiszteri óra keretében indult, majd önálló kutatássá nőtte ki magát, az volt a célja, hogy az akkori tantervre alapozó, de annak – műfajából is adódó – hiányosságait kompenzáló segédanyagot fejlesszünk, amely szaktudományos szempontból is adekvát, és amely egyszerre oldaná meg a tanterv mellől hiányzó értelmezési segédlet és az oktatási folyamatból hiányzó oktatási segédlet problémáját. A projekt munkatársai mind korábbi magiszteri hallgatók, mai gyakorló tanárok, akik több helyszínen, többféle nyelvi környezetben és iskolatípusban próbálták ki saját óráikon az elkészült anyagokat, és „forgatták vissza” az anyagba tapasztalataikat.

Az egyik alapvető kérdés, amiben már a munkafolyamat elején döntünk kellett, „műfaji”. Az egyértelmű volt, hogy nem tankönyvet akarunk írni, de azt tisztázni kellett: munkafüzetet vagy oktatási segédletet tervezzük? Az *is-is* válasz nagyon közel áll a *sem-sem*-hez. Ezzel tisztában voltunk, mégis amellettt döntöttünk, hogy ötvözni próbáljuk a kettőt. Ugyanis miközben elsősorban a tanár számára szeretnénk megmutatni egy olyan lehetséges módját a tantervi tartalmak feldolgozásának, amely nem ismeretátadásra van berendezkedve, hanem elsősorban a nyelvérzék, a nyelvi megformálásra való érzékenység fejlesztésére összpontosít, ugyanakkor ezt csak olyan feladatsorokon tudjuk hatékonyan illusztrálni, amelyek önmagukban, munkafüzeti feladatokként is megállnák a helyüket. A gyakorlatban ez úgy néz ki, hogy a feladatok felvezetőjében a tanár számára leírjuk, hogy az adott feladatsorral mit akarunk megmutatni a nyelv működéséből, honnan hová akarjuk eljuttatni a diákokat, milyen lépéseken keresztül, és útközben mi(ke)t akarunk felfedeztetni, megtapasztaltatni, reflektálttá tenni stb. Ugyanitt javaslatokat teszünk az adott feladathoz társítható munkaformákra és módszerekre, illetve ahol erre mód van, a differenciálásra is. Ezzel a felépítéssel azt szeretnénk lehetővé tenni, hogy – ilyen irányú továbbképzők hiányában is – a tanár számára követhetővé váljon az a szemléletmód és logika, amelynek ismeretében immár ő maga is látja: melyek azok a gyakorlatok, amelyek kötelezően részei a gondolatmenetünknek, és azok, amelyek egy-egy speciálisabb, a gondolatmenetet alapvetően nem befolyásoló rész kérdés felé visznek, ekként képes legyen válogatni az anyag által kínált feladatokból az osztály igényeinek és az oktatás egyéb körülményeinek megfelelően.

A projekt a jelen közoktatási helyzetben mindenképpen egy provokatív vállalkozás, noha csak egy olyan **gyakorlatot** próbál meghonosítani, amit már a korábbi tantervek is előírtak (bár nem adtak hozzá eszközöket). Ugyanakkor kísérleti jellegű, olyan értelemben is, hogy (a 2017-es tantervet is meghatározó) modern szaktudományos eredmények hogyan építhetők be az oktatásba, illetve hogyan lehet egy **oktatható modell**jét létrehozni mindannak, amiről (többé-kevésbé) szakmai konszenzus van.

Egy olyan oktatható modellt próbáltunk kidolgozni, amely a négyéves ciklust **egyetlen egységes folyamatnak** tekinti, a gyermekek életkori sajátosságaihoz igazodik, és egy követhető logika mentén fűzi fel a tantervben megjelölt tartalmakat. Ennek kiindulási pontjaként a legegyszerűbb helyzetekből: tipikus³ események képi és nyelvi megformálásnak kontrasztálásából

³ Tipikus eseményen olyan eseményeket értünk, amelyeknek nagyon világos a szerkezete (kik a szereplők? ki kinek mit csinál?) már egy ötödikes gyerek számára is.

indulunk ki, ugyanannak a valósággrészletnek a képi eszközökkel és nyelvi elemek kiválasztásával és rendezésével való megformálását állítjuk párhuzamba. Ezzel nemcsak azt akarjuk hangsúlyozni, hogy a „táj”-hoz képest mindkét megformálás (képi és nyelvi) is csak „térkép”, hanem egyúttal vizuálisan is hozzáférhetővé tesszük azokat az elemeket, amelyeknek a nyelvi megfelelőjét (és azok konfigurációit) vizsgálni kívánjuk. Fokozatosan ebből bontunk ki minden további, a szövegértési- és szövegalkotási kompetenciát befolyásoló grammatikai, diskurzuszemantikai, pragmatikai stb. tényezőt, azt járva körül, hogy egy szituáció/esemény többféleképpen is megkonstruálható, s ennek megfelelően többféle nyelvi reprezentációja lehetséges, amelyek között a választás a kontextus és annak elemei, a beszédszándék, a nézőpont, a nyelvváltozat, a címzett stb. függvénye.

Munkánkat – az egységes folyamatként tekintett négyéves ciklusban gondolkodás okán – nem évfolyamokra bontottuk, noha a felépítés logikája jórészt követi azt, amit a 2017-es tanterv a gimnáziumi oktatás évfolyamaihoz rendel.

A háttér

Koncepcióját tekintve a segédanyag a pedagógiai paradigmák közül a konstruktivista tanulásfelfogáshoz kapcsolódik, mely szerint a tanulás aktív folyamat: a tanuló meglévő és kognitív (megismerő) rendszerekbe rendezett tudása segítségével értelmezi az új információt. Vagyis a tudást nemcsak egyszerűen befogadja, hanem létrehozza, megkonstruálja, így ebben a folyamatban alapvető szerepet játszik az előzetes tudásrendszer (ismeretek, tapasztalatok, affektív elemek stb.). A segédanyag tehát nem kimeneti tesztekre felkészítő „receptfüzet”, hanem **a tudáskonstruálás folyamatának elősegítését szolgáló eszköz.**

Ennek egyrészt természetszerű következménye, hogy az előzetes tudásba/tapasztalatba ágyazódó deduktív megközelítést kövesse egy induktív logika szerint haladó elrendezés, mely figyelembe veszi, hogy a megértést az előzetes tudás (esetünkben például a gyermek nyelvhasználati tapasztalata, nyelvérzéke) határozza meg, és hogy már egyszeri tapasztalás is elegendő olyan közvetkeztetések vagy általánosítások megfogalmazására, amelyek aztán a nyelvi jelenségek vizsgálatával próbára tehetők (cáfolhatók vagy megerősíthetők, esetleg árnyalhatók).

A választott háttér másik természetszerű következménye egy olyan módszertan adoptálása, melynek értelmében csak olyan jelenségeket helyezünk fogalmi összefüggésbe, nevezünk meg, amelyekhez már feladatokon,

megfigyeléseken keresztül eljutottunk. A nyelvtani fogalmak bevezetését nem kerüljük, csak nem tekintjük célnak a folyamat egyik pontján sem. Ahol használjuk, ott ez inkább eszköz, mint cél: egy „rövidítési eljárás”, hasonlóan ahhoz, ahogy a *Kovács Robi* címkét használjuk ahelyett, hogy *Tudod, az a szeplős fiú, akivel a tegnap találkoztunk a piacon, amikor éppen a dinnyét fizettük ki, és olyan kedvesen köszönt.*

A feladatsorok megformálásában és a hozzájuk rendelhető módszerek kiválasztásában is azt tartottuk szem előtt, hogy a tanulóknak ne pusztán kérdésekre kelljen megtalálniuk a választ, hanem különböző típusú műveleteket kelljen végezniük, amelyek nyelvi jelenségek önálló felfedezéséhez, hangalak és jelentés kapcsolatának feltárásához vezetnek. A különböző nyelvi játékok, szituációs gyakorlatok lehetővé teszik, hogy a tanulók saját maguk fedezzék fel a nyelvi szabályszerűségeket, azokat pedig újabb gyakorlati helyzetekben alkalmazzák és hasznosítsák. A feladatok jelentős része nyelvi adatokkal való műveletek végzése, melynek eredménye lehet szabályfelfedeztetés (a lineáris építkezés grammatikai szabályai, a kontextus hatása a közlések jelentésére és formájára stb.), vagy egyszerűen annak megtapasztalása, hogy a nyelvi elemkészlet variálása, valamint a nyelvi megformálás lehetőségeiből való választás milyen módon befolyásolja a mondat és a szöveg(környezet) kétirányú viszonyait. Úgy tűnik, hogy azok a diákok, akik problémamegoldó eljárásokban és műveletekben szereznek jártasságot önkényesen létrehozott, és a nyelv lényegéről, működéséről semmit nem mondó taxonómiák helyett, árnyaltabb kommunikációra, gondolkodó, megismerő tevékenységre képesek.

A szóbeli és írásbeli kommunikációs képességek (interpretáció és produkció) fejlesztésének egyik legfontosabb komponenseként a **nyelvérték** (vagyis a nyelvi jelenségekre, a nyelvi megformálásra való fogékonyság) fejlesztését látjuk, ezért egyrészt nagy hangsúlyt fektetünk azokra – a korábbi tanterv és nyelvtantanítási gyakorlat által marginálisnak tekintett – aspektusaira is a megnyilatkozásoknak, amelyek nem az elemkészletre, hanem azok konfigurációjára, valamint ezek jelentésére/megértésére vonatkoznak (a szórend variációi és az egyes szórendi elrendezések jelentésbeli implikációi, az ezekhez kapcsolódó intonációs minták, a hangsúly és nyomaték kérdései, érzékenység arra, hogy a különböző szórendi elrendezések különböző szöveggörnyezeteket idéznek, különböző szöveggörnyezetben lesznek odaillők stb.). Másrészt a szavak mondatbeli szerepe helyett az egyes szerkezetek funkciójára helyezzük át a fókuszot, ami az öncélú mondatelemzési gyakorlat helyett annak az elemsornak az együttlátására kondicionálja a diákokat, amelyek például együtt nevezik meg az esemény egyik szereplőjét.

Harmadrészt a nyelvérzékfejlesztés kontrasztív módszerekkel való megközelítését támogatjuk, amely az idegennyelv-tanulást segíti elő.

Kísérleti anyagunk tehát azoknak a pedagógusoknak szól, akiket már eddig sem elégített ki a nyelvtanórák drill-szerű, sematikus rendje, akik eddig sem a feladatmegoldási receptekben és azok gyakoroltatásában látták a megoldást az olyan problémákra, mint a diákok írásos és szóbeli közléseinek alacsony szintje, uniformizáltsága, megismerő és gondolkodó készségük önállótlanúsága, nehézségeik a dolgok és jelenségek kölcsönös viszonyaiban felismerésében, általánosítások vagy konklúziók megfogalmazásában, a folytonosan megújuló ismeretek állandó beépítésében és alkalmazásában. Nem gondoljuk, hogy az itt felkínált anyag ezekre mind varázsütésre megoldást nyújt, de az anyaggal való eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a diákok gondolkodó, megismerő és kommunikációs képességeit, egyéni alkotóképességét nagymértékben fejlesztik a próbálkozásaink, ez pedig segítheti a boldogulásukat a tantárgy keretein túl is.

Az itt publikált eredményeink sokadik próbálkozások: végtelen szakmai viták, zsákutcák végéből visszafordulások és újrakezdések, tetten ért régi reflexeinkkel, vissza-visszaköszönő bevett beszédmódokkal való birkózások termékei. De tudjuk, hogy ezeken túl is elképzeléseinket csak a gyakorlat hitelesítheti, mégpedig a minél több helyzetben való kipróbálás. Ezért **munkaanyagként** tesszük közzé, és azt reméljük, hogy azok a pedagógusok, akik a törekvéseinkkel egyetértenek, és kipróbálják anyagainkat, megosztják majd velünk értékes oktatási tapasztalataikat.⁴ Így, e visszajelzések a segédanyagba beépítve talán közösen többet tehetünk a diákjainkért, mint egyenként (vagy mástól várva).

A szerkesztő

Kolozsvár, 2017. március 26.

⁴ Kapcsolat: edith.kadar@ubbcluj.ro

Előszó a 2. kötethez

A *Küszöb* a sorozat előszavaként tartalmazza mindazt a kontextust, hátteret, célt, szemléletet stb., amelyben a 4 kötetre tervezett sorozat értelmezhető és értelmezendő. Jelen kiadvány a második kötete ennek a sorozatnak, és részben az első kötet témáit viszi tovább, részben új területekre vezet. Személeteiben és tartalmában is követi az érvényes V–VIII. osztályos tantervet, témaköreit tekintve pedig leginkább azt fedi le, amit a tanterv a VI. osztályhoz rendel.

Az előző kötet I. fejezetében az események képi és nyelvi megformálásának lehetőségrepertoárjából indultunk ki, és ott ezt a nyelvi megformálás linearitása, a sorrendezési lehetőségek és ezek jelentésbeli következményei, sorrend és kontextus kétirányú viszonyai felé vittük el, külön kiemelve a hangsúly és hangleyítés variációit és ezek szerepét. A második kötet kiindulási pontként ugyancsak a képi és nyelvi megformáláshoz nyúl vissza, ezáltal azonban ebből az események szerkezetének és a mondat szerkezetnek a kapcsolatait bontjuk ki, és egy olyan modellt javasolunk, amely reflektálttá teszi és működteti az anyanyelvi kompetenciánknak azokat a részrendszerait, amelyek a szövegeket szorosabban és lazábban összetartozó elemek, konstrukciók és mintázatok kapcsolataként és láncolataként mutatja meg. Így a szövegalkotás produkciós és a szövegértés percepciós oldaláról közelítjük meg a szerkezet, szerkesztettség, viszony, viszonyjelölés, viszonyjelölő stb. szerteágazó kérdéskörét, folyamatosan ügyelve arra, hogy a tárgyalás módját ne a grammatika taxonómiai szervezzék, hanem mindazok a képességfejlesztési fókuszok, amelyeket minden feladat tanári kalauzában megjelölünk.

Az első kötet IV. fejezetében tárgyalt beszédcselekvések és beszédszándékok ebben a kötetben a modalitás kérdéskörében mélyülnek tovább: hogyan beszélünk tervekről és vágyakról, már elmúlt vagy eljövendő lehetőségekről, elképzelésekről vagy éppen félelmekről, arról, ami szükségszerű, engedélyezett vagy tiltott, hogyan jelezzük, hogy mennyire megbízható a közölt információ, vagy azt, ha egy új világállapotot szeretnénk létrehozni nyelvvél stb. A *realis* (tényszerű(nek bemutatott)) és *irrealis* (lehetséges, nyelvvél teremtett világok) tartományaiban a modalitással szoros összefüggésben tárgyaljuk az „időben lét” nyelvi lenyomatait, a mondandónk időbeli lehorgonyozottságának módjait és eszközeit, illetve a lenemhorgonyozottság jelentésbeli hozadékait. Ezzel próbáljuk új, tágabb kontextusba helyezni azt is, amit a hagyományos nyelvelírás az igemódok és igeidők formai osztályaira redukált.

A kötet utolsó fejezetében a negatív jellemzés eszközeire fókuszálunk, arra a változatos és izgalmas tárházra, amely messze nem meríthető ki (az állítással szembeállított) „tagadó mondatok” bevett tárgyalásmódjában.

A fentiek összefüggésben látásához az előző kötet mintájára most is a fejezetek elején levő hosszabb és általánosabb, valamint az egyes feladatokat felvezető rövidebb és specifikusabb tartalmú tanári kalauzban nyújtunk segítséget.

A kötet létrejöttében mindazoknak is részük volt, akik a munka valamegyik fázisában ötletezéssel, javaslatokkal, tapasztalatok megosztásával, kérdésekkel vagy akár termékeny zsákutcákkal segítették egy végső gondolatmenet kialakítását, elsősorban Csorba Gábrielnek, aki mesteris diákként részt vett a tananyagfejlesztő munkacsoportunkban, és akitől a puzzle ötlete származik, továbbá (betűrendben) Huszti Orsolyának, Kántor Emesének, Klippel Ritának, Radnai Dániel-Szabolcsnak, Szilágyi-Varga Zsuzsának és Szócs Hedvigának. A 2017. nyári és téli műhelytáborunkat lehetővé tevő Bethlen Gábor Alapnak és a szovátai Anna Panzióknak is köszönjük a támogatást.

Ezt a kötetet Csorba Gábriel (1989–2013) emlékének ajánljuk.

A szerzők

Kolozsvár, 2018. április 30.

Jelmagyarázat

* – fakultatív feladat (a gondolatmenetet nem befolyásolja, ha kimarad). A feladat nehézségi szintjét a csillagok száma jelöli. A nehézségi szintet átlagos hatodik osztályos szinthez mértük, így a két- vagy többcsillagos feladatok kiemelkedő képességű hatodik osztályokban/csoportokban vagy későbbi évfolyamokon használhatók.

1., 2., ... – feladatok

a., b., ... – a feladatok részfeladatai/alpontjai

1), 2), ... – a részfeladatok alpontjai

1., 2., ... – példamondatok/példaszövegek/képek

a., b., ... – további példák/képek

A., B., ... – differenciálás a feladatokon (vagy azok részfeladatain) belül

zöld háttér – Zöld háttérrel az egyes fejezetek elején a teljes fejezet tartalmára vonatkozóan nyújtunk szakmai összegzést, valamint minden feladat előtt ezzel jelöljük a tanári kalauzt. A tanári kalauz tartalmazza a feladat célját (részletes leírását annak, hogy mit szeretnénk a feladat által elérni), a fejlesztendő készségeket, képességeket, a javasolt módszereket, munkaformákat, a szükséges eszközök listáját, egyes feladatoknál a differenciálási lehetőségeket, valamint a megoldást.

kék háttér – az egyes fejezetek végén található mérőlapok tanári kalauza

téglaszín háttér – a fejezetek elején levő összefoglalása a követelményeknek (ismeretek, képességek)

lila háttér – a diák számára írt összegzések a feladatsor egyes pontjain

szürke háttér – szómagyarázat

A **Melléklet** tartalmazza az egyes fejezetekhez szükséges óraszámokat, valamint egy-egy új módszer vagy tanulási technika bevezetésének locusát.

Amennyiben más forrás nincs megadva, a kötetben használt, a feladatok elvégzéséhez szükséges képanyag (a puzzle-eket is beleértve) az [Ábel Kiadó honlapján](#) elérhető, és onnan letölthető.

I. Eseményszerkezet és mondat szerkezet

Követelmények:

A fejezet végére a gyerekek ismerjék:

- az alanyi mondatrész fogalmát
- a tárgyi mondatrész fogalmát
- a határozói mondatrész fogalmát

A fejezet végére a gyerekek legyenek képesek:

- az eseményszerűségek szerkezetére való rálátásra, a változók mögötti közös szerkezetek észlelésére
- eseményszerkezet puzzle-szerkezetre való leképezésére
- az ige jelentéséhez szorosan hozzátartozó bővítmények (vonzatok) azonosítására
- az ige jelentését módosító elemek (igemódosítók) azonosítására
- azonosítani, hogy a mondatok elemei/alá- vagy mellérendelő elemsorai milyen puzzle-daraboknak feleltethetők meg az igék vonzatszerkezetét megjelenítő modellünkben
- azonosítani az egyes vonzatok jellemző toldalékait/névutóit
- összevetni anyanyelvüket egy ismert idegen nyelvvel megadott szempontok mentén

Az események szerkezete és azok modellálása (háttéranyag⁵)

„Ez a döngicsélés jelent valamit. Olyan nincs, hogy csak döngicsélés van meg zümmögés, és az nem jelent semmit. Ha döngicsélés van meg zümmögés, akkor ez azt jelenti, hogy valaki vagy valami döngicsél, illetve zümmög, és amennyire az én műveltségem futja, az egyetlen elképzelhető ok, ami valakit döngicsélésre, illetve zümmögésre indíthat, abban a tényben leli magyarázatát, hogy az illető egy méhecske.” (A. A. Milne: *Micimackó*. Karinthy Frigyes fordítása)

Az I. fejezet feladatsorával az anyanyelvi kompetenciának azt a komponensét működtetjük, amelynek értelmében ismerni egy szót annyit tesz: (i) ismerni annak hangalakját/hangalakjait (és több hangalak esetén az egyes hangalakok közötti választás feltételeit is, pl. *eszel–evett*), (ii) ismerni annak mondatbeli illesztési lehetőségeit (pl. minden olyan mondatkörnyezetben, amelyben az *eszik* ige megjelenik, egy „evő” és egy „fogyasztott (étel)” is megjelenik expliciten vagy a kontextusból kikövetkeztethető módon, az *eszik*

⁵ Az itt összegzetteket a 2–3. feladat tanári kalauza egészíti ki.

ige elsajátításakor rögzített mondatrészszerében és alakban), valamint (iii) ismerni a jelentését (pl. az *eszik* esetében azt, hogy ez egy evő által létrehozott cselekmény, amelynek során (többnyire ételnek minősülő) dolgokban változás történik: (el)fogynak). Minthogy (i) és (ii) is az *eszik* környezetéről legalább annyira szól, mint magáról az *eszik* igéről, (iii) pedig nem függetleníthető ezektől, ez azt is jelenti, hogy az anyanyelvtudásunk nem szavak tudását jelenti, hanem **konstrukciók, mintázatok** ismeretét. Ezek a mintázatok lehetnek „szó méretűek” (pl. *evés*) vagy akár nagyobbak (pl. *valaki eszik valamit; eszi a kefét*), és lehetnek áttetszőek (vagyis felismerhető bennük, hogy milyen módon alkották meg őket, ezért nem kell őket ekként tárolnunk, hanem bármikor előállíthatjuk őket, ha szükségünk van rájuk), vagy kevésbé áttetszőek/áttetszőtlenek (vagyis ezeket muszáj megtanulnunk/memorizálnunk, és ha még nem hallottuk, nem tudjuk kitalálni a jelentésüket⁶). A mintázatok ismeretébe gyakorisági szempontok is belejártszanak: minél gyakoribb egy mintázat, annál biztosabb vele kapcsolatban a nyelvérzékünk. Egy mintázat gyakorisága pedig annak a függvénye, hogy milyen gyakoriak a világ(unk)ban azok az eseményszerűségek, amelyekben ezek a mintázatok mondhatók. Például azt minden magyar anyanyelvű egyformán érzi, hogy az *Esik az eső*. természetesebb magyar mondat, mint az, hogy *Az eső esik*. (Ez utóbbi mondatot most egyenletes hangsúlyozással kell kimondani, úgy, hogy az *eső* és az *esik* szavaknak azonos legyen a nyomatéka, vagyis ez más mondat, mint az, hogy *Az eső esik.*, amelyben az *eső*nek erős nyomatéka van – ezt a kétvonalas aláhúzás jelöli –, és amely mondatot aztán lehet úgy folytatni, hogy *nem a hű.*) Ez az érzésünk abból fakad, hogy sokkal gyakrabban van olyan helyzet, amiben mi az időjárásról akarunk valamit mondani, és nem az esőről. Ha kinézünk az ablakon, és tapasztaljuk, hogy esőzik, azt mondjuk: *Esik az eső*. Az viszont, hogy az esőről és ne az időjárásról akarjunk beszélni, az a legtöbb emberrel egészen ritkán történik meg, pl. olyankor, amikor kirándulni készülünk, várjuk az eső elálltát, és közben ellenőrizzük, hogy mivel hányadán állunk, pl. *A termoszt betetted? A bicska nálad van? A gumicsizmám elővetted?* stb., s ha már minden indulásra kész, még megkérdezhetjük: *És az eső?* ('az esővel mi a helyzet'). Ha az a válasz érkezik, hogy *Az eső (hát az sajnos még mindig rendületlenül) esik.*, akkor hiába áll minden készen, még nem érdemes indulni. De mekkora valószínűsége van egy ilyen helyzetnek (és egy ilyen mondatnak)?

⁶ Pl. hiába hallottam olyan mintázatot, hogy *erő-s, emelet-es, vonó-s, szemüveg-es* stb., a *nyak-as* jelentését nem tudom ebből kitalálni. Vagy hiába ismerem az *eszik valaki valamit* mintázatot, ebből nem tudom kitalálni a *valaki eszi a kefét* jelentését.

A fenti példa egy szórendi mintázatot példázott, és azt, hogy egyik vagy másik mintázat természetessége attól is függ, melyiket milyen gyakran lehet esélyünk hallani/használni. Persze nem muszáj a nyelvközösség minden tagjának egyetértenie ezekben, egy meteorológus életében például egészen biztosan több olyan alkalom van, amikor kifejezetten az esőről akarhat mondani valamit valaki.

Nemcsak szórendi mintázataink vannak azonban, hanem olyan mintázatok is, amelyek azzal kapcsolatosak, hogy egy-egy eseményszerűségben⁷ mik a kiemelkedő elemek, és ezen eseményszerűség nyelvi megragadására használt kifejezés (jellemzően ige) milyen „együttállásokat” mutat az ezeket az elemeket megnevező kifejezésekkel (l. fentebb (ii)). Minél gyakoribb az eseménytípus, annál biztosabb a nyelvérzékünk ezeknek az „együttállásoknak” a tekintetében, hiszen ezek nem valamiféle szabállyal leírható együttjárások, hanem (a nyelvvelsajátítás és később az egyes stílusrétegek stb. tanulása során) kontextusokból kihámozott, egyedi jellemzői egy-egy szónak (pl. ígérek), szinonimasornak (pl. a *fél*, *retteg*, *tart*, *frászol*, *parázik*, *szorong* stb. igék vagy a *rémült* melléknév egyaránt a *valaki fél valamitől/valakitől* típusú keretben jelennek meg) vagy tágabb jelentéskörnek (pl. a mentális tevékenységek egy része illeszkedik a *valaki valamit (valamiről/valakiról)* keretbe: *gondol*, *sejt*, *felfedez*, *tud*, *elképzel*, *álmodik* stb.). Egyebek mellett ez magyarázza azt is, hogy nem lesz a teljes nyelvközösségben egyetértés minden ilyen „együttállás” tekintetében (hiszen részben más helyzetekben és kontextusokban tanultuk és hallottuk használni a nyelvet), vagyis egyes beszélők között is lehetnek különbségek, de ingadozás is lehet akár egyazon beszélő nyelvhasználatában is. Ezért az alább vázolt modell nem azt a látzatot próbálja kelteni, hogy lenne valami világos módszertana annak, hogy az egy mondatban megjelenő kifejezéseket vonzatokra és szabad bővítményekre osszuk, vagy hogy a bővítményeket mindig egyértelműen be lehetne sorolni e két osztály valamelyikébe. Sokkal inkább azt az anyanyelvi intuíciónkat próbáljuk megragadni, hogy vannak szorosabban összetartozó kifejezések, és kevésbé szorosan összetartozók, és ez azzal is összefügg, hogy ezek

⁷ A tanári kalauzban az **eseményszerűség** terminust az **állapotok** (pl. *valaki tud valamit/ismer valakit*, *valaki nagy becsben tart valamit*, *valaki beteg/magas/okos* stb.), a **folyamatok** (pl. *valaki olvas valamit*, *valami szivárog valahonnan*, *valaki figyel valakire* stb.) és az **események** (pl. *valaki megtalál valamit*, *valaki eljut valahová*, *valaki kikalapál valamit*, *valaki győz*, *valami megsárgul* stb.) gyűjtőneveként használjuk, vagyis olyan jelentésben, ami a világ nyelveiben kifejezhető összes lehetséges eseménytípust magába foglalja. Ugyanerre a diákoknak szóló szövegrészekben a **jelenet** szót használjuk, mert számukra ezt hozzáférhetőbbnek gondoljuk, különösen, hogy képekből és eljátszható jelenetekből indulunk ki a fejezet témájának tárgyalásában. A diákoknak szóló szövegben az **esemény** szóval a jelenetek egy altípusára, az eseményekre (vagyis telikus eseményszerűségekre) utalunk.

hogyan egészítik ki vagy korlátozzák egymás jelentését. Például a *Kedden a buszon ellopták a pénztárcámat.* mondat egy lopási eseményről számol be, és érezzük, hogy – egy kommunikációs helyzetben ugyan fontos információ lehet, de – az a *lop* ige **jelentését** nem befolyásolja, hogy ez az esemény kedden vagy a buszon történt, de az már igen, hogy volt-e egy lopási szándékú okozója ennek az eseménynek (ha nem lett volna, akkor nem használhatnám a *lop* igét ennek az eseménynek a megragadására, csak esetleg azt, hogy *elvesztettem/eltűnt* stb.), illetve volt-e, amit ellopni (mert ha nem, akkor megint csak nem jöhetett volna létre egy lopási esemény akkor sem, ha van tolvaj a buszon). A *lop* ige jelentéséhez tehát szorosabban tartozik hozzá egy lopó/tolvaj és egy ellopott, mint pl. a lopás ideje vagy helye, és erről nagyjából azonos az intuíciója minden magyar anyanyelvű beszélőnek. Azt fontos látni, hogy ezek a szorosabban kapcsolódó elemek (amelyeket **vonzatok**nak szoktak nevezni), nem feltétlenül jelennek meg a mondatban külön nyelvi elemként (a fenti mondatban pl. nincs más utalás a lopóra, csak az ige végződése).

Az ebben a fejezetben bevezetett **puzzle-modell** nem a hagyományos iskolai gyakorlat „ágrajzának” utódja, mert nem a mondat szerkezetét „ábrázolja” (persze a hagyományos ágrajz sem ezt tette, mert erre nem volt alkalmas, de a nyelvtankönyvek ezt állították róla), hanem csak a **vonzatszerkezetet** (vagyis a fenti példánál maradva: a tolvaj rákerülne a modellünkre mint a lopás elkövetője, noha a mondatban nincs rá utaló szó/kifejezés, de a *kedden* vagy a *buszon* nem kerülne rá, noha a mondatban ezek jelen vannak).

A puzzle-szerkezettel⁸ két dolgot szeretnénk megragadni:

- azt, hogy egy-egy eseményszerűség megjelenítésére választott predikátum (ige vagy névszó) milyen módon befolyásolja a nyelvi megformálást, milyen konstrukciókat kér vagy enged meg (ez a tudás az anyanyelvi kompetenciánk része);
- hogy egy eseményszerűség szereplőinek megnevezésére általában referenciális kifejezéseket (főnévi csoportokat) használunk; ezek végződései és névutói azt jelzik a hallgatónak, hogy a megnevezett dolog vagy személy milyen szerepet játszik az adott eseményszerűségben (a szereplőket megnevező szósor együttlátása, valamint a predikátumhoz való viszonyuk átlátása pedig a szövegértési-szövegalkotási kompetenciánk felől lesz jelentős).

Az eseményszerűségek fajtáját sokszor nem egy egyszerű ige, hanem egy összetettebb kifejezés jelöli. Ezek egyik nagyon gyakori típusa az, amikor az

⁸ Puzzle-szerkezetnek az igepuzzle és a vonzatpuzzle(-ek) által alkotott konstrukciót nevezzük.

ige egy **igemódosító**⁹ szerepű elemmel alkot szorosabb kapcsolatot. Az elem lehet egy igekötő (pl. *vág – felvág, kivág, bevág, összevág* stb.) vagy egy határozószó (pl. *odavág, hazavág* stb.), de ilyen szerepe van minden olyan főnévnek is, amely nem egy referenciális főnévi csoport része, pl. (jellemzően tárgyi vagy határozói szerepű) névelőtlen főnév (pl. *fát vág, hátba/arcon vág* stb.). Ezekre mind az jellemző, hogy (1) az ige jelentését módosítják (esetenként a vonzatszerkezetét is, pl. *valaki vág valamit (valamilyen eszközzel) ↔ valaki felvág valamivel/valamire*), (2) semleges mondatban¹⁰ az ige előtt állnak, és (3) az igével együtt, egy hangsúly alatt ejtjük őket (pl. *'kivág, 'odavág, 'fát vág*, és nem *'ki'vág, 'oda'vág, 'fát'vág*). Ezekről a fejezet második felében szólnunk, és az igemódosító igéket az összetett szavakkal (pl. *favágó*) és az idiómákkal (pl. *porfákat vág*) is kapcsolatba hozzuk, a lexikalizációt/idiomatizációt mint a módosító+módosított kapcsolat „megkövült”, szélső eseteit közelítve meg.

1. feladat

Tanári kalauz: A feladat **a.** és **b.** pontjának célja egyes könnyen megragadható, sematikusan ábrázolt/ábrázolható eseményszerűségeken keresztül felvezetni azt, amit a **2.** feladat majd kontextusában és komplexitásában mutat, vagyis hogy hogyan függ össze szereplők és szerepek felismerése és egy eseményszerűségnek egy adott igével való felcímkézése. Például ahhoz, hogy valamit éneklésként ismerjünk fel, elég egy éneklő szereplőt látni/elképzelni, egy eseményszerűségnek az írási folyamatként való felismeréséhez azonban már nem elég egy író, hanem az írási tevékenység nyomán fokozatosan létrejövő irat/írás is szükséges része az *ír* igével megragadható eseményszerűség szerkezetének. Az **a.** és **b.** pont ikonjai nagyon

⁹ Ahogy pl. a főnévi kifejezésben a főnevet módosítani lehet (jelentését szűkíteni, pontosítani) a főnév elé helyezett elemekkel, úgy az igét is. A főnév módosítóit **jelzők**nek nevezzük, az ige módosítóit **igemódosító**knak. A kétféle módosító között (sok egyéb mellett) az a különbség, hogy míg a jelzőket a hagyományos nyelvtan mondatrészeknek tekinti, az igemódosító nem mondatrész, hanem egy funkció, amelyet különféle mondatrészszerű kifejezések (tárgyak, határozók, ritkábban alanyok) vagy akár igekötők vagy egyéb határozószók tölthetnek be. (Erről további olvasnivaló pl. itt található: <http://www.nytud.hu/publ/smny/mondat-tan.pdf>, 104–120.)

¹⁰ Semleges mondatnak egy mondatnak azt a szórendi változatát szokták nevezni, amelyet a magyar anyanyelvű beszélők a legtermészetesebbnek tartanak, ha nincs kontextus, amihez a mondatot igazítani kellene. Ennek a változatnak a hangsúlyozása egyenletes (nincs benne egy erősebb hangsúllyal kiemelt összetevő). Ebben az értelemben pl. az *Anna rászólt a gyerekekre.* semleges mondat, az *Anna szólt rá a gyerekekre.*; *A gyerekekre (igenis) rászólt Anna.*; *Anna a gyerekekre szólt rá.*; stb. meg nem. Semleges mondatban az igemódosító az ige előtt áll, és egy hangsúlyszakaszt alkot vele.

leegyszerűsítve mutatják be az egyes eseményeket, könnyen azonosítható az ige és az igéhez tartozó egyéb elemek.

A **c.** pontbeli feladatnál a hangsúlyt arra fektessük, hogy mi szükséges ahhoz, hogy egy eseményszerűséget a feladatban megadott igével tudjunk jellemezni, pl. ha nincs szóabikarbónás üveg, akkor a *beletölt* ige már nem megfelelő az esemény leírásához; ha azonban a segítő vagy a helyszín hiányzik a képből, ez semmit sem változtat azon, hogy a *beletölt* igével tudjuk az ábrázolt eseményt megragadni (vagyis azt „beletöltési jelenetként” ismerjük fel). Ezzel a vonzatok és szabad bővítmények (II. fejezetben tárgyalt) megkülönböztetését is előkészítjük.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, átkódolás, általánosítás, szerkezetlátás, következtetés megfogalmazása

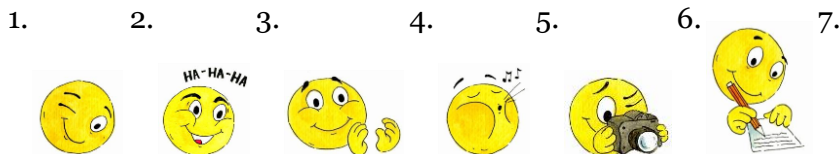
Munkaforma: páros munka

Lehetséges megoldás:

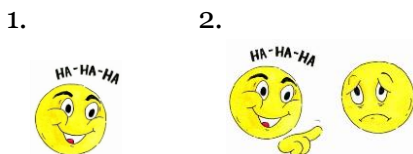
b. Bármilyen válasz, amiből kiderül, hogy a *nevet* egyetlen szereplőt feltételez (azt, aki nevet); a *kinevet* jelentése ettől abban különbözik, hogy ahhoz kell egy további szereplő, akinek emez a kárára nevet.

c. Ha Lokuci hiányzik, akkor nincs senki, aki bele tudjon tölteni valamit egyik üvegből a másikba (ezért pl. olyasmit mondhatnánk, hogy a *kóla belefolyik a szóabikarbónába*); ha a kóla hiányzik, akkor nincs semmi, amit bele lehetne tölteni egy üvegbe (így Lokuci mozdulatát nem a *beletölt* igével ragadnánk meg); ha meg a szóabikarbónás üveg hiányzik, akkor esetleg úgy fogalmazhatnánk, hogy *Lokuci kiönti a kólát*.

a. Válasszatok egy-egy igét, amely alkalmas arra, hogy az alábbi képeken látható jelenetet megragadja!



b. Az alábbi képek közül melyikhez illik a *nevet* és melyikhez a *kinevet* ige? Minek alapján tudtátok ezt megállapítani?



c. Perlokuci megpróbálta egy mondattal leírni az alábbi képet. A mondata így hangzott: *A laboratóriumban Lokuci Illokuci segítségével tölti bele a kólát a szódadikarbónába.*



Figyeljétek meg, hogy a mondat melyik részét kell kihagynunk, ha a képről bizonyos elemek hiányoznak! Melyik esetben nem lesz alkalmas a *beletölt* ige a jelenet megragadására? Miért?

1.



2.



3.



4.





2. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja az azonos igék által leírt eseményszerűségek „szerkezeti” hasonlóságának a felfedeztetése. Egy eseményszerűség leírásához több részlet is tartozhat, de vannak olyan elemek, amelyek nélkül nem tudjuk elképzelni az adott eseményszerűséget. Pl. ha azt mondjuk, hogy *olvas*, akkor egyből egy olyan kép jelenik meg előttünk, amin van egy valaki, **aki** olvas, és egy valami, **amit** olvas. Egyéb részletek is tartozhatnak a képhez (pl. az olvasás helye vagy egyéb „díszlete”, a szöveg hordozója stb.), de azok nélkül is olvasási eseményszerűségként tudunk felismerni egy ilyen képet.

Ezzel a feladattal készítjük elő az eseményszerűségek puzzle-modellként való ábrázolását, illetve a vonzatok és szabad bővítmények közötti különbség érzékeltetését. Vonzat és szabad bővítmény között nem mindig éles a határ, ezért (noha a válogatott képek egyszerű szerkezetűek), eltérés lehet a gyerekek, csoportok megoldásai, észrevételei között abban is, hogy ki mit tart elengedhetetlennek az eseményszerűségekhez tartozó elemek közül (pl. az *eszik* mellett egyesek akár az evőeszközt is, mások számára csak az evő és az étel lesz elengedhetetlen elem). Az eseményszerűség lényegének megértése szempontjából azonban annak lesz jelentősége, hogy az alábbi példákban mindig lesz egy közös elem, ami mindenki számára fontos (itt többnyire a cselekvő;¹¹ ilyen az evési folyamatban az, aki eszik), és lesz, amiben

¹¹ A feladathoz olyan eseményszerűségeket válogattunk, amelyekben van egy cselekvő is, ez ugyanis a legegyszerűbben azonosítható szereplő.

többen egyetértenek (egyéb vonzatok; pl. az evési folyamatban ilyen az étel), meg lesz, ami csak néhány válasz(tás)ban fog megjelenni (szabad bővítmények; az evési folyamatban ilyen lehet pl. a helyszín, az idő, de akár az evés eszköze is). Reflektáláskor a hangsúlyt azokra az elemekre helyezzük, amelyek mindannyiuk/a legtöbbször számára fontosak voltak az eseményszerűségeknek az igékkel való felcímkézésekor.

A megoldások megbeszélésekor fontos, hogy nem arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen „észlelési feltételeknek” kell teljesülniük ahhoz, hogy egy eseményszerűséget egy adott igével címkézhesünk fel (tehát pl. az *ül* ige esetében nem arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi kell ahhoz, hogy valamit inkább ülési, mint mondjuk heverési/fekvési stb. jelenetként ismerjünk fel – vagyis a testtartás különbözősége), hanem arra, hogy az ezekről az eseményszerűségekről **való beszédben** jellemzően **milyen konstrukcióban jelenhet meg** pl. az *ül* ige (vö. *valaki ül (valamin)*).

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, összehasonlítás, szelektálás, kreativitás, tudatos internethasználat

Differenciálás:

A. Olyan kreatív gyerekeknek, akiknek divergens a gondolkodásuk, és rajzban is könnyen ki tudják fejezni magukat: a tanulók maguk rajzoljanak a megadott igékhez képeket.

B. Kevésbé kreatív csoportoknak: a megadott képek alapján dolgozzanak. A képcsoportok közül a tanár válogathat is, de legalább 3 képcsoporttal dolgozzon, amiből az egyik mindenképpen legyen a 6.

Mindkét csoportnak azonos a **c.** alpont; ezt kaphatják házi feladatnak is (akár ezt a feladatot előkészítendő, előző óra utáni házi feladatnak is). A tanár megítélése szerint válasszon egyet vagy többet az alábbi csoportok mindegyikéből: (i) *ásít, vakarózik, úszik*; (ii) *rajzol, sétáltat, kalapál*; (iii) *kártyázik, beszorul, veszekszik*.

Munkaforma: csoportmunka, három-négyfős homogén csoportok

A.

a. Mi jut eszedbe, amikor azt hallod, hogy *olvas, ül, eszik, vág, utazik, ad*? Rajzold le!

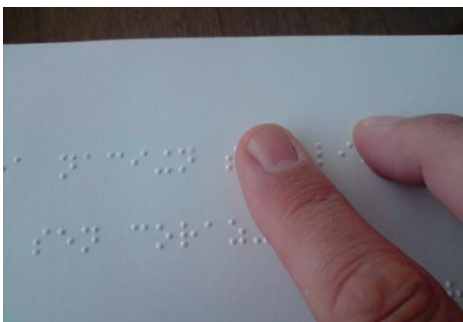
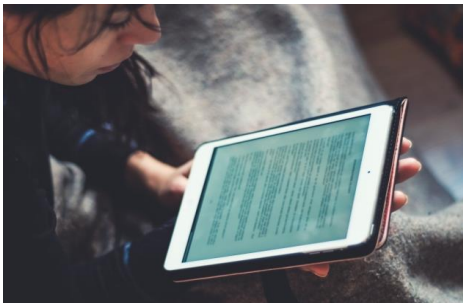
b. Hasonlítsátok össze a rajzaitokat! Milyen közös elemeket találtok az egyes igékhez tartozó rajzokon? Mik a változó részletek?

c. Írd be egy internetes képkeresőbe a kapott igéket! Figyeld meg az első 20 találatot, és válogasd ki azokat, amelyek szerinted az adott igével megragadható jelenetet ábrázolnak! Melyek a visszatérő részletek az egyes igék által előhívott képeken?

B.

- a.** Milyen közös elemeket figyelhettek meg az egy csoportba tartozó képeken? Milyen változó részleteket láttok?
- b.** Mindegyik képcsoporthoz mondjatok egy-egy olyan igét, amely a csoportban lévő összes képhez társítható!

1.



2.



3.



4.



5.



6.



c. Írd be egy internetes képkeresőbe a kapott igéket! Figyeld meg az első 20 találatot, és válogasd ki azokat, amelyek szerinted az adott igével megragadható jelenetet ábrázolnak! Melyek a visszatérő részletek az egyes igék által előhívott képeken?

3. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy bevezessük az eseményszerűségek szerkezetének puzzle-modellként való megjelenítését. Ehhez (az előző feladatok tapasztalataira is építve) a képi és nyelvi megformálás kettőséből indulunk ki: ugyanannak a valóság-részletnek a képi eszközökkel, valamint nyelvi elemek kiválasztásával és rendezésével való megformálását állítjuk párhuzamba. Ezzel egyúttal vizuálisan is hozzáférhetővé tesszük azokat az elemeket, amelyeknek a nyelvi megfelelőjét (és azok konfigurációit) vizsgálni kívánjuk. Nagyon egyszerű, mindenki számára ismerős szerkezetű eseményszerűségek a legjobbak ennek illusztrálására; ilyenek például a tranzakciós eseményszerűségek. Az könnyen belátható, hogy pl. egy tipikus AD típusú eseményszerűségnek három szereplője kell legyen: egy, aki ad, egy, akinek adja, és valami, ami helyet/tulajdonost cserél a tranzakció folyamán.

(Ilyen egyszerű példákból kiindulva később az is megtapasztaltatható, hogy az „elvontabb” AD típusú események – amelyben már nem virágot, hanem pofont vagy éppen tanácsot ad valaki valakinek – pont az alapséma alapján értelmezhető.) Az I. részbeli kiinduló képen ennek az „adásnak” igen könnyű a komponenseit is lehatárolni: egyrészt magát az adási eseményszerűséget, másrészt annak három szereplőjét. Az AD-nak egy háromfülű puzzleként való ábrázolásával azt a tudásunkat ragadjuk meg, amellyel minden magyar anyanyelvű beszélő rendelkezik, hogy ti. „adásnak” csak olyan eseményszerűségeket nevezünk, amelyekben van adó, kapó és (át)adott, és ezek akkor is „vannak”, ha nem mindig óhatatlanul szükséges mindhárom szereplő nyelvi megnevezése is (vö. *Jankának adtam az uzsonnámat.*; *Majd adok én neked!*; stb. – az ilyen mondatokat azonban éppen az e három szereplőről való tudásunk alapján értjük meg/tudjuk kiegészíteni).

Ha az ábra alól kivesszük magát a képet, akkor ami marad, az nem más, mint a pusztán nyelvi szerkezet: az AD és vonzatai. Ha ezt tovább bontjuk, akkor eljutunk az eseményszerűség „magjához”, ehhez a „háromfülű AD”-hoz.

A II. résztől ezt a modellt részletezzük. Az AD-ról való tudásunk (ami az anyanyelvi kompetenciánk része) nem merül ugyanis ki abban, hogy az ezzel az igével felcímkézhető eseményszerűségnek három szereplője kell legyen, hanem azt is tartalmazza, hogy e három szereplő nyelvi megformálására milyen megszorítások vannak a magyarban: a kapót megnevező nyelvi elem vagy elemsor mindig *-nak/-nek* végű lesz, az ajándékot megnevező pedig mindig *-t* végű, attól függetlenül, hogy kinek adják, és hogy mit adnak. Az adó nyelvi megformálása meg pont attól különös, hogy az őt megnevező elem(sor) végét illetően semmilyen jóslást nem tehetünk: ha *Géza* az, aki ad, akkor *-a* végű lesz, ha *a kékinges kislány*, akkor *-ú*, ha meg *a szomszédom kikapott élettársának az öccse*, akkor *-e*; stb. Vagyis tekinthetjük úgy, hogy itt semmilyen olyan nyelvi elem, végződés nincs, ami arra utalna, hogy ő az adó, hanem ezt máshonnan tudjuk: éppen a **jelölés hiányából** (ha a három szereplőből ő nem az adó lenne, akkor vagy *-t*, vagy *-nak/-nek* végűnek kellene lennie).

Modellünkben az egyes szerepeket színekkel jelöljük. Az adó szerepe az, amit hagyományosan alanyi szerepként szoktak tárgyalni a nyelvtanok, a kapónak határozói, az (át)adottnak pedig tárgyi szerep feleltethető meg az AD-ot tartalmazó konstrukcióban. A színekkel való jelölésmód nem váltja ki az alany, tárgy, határozó terminusokat, de – többek között – elkerülhetővé teszi a hagyományos nyelvtanak azt a csapdáját, amely pl. tárgynak a tárgyesetű főnevet nevezi akkor is, ha a tárgyi szereplő egy komplexebb

nyelvi kifejezéssel van megnevezve.¹² A színek használata szemléletesen összegzi az AD ígéről (valójában az adási eseményszerűség nyelvi megformálásáról) való teljes anyanyelvi tudásunkat: modellünkben az AD olyan ige, amelynek három füle (=három „vonzathelye”) van: egy alanyi/zöld (ez lesz az adó, és ezt akármekkora nyelvi szerkezettel fejezzük is ki, a vége nem lesz megjósolható), egy határozói/lila (ez lesz a kapó, és ezt akármekkora nyelvi szerkezettel fejezzük is ki, a vége *-nak/-nek* lesz), és egy tárgyi/sárga (ez lesz az (át)adott szereplője az eseménynek, amit akármekkora nyelvi szerkezettel fejezzük is ki, a végén *-t* fog hangzani az esetek túlnyomó többségében). Az ezekre a fülekre kapcsolt kifejezések pedig azáltal válnak alannyá/zölddé, határozóvá/lilává és tárggyá/sárgává, hogy a csatoltságuk folytán ezek már nem pusztán főnévi kifejezések, hanem részei egy mondatnak: **mondatrészek**.¹³

A magyarázó szöveget reciprok tanítási módszerrel dolgozzuk fel, amelynek lényege, hogy a tanulók a tanár szerepébe helyezkedve igyekeznek megérteni, feldolgozni az adott szövegrészt. Annyit módosítottunk a módszeren, hogy a tanulóknak a feladatok megoldása utáni összefoglaló részeket kell „megtanítaniuk”. Amennyiben még nem találkozott az osztály ezzel a módszerrel, érdemes közösen feldolgozni az első szövegrészt vagy példát adni az

¹² Míg a hagyományos mondattan szerint a mondat szavakból épül fel, a modern nyelvészet éppen azt emeli ki, hogy a mondatokban szerkezetek, vagyis többé-kevésbé összetartozó szócsoportok ismerhetők fel (és az ezekre a szerkezetekre vonatkozó intuíciónk az anyanyelvi kompetenciánk része). Ezek funkcionális egységeket alkotnak, például együtt töltenek be egy bizonyos nyelvtani (alanyi szerkezet, tárgyi szerkezet stb.) vagy diskurzusszerepet (topik, kontrasztív topik, fókusz) a mondatban. A klasszikus nyelvtani eszköztárból ismert rákérdéses módszer is (ha a feltett kérdést valódi kiegészítendő kérdésnek tekintjük, és nem csak varázsigének, amit el kell mondani, mielőtt rámutatunk a keresett mondatelemre) egy-egy mondatrészt azonosít. Normális használatban nem lehet pl. külön csak a *lányok* szóra rákérdezni abban, hogy *A szeplős lányok nem érdeklík Pétert* (vö. *A szeplős kik nem érdeklík Pétert?*), ugyanis a *ki/mi* kérdőszó alanyi szerepű a megfelelő kérdésben (vö. *Kik nem érdeklík Pétert?* – erre pedig nem lesz jó válasz az, hogy *a lányok*, hiszen az egy más jelentésű mondat...). Az alany tehát nem egy szó, hanem egy szócsoport (melynek lehetséges belső szerkezete – mint minden főnévi szerkezetnek a felépítése – nagyon precízen megadható). A hagyományos leíró nyelvtanok azonban alanynak azt nevezik, ami az alanyesetű főnévi csoport alaptagja. Ez látszólag terminológiai probléma, valójában azonban olyan elemzést implikál, ami elrejtí – a példánál maradva – az *érdekel* igével megnevezhető eseményszerűséghez tartozó szereplőknek (*valaki, valakit*) a bármekkora főnévi szerkezettel (névmással, tulajdonnévvel, névelős köznévvvel, jelzői módosítót is tartalmazó névelős köznévvvel, birtokos szerkezettel stb.) való kifejezési lehetősége közötti alapvető **hasonlóságot**, lehetetlenné téve ezáltal annak átlátását, hogy a szemantikai viszonyok hogyan képződnek le a mondat szerkezetre. Ekképp a klasszikus mondattani elemzés nemhogy segítené a szövegértést, hanem éppen ellenébe hat.

¹³ Így ez a modell abban is segít, hogy az egyébként nagyfokú absztrakciót igénylő szófaj-mondatrész megkülönböztetés ne okozzon problémát a későbbiekben.

összefoglalásra és a megértést célzó kérdések megfogalmazására. A feladat megoldásához több tanórára is szükség lesz. A kialakított csoportok ez idő alatt maradjanak együtt.

Minden csoporttagra kétszer kerül sor. A hat szövegrész között vannak könnyebben és nehezebben feldolgozhatók, így az utolsó lépés helyett (amelyben az éppen tanító diáknak kell kijelölnie a következő „tanárt”) a tanár is hozzárendelheti az egyes részeket csoporttagokhoz a képességszintjeiknek megfelelően.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, összefüggések felismerése, összefoglalás, kérdésfeltevés, együttműködés, szóbeli kifejezőképesség

Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: reciprok tanítás¹⁴

Eszközök: Készítsünk elő minden csoportnak egyet a feladatlapból (3.I.1.–3.VI.2. feladatok) és az I–VI. szövegrészekből!

Háromfős csoportokban fogtok dolgozni néhány órán keresztül. Kétféle feladatotok lesz: a 3.I.1.–3.VI.2. feladatokat közösen oldjátok meg, a lila háttérű részeket pedig mindig felváltva dolgozzátok fel úgy, hogy egy-egy csoporttag bújjik tanári szerepbe. Minden tanuló olvassa el a kijelölt részt! A megbeszélést a következő lépések szerint vezesse a tanár szerepében lévő diák:

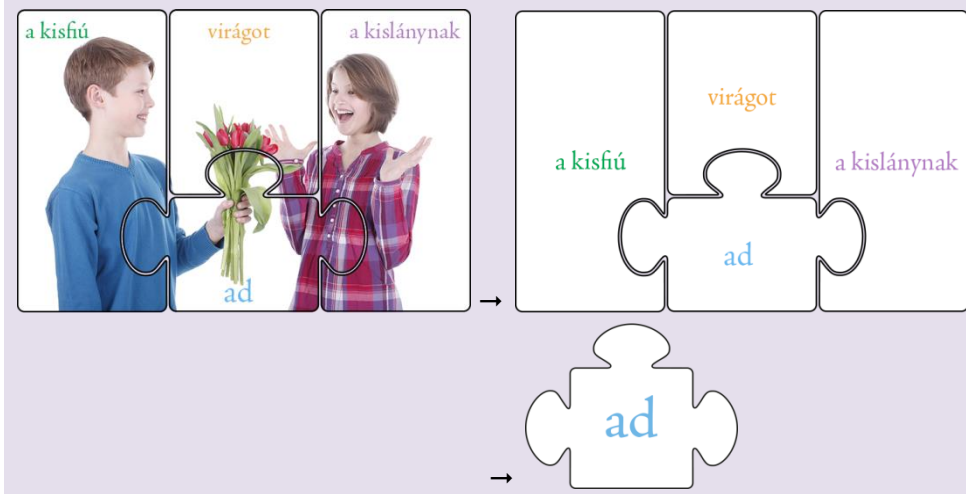
- foglalja össze az olvasottakat;
- tegyen fel kérdéseket, amelyekből kiderül, hogy társai megértették-e a részletet;
- néhány fontosabb információt emeljen ki, amelyek alapján vázlatot írhat a csoport a füzetébe;
- végül pedig jelölje ki a következő „tanárt”!

I. rész

Ahogy az előző (2.) feladatból is kiderült, nem a rajzok/képek voltak egyformák, csak a rajzok/képek által megragadott jelenetek „szerkezete”. Az *ad* igét például olyan jelenetek megragadására használtuk, amelyekben az a közös, hogy három „szereplőjük” van, mégpedig egy olyan, AKI ad, egy, AKINEK adja, és egy, AMIT ad egyik a másiknak. Ezért ezt az *ad* igét mi egy háromfűlű központi puzzle-ként fogjuk megjeleníteni. Ezzel az ábrázolással

¹⁴ Pethóné Nagy Csilla: *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó, Budapest, 2007: 281. nyomán

azt szemléltetjük, hogy hány „szereplő” kell ahhoz, hogy egy jelenetet az AD igével megragadható jelenetként ismerjünk fel.



3.I.1. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy a tanulók ismereteik és anyanyelvi kompetenciájuk alapján az igéket és vonzataikat ábrázolják puzzle-modellben, vagyis alakítsák át az egyedi helyzetekről való tapasztalatukat egy általánosabb modellé.

Fejlesztendő készségek, képességek: nyelvi tudatosság, általánosítás, következtetés

Megoldás: b. ül valaki (valamin); olvas valaki valamit; eszik valaki valamit; vág valaki valamit (valamivel); utazik valaki valahová (valamivel); ad valaki valamit valakinek.

a. A 2. feladatban feldolgozott igék esetében mik voltak a visszatérő elemek?

b. Hány fülű puzzle-ként tudnátok ezeket az igéket elképzelni azok alapján, hogy milyen visszatérő elemek tartoznak az igéhez? Rajzoljátok le a megfelelő puzzle-eket!

3.I.2. feladat

Tanári kalauz: A képeken megjelenített eseményszerűségek alapján kell mondatot formálniuk a gyerekeknek. A mondatok képekhez való társítása során tudatosíthatjuk, hogy bár ugyanazok a szereplők jelennek meg a képeken, jelölni kell azt, hogy egy bemutatási eseményben mikor ki a bemutató, ki az, akit bemutatnak, és ki az, akinek bemutatnak valakit (*bemutat*

valaki valakinek valakit). Ez egy előkészítő feladat, a megoldások megbeszélésekor még nem kell részletezni azt, hogy toldalékokkal tudjuk megkülönböztetni az egyes szerepeket, elég a konkrét példák szintjén maradni.

Fejlesztendő készségek, képességek: átkódolás, összehasonlítás, következtetések megfogalmazása, beszédképesség

a. Magatokban válasszátok ki az egyik képet! Találjátok ki egy mondatot, amivel le tudnátok írni a képen látható jelenetet!



b. Sorra olvassátok fel a mondataitokat! Találjátok ki, hogy ki melyik képről írta azt!

c. A mondatokat hallgatva miből derült ki számotokra, hogy ki melyik képet választotta?

3.1.3. feladat

Tanári kalauz: A feladat a jelölés/jelöltség kérdéseire, illetve az egyes vonzatok jelölési módjára irányítja a diákok figyelmét. (A **d.** pontban szereplő *mondatrész* kifejezést itt még 'a mondat egy része' jelentésben használjuk, nem grammatikai funkció értelmében.)

a. A diákoknak fel kell ismerniük a jelöltség jelölőértékét.

b., c., d. A feladat megoldása során a diákoknak fel kell ismerniük az egyes mondatrészi pozíciókkal járó jelöléseket, illetve az alany jelöltségét.

Fejlesztendő készségek, képességek: nyelvi tudatosság, sémafelismerés, általánosítás, következtetés megfogalmazása, érvelés, szóbeli kifejezőképesség

Módszerek, eljárások: eszmecsere (a. pont)

Megoldási lehetőség: a b. pontban minden szereplőnek minden szerepben „meg kell fordulnia” (vagyis mindenik szereplő két mondatban bemutató lesz, kettőben bemutatott és kettőben az, akiknek bemutatnak valakit). A 6 mondatnak a szórendjére vonatkozóan nincs megkötés. Pl.

Lokuci bemutatja Illokucit Perlokucinak.

Lokuci bemutatja Perlokucit Illokucinak.

Illokuci mutatja be Perlokucit Lokucinak.

Illokuci Perlokucinak mutatja be Lokucit.

Illokucit Perlokuci mutatja be Lokucinak.

Perlokuci Lokucit mutatja be Illokucinak.

a. Tia, Mia és Lia, a méhecskék hármás ikrek. A kaptárban nehezen különböztetik meg őket. Még nem tudnak írni, hogy kitűzött készítsenek maguknak, ezért a lépesméz-rágóban kapható tetoválásmatricával szeretnék megjelölni magukat. A boltban azonban sajnos összesen két rágó van: egyikben virágmintás, másikban mézcseppes matricát találnak. Az ikrek úgy gondolják, ez is elég lesz ahhoz, hogy megkülönböztethetőkké váljanak. Jól gondolják? Vitassátok meg a csoportban! Ha igen, rajzoljátok le, melyik méhecske hogy fog kinézni!

b. Elevenítsétek fel azokat a mondatokat, amelyeket az előző (3.I.2.) feladatban írtatok a képekről! Milyen mondatokká tudátok formálni a *bemutat, Lokuci, Perlokuci, Illokuci* szavakat? Hozzatok létre ezekből a szavakból további mondatokat úgy, hogy összesen 6 különböző mondattal 6 különböző jelenetet írjatok le (vagyis 6 különböző „szereposztás” legyen)!

c. Húzzátok alá zölddel mind a 6 mondatban azt a részt, amelyből megtudjuk, ki mutatta be egymásnak a másik két szereplőt! Legyen sárga az aláhúzása annak a résznek, amelyből az derül ki: kit mutatott be egyik szereplő a másiknak! Végül lilával húzzátok alá azt a szereplőt, akinek bemutattak valakit!

d. A három szereplőnk, Lokuci, Illokuci és Perlokuci olyanok voltak a mondatban, mint az iker méhecskék a kaptárban: megkülönböztető jegyet kellett ragasztanunk rájuk, hogy kiderüljön: ki kicsoda, kinek mi a szerepe. (Vagyis ki az, aki bemutatott, ki az, akit bemutattak, és ki az, akinek bemutattak valakit.) Karikázzátok be ezeket a megkülönböztető szóelemeket a színessel aláhúzott mondatrészekben!

e. Mi a közös az azonos színnel aláhúzott részekben? Miben különbözik egy-egy névnek a három különböző színnel aláhúzott változata?

f. Mely színnel aláhúzott részek hasonlítanak arra a méhecskére, akin nincs tetoválásmatrica, és melyek azokra, akikre egy-egy tetoválásmatrica van ragasztva? Indokoljátok válaszaitokat!

II. rész

Azt láttuk, hogy nem elég felsorolnunk egy kép résztvevőit (Lokuci, Illokuci, Perlokuci; vagy: a kislány, a kislány, virág). Még az sem elég, ha a képen látható jelenetet pl. a BEMUTAT vagy az AD igével társítjuk. Mindebből ugyanis a hallgató csak annyit tud meg, hogy egy olyan jelenetet kell elképzelnie, amiben valaki valakinek valakit bemutat vagy valaki valakinek valamit ad, és ebben szerepe van Lokucinak, Illokucinak és Perlokucinak, illetve a kislánynak, a kislánynak és a virágnak. De azt ebből nem fogja tudni, hogy **kinek mi** volt a szerepe. Ezért azt nekünk jelölnünk kell.

Vegyük például ezt a jelenetet.



Mikor erről beszélünk, jelölnünk kell, hogy mi cserélt gazdát, és azt ki adta kinek. Ezt úgy tudjuk magyarul jelölni, hogy a „kapót” megnevező szó vagy kifejezés végére egy *-nak* vagy *-nek* végződést ragasztunk, mint tetoválás-matricát a méhecskére: **[VALAKI]+nek**. Pl. *[Anitá]-nak*; *[a kislány]-nak*; *[a kockás inges kislány]-nak*; *[a régi ovis barátnője]-nek* stb.

Azt is jelölni szoktuk, hogy a három szereplőből melyik az, amelyik gazdát cserél. Ezt meg úgy csináljuk, hogy az azt megnevező szó vagy kifejezés végére ragasztunk egy *-t*-t: **[VALAMI]+t**. Pl. *[virág]-o-t*; *[15 szál tulipán]-t*; *[a virágboltban található legszebb csokr]-o-t* stb.

A példák az is látszik, hogy ez a *t*-ragasztás néha más eredményt ad, mint ami várható lenne, ha ezt összeadásnak képelnénk: *virág + t* → *virágot* (nem ~~*virágt*~~); *csokor + t* → *csokrot* (bár egyes beszélőknek jó a *csokort* alak is).

Keressetek a *csokor*–*csokrot* párhoz hasonló példákat!

Hogy a három figurából ki az adó, azt, lám, nem jelöljük, ahogy a harmadik méhecskét sem kellett megjelölni, hiszen enélkül is különbözik a másik kettőtől. Olyanokat mondhatunk például az „adó” megnevezésére, hogy: **[VALAKI]**; *[Bence]*; *[a kislány]*; *[a szomszéd fiú]*; *[az öcsém barátjának a bátyja]* stb.

3.II.1. feladat

Tanári kalauz: A feladat **a.** pontja azoknak a szerepeknek megfelelő toldalékoknak a beillesztését kéri, amelyek egy adott ige választásával együtt járnak (ez az „együttjárás” az anyanyelvi kompetenciánk része).

A **b.** pont arra reflektál, hogy a szerepeknek (és a nekik megfelelő toldalékoknak) az egyes szavakhoz/kifejezésekhez rendelése a világról való tudásunktól is függ. Míg azt a nyelvi kompetenciánk tartalmazza, hogy pl. a *felajánl* ige környezetében egy felajánlónak (valaki, aki felajánl), egy ajánlatnak (valami, amit felajánlanak) és egy célszemélynek (valaki, akinek felajánlják) kell megjelennie (vö. *felajánl valaki valamit valakinek*), addig azt már a világról való tudásunk alapján döntjük el, hogy a felajánló inkább az igazgató, a célszemély inkább a szomszéd lehet, és ezért a mondat valószínűbben lesz az, hogy pl. *Az igazgató felajánl egy állást a szomszédnak.* (noha pusztán a nyelvi kompetenciánk szerint lehetne fordított is a szerepleosztás, vagyis a szomszéd is lehetne a felajánló és az igazgató is a célszemély). Ahol ilyen (vagyis a világról való tudásbeli, lehetséges helyzetekre/eseményekre/forgatókönyvekre vonatkozó) tudásunk nincs, ott egyforma esélye van minden olyan szerepleosztásnak, amely nem kizárt jelentésbeli alapon. Pl. hogy Zsófi küld e-mailt Zsuzsinak, vagy Zsuzsi Zsófinak, az egyformán valószínű. (Ezért fontos, hogy a gyerekek ne szósorokat, hanem sorrendileg rendezetlen szókárttyákat kapjanak, mert még ha betűrendben adnánk is meg a szavakat, a megadott sorrend befolyásolhatná őket.) Az viszont kizárt, hogy akár a küldő (=aki küld), akár a címzett (=akinek küldik) szerepét az *e-mailre* osztanánk, annak a jelentése ugyanis ezt nem engedi meg. Ezekre (informálisan és csak a konkrét példákhoz kapcsolódóan) a **b.** feladatbeli kérdések térnek ki. Amikor egy-egy csoport ide jut, a tanár segíthet ezek megbeszélésében.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, kreativitás, szabályalkalmazás, beszédképesség

Eszközök: Minden csoporttagnak készítsük elő minden mondathoz a szókárttyákat, mondatonként (vagyis a táblázat sorai szerint) különböző színű papíron!

küld	Zsófi	egy email	Zsuzsi
mesél	nagyapa	egy történet	az unokája
megmagyaráz	a tanára	valami	a diákok
felajánl	az igazgató	egy állás	a szomszéd
megbocsát	Boti	minden	a barátja
javasol	anya	egy megoldás	apa

a. Az azonos színű szókártyákból mindenki írjon egyénileg egy-egy mondatot!

b. Csoporton belül ugyanolyan megoldások születtek? Ha nem, miért lehetett eltérés a megoldások között? Ha igen, lehetne-e másképpen is mondattá alakítani az egyes szósorokat? Melyeket? Miért lehetséges ez?

3.II.2. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal a gyerekek megtapasztalhatják, hogy a nézőpont megváltozása¹⁵ (a kislány lesz a fontosabb/kiemelt szereplő) az igeválasztást is befolyásolhatja (ugyanaz a jelenet a kisfiú felől nézve adási, a kislány felől nézve pedig kapási jelenet lesz), ez pedig járhat azzal, hogy a vonzatok (száma vagy alakja – példánkban csak az utóbbi) is megváltoznak. Ezzel a határozói szerep jelölésének sokféleségét is bevezetjük (az alanyi jelölötlenességgel és az egyalakú tárgyraggal szembeállítva).

Az *ad* és a *kap* vonzatkeretét összevetve azt is megtapasztaljuk, hogy szerepét tekintve két szereplőnek van más „helye”: az adó az *ad* igével megragadható eseményben jelöletlen lesz, a *kap* igével felcímkézett eseményben *-tól/-től* raggal jelölt, a megajándékozott meg éppen fordítva: a *kap* mellett lesz jelöletlen, és az *ad* mellett *-nak/-nek* toldalékos (vagyis az alanyi és a határozói szerepek a két ige mellett más-más szereplőt érintenek).

Fejlesztendő készségek, képességek: szabályalkalmazás, szóbeli kifejezőképesség



a. E jelenet leírásakor azért kellett fentebb éppen azokat a végződéseket használnunk, amiket használtunk, mert azt követelte meg az a döntésünk, hogy az AD igével ragadjuk meg a képen látható jelenetet. Mi lesz másképp, ha a következő képet akarjuk leírni?

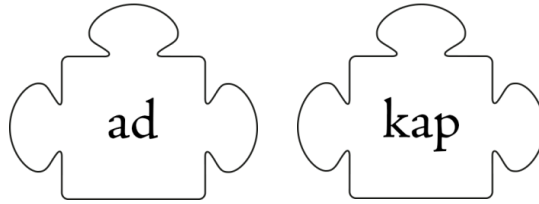
b. Társítsátok a megfelelő végződéseket a *virág*, a *kisfiú*, a *kislány* szavakhoz, ha ezek a KAP igével felcímkézett jelenet szereplői!

c. Csatlakoztassátok az alábbi két ige puzzle füleire sorra az alábbi listák oda illő szavait/kifejezéseit! Figyeljétek meg, milyen végződést kell tennetek a listán szereplő szavak/kifejezések végéhez ahhoz, hogy ezek az ige puzzle-ekkel együtt értelmes mondatokat eredményezzenek!



¹⁵ Ehhez l. még az előző kötet I./1. alfejezetét (*Lexikális döntések*).

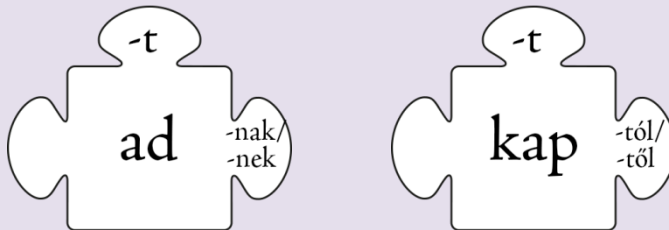
- *Bence, Anita, virág*
- *a kék pulcsis kislány, a kockás inges kislány, egy csokor tulipán*
- *a fiam barátja, a szomszéd kislány, egy tavaszi csokor*



- d.** Melyik fülön szerepelnek különböző végzések a két ige esetében?
- e.** Melyik szereplőnek azonos az alakja a két ige mellett? Van-e olyan szereplő, amelynek más alakja van az *ad* igével leírható jelenetben, és más a *kap* igével megragadhatóban? Ha igen, miben áll ez a különbség?

III. rész

Vagyis nem Bencén és Anitán vagy a tulipánon, hanem az ábrázolt jelenet megragadására kiválasztott ige múlik az, hogy milyen végzéseket kell használnunk ahhoz, hogy a hallgató számára világossá tegyük: kinek mi a szerepe az adott jelenetben. Ezért ezeket a végzéseket, amelyekből e szerepeket megtudjuk, az igehez tartozóként fogjuk modellezni, a központi puzzle füleibe írva.



Amint megfigyelhettétek, az egyik fülön többféle végződés is megjelenhetett, a választott ige függvényében.

3.III.1. feladat

Tanári kalauz: A feladat a korábban (3.I.3./d.) megtapasztalt nyelvi tényeknek a bevezetett modellre való konvertálását kéri, ezáltal összefüggést teremtve a mondat linearitásában a főnévi csoportok végén elhangzó viszonyjelölő elemek (esetragok) és az ige között, ezek ugyanis az igtől függenek (noha jelölni a vonzaton jelöljük a viszonyt). Ebben a modellben jól látszik, hogy az esetragok viszonyjelölő elemek (az ige és a főnévi csoport viszonyát jelölik, vagyis azt, hogy az adott főnévi csoport most „valaminek a valamije”, pl. az ige tárgya). Ezt azért is nagyon fontos kiemelni, mert a

tankönyvek sokszor „alanyról”, „tárgyról”, „határozóról” beszélnek, ez a beszédmód pedig elfedi azt, hogy ezek **viszonyfogalmak** (nagyon leegyszerűsítve: tárgy pl. nincs, csak valaminek a tárgya van, ahogy öcs (öccs?) sincs, csak valakinek az öccse). Ez a modell azt hivatott erősíteni, hogy amikor pl. tárgyról beszélünk, azt mindig relációs (vö. öccse) fogalomként értsék. A lila háttérű összefoglalók V. részében ezt a diákok számára is nyomatékossítjuk. **Fejlesztendő készségek, képességek:** szabályalkalmazás, anyanyelvi kompetencia, kreativitás

Rajzold le a BEMUTAT ige puzzle-jét, és írd be a fülekbe a megfelelő végződések! Segít, ha megnézed, mit karikáztál be a **3.I.3.** feladat **d.** pontjában. Ha elkészültetek, mutassátok be társaitoknak a megoldásokat, javítsátok, ha szükséges!

3.III.2. feladat

Tanári kalauz: A feladat a határozóragok sokféleségét mutatja be különböző igék mellett (az alany és a tárgy jelölésbeli invarianciájával szemben), miközben az igék és vonzatok viszonyának felismerését gyakoroltatja.

Fejlesztendő készségek, képességek: nyelvi tudatosság, sémafelismerés, összefüggések felfedezése, általánosítás, összegzés

Differenciálás: Az **a.** pontot differenciáltan is meg lehet oldani; a feladat **b–d.** alpontjai mindenki számára azonosak.

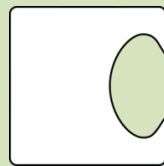
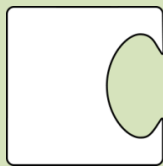
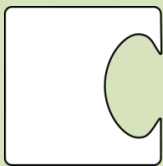
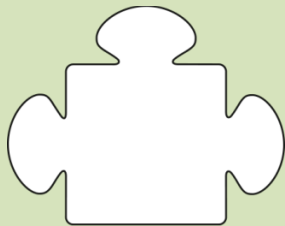
Eszközök: az **a.** ponthoz:

A. szókétyák (a táblázat egy sora) és üres puzzle-darabok (egy háromfülű ige puzzle és három vonzat puzzle mondatonként) mondatonként borítékolva

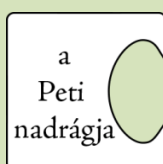
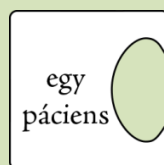
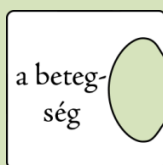
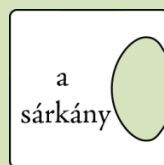
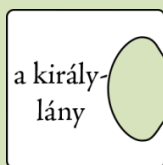
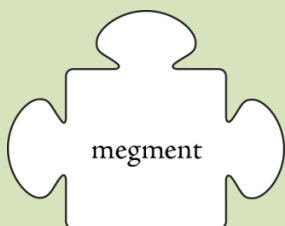
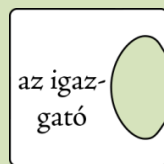
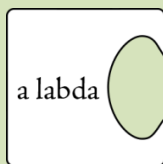
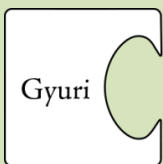
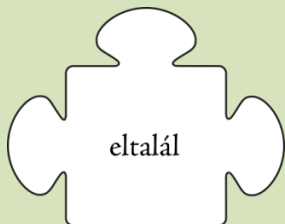
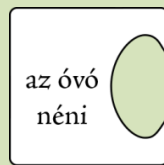
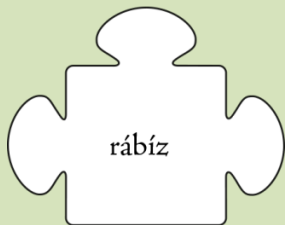
Szókétyák:

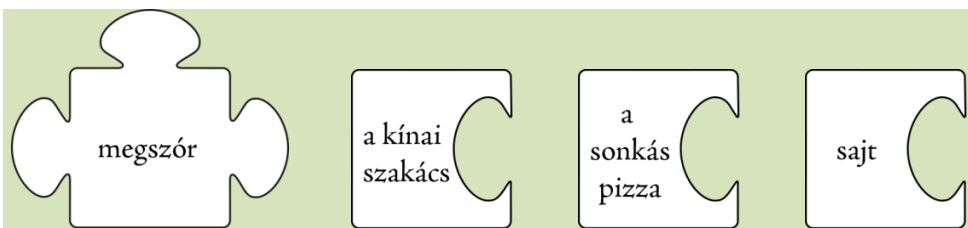
rábíz	a szülő	a gyerek	az óvó néni
eltalál	Gyuri	a labda	az igazgató
megment	a királyfi	a királylány	a sárkány
kigyógyít	az orvos	a betegség	egy páciens
hozzáragaszt	Marci	a Peti nadrágja	a szék
megszór	a kínai szakács	a sonkás pizza	sajt

Puzzle-ek:



B. puzzle-darabok (1+3) mondatonként borítékolva





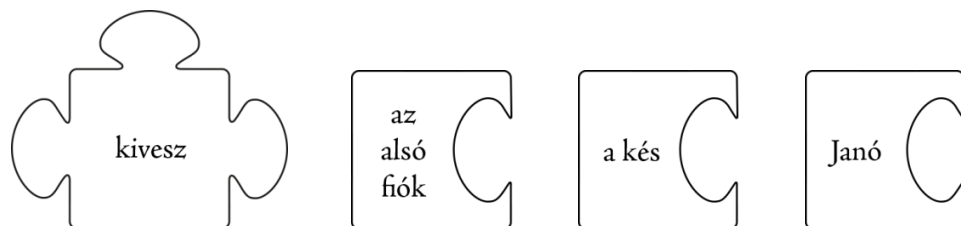
Minden csoporttag más két-két mondattal dolgozzon, akár az **A.** akár a **B.** variánst oldja. A feladat után megadott példa mindkét (**A.** és **B.**) változat számára minta.

a.

A. Írd rá a kapott ige-puzzle-re az igét, a többi puzzle-re a többi szó-kártya valamelyikét, majd helyezd a megfelelő puzzle-darabokat az ige föléire! Állapítsd meg, milyen szerepük van az egyes szavaknak, kifejezéseknek az igével leírható jelenetben! Írd rá a fölékre a végződést, amelyből a többiek is érteni fogják a szó, kifejezés szerepét!

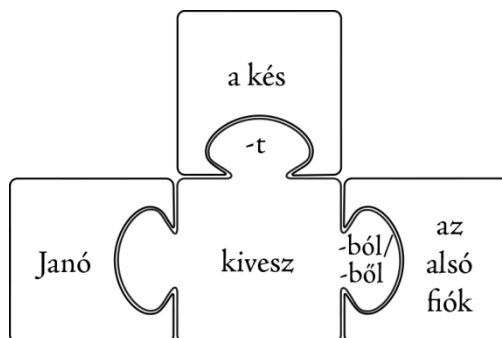
B. A kapott borítékban keresd meg az ige-puzzle-t, majd helyezd a megfelelő puzzle-darabokat az ige föléire! Állapítsd meg, milyen szerepük van az egyes szavaknak, kifejezéseknek az igével leírható jelenetben! Írd rá a fölékre a végződést, amelyből a többiek is érteni fogják a szó, kifejezés szerepét!

Pl.



Szerepek: Janó az, aki kivesz valamit valahonnan; amit kivesz, az a kés; és az alsó fiók az, ahonnan kiveszi.

Puzzle-szerkezet:



b. Ellenőriztétek közösen a megoldásaitokat!

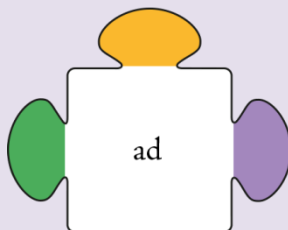
c. Vizsgáljátok meg az igepuzzle-ek fülein szereplő végződéseket! Gyűjtsétek össze a csoporttagok megoldásaiból a különböző végződéseket! Mit figyeltek meg az ige három fülére vonatkozóan?

d. Írj minden összeállított puzzle-szerkezethez egy-egy mondatot, amely az összeállított puzzle-re épül! Az ige alakját változtasd úgy, hogy értelmes mondatot kapj! (Pl. *Janó kiveszi a kést az alsó fiókból.*; *Janó kivette az alsó fiókból a kést.*; *Janó az alsó fiókból vette ki a kést.*; stb.) Mondataidat olvasd fel csoporttársaidnak!

IV. rész

A továbbiakban színekkel fogjuk kódolni, hogy az egyes igékkel milyen szereplehetőségek járnak. Ha olyan szerepet társíthatunk az igehez, amihez „nem kell tetoválásmatrica”, azt zölddel fogjuk jelölni és **alanyi szerep**-nek fogjuk nevezni. Az olyan szerepet, ami egy *-t* ragasztásával jár, sárgával jelöljük, és **tárgyi szerep**-nek nevezzük. Az olyat pedig, ami valami egyébnek a ragasztását kéri a szereplőt megnevező kifejezés végére, azt lilával jelöljük, és **határozói szerep**-nek hívjuk.

Ennek értelmében az AD ige egy olyan központi puzzle-ként ábrázolható, aminek van egy zöld füle, egy sárga és egy lila füle (vagyis egy alanyi, egy tárgyi és egy határozói szerepű szereplője).



3.IV.1. feladat

Tanári kalauz: A színeknek a mondatrészszerpekkel való társítása könnyebben megfoghatóvá teszi az elvont gondolkodást igénylő grammatikai kategóriákat. Ezt segítjük azzal is, hogy a korábban, saját nyelvi tevékenységük alapján levont konklúziókat ebben a feladatban felelevenítjük, és a bevezetett modellbe integráljuk. A **b.** pontban a diákok az *olvas*, *ül*, *eszik*, *vág* és *utazik* igék közül azokkal dolgozzanak, amelyeket a **2.** feladatban feldolgoztak.

Fejlesztendő készségek, képességek: szabályszerűségek észlelése, ismeretek alkalmazása új helyzetben

a. Vedd elő a BEMUTAT ige puzzle-jét, amit a **3.III.1.** feladatban megrajzoltál! Színezd ki a füleket az igehez társítható szerepeknek megfelelően! Segít a **3.I.3.** feladat **c.** pontjában használt aláhúzás!

b. Válassz egyet a **3.I.3.** feladat **b.** pontjában megalkotott hat mondatból, és rajzold le a puzzle-szerkezetét (igepuzzle és szereplők)! Az ige füleibe írd bele a megfelelő végződéseket!

c. Milyen lenne a *kap*, illetve az *olvas*, *ül*, *eszik*, *vág* és *utazik* ige puzzle-je? Vedd elő a **3.II.2.** feladathoz megrajzolt *kap* ige puzzle-jét, és a **3.I.1.** feladat **b.** pontjában megrajzolt puzzle-eket! Színezd ki a füleket!

3.IV.2. feladat*

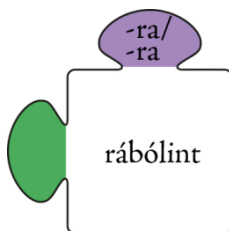
Tanári kalauz: Ennél a feladatnál a gyerekeknek maguknak kell igéket keresniük és azok vonzatszerkezetét anyanyelvi kompetenciájuk alapján előhívniuk. Ha olyan osztállyal dolgozunk, ahol több a vizuális beállítottságú gyerek, akkor lehet kérni azt is, hogy rajzolják is meg a keresett igék puzzle-szerkezetét.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szempont szerinti válogatás, ismeretek alkalmazása

Lehetséges megoldások: *valaki integet valakinek, valaki ráncigál valakit, valaki elfordul valakitől, valaki legyint valamire* stb.

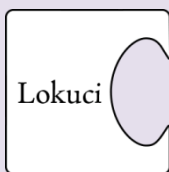
Keressetek olyan igéket, amelyek egy gesztust, arckifejezést vagy egyéb non-verbális közlést ragadnak meg, és legalább kétfülű puzzle-lel modellezhetjük!

Pl. *valaki rábólint valamire*



V. rész

Láttuk, hogy ahány füle van egy központi puzzle-nek, annyi puzzle-darabot lehet kapcsolni hozzá. Például ilyen:



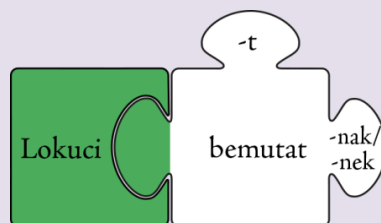
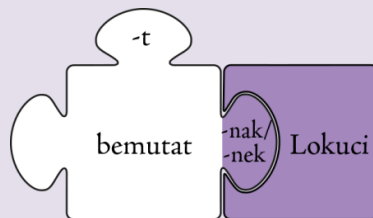
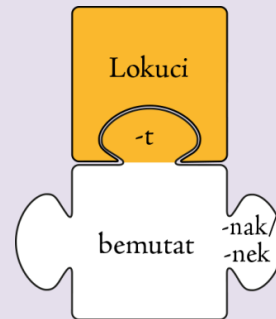
Az összekapcsolás által ezek a puzzle-ek valamilyen **szerepet kapnak** abban a történetben, amit mi a központi puzzle-lel (pl. a BEMUTAT igével) akarunk megragadni. Ezt a szereplővé válást úgy ábrázoljuk, hogy a csatolt puzzle-ek felveszik annak a fülnek a színét, amelyre kapcsoljuk őket. A puzzle-darabok színe azt jelöli tehát, hogy ezek most nem csak hányódó puzzle-ek, hanem **részei egy történetnek**: jól meghatározott szerepük van a mondatban, amely leírja az adott jelenetet (pl. egy bemutatást). Vagyis szavakból vagy kifejezésekből egy mondat részei: **mondatrészek** lettek.

Amit például sárga fülre csatolunk, az sárgává válik, vagyis tárgyi szerepe lesz abban a jelenetben, amit az igével felidézünk. Ez azzal is jár, hogy mihelyt a puzzle-t „sárga szerepben” használjuk, nem úgy mondjuk már ki, hogy *Lokuci*, hanem úgy, hogy *Lokucit*. Vagyis ez a puzzle az **ige tárgyává válik**: ő lesz az, AKIT bemutatnak.

Ha ellenben ugyanezt a puzzle-t a lila fülre kapcsoljuk, akkor „lila szerepet” kap, vagyis **az ige határozójává válik**. Ennek következtében például a *bemutat* ige mellett úgy fogjuk kimondani, hogy *Lokucinak*, vagyis ekkor már nem ő az, akit bemutatnak, hanem ő lesz az, AKINEK bemutatnak valakit.

Végül ha ezt a puzzle-t a zöld fülre kapcsoljuk, azzal egy harmadik szerepet adunk neki: „zöld szerepet” kap, vagyis **az ige alanyává válik**. Ezúttal azonban a hallgató ezt nem onnan fogja megtudni, hogy mi valamit ragasztunk a végére, hanem pont abból, hogy erre nem ragasztunk semmit (emlékezzetek vissza a tetoválásmatricákra!). Ha a puzzle-en *Lokuci* volt, úgy mondjuk ki csatolás után is, hogy: *Lokuci*. Érteni pedig úgy értjük, hogy ez most egy olyan helyzet, amelyben Lokuci az, AKI bemutat valakit valakinek (és nem őt mutatják be valakinek, vagy neki mutatnak be valakit).

Láthatjátok, hogy a három különböző mondatrészszeret (tárgyi, határozói, alanyi), amiben Lokuci megjelenhet, három különböző jelenet leírására lesz



alkalmas. Egyik jelenetben Lokuci lesz az, akit bemutatnak, a másikban neki mutatnak be valakit, a harmadikban pedig neki lesz bemutató szerepe.

3.V.1. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal az összefoglalóban rögzítetteket új mondathelyzetben próbálhatják ki a tanulók. Az ilyen részeknél érdemes arra bátorítani a gyerekeket, hogy ha eddig úgy gondolták, hogy értik az elhangzottakat, ám az új helyzet során kérdéseik merülnek fel, akkor tegyék fel a kérdéseiket csoporttársaiknak, vagy ha a csoportban nem találnak választ ezekre, akkor a tanárnak.

Fejlesztendő készségek, képességek: szabályalkalmazás

Megoldás: I. alább a VI. feldolgozandó részben.

Készítsd el önállóan a *Bence virágot ad Anitának.* mondat puzzle-szerkezetét! Írd az igeformákba a todalékokat, színezd ki a puzzle-eket a mondatrészszerepeknek megfelelően! Csoporton belül ellenőrizzétek a megoldásaitokat!

3.V.2. feladat

Tanári kalauz: A puzzle-modell azt támogatja, hogy lehessen együtt látni a nyelvi elemeknek azt a szerkesztett sorát (bármilyen egyszerűek vagy komplexek is ezek), amelyek pl. egy-egy szereplő megnevezésére használhatóak, hiszen a szövegszerveződés szempontjából ezek a tömbök lesznek értelmi egységek. Ezzel a feladattal tehát – azon túl, hogy a mondat szerkezetének átlátását gyakoroltatjuk annak a puzzle-re vetítése által – arra is felhívjuk a gyerekek figyelmét, hogy a mondatok nem szavakból, hanem kifejezésekből állnak össze, ekként a puzzle-darabokon nemcsak szavak, hanem bonyolultabb kifejezések is szerepelhetnek (amelyek tagjai között egyaránt előfordulhat alá- vagy mellérendelő viszony – de erről később).

Fejlesztendő készségek, képességek: szabályalkalmazás, összefüggések felismerése, anyanyelvi kompetencia, önreflexió

Differenciálási lehetőség: az **a.** pontnál

A. azoknak a tanulóknak, akiknek nehézséget okoz a puzzle-szerkezet felismerése

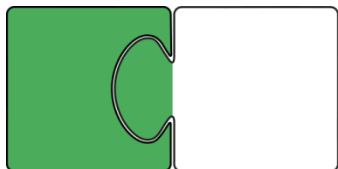
B. azoknak a gyerekeknek, akiknek könnyebben megy az eseményszerűségek szerkezetének puzzle-re való „lefordítása”

Megoldás: **a.** I: 2, 4; II: 5, 8; III: 3, 6; IV: 1, 7.

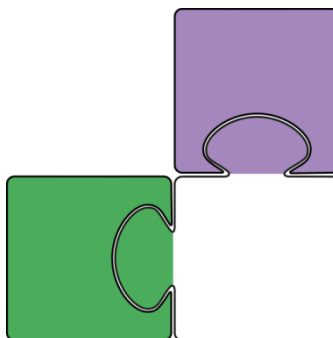
a.

A. Társítsd a mondatokat a puzzle-szerkezetekkel! Írd rá a puzzle-ekre a megfelelő szót vagy kifejezést és az igeformákba a megfelelő todalékokat!

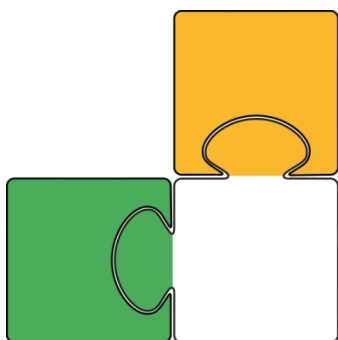
I.



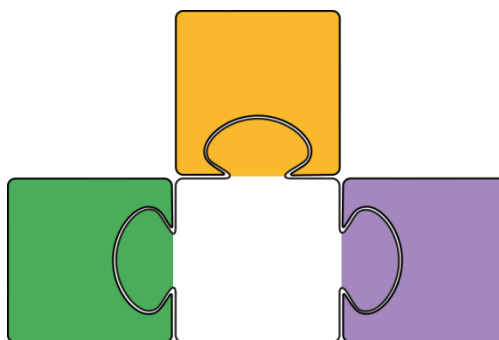
II.



III.



IV.



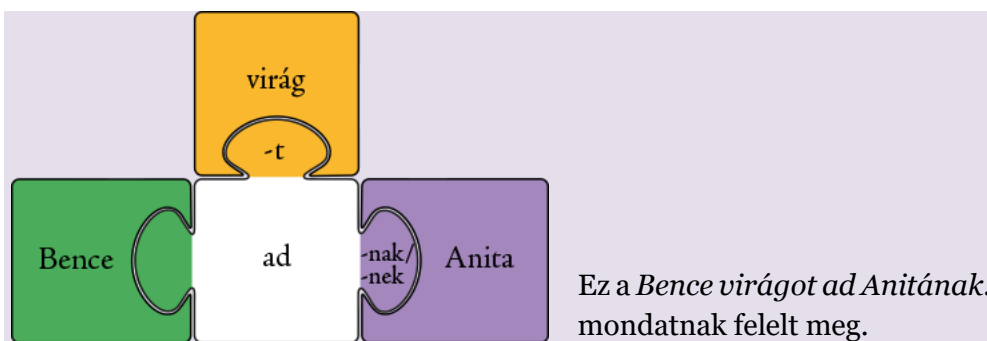
B. Rajzold meg és színezd ki az alábbi mondatokhoz tartozó puzzle-szerkezeteket! Írd be az igefülekbe a megfelelő toldalékokat!

1. Terka elárulta a titkot Tibinek.
2. Nyílnak a piros és a fehér rózsák.
3. Az egész osztály ismeri a játékot.
4. Mindenki öregszik.
5. A leigázott tartományok népei behódoltak a birodalom császáranak.
6. A kisebbik öcsémet Józsi bácsi edzi.
7. Nekünk a magyar vizslát ajánlotta Gyuszika apukája.
8. A környékbeli gyerekek segítettek az üzem igazgatójának.

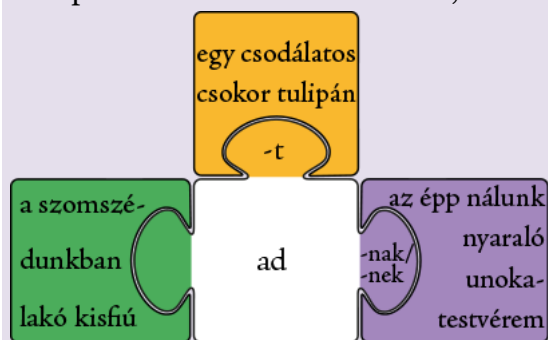
b. Csoporton belül ellenőriztétek megoldásaitokat!

VI. rész

Az egyik fenti példánkban azt, aki ad, úgy neveztük: *Bence*; amit Bence adott, azt *virágnak* hívtuk; és akinek adta, az *Anitaként* szerepelt a mondatunkban. A puzzle-ünk tehát így nézett ki:



De nemcsak így fogalmazhatunk. Ha Bence a szomszédunkban lakó kislány, Anita pedig az unokatestvérem, aki épp nálunk nyaral, akkor leírhatom ezt a jelenetet úgy is valakinek, hogy a szomszédunkban lakó kislány virágot ad az épp nálunk nyaraló unokatestvéremnek. Sőt a virágról is elmondhatom, hogy egészen pontosan tulipán, és nem is akármilyen! Ennek a mondatnak, hogy *A szomszédunkban lakó kislány egy csodálatos csokor tulipánt ad az épp nálunk nyaraló unokatestvéremnek.* ugyanaz lesz a puzzle-szerkezete, mint a *Bence virágot ad Anitának.* mondatnak, hiszen ugyanazt a jelenetet írtam le vele, ugyanazt az igét választva a jelenet megragadására. Csak éppen a jelenet szereplőiről árultam el most többet, mert részletesebben írtam le őket.



3.VI.1. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban arra fókuszálunk, hogy mikor szükséges/érdemes az igéhez kapcsolódó vonzatot bonyolultabb névszói szerkezettel, részletező(bb)en kifejezni. A diákok megtapasztalhatják, hogy a közös és eltérő tudásháttér (és a kettő közötti nagyon széles skála), hogyan befolyásolja a nyelvi megformálást, a leírás részletező voltát.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, kreatív szövegalkotás, szóbeli kifejezőképesség

Munkaformák: egyéni munka, páros munka, frontális munka

Eszközök: a **b.** ponthoz az alábbi képet nyomtassuk ki a pároknak, vagy vetítsük ki:



a. Pénteken osztálybuli lesz, ahová meghívhatsz valakit az osztályon kívülről. Négy emberen gondolkodsz:

- egy iskolatársad a másik osztályból,
- a településeken élő barátod, aki egy másik iskolába jár,
- egy unokatestvéred, aki más megyében él,
- egy veled egyidős külföldi gyerek, akivel egy internetes matekversenyen ismerkedtél meg, és aki épp a településekre fog érkezni egy turistacsoporttal a hétvégén.

Gondold végig, hogyan mondanád el a felsorolt ismerősöknek, hogy hová menjenek pénteken! A padtársaddal játsszátok el a jeleneteket! Kettőt mutasson be ő, kettőt te!

b. Úgy döntöttél, hogy az unokatestvéredet hívod meg. Ő az első adandó alkalommal visszahív a saját iskolai báljukra. Nem ismeresz senkit. Az unokatestvéred ruhája elszakad, és a mosdóban kell várnia az új ruhára, de közben nem akar semmiről lemaradni. Ezért megkér, hogy közvetítsd, amit látsz. A kép alapján írd meg sms-ekben, hogy kivel mi történik! Törekedj a pontos körülírásra, nehogy félreértés adódjon! Pl. *A szőke, göndör hajú lány a szemüveges lánnyal beszélget.*

3.VI.2. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a csoportmunka során feldolgozott szövegrészek ismereteinek összefoglalása.

Fejlesztendő készségek, képességek: előzetes ismeretek felelevenítése, szabályalkalmazás, írásbeli (kreatív) szövegalkotás

Differenciálási lehetőség: A feladat **d.** pontjánál:

A. kevésbé kreatív és szövegalkotás terén szerényebb képességekkel rendelkező tanulók számára

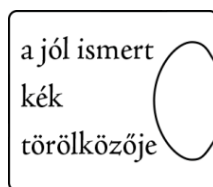
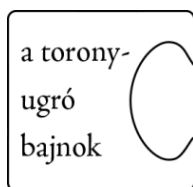
B. élénk fantáziájú és jobb szövegalkotási képességgel rendelkező diákok számára

a. Minden csoporttag válasszon ki magában két igét az alábbiak közül!

reklámoz, töpreng, áradozik, elárul, lefényképez, megles

Gondolja végig, hogy a kiválasztott igékkel megragadható jeleneteknek mik lennének a visszatérő elemei! Ezeket nevezze meg, de ne egyetlen szóval, hanem részletesebb kifejezéssel, majd írja le egy puzzle-darabra!

Pl. *beburkolózik* → valaki, **aki** beburkolózik + valami, **amibe** beburkolózik



b. Mindenki készítse el a kiválasztott igék puzzle-szerkezetét, majd adja át a mellette ülőnek, aki kiegészíti azt az igefülekbe írt végződésekkel, valamint kiszínezi!

c. Az elkészült puzzle-eket ismét eggyel adjátok tovább! Akihez ez alkalommal került a puzzle, annak egy mondatot kell írnia a puzzle-en megjelenő szavakkal, kifejezésekkel.

d.

A. Végül a csoport közösen találjon ki olyan helyzeteket, amelyekben elhangozhatnának az együtt kialakított mondatok!

B. A csoport írjon egy rövid, sztárokról szóló hírt, amelyben megjelennek a közösen megalkotott mondatok!

Válasszatok ki 3-5 csoportot, akik a helyzeteiket bemutatják, szövegüket felolvassák!

4. feladat

Tanári kalauz: Minden csoport kap három darab dicséretkártyát,¹⁶ és el kell dönteniük, hogy a közösen végzett feladat során ki melyiket érdemelte ki. Ha akad olyan csoporttag, akit egyébért emelnének ki társai, akkor azt a kártyát készítsék el! Ha van rá idő, akkor egy-egy kártya tulajdonosát meg lehet kérdezni, hogy miért ő kapta az adott dicséretkártyát, vagy a csoporttagokat, hogy mi alapján döntötték el, hogy ki melyik kártyát kapja.

Fejlesztendő készségek, képességek: értékelés, reflexió

Munkaforma: csoportmunka

Módszerek, eljárások: dicséretkártya

Eszközök: Minden csoport kapjon három darab kártyát az alábbiak közül!



¹⁶ Pethőné Nagy Csilla: *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó, Budapest, 2007: 200–203. nyomán

Döntsétek el, hogy a közösen végzett feladatok során nyújtott teljesítmény alapján a kapott kártyák közül kinek melyiket adhatjátok! Írjátok rá a nevét! Ha van olyan csoporttársatok, akit valami egyébért dicsérnétek meg, mint amik a kártyákon szerepelnek, készítsétek el neki ti magatok a dicséretkártyáját!

Az alábbi néhány feladat(típus) célja (5–8. feladat), hogy a vonzatszerkezetekre vonatkozó anyanyelvi tudás explicitálását a puzzle-modellen keresztül (be)gyakoroltassa. A feladatok az osztály szükségletei szerint további igékkel/mondatokkal is végezhető.

5. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladattípusban a mondatok társítását kérjük egy puzzle-szerkezethez, és ehhez szövegértési készségeket mozgatunk meg: a **b.** pontban a diákok szövegértésükre és nyelvérzékükre támaszkodva azonosítják az ige által leírt eseményszerűség szereplőit megnevező szósort, majd ezeknek a puzzle-ekkel való társítása nyomán további tapasztalatot szereznek abban, hogy a mondat nem szavakból, hanem egymással relációban lévő kifejezésekből áll. A cél, hogy könnyebben átlássák a mondat jelentését is.

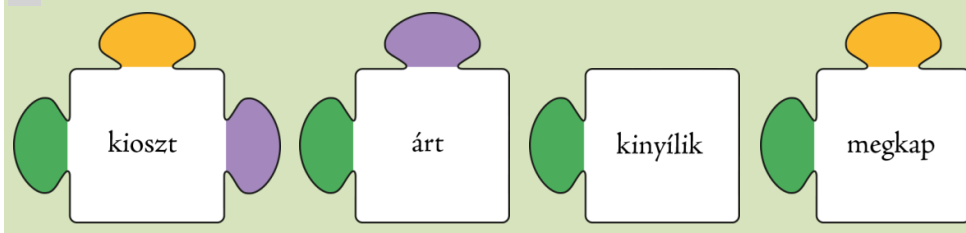
Fejlesztendő készségek, képességek: nyelvi tudatosság, általánosítás, következtetés

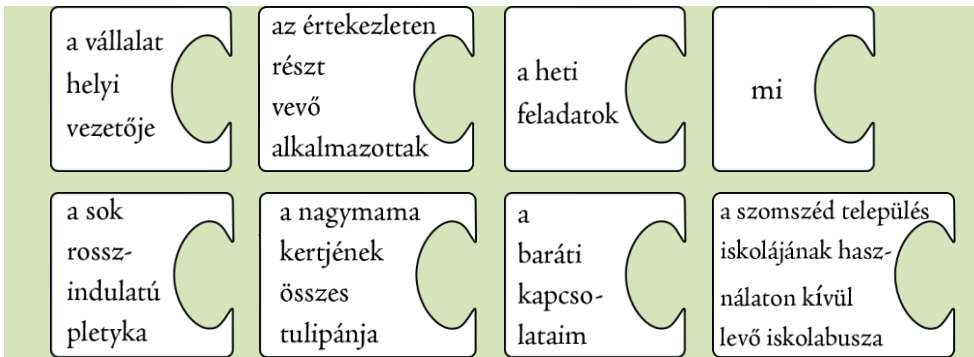
Differenciálási lehetőség: a feladat megoldása könnyebb úgy (**A.**), ha ige-puzzle-t és fehér puzzle-darabokat kapnak a gyerekek, amelyeken írja az igehez kapcsolható szavakat, kifejezéseket. Nehezebb akkor (**B.**), ha nekik kell ráírniuk a kapott puzzle-ekre a mondat megfelelő szavait, kifejezéseit. Aszerint válasszunk, hogy korábban mennyire értették meg a diákok az eseményszerkezeteket, illetve ennek a modellnek a lényegét.

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka

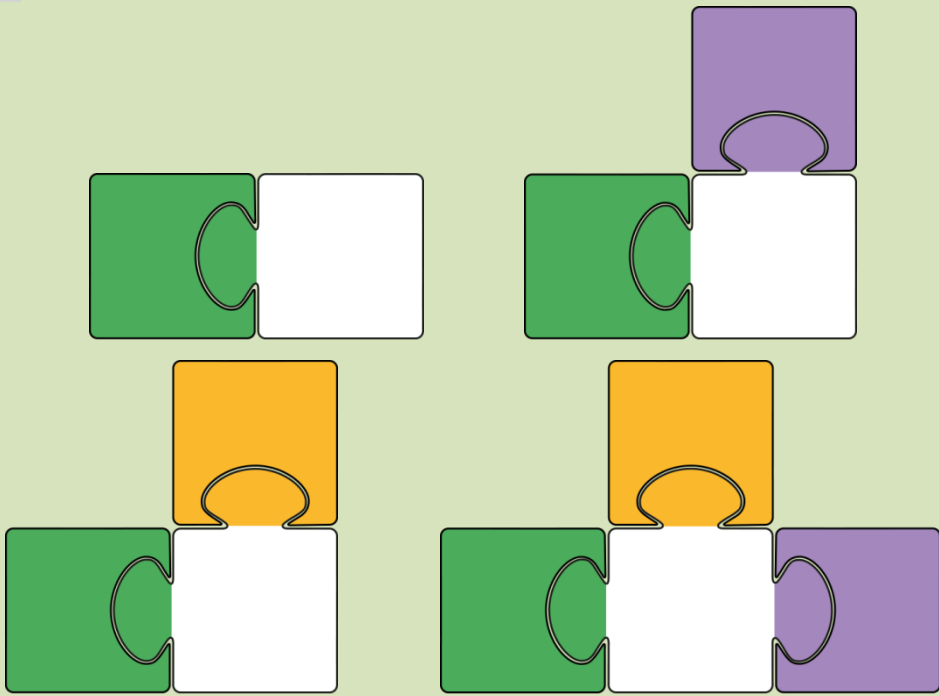
Eszközök:

A.





B.



A.

- a. A kapott puzzle-ekből rakj össze elfogadható puzzle-szerkezeteket! Írd rá az igepuzzle füleire a megfelelő végződéseket!
- b. Írj egy-egy mondatot mindegyik puzzle-szerkezet alapján! Az ige alakját változtasd úgy, hogy értelmes mondatot kapj!

B.

- a. Karikázd be a mondatokban az igéket!
 1. A vállalat helyi vezetője kiosztja az értekezleten részt vevő alkalmazottaknak a heti feladatokat.

2. A baráti kapcsolataimnak árt a sok rosszindulatú pletyka.
3. Kinyílt a nagymama kertjének összes tulipánja!
4. Mi kaptuk meg a szomszéd település iskolájának használaton kívül levő iskolabuszát.

b. Társítsd a mondatokat és a megadott puzzle-szerkezeteket! Írd rá a színes puzzle-darabokra a megfelelő szavakat, kifejezéseket, az igefülekre pedig a todalékokat!

6. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban az igéket és vonzatstruktúrájukat kell felismerni, társítani a szerkezeti modellel.

Óra előtt ragasszunk ki az osztályban 15–20 mondatcsíkot (az alább javasolt mondatokból két- vagy több példányban is nyomtathatunk). A feladatot úgy oldjuk meg, hogy minden csapatnak adjunk borítékban egy puzzle-szerkezetet! A gyerekeknek 3 perc áll rendelkezésükre, hogy a kapott puzzle szerkezetének megfelelő különböző mondatokat gyűjtsenek be. Minden helyes megoldás 1 pontot ér. Fontos, hogy pontot lehet veszíteni abban az esetben, ha nem a puzzle-szerkezetnek megfelelő mondatot választanak. Így elkerülhető az, hogy egy csoport begyűjtse a mondatokat, hogy majd válogasson közülük.

Fejlesztendő készségek, képességek: előzetes tudás mozgósítása, összehasonlítás, együttműködés, versengés

Differenciálás:

A feladat megoldása kétféleképpen is elképzelhető. Azt a változatot választjuk, amely jobban megfelel az osztály összetételének!

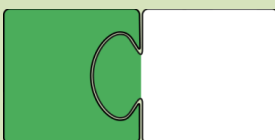
1. változat: olyan osztályok számára, ahol a gyengébb és a jobb képességű tanulók között nagyobb a különbség (Az anyanyelvi képességszintjeik tekintetében gyengébb gyerekeknek az ige+alanyi résznek megfelelő puzzle-t adjuk, a többieknek a másik két puzzle közül válasszunk!)

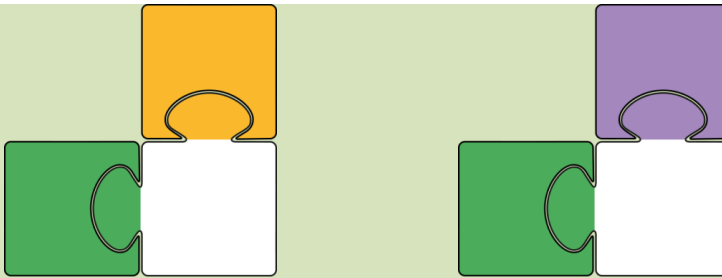
2. változat: olyan osztályok számára, ahol a gyerekek anyanyelvi képességszintje fejlettebb, és ebből a szempontból homogénebb az összetétel

Munkaforma: csoportmunka, 1. változat: háromfős homogén csoportok,

2. változat: háromfős heterogén csoportok

Eszközök: puzzle-ek; a mondatcsíkok két változatából a kiválasztott





Az osztály létszámától, gyorsaságától függően nyomtassunk az alábbi mondatokból:

1. változat

Ani mosolyog.	A legkisebb ovis építette a legmagasabb tornyot.	Az iskola igazgatója gratulált a verseny győzteseinek.
Az összes lány elpirult.	A szemetet mi szedtük össze.	Nagymamámnak a fehér orgona tetszik.
A kerámiakanál tört el.	A botanikusok ismerik a legtöbb növényfajt.	Apa is szurkol az osztályunk csapatának.
Csúszik a cipóm.	A zöld kabátos fiú kergeti a labdát.	A legokosabb lánynak udvarol a szőke fiú.

2. változat

A kék kötényes kislány felnevetett.	A legkisebb ovis építette a legmagasabb tornyot.	Az iskola igazgatója gratulált a verseny győzteseinek.
Az összes első padban ülő lány elpirult.	A szemetet mi szedtük össze.	Nagymamámnak a fehér orgona tetszik.
Anya kedvenc, piskótakeveréshez használt kerámiakanala tört el.	A botanikusok ismerik a legtöbb növényfajt.	Apa is az osztályunk csapatának szurkol.
Csúszik a bátyámtól örökölt hegyes orrú cipóm.	Az egyik fiú kergeti a labdát.	A húgomnak ez a fiú udvarol.

Versenyezzetek! Gyűjtsetek össze minél többet az osztályban kiragasztott mondatcsíkok közül! Minden olyan mondat pontot ér, amely a kapott puzzle szerkezetének megfelel. Két azonos mondatot nem gyűjthettek! Azzal pontot lehet veszíteni, ha olyan mondatot gyűjtötök be, ami nem társítható a kapott puzzle-szerkezethez.

7. feladat

Tanári kalauz: Páronként ígéket és vonzatokat, köztük különböző toldalékkal kapcsolódó határozókat kapnak a tanulók. Bemutatáskor ismételten hívjuk fel a gyerekek figyelmét a határozói vonzatok különböző toldalékaira.

Fejlesztendő készségek, képességek: előzetes tudás mozgósítása, öszszevetés, új információ beépítése ismereteik közé

Differenciálási lehetőség: Ha gyorsabb munkatempójú osztállyal dolgozunk, akkor minden pár megkaphatja az összes szókárttyát. Megoldásait mutatassák be osztálytársaiknak, így összevetheti, ellenőrizheti minden páros a munkáját.

Amennyiben lassúbb az osztály munkaritmusa, válogassunk a szósorok közül. Két-három szósor kártyáit adjuk két-három párnak is, akik a megoldást követően közösen átnézhetik munkájukat.

Munkaformák: páros munka, frontális munka vagy csoportmunka

Eszközök: szókárttyák mondatonként (l. a táblázat sorai) külön borítékokban vagy más-más színű papíron

megtölti	Panni édesanyja	a fürdőkád	meleg víz
ragaszkodik	Ábel	a bátyjától kapott kiskutyája	
változik	a víz	jég	
kivon	természetgyógyászok	illóolajok	gyógynövények
megfeledezik	Éva	a barátnőjének tett ígérete	
rákérdez	a hároméves öcsém	minden	
beleszeretett	a főhős	a szappanopera árva lánya	
rágódik	a Tóni kiskutyája	a csont	
csalódott	a szomszéd néni	a kedvenc elárúsítónője	

a. Alkoss mondatokat, amelyekben a kapott szavak, kifejezések szerepeljenek!

b. Rajzold meg a mondatok puzzle-szerkezetét! Mutassátok be egymásnak rajzaitokat!

c. Gyűjtsétek össze a mondataitokban határozói szerepben lévő szavak, kifejezések végződéseit! Van-e olyan, amivel még nem találkoztatok eddig?

8. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban előbb arra kérjük a gyerekeket, adják meg az ige által előhívott vonatokat, majd megkeresettjük, hogy melyik szereplőnek milyen szó(sor) felel meg a mondatban.

Fejlesztendő készségek, képességek: előzetes ismeretek felhasználása, általánosítás, szövegértés

Munkaforma: egyéni munka

a. Rajzold meg a *beöltözik, kifakul, okol* igék puzzle-szerkezetét! Sorold fel a megadott igékkel megragadható jelenet szereplőit! (Pl. *megdob* → 1. valaki, **aki** megdob, 2. valaki, **akit** megdob, 3. valami, **amivel** megdobja az előbbi az utóbbit. Vagyis: *megdob* → *valaki valakit valamivel*.)

b. Keresd ki az alábbi mondatokból az egyes szereplőkre vonatkozó szavakat/kifejezéseket! (Pl. *Rókus bácsi unokája dobta meg jeges hógolyóval a rózsaszín sapkás kislányt*. 1. valaki, **aki** megdob = Rókus bácsi unokája; 2. valaki, **akit** megdob = *a rózsaszín sapkás kislány*; 3. valami, **amivel** megdobja az előbbi az utóbbit = *jeges hógolyó*)

1. Legalább öt osztálytársam öltözött be vattaszakállú, műpocakos Mikulásnak.
2. Kifakult a kedvenc tavaszi kabátom színe.
3. A város polgármesteri hivatalát okolja a legtöbb utcabeli lakos az ünnep másodnapján történt súlyos balesetért.

9. feladat

Tanári kalauz: A feladat arra irányítja a diákok figyelmét, hogy a különböző szórendű mondatok jelentése között van ugyan különbség, puzzle-szerkezetüket tekintve azonban egyformának mondhatók, hiszen ugyanazt az eseményszerűséget írják le.

Az érvek kártyán eljárás egy ellentmondásos kérdés vagy álláspont megvitatására alkalmas. Az érvek kártyán technika az érvelés és a vita mellett lehetőséget biztosít olyan szövegértési kompetenciák gyakorlására és fejlesztésére, mint a szövegből kérdés vagy feladat által kijelölt információelemek megtalálása, kiemelése és értelmezése, a szöveghez való értékelő viszonyulás, a szövegrészletek összevetése és az ellentmondások felismerése vagy a szöveg alapján önálló következtetések megfogalmazása.¹⁷ Ezt az eljárást nyelvi kérdés megvitatására alkalmaztuk, és egyszerűsítettük a korosztály szintjének megfelelően. Ezeknek értelmében az alkalmazás menete is változott:

¹⁷ Pethóné 2007: 216. nyomán

1. Ismertetünk egy ellentmondásos témát az osztállyal, és felteszünk vele kapcsolatban egy eldöntendő kérdést.
2. Két csoportra osztjuk az osztályt, hogy a két lehetséges álláspontot képviselhessék.
3. Válasszunk a felkínált lehetőségek közül a csoportok szintjének megfelelő feladatot!
4. A tanulók a feladat megoldása után lejegyzik egy-egy kártyára az érveiket.
5. Ha több csoportunk volt, akkor a csoportok összevetik megoldásaikat.
6. Mindkét oldal bemutatja érveit állítása alátámasztására.

Fejlesztendő készségek, képességek: nyelvi tudatosság, jelentésváltozatok megkülönböztetése, sémafelismerés, általánosítás, érvelés, írásbeli kreatív szövegalkotás

Differenciálási lehetőség:

Akár osztályszinten, akár osztályon belül is differenciálhatunk. Ha osztályszinten differenciálunk, akkor válasszuk ki az osztály szintjének megfelelő I. **A.** vagy **B.**, illetve II. **A.** vagy **B.** feladatot. Ebben az esetben két csoportra oszlik az osztály aszerint, hogy az *igen* vagy *nem* válasz mellett érvelnek. Ha osztályon belül differenciálunk, akkor alkossunk két csoportot, egyiknek az I. **A.** és II. **A.** másikkal az I. **B.** és II. **B.** feladatokat adjuk. Ez esetben négy nagyobb csoportunk lesz, kettő a kijelentés ellen és kettő a kijelentés mellett érvel a feladat megoldása során.

A. feladatmegoldás során még segítségre szoruló osztályok, tanulók számára
B. a szórenddel és az igék eseményszerkezetének modellálásával jól boldoguló osztályok, gyerekek számára

Munkaforma: frontális munka vagy csoportmunka

Módszerek, eljárások: érvek kártyán

Eszközök:

- ♣ *A brokkolit piszkálta ki a legkisebb fiam a levesből.*
- ♦ *Kipiszkálta a brokkolit a legkisebb fiam a levesből.*
- ♥ *A brokkolit a levesből piszkálta ki a legkisebb fiam.*
- ♠ *A legkisebb fiam piszkálta ki a brokkolit a levesből.*

I. Akik a *nem* válasz mellett fognak érvelni, azok kapják az alábbi feladatok valamelyikét:

A. Illesszék be az alábbi szövegrészekbe a megadott mondatok valamelyikét! Mindegy, hogy melyik szövegkörnyezetbe melyik mondat kerül?

1. _____, pedig úgy tudtam, hogy a borsót nem szereti.

2. Azt hittem, hogy már minden zöldséget megeszik, de _____.
3. A tepsis zöldségragu is tele volt vele, mégis _____.
4. Eddig csak a nagy fiaimról tudtam, hogy minden zöldségre húzzák az orrukat, erre ma _____.

B. Egy internetes fórumon a szülők gyerekeik étkezési szokásairól tehetnek közzé bejegyzéseket. Írjátok le négy anya azon bejegyzéseit, amelyekben elhangozhatnak a megadott mondatok!

II. Akik a kérdésre *igennel* válaszolnának, azok kapják az alábbi feladatok egyikét:

A. Egészítsétek ki a mondatok puzzle-szerkezetét!



B. Rajzoljátok meg a mondatok puzzle-szerkezetét!

Véleményetek alapján rendeződjétek csoportokba!

Azonosak az alábbi mondatok?

A brokkolit piszkálta ki a legkisebb fiam a levesből.

Kipiszkálta a brokkolit a legkisebb fiam a levesből.

A brokkolit a levesből piszkálta ki a legkisebb fiam.

A legkisebb fiam piszkálta ki a brokkolit a levesből.

10. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a puzzle-szerkezetek **linearizálási lehetőségeinek** felfedeztetése és a szórend által implikált kontextus kiválasztásának gyakorlása. A feladat megoldása során a tanulónak szükségük lesz (az előző évben) a szórendnél tárgyalt ismeretekre. Figyeljük a csoportok munkáját, és ahol szükségét érezzük, ott segítsünk, elevenítsük fel a mondatok szórendjéhez kapcsolódó alapvetőbb tudnivalókat.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, kreatív szövegalkotás, jelentésváltozatok megkülönböztetése

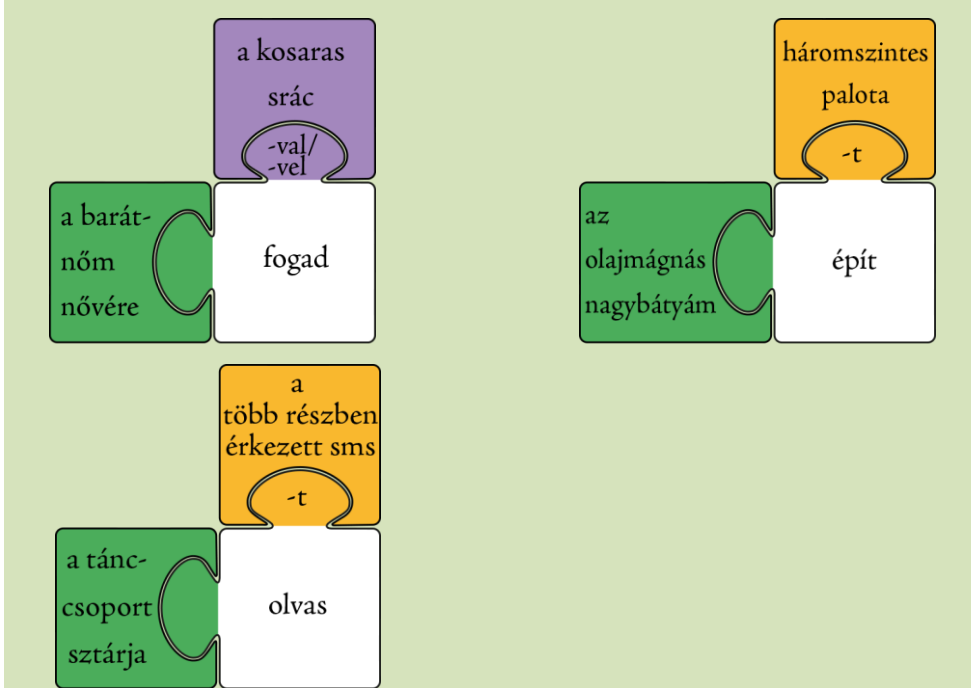
Differenciálási lehetőségek: a **b.** pontnál

A. A szórendi változatokat könnyen megalkotó, a kontextusra érzékeny tanulónak

B. A szórendi változatokkal könnyen boldoguló, de kontextust nehezen találó tanulónak

Munkaforma: páros munka, homogén párok

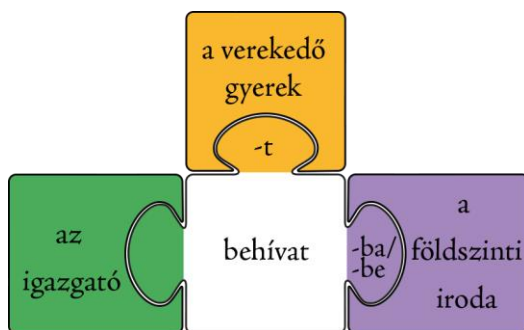
Eszközök:



a. A kapott puzzle-ekből írjatok minél több különböző szórendű mondatot! Az ige alakját változtassátok úgy, hogy értelmes mondatot kapjatok!

Pl.

Az igazgató behívhatja a verekedő gyerekeket a földszinti irodába.; A földszinti irodába hívta be az igazgató a verekedő gyerekeket.; Az igazgató a verekedő gyerekeket behívta a földszinti irodába.; stb.



b.

A. Válasszatok ki két különböző szórendű mondatot, és írjatok egy-egy olyan párbeszédet, amelyben azok elhangozhatnának!

B. Válasszatok ki a megalkotott mondatok közül azokat, amelyek az alábbi helyzetekben elhangozhatnak!

1. A város végén egyre több a hatalmas új ház. Most is vásárolják a telkeket, és sorra húzzák fel a villákat. A gyárigazgató úszómedencés villát alapoz, _____, anyuék főnöke pedig ide szeretne majd irodaházat.

2. A kosármeccs eredményét nem merném megtippelni, mert nem értek a labdajátékokhoz. Van, aki nálam sokkal magabiztosabb, és még pénzt is áldoz rá, nem számít, hogy az ellenfele otthon van a sportban. Például _____.

3. Fellépés után sok gratuláció érkezik a csoport tagjaihoz. A táncakadémia képviselőjének el kellett rohannia az előadás után, de az úton bepötyögött egy hosszú üzenetet a telefonjába, és elküldte. A telefonszám, amire küldte, ugyan a tánctanaré, de most épp _____.

11. feladat

Tanári kalauz: Az előző feladatok a puzzle-ek sorrendi lehetőségeit vizsgálták az ígéhez képest. Ebben a feladatban ehhez a szemponthoz egy másikat is hozzákapcsolunk: annak a megtapasztalását, hogy míg a puzzle-ek sorrendezésére vonatkozóan nincs grammatikai kötöttség a magyarban (csak annak függvénye, hogy a mondat milyen kontextusban hangzik el, a beszélő mit szeretne kiemelni stb.), a puzzle-en belüli szavak sorrendje nem szabadon választható. (Ez a feladat előrevetíti azt is, amit csak a következő kötetben részletezünk, hogy ti. az alany, tárgy és a határozó másféle mondatrészek, mint a jelzők.)

Ha szükséges, feleleveníthetjük, összekapcsolhatjuk a *Feladatbank* előző kötetéből a *Szórendi variánsok* fejezet 2. feladatának felismeréseivel ennek a feladatnak a következtetéseit.

Az **a.** és **b.** alpontokat a csoporttagok önállóan oldják meg, a **c.**, **d.** és **e.** pontokat az egyéni megoldásaik alapján közösen.

Fejlesztendő készségek, képességek: nyelvi tudatosság, jelentésfelismerés, jelentésváltozatok megkülönböztetése, általánosítás, szerepészlelés, beszédképesség

Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

Eszközök: Minden csoportnak készítsünk elő egy-egy mondatot az alábbiak közül. A csoportok minden tagja kapja meg külön papírcsíkon a csoport mondatának betűrendbe sorolt szavait!

- *a, álló, az, figyelmezteti, háta, lányt, mögött, ötödikes, tanárra, valaki*
- *a, az, beárulja, csapattársa, Danit, egyik, játékosnak, legjobb*
- *az, barátját, bandájától, egyik, félti, Gyuszika, legjobb, Pedróék*
- *a, a, a, csoportja, dühös, gyerekek, ráuszította, szülők, tanárok*
- *a, az, barátai, barátnője, Déneske, elől, kritikus, rejtegeti, új*
- *a, árulókat, az, barátoktól, megbízható, megkülönböztetik, önző, ők*
- *a, az, hozta össze, igazgató, kolozsvári, lányát, nem, senki, unokatestvéremmel*
- *a, az, bokszbajnok, kisebbik, országos, öcséddel, összetévesztett, téged*

Lehetséges megoldás:

Valaki figyelmeztette az ötödikes lányt a háta mögött álló tanárra. Gyuszika félti az egyik legjobb barátját a Pedróék bandájától. Stb.

a. Alkoss értelmes mondatot a megadott szavakból az összes szó felhasználásával!

b. Mindenki készítse el a megalkotott mondatnak megfeleltethető puzzle-szerkezetet, és írja rá a puzzle-ekre a mondat megfelelő szavait, kifejezéseit! Beszéljétek meg a megoldásaitokat! Amelyik változat mindenki számára elfogadható, aszerint javítsa ki a csoport többi tagja is a sajátját, úgy haladjatok tovább a feladatmegoldásban!

c. Számozd meg a rajzodon levő puzzle-darabokat aszerint, hogy a mondatban hogyan követik ezek egymást! Vessétek össze az eredményeiteket! Ha a megoldásaitok nem különböztek, kísérletezzetek: próbáljatok ki további lehetséges sorrendeket!

d. Most próbáljátok felcserélni az egy puzzle-re írt szavak sorrendjét! Mit figyeltetek meg?

e. Válasszatok ki egy mondatot! Találjátok ki egy jelenetet, amelyben elhangozhat a kiválasztott mondat! Mutassátok be osztálytársaitoknak!

A fenti feladatok megoldásakor megfigyelhettétek, hogy egy mondat lehetséges szórendjei tulajdonképpen nem a szavak különböző sorrendezésével állíthatók elő. Amit különbözőképpen sorrendezhetünk, azok nem a szavak, hanem egy-egy mondatrész (alany, tárgy vagy határozó).

Olyan is van persze, hogy egy mondatrész egyetlen szóból áll (pl. *valaki*, *Danit*), de olyankor is ennek a mondatrész volta engedi meg, hogy a mondatunkban a helyét változtassuk attól függően, hogy mit akarunk mondani, és milyen szövegkörnyezetben akarjuk mondani.

Azt is megtapasztalhattátok, hogy az egy puzzle-en szereplő kifejezések szavainak sorrendje viszont kötött: vagyis a mondatrészeket alkotó szavak sorrendjén nem lehetett változtatni.

A következő három feladatban (**12–15.** feladat) a **határozói vonzatokkal** fogunk dolgozni. Ezeket a feladatokat ugyanabban a csoportban dolgozva oldják meg a gyerekek, majd közösen készítsenek egy plakátot, amelyen a határozói vonzatok alaki jellemzőit összegzik!

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok és csoporton belüli egyéni munka

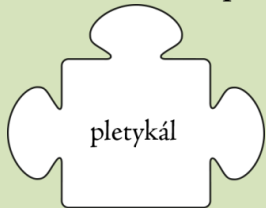
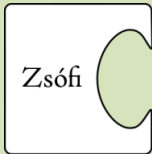
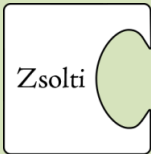
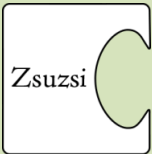

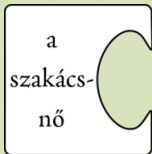
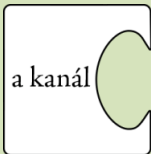



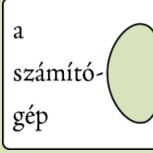
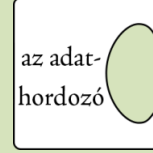
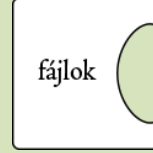
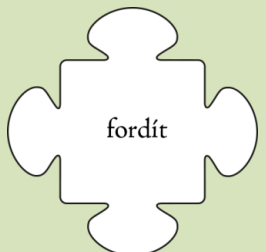
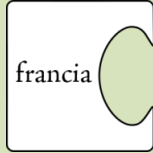



12. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban olyan igékkel találkozunk a tanulók, amelyeknek a vonzatai nem mind különbözőek, hanem közülük kettő egyforma: határozói vonzat. Ugyanakkor figyelhetünk arra is, hogy a magyar és a román nyelvben a határozói vonzatokat eltérő módon jelöljük (magyarban toldalékkal, románban prepozícióval).

Fejlesztendő készségek, képességek: társítás, szabályalkalmazás, összehasonlítás, következtetések megfogalmazása, idegen nyelvi kompetencia

Differenciálás: Az **a.** pontot differenciáltan is meg lehet oldani a gyerekek anyanyelvi képességszintje függvényében; a **b.** és **c.** pont mindenkinek ugyanaz.

Eszközök: **A.** Minden csoportnak egy-egy borítékba készítsük elő az alábbi puzzle-eket (igepuzzle + 3-4 vonzatpuzzle)!; **B.** Minden csoportnak készítsük elő az alábbi puzzle-eket!

 <p>pletykál</p>	 <p>Zsófi</p>	 <p>Zsolti</p>	 <p>Zsuzsi</p>	
 <p>belekavar</p>	 <p>a szakács- nő</p>	 <p>a kanál</p>	 <p>a mártás</p>	
 <p>átmásol</p>	 <p>a rend- szer- gazda</p>	 <p>a számító- gép</p>	 <p>az adat- hordozó</p>	 <p>fájlok</p>
 <p>fordít</p>	 <p>francia</p>	 <p>ukrán</p>	 <p>a tanár- nőnk</p>	 <p>újság- cikkek</p>

A.

a. Helyezzétek a puzzle-eket az igepuzzle megfelelő füleire!

B.

a. Rendszerezétek a kapott puzzle-eket aszerint, hogy melyik igéhez melyik puzzle kapcsolódhat! Készítsétek el a puzzle-szerkezeteket!

b. Figyeljétek meg, milyen végződést kapnak az egyes szavak és kifejezések, ha mondattá alakítjátok a létrehozott puzzle-szerkezeteket! A végződéseket írjátok az igepuzzle füleire! A végzések alapján színezzétek ki az ige füleit, majd az azokra kapcsolódó puzzle-eket is!

c. Miben különböznek az elkészült igepuzzle-ek az eddig látottaktól?

d. Figyeld meg, hogy mi jelöli az egyes szerepeket az alábbi román mondatban! Miben hasonlít és miben különbözik a két (magyar és román) nyelvi megoldás?

 *Dana bârfește cu Diana despre Dorina.*

13. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy felfedezzék a tanulók azt, hogy egyes igék mellett nem előrejelezhető a határozói vonzat alakja (toldaléka), csak annak a jelentése.

A feladat **a.**, **b.** és **c.** pontján csoporton belül önállóan dolgozzanak a diákok, észrevételeik megosztása történjen csoportszinten!

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, átalakítás, szövegalkotás, következtetések megfogalmazása, beszédkészség

Megoldási lehetőségek:

költözik: Olaszország**ba**, külföld**re**, a tenger **mellé**, a Frici nagymamájá**hoz**

lakik: Olaszország**ban**, külföld**ön**, a tenger **mellét**, a Frici nagymamájá**nál**

a. Az alábbiakban öt osztálytárs beszélget arról, hogy ki hová fog költözni. Emeld ki aláhúzással a *költözik* igéhez tartozó, határozói szerepű szavakat vagy kifejezéseket!

- Ti is hallottátok?
- Mit?
- Artúrék Olaszországba költöznek.
- Jól teszik, ha befejezem a sulit én is külföldre költözöm.
- Én nem megyek külföldre, de mindig az volt a tervem, hogy a tenger mellé költözöm.
- A Frici nagymamája Konstancán lakik. Miért nem költözöl a Frici nagymamájához?

b. Alakítsd át az aláhúzott szavakat, kifejezéseket úgy, hogy a *lakik* igéhez lehessen kapcsolni azokat!

c. Írj hasonló párbeszédet a *lakik* + 'valahol' kifejezésnek a **b.** pontban kapott szerkezeteivel!

d. Észrevételeidet foglald össze, majd oszd meg a csoporttársaiddal!

Vannak igék, amelyek mellett nincs megszabva, hogy milyen végződése legyen annak a szónak vagy kifejezésnek, amely a lila fülre kerül (vagyis ami határozói mondatrészszerépű lesz). A *költözik* ige esetében például a határozói fülre sokféle kifejezés kerülhet (*Olaszországba, külföldre, a tenger mellé, a Frici nagymamájához* stb.), de közös bennük, hogy mindegyik 'valahová' jelentésű.

14. feladat

Tanári kalauz: A feladat a főnévi csoportokhoz járuló határozóragok és névutók azonos funkciójára (a határozói viszony jelölésének szerepe) vezet rá.

Fejlesztendő készségek, képességek: szabályfelismerés, szabályalkalmazás

a. Társítsd a megadott végződéseket a határozói szerepű szavakhoz és kifejezésekhez!

1. A szomszéd bácsi érdeklődött dédi _____.
2. Válassz a két szín _____!
3. Híres írónk karrierje a rendszerváltás _____ kezdődött.
4. A kedvenc könyveimet az éjjeliszekrény _____ tartom.
5. A nyíl a kijárat _____ mutat.
6. Sokan tüntetnek a törvénytervezet _____.
7. A nyúl menekül a farkas _____.

Végzések: *-ért, -kor, -ról/-ről, -on/-en/-ön, -tól/-től, -ra/-re, -ból/-ből*

b. Az **a.** alpont melyik mondatába tudnád beilleszteni a végződés helyére az alábbi szavakat?

után, elől, mellett, felől, közül, ellen, felé

c. Alkossatok mondatokat a következő igékkel, majd rajzoljátok meg a puzzle-szerkezetüket! Mit kell írnotok az igepuzzle lila fülére?

kitart, ítélkezik, fellázad, vágyódik, kering

A határozói szerepű szavak és kifejezések után néha nem végzések állnak, hogy mutassák a mondatbeli (határozói) szerepet, hanem önálló szavak. Az ilyen szavakat, mint a fenti mondatokban megjelenő *után, elől, mellett, felől, közül, ellen, felé, névutóknak* nevezzük.

15. feladat

Tanári kalauz: Ennek a feladatnak a megoldásával a tanulók összegzik a csoportmunkájuk során feldolgozott ismereteket. Az elkészített munkákat minden csoportból egy szóvivő mutassa be a többi csapatnak. A plakátokat kiegészíthetik a gyerekek, ha valami olyan információ hangzik el, amely a sajátjukon nem szerepel. Ezt tegyék valamilyen (a korábitól eltérő) színnel!

Fejlesztendő készségek, képességek: általánosítás, összegzés, önreflexió, beszédkészség

Eszközök: Minden csoportnak készítsünk elő egy A3-as lapot vagy csomagolópapírt a plakáthoz.

Készítsetek plakátot, amelyen összefoglaljátok a határozói puzzle-ek kifejezési lehetőségeit! Válasszatok egy szóvivőt, aki bemutatja munkátokat a többi csoportnak! Ha szükségesnek találjátok, egy színessel egészítsétek ki a saját plakátotokat a többiek bemutatói alapján!

16. feladat

Tanári kalauz: A feladattal a gyerekek tudatosíthatják, hogy vannak olyan igék, amelyeknek több vonzatkerete is lehet, noha nem többjelentésűek. (A többjelentésű igékre később térünk rá.) A **d.** alpontban azt tapasztalhatják meg, hogy a vonzatok alakja nyelvenként változó lehet. A feladatot a gyerekek nyelvtudásához célszerű adaptálni.

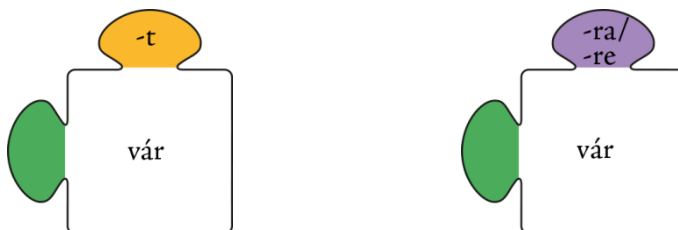
Fejlesztendő készségek, képességek: összehasonlítás, véleményalkotás, szabályfelismerés és -alkalmazás, idegen nyelvi kompetencia, szótárhasználat, beszédkészség

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: tollak közepén

Lehetséges megoldás: **c.** pont: *valaki figyel valakit (valamit)/valakire (valamire), valaki segít valakit/valakinek*

a. Az egyik osztály tanulói a következő feladatot kapták: készítsék el a *vár* ige puzzle-jét. Nóra és Andor megoldásait láthatjátok alább:






Mindketten jól dolgoztak. Mit gondoltok, miért? Mondjátok el véleményeitek a tollak közepén módszert alkalmazva!

b. Írjatok egy-egy olyan mondatot, amely alapján Nóra, valamint Andor megrajzolhatta a vár puzzle-jét!

c. Keressetek ti is többféle megoldást a *figyel és segít* igék puzzle-jének megrajzolásához!

d. A magyarban a *vár* ige tehát *valaki vár valakit/valamit* vagy *valaki vár valakire/valamire* szerkezetben is előfordulhat. Az angolban viszont sem nem *valakit*, sem nem *valakire*, hanem *valakiért* várnak (*wait for someone*). Hogy hangzanának az alábbi táblázat román/német/angol kifejezései, ha magyarul pont ugyanúgy kellene mondani őket? Írd a második oszlopba! Mi felel meg a magyarban ezeknek a román/német/angol kifejezéseknek? Írd a harmadik oszlopba!

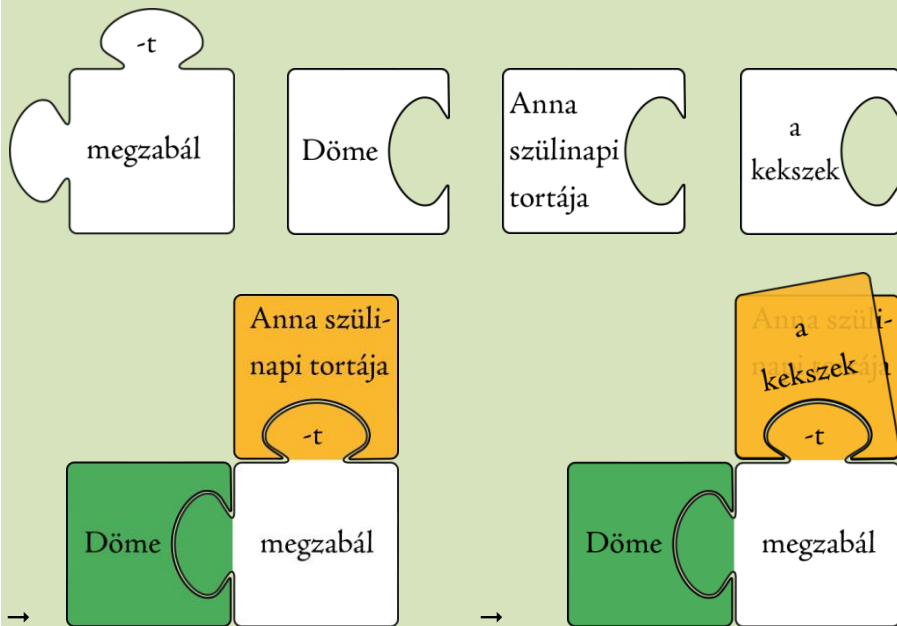
Idegen nyelvi kifejezés	Szó szerinti fordítás	Magyar megfelelő
pl. <i>to wait for someone</i>	<i>vár valakiért</i>	<i>vár valakire/valakit</i>
 a se bucura pentru ceva		
a ajuta la ceva		
a cumpăra ceva cu 10 lei		
a semăna cu cineva		
a participa la concurs		
a crede pe cineva		
a pleca în excursie		
 to congratulate someone on something		
to resemble someone		
to meet someone		
to depend on someone		
to think about somebody		
to care for somebody		
 vertrauen auf etwas		
sorgen für jemanden		
ernennen jemanden zu etwas		
sich freuen auf etwas		
helfen jemandem bei etwas		
fragen nach etwas		

*Keressetek még hasonló példákat az állatok ismert idegen nyelvekből!

17. feladat

Tanári kalauz: Ez a feladat a **mellérendeléssel** foglalkozik. A diákok tapasztalatot szereznek arról, amikor nem egy, hanem több szereplőre osztunk ki egy-egy mondatrészszerpet. Ha például Döme megszabálta Anna születésnapj tortáját, akkor a puzzle-ünk tárgyi fülére az [Anna születésnapj

tortája] főnévi alaptagú kifejezés kerül, aminek a végére jár egy *-t*. Ez az ige a megevett/étel státusú szereplőjének jár. Noha ebben a főnévi csoportban két főnév is van (*Anna, tortája*), a toldalékot a kifejezés egésze kapja, így a kifejezés utolsó szavával mondjuk egybe (*tortáját*). Ha azonban Döme minden édességet elpusztított a házból, megette a tortát és a kekszeket is, akkor mindjárt két tárgyragos kifejezésünk van, és mindkettő egyformán tárgyi viszonyban van az igével (*megzabálta a tortát, megzabálta a kekszeket*). Ezt tehát úgy tudjuk modellálni, ha az igepuzzle megfelelő fülére, rendre több puzzle illesztését is megengedjük. Ekként az ilyen egymásra tett, ugyanarra a fülre kapcsolódó puzzle-eken megjelenő kifejezések mindegyikének végére oda kell illeszteniünk az adott fülben megjelölt toldalékot (*a tortát és a kekszeket*). A két vagy több, egymáson fekvő puzzle közötti jelentésbeli kapcsolatot a kötőszók adják a hallgató tudtára. Az előző példánál maradván az *és-is* kötőszópár azt jelöli, hogy Dömére nemcsak az igaz, hogy a tortát megette, de még ezen felül az is, hogy a kekszeket.



Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, nyelvi tudatosság, sémafelismerés

Munkaforma: páros munka

a. Írd az alábbi képek fölé a szövegben aláhúzott részek közül azt, amely talál hozzájuk! Minek alapján döntötted el, hogy melyik képhez melyik részlet talál?

1. _____



2. _____



3. _____

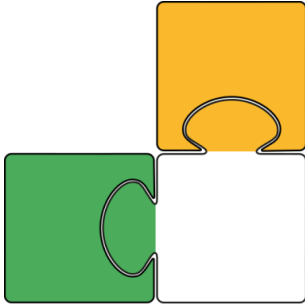


– Szia, hallom, megismerkedtél az iker bátyáimmal.
– Igen, ők is ott voltak tegnap, és találkoztunk. Anyukád engem is bemutatott Vencelnek és Vendelnek. Ma már láttam is egyiküket a színház előtt. Köszöntem is neki.

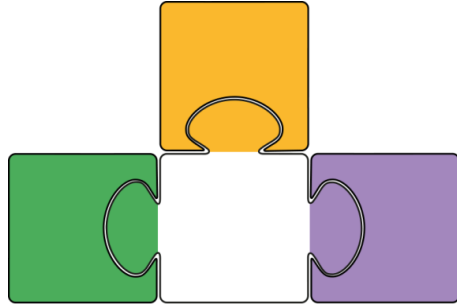
- Melyiküket? Vencelt vagy Vendelt láttad?
- Nem is tudom. Talán Vendelt.
- Hosszabb volt a haja vagy rövidebb?
- Nem emlékszem. De talán az izmosabbik volt.
- Akkor rosszul mondtad. Nem Vendel, hanem Vencel sportol.

b. Társítsátok az aláhúzott részeket tartalmazó mondatokat a megadott puzzle-szerkezetekkel, és írjátok rá az egyes puzzle-darabokra a megfelelő szavakat! Mi okozhat nehézséget?

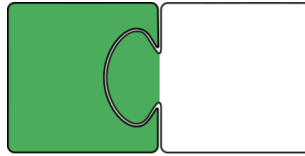
1.



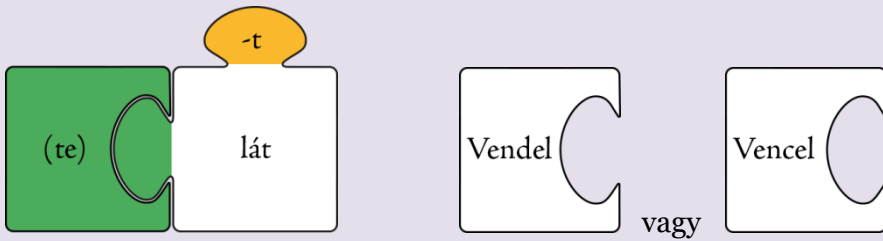
2.



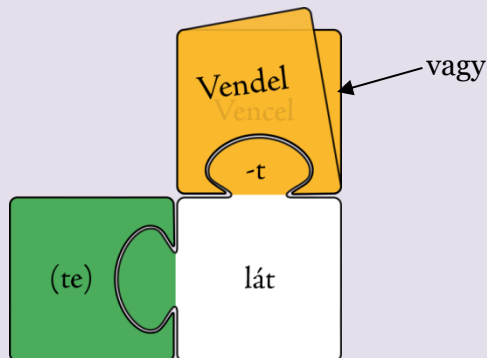
3.



A mondatok és puzzle-szerkezetek társításánál az okozhatott gondot, hogy adott esetben egy fülre két puzzle-darabnak is csatlakoznia kellett.



Ilyen esetben a két puzzle-darab ugyanarra a fülre csatlakozik, és megjelenik közöttük egy viszonyjelölő elem (pl. *és, vagy, nem... hanem* stb.) Ezek a **kötőszavak**. Az ilyen, egyazon fülre kerülő, kötőszóval vagy anélkül kapcsolt puzzle-darabok **mellérendelő** szerkezetet alkotnak. Ezt a modelünkben úgy lehet elképzelni, mintha ugyanarra a fülre egymás után több puzzle-t illeszténénk:



18. feladat

Tanári kalauz: A feladat megoldása során a tanulóknak fel kell ismerniük a mellérendelést, és a táblázat oszlopainak kitöltésével értelmezniük kell a különböző viszonyokat.

Fejlesztendő készségek, képességek: előzetes ismeretek felelevenítése, tudatos nyelvhasználat, szövegértés, összehasonlítás

Munkaforma: páros munka

Megoldás:

Mindkét elemre igaz	Csak egyik elemre igaz, de nem tudni, melyikre	Csak egyik elemre igaz, a másakra nem
pogácsát és teasüteményt a negyedikesek, illetve az ötödikesek a szárát, sőt a héját is	vagy Árpika, vagy Lilla	a színházba nem, csak a moziba nem a nagy koncert, csak az előzenekar

a. Húzd alá az alábbi mondatokban a mellérendeléseket!

1. A teadélutánon pogácsát és teasüteményt szolgáltak fel.
2. A negyedikesek, illetve az ötödikesek az udvar jobb oldalán fognak állni.
3. A színházba nem, csak a moziba szoktunk rágcsálnivalót vinni.
4. Tudtuk, hogy vagy Árpika, vagy Lilla lesz az új osztályfelelős.
5. A szárát, sőt a héját is el kell távolítani sütés előtt.
6. Minket nem a nagy koncert, csak az előzenekar érdekel.

b. Csoportosítsátok a mellérendelő szerkezeteket aszerint, hogy a köztük lévő kapcsolat alapján melyik tagjukra vonatkozik az, amit a mondat mond!

Mindkét elemre igaz	Csak egyik elemre igaz, de nem tudni, melyikre	Csak egyik elemre igaz, a másakra nem

A mellérendelő szerkezetek tagjai között különböző viszony lehet. Ezekre utalnak a kötőszavak (pl. *és, s, illetve, sőt, nem... hanem, vagy* stb.). Az első oszlopba gyűjtött példák **kapcsolatos**, a második oszlopbeliek **választó**, a harmadik oszlopban lévők pedig az **ellentétes** mellérendelésre példák.

19. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal az **alanytalan igékre** szeretnénk a tanulók figyelmét felhívni. Az alanytalan igéknek nincsenek vonzataik, vagyis nem lesz egyetlen fülük sem a puzzle-modellben.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés és -értelmezés, ismeretek felhasználása, problémamegoldás

Munkaforma: egyéni munka

Weöres Sándor: *Forgás*

Esteledik
éjjeledik
hajnalodik
reggeledik

nappalodik
alkonyodik
vége sosincs
váltakozik

égen a tűz
körbe pörög
földi lakón
zára csörög.

- a. Olvasd fel a verset magadban! Gyorsan vagy lassan olvastad?
- b. Az első szakaszban napszakok jelennek meg, de nem megnevezve (*alkony, éjjel* stb.), hanem amint éppen történnek, vagyis igékként. Számodra milyen jelentést hordoz, hogy az *esteledik* szó az, amivel indul a vers? Rendszerint melyik napszakkal szoktuk kezdeni a napunkról szóló beszámolót?
- c. A második szakaszban folytatódik a felsorolás, az *alkonyodik* szóval egy nap végére érkezünk. A következő sorral kezdetét veszi a versben egy soha véget nem érő mozgás. Minek a forgása ez? Milyen érzéssel tölt el a szakasz utolsó két sorában olvasható végnélküliség?
- d. A napszakok körforgásából hirtelen kilépünk, ahogy a harmadik szakaszt kezdjük olvasni. Hogyan értelmezed az első két sort? Valóban kiléptünk az első két szakasz forgásából?
- e. A szövegben egy váltás következik, ezúttal fentről lefele irányul a tekintetünk, az égiről a földre. Mit gondolsz, miért lehet zár, bezártság ez a forgás?
- f. Egy érdekes dolog számodra is feltűnhetett a vers szövegének olvasása közben: nincsenek írásjelek a szövegben. Mi változna meg, ha írásjeleket tennél ki?
- g. A napszakok megjelenítéséhez használt igéknek a puzzle-világban egyetlen fülük sem lenne. Ezek az igék egymagukban fejezik ki azt a jelenetet, amit más igék egy egész puzzle-szerkezettel, egy vagy több szereplővel. Mit gondolsz, miért éppen ezek az igék a legalkalmasabbak a címben előrevetített forgás megjelenítésére?

20. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja az igék lehetséges vonzatszámára vonatkozó összegzés. Ez zárja a puzzle-modell bevezetését.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, összehasonlítás, csoportosítás, ismeretek felhasználása

Munkaforma: egyéni munka

Megoldás: *havazik, villámlik, esteledik* – 0 fül; *borotválkozik, selypít, horkol* – 1 fül; *rákiabál, kártyázik, felhangol* – 2 fül; *megad, belekever, nevez* – 3 fül

a. Csoportosítsd az alábbi igéket aszerint, hogy ebben a puzzle világban hány fülük lenne!

borotválkozik, havazik, kártyázik, felhangol, villámlik, megad, esteledik, horkol, selypít, belekever, nevez, rákiabál

b. Készítsd el a fenti igék puzzle-jét! A megfelelő színeket használva színezd ki a füleket, és írd rájuk a megfelelő végződéseket!

Az ige és a többi puzzle kapcsolatát úgy lehet elképzelni, mint egy kirakós játékot: vannak olyan igék, amelyekhez egy vagy két másik darab illik, de vannak olyanok is, amelyekhez három-négy, vagy akár egy sem. Ha minden egymás mellé kerül, aminek ott kell lennie, akkor kirajzolódik egy egész kép, egy-egy jelenet sémája.

21. feladat

Tanári kalauz: A tanulók számba vehetik, hogy mit és mennyire értettek meg a fejezet eddigi részéből, az esemény- és mondatszerkezetből. A tanár számára visszajelzés lehet a kitöltött kártya: információt szerezhet arról, hogy mennyire sikerült a tanulóknak elsajátítaniuk a téma egy-egy részét, valamint megtudhatja, hogy mennyire látja tisztán egy-egy diákja a saját képességeit.




Fejlesztendő készségek, képességek: önértékelés

Munkaforma: egyéni munka

Módszerek, eljárások: önértékelő kártya

Eszközök: Minden tanuló számára készítsünk elő egy-egy önértékelő kártyát az alábbi feladatokkal. A feladatok változtathatóak annak függvényében, hogy (még) mire szeretnénk rákérdezni, mire lennénk (még) kíváncsiak.

Önértékelő kártya

			
Meg tudom nevezni, hogy milyen szereplők tartoznak egy adott igével megragadott jelenethez.			
El tudom készíteni egy ige puzzle-szerkezetét.			
Tudom azonosítani a mondatrészeket.			
Meg tudok feleltetni egymásnak mondatokat és puzzle-szerkezeteket.			

Az alábbi feladatok (**22–30.**) az **igemódosító** szerepet járják körül. Először azokat az igemódosítókat vesszük számba, amelyeket hagyományosan nem szoktak mondatrésznek tekinteni (igekötők); ezt követően az ige vonatpozícióiban megjelenő, igemódosítói szerepre alkalmas elemek kerülnek sorra, és ezeken a kapcsolat szorossága mentén megyünk végig, az esetitől a lexikalizálódás és idiómák felé. Ezen az úton az igemódosító ige és az összetett szavak kapcsolatára is kitérünk.

22. feladat

Tanári kalauz: A feladat ugyanazon ige többféle igekötős alakja közötti jelentésbeli eltérésekre fókuszál; a **b.** pont szókinccsfeljesztéssel, a **c.** pedig szövegalkotással kapcsolja ezt össze.

Fejlesztendő készségek, képességek: jelentésárnyalatok érzékelése, írásbeli kreatív szövegalkotás

Differenciálási lehetőségek: az **a.** alpontnál

A. Azoknak a tanulóknak, akik nagyobb szókinccsel rendelkeznek

B. Szerényebb szókinccsel rendelkező tanulóknak

Munkaforma: egyéni munka

a.

A. Lásd el jelentés alapján a szövegben lévő *néz* igét különböző igekötőkkel! Egy igekötőt csak egyszer használhatsz!

Az apa végül úgy döntött, hogy _____néz a dolognak, _____néz a fia szobájába, és _____néz a számítógépébe. Leült a géphez, és _____nézte a háttérképet, aztán _____nézett a fájlok között, és _____nézte a leveleit is. _____nézett az órájára, és kisietett a szobából. Az ajtóból még _____nézett, de már nyílt a kapu. Cinkosan _____nézett a feleségével. _____ sem néztem ezt a fiamból, gondolta magában.

B. Lásd el jelentés alapján a szövegben lévő *néz* igét az alábbi igekötőkkel! Egy igekötőt csak egyszer használhatsz!

ki, meg, bele, be, össze, szét, vissza, rá, utána, át

Az apa végül úgy döntött, hogy _____néz a dolognak, _____néz a fia szobájába, és _____néz a számítógépébe. Leült a géphez, és _____nézte a háttérképet, aztán _____nézett a fájlok között, és _____nézte a leveleit is. _____nézett az órájára, és kisietett a szobából. Az ajtóból még _____nézett, de már nyílt a kapu. Cinkosan _____nézett a feleségével. _____ sem néztem ezt a fiamból, gondolta magában.

b. Tedd gördülékenyebbé a szöveget! A *néz* ige ismétlődését úgy szüntetheted meg, hogy a tíz igéből legalább hetet hasonló jelentésű szóra, kifejezésre cserélsz!

c. Folytasd a történetet úgy, hogy használod az alábbi igekötős igéket: *kiderül, megbeszél, rádöbben!*

23. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy a tanulók figyelmét az igék és az igemódosítós igék különbözőségeire irányítsa. Az **a.** alpont csoportos verseny, a **b.** pontban egyénileg dolgoznak a gyerekek, időkeretet viszont itt is érdemes lehet meghatározni (max. 15 perc). A verseny pontozása: minden megtalált változat helyes mondattal: 1 pont. A **b.** és **c.** alpont egyéni munka, megbeszéléssel.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, összehasonlítás, következtetések megfogalmazása, jelentésárnyalatok érzékelése

Munkaformák: csoportmunka, egyéni munka

Megoldási lehetőség: a **c.** ponthoz:

Az igekötős ige puzzle-szerkezete lehet más, mint az igekötő nélküli igéé, pl. *hoz: valaki valamit (valahonnan), de összehoz valaki valakit valakivel.*

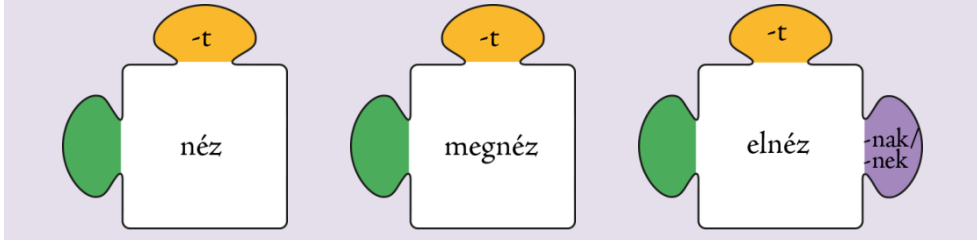
a. Alkossatok minél több mondatot 5 perc alatt a következő igékkal: *néz, tesz, hoz!*

b. Az előző pont igéinek elejére kapcsolj különböző igekötőket! Milyen puzzle-szerkezeteket tudsz kialakítani az egyes igekötős igékkal? Keress minél több lehetőséget, és alkoss mondatokat a puzzle-ek alapján (15 perc alatt)!

c. Van-e különbség az **a.** és **b.** pont igéinek puzzle-ei között? Ha igen, mi az?

Láthatjátok, hogy az igekötős igékkal gyakran más helyzeteket, jeleneteket lehet megragadni, mint az igekötő nélküli alakokkal. Emellett az is előfordul,

hogy az igekötős igéknek más a puzzle-je, mint az igekötő nélkülieknek. Pl. a *néz* és a *megnéz* igék puzzle-je egyforma (pl. *A tárlatra látogató úr egy képet néz. Csabika megnéz egy filmet.*), az *elnéz* igéé viszont már más (pl. *A főnök sok hibát elnéz az új gyakornoknak.*).



24. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja az igekötők és az igemódosító szerepű határozók és tárgyak megfigyelése, a tárgyi/határozói bővítmény szerepű főnévi csoportok és az igemódosítói szerepű tárgyak/határozók közötti különbség felfedeztetése, a puzzle-ábrázolás pontosítása. A feladat **a.** alpontjának megoldásakor minden csoportnak látnia kell az összes mondatot. Ez megoldható a mondatok táblára írásával, rögzítésével, kivetítéssel. Minden csapatnak csak egyet kell bemutatnia, azt, amit kézbe kap. Fontos, hogy ha egy mondatot kihagyunk (mert nyolcnál kevesebb csoportunk van), akkor a mondat párját is hagyjuk ki (azt, amelyikben ugyanaz az ige szerepel).

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, nyelvi tudatosság, sémafelismerés, szerepészlelés, összehasonlítás, következtetések megfogalmazása

Munkaforma: csoportmunka, páros számú, háromfős heterogén csoportok

Eszközök: Minden csapatnak adjunk egy-egy mondatot az alábbiak közül!

Emőke hallgat.

Huba táncot jár.

Csabika játszik.

A lányok választanak egy fiút.

Huba jár.

Csabika vadászkürtön játszik.

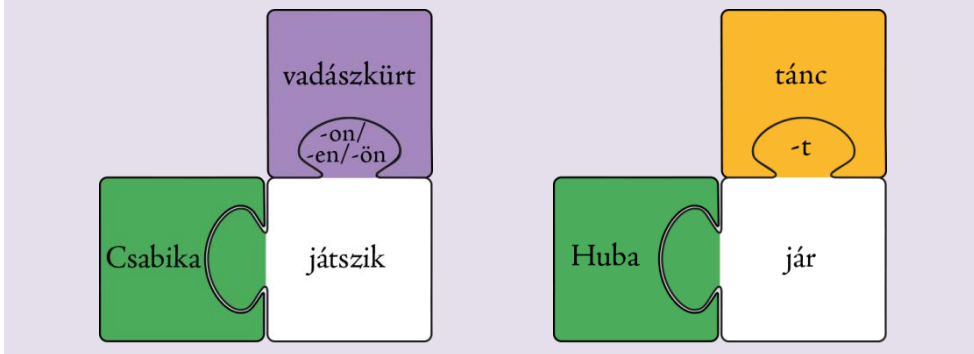
A lányok királyná válsztanak egy fiút.

Emőke zenét hallgat.

a. Hang nélkül mutassátok be a csoportotok kártyáján szereplő mondatot! Találjátok ki, hogy melyik mondatot mutatta be a többi csoport!

b. Melyik mondatot melyikkel tudnátok párosítani a bennük lévő ige alapján? Emlékezzetek vissza ezeknek a mondatpároknek a bemutatására! Miért különböztek a bemutatók annak ellenére, hogy ugyanazokat az igéket tartalmazták a mondatpárok?

Annak ellenére, hogy a mondatokban ugyanazok az igék szerepeltek, a bemutatásokban mégis különböző dolgokat csináltak a társaitok. Ez azért van, mert a fenti, hosszabb mondatokban megjelent az ige előtt egy szó, amely módosította az ige jelentését. Ha puzzle-szerkezetben ábrázolnánk a mondatokat, akkor ezeket a szavakat a tárgyi (*táncot, zenét*) vagy a határozói (*vadászkürtön, királlyá*) följére csatolnánk. Ezek a puzzle-darabok szorosabban kapcsolódnak az igehez, mint a többi puzzle. A kapcsolat szorosságát úgy ábrázoljuk, hogy „összenövesztettük” a két szorosabban összetartozó puzzle-t. (Amikor ti rajzoltok ilyen puzzle-t, jelölhetitek ezt úgy is, hogy egy közös keretbe foglaljátok a két szorosabban összetartozó puzzle-t.)



25. feladat

Tanári kalauz: Az igemódosító+ige témát folytatva, ebben a feladatban idiomatikus kifejezéseket helyezünk kontrasztba jelentésükben „átlátszó” (ún. kompozicionális jelentésű) szerkezetekkel, arra mutatva rá, hogy egy szerkezet jelentésének megértéséhez sokszor nem elég az összetevőit és a köztük levő kapcsolatot ismerni, hanem ehhez meg kell tanulni a kifejezést ugyanúgy, ahogy egy nyelv szavait is meg kell tanulni egyenként.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, beszédképesség, összehasonlítás, következtetések megfogalmazása

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka

a. Az alábbi táblázat mondatai alapján válaszolj a kérdésekre!

Melyik fogásnál használja Bodri a végtagjait?

Melyik esésnél zuhanhat a turista?

- Melyik lövéshez van szüksége a vadásznak puskára?
- Melyik szövéshez szükséges textil vagy cérna?
- Melyik mondásnál használ szavakat a robot?
- Melyik beszéléshez kell egy folyamatos téma?
- Melyik kihúzásnál mozdul meg az, amit kihúzunk?

Bodri kutya egeret fog.	Bodri kutya szagot fog.
A turista vízbe esett.	A turista bűnbe esett.
A vadász lelövi a rókát.	A vadász lelövi a poént.
A nagy szőnyeget sző.	A nagy terveket sző.
A robot vicceket mond.	A robot csütörtököt mond.
A férfiak politikáról beszélnek egymással.	A férfiak foghegyről beszélnek egymással.
A gyerek kihúzta a fiókot.	A gyerek kihúzta a gyufát.

b. Milyen különbséget veszel észre az ige és a hozzá kapcsolódó puzzle-darabok jelentésében?

26. feladat*

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal arra szeretnénk felhívni a gyerekek figyelmét, hogy egyes igemódosítós igék jelentése (legalábbis egyes beszélők számára) eltérhet a hasonló eseményt kifejező (az igemódosító szerepű főnévből képzett) igealak jelentésétől. Pl. aki *pizzát eszik*, az megteheti egyedül is, de aki *pizzázik*, az egy csoporttal közösen, beszélgetve eszi a pizzát egy étteremben, pizzázóban. Vagy ha valaki *busszal utazik*, az inkább egyszeri eseményt jelöl a *buszozikkal* szemben, ami ismétlődésre, szokás-szerűségre utal.

Fejlesztendő készségek, képességek: összehasonlítás, hallás utáni szövegértés, jelentésárnyalatok érzékelése, írásbeli kreatív szövegalkotás, következtetések megfogalmazása, tudatos nyelvhasználat

Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

Eszközök:

Minden csoportnak készítsünk elő egy-egy képpárt és a hozzájuk tartozó mondatokat! Ha az osztály létszáma nagyobb, és nem lenne elég a megadott példa, akkor pl. az alábbi szópárokhoz lehet még képeket keresni, rajzolni:

- *tévét néz* (pl. egy áruházban a sok képernyőn különböző adások mennek, és valaki áll előttük)/*tévézik* (pl. otthon, fotelben)
- *harangoznak* (pl. a templomtoronyban, akár automatán)/*kongatják a harangot* (pl. egy múzeumban kiállított harangot rángat két gyerek)

- *pipát szív* (pl. egy gyerek próbálkozik a pipázással, rosszul fogja a pipát, furcsa képet vág hozzá)/*pipázik* (pl. egy idős ember megsárgult bajuszszal, nyugodtan pöffékel)

Képek:



Mondatok:

1. *A testvérem busszal utazik. – A testvérem buszozik.*
2. *Flóra pizzát eszik. – Janka pizzázik.*
3. *Petra teát iszik. – Sára délután négykor teázik.*
4. *Gibbons zongorán játszik. – Tamás zongorázik.*

Megoldási lehetőségek: a **c.** pontban:

1. *autózik, vonatozik, szekerezik, hajózik, csónakázik, trolizik, villamoszik*
2. *miccsezik, flekkenezik, hamburgerezik, sütizik, fagyizik, szotyizik/magol*
3. *kávézik, sörözik, borozik, kólázik, üdítőzik*
4. *hegedül, furulyázik, trombitál, hárfázik*

a. Társítsátok a képeket és a mondatokat! Írjatok egy-egy rövid párbeszédet, amelyben a mondatok elhangozhatnak! Olvassátok fel osztálytársaitoknak!

b. Meghallgatva a párbeszédet milyen különbségeket érzékeltek az egyes mondatpárok kiemelt szavai, kifejezései között?

A testvérem busszal utazik. – A testvérem buszozik.

Flóra pizzát eszik. – Janka pizzázik.

Petra teát iszik. – Sára délután négykor teázik.

Gibbons zongorán játszik. – Tamás zongorázik.

c. Gyűjtsetek csoportban olyan igés szerkezeteket, amelyek egy igével is kifejezhetők!

1. UTAZIK + jármű
2. ESZIK+ valamilyen étel
3. ISZIK + valamilyen ital
4. JÁTSZIK + hangszer

27. feladat

Tanári kalauz: A feladatban a gyerekek olyan igemódosító igékkel találkoznak, amelyek helyettesíthetők egy igekötős vagy igekötő nélküli igével. Ebben hasonlítanak a **24.** feladat igemódosító igéihez, viszont itt a kifejezések állandósult kifejezések. A feladat arra is példa, hogy akár nagyon közeli szinonimákkal is előfordul, hogy eltérő vonzatkerettel rendelkeznek. A feladat **b.** pontja kapcsán ki lehet térni ezeknek a kifejezéseknek a stílus/registriumbeli jellemzőire is. Noha főként a hivatali nyelvhasználatban elterjedt a használatuk, a gyerekek a médiában (tévében, rádióban, újságban, hírportálokon) találkozhatnak hasonlókkal egy hivatalos(kodó) személy

megszólal(tat)ásakor. A feladat **c.** pontjának megoldására adjunk legalább egy hetet a tanulóknak.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, átalakítás, véleményalkotás, érvelés, szóbeli kifejezőképesség, információgyűjtés

Munkaforma: csoportmunka, három-négyfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: adatgyűjtés (nyelvi napló)

Lehetséges megoldás: *királyá koronázta – megkoronázta; bejelentést tett – bejelentette; bosszút áll – megbosszulja; dühbe gurultak – felmérgelődtek; emlékezetébe idézték – felidéztek, emlékeztették; esküt tett – megesküdött; nem tesz kárt – nem bántja; javaslatot tett – javasolt; térjen nyugovóra – fekdüjön le/pihenjen le; veszélybe sodorhatja – veszélyeztetheti*

a. Helyettesítsétek egy-egy igével az alábbi szövegben az aláhúzott kifejezéseket! Ahol szükséges, változtassatok a mondat szavainak/kifejezéseinek végződésén!

Mihelyt az államtanács királyá koronázta a trónörököszt, az rögtön bejelentést tett, hogy bosszút áll a lázadókon apja haláláért. Ettől a lázadást támogató nemesek dühbe gurultak, és emlékezetébe idézték, hogy esküt tett az ország színe előtt, hogy nem tesz kárt az elfogott lázadóknak. A király tanácsadója azt a javaslatot tette, hogy térjen nyugovóra, mert egy ilyen döntés a későbbiekben veszélybe sodorhatja a birodalmat.

b. Megváltozott-e a szöveg? Ha igen, miben? Ha nem, miért gondoljátok, hogy ugyanaz maradt?

c.* Készíts nyelvi naplót! Gyűjts tíz hasonló kifejezést tévéből, rádióból, újságokból, hírportálokról! Jegyezd le azt is, hogyan mondanád másképp az összegyűjtött kifejezéseket, ha osztálytársadnak akarnád közvetíteni a médiában hallottakat!

28. feladat*

Tanári kalauz: A feladat arra hívja fel a figyelmet, hogy bár az igék kijelölik a vonzatok ragjait, nem mindegy, hogy milyen lexikális elemmel töltjük ki az egyes vonzathelyeket. Ettől a feladattól folytatható az idiómák megbeszélése (akár VII. osztályban is).

Az **a.** és **b.** alpont ellenőrzése csak a **c.** alpontnál történik.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, sémafelismerés, összehasonlítás, osztályozás, jelentésárnyalatok érzékelése, szó-tárhasználat, írásbeli kreatív szövegalkotás

Munkaformák: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok; frontális munka

Eszközök:

KIAD _____ -T	MERÜL ____ -BA/-BE	VÉS ____ -BA/-BE	BELÉP ____ -BA/-BE	ITAT _____ -T
KIÁS _____ -T	TÖLT _____ -T	DOB ____ -BE/-BE	BELEUGRIK ____ -BA/-BE	FARAG _____ -T

a. Dolgozzatok hármas csoportokban! Keressetek olyan szavakat vagy kifejezéseket, amelyek a kapott igéhez a megadott toldalékkal kapcsolhatók! Ha szükséges, változtathattok az ige végződésén.

b. Olvassátok fel a megoldásaitokat! A többi csoport kiegészítheti a hallottakat! Más színű írószerral jegyezzétek le az újabb megoldásokat is!

c. Melyik igékhez kapcsolhatók a következő szavak, kifejezések?

a csatabárdot, verset, az útját, időt, az eszébe, sutba, a hadseregbe, egy vállalkozásba, az egereket, álomba

d. Minden csoport osztályozza az igés kifejezéseit aszerint, hogy szó szerint kell-e érteni azokat vagy nem! Magyarazzátok meg, mit jelentenek a nem szó szerint értendő kifejezések! Ha valamelyikben nem vagytok biztosak, akkor használjatok szótárt!

e. Válasszatok egy-egy igés kifejezést, amely nem szó szerint értendő! Írjátok vele egy-egy rövid szöveget!

29. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal szeretnénk a gyerekek figyelmét arra irányítani, hogy vannak olyan igés szerkezetek, amelyeknek a vonzatstruktúrája attól is függ, hogy milyen lexikális elem tölti ki azt a mondatrészi helyet, amely igemódosítóként fog szolgálni. Pl. *A ló szekeret húz.* mondatban a *húz* igéhez nem tartozik olyan vonzat, hogy *valakivel*, viszont a *Pista ujjat húz.* mondat esetében szükséges megmondani azt is, hogy *kivel*. Tesztelés-képpen ki lehet azt is próbálni, hogy alakítsák át a mondatpárokat általános ragozásból határozottba, pl. *A ló húzza a szekeret.* mondat jó lesz, viszont **Pisti húzza az ujjat (valakivel).* nem.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szelektálás, átalakítás, szóbeli kifejezőképesség, következtetések megfogalmazása

Munkaformák: páros munka, frontális munka

a. Melyik mondatot érzitek hiányosnak? Egészítsétek ki!

A ló szekeret húz.

Dénes jó képet vág.

Pisti ujjat húz.

Péter buszbérletet vesz.

Marika társat talál.

A padtársam példát vesz.

Erzsi hibát talál.

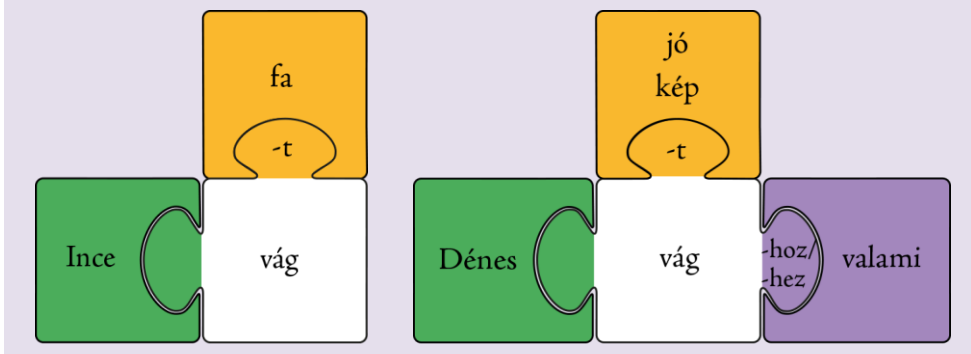
Apa fát hoz.

Ince fát vág.

Szöszi új színt hoz.

b. A jelentést megőrizve fogalmazzatok át úgy a mondatokat, hogy más igét használtok! Mely mondatok esetében tűnik ez nehéznek vagy lehetetlennek? Melyik mondatoknál lehet az igét és egy másik, hozzá tartozó szót együtt kicserélni egy igére?

A fenti mondatokban az ige és tárgya szorosabb kapcsolatot alkot, pl. *fát vág, jó képet vág*. A két eset azonban nem egyforma: a *jó képet vág* kifejezésnek olyasmi lesz a jelentése, hogy 'nem mutatja, hogy bosszankodik'. A két különböző jelentés két különböző puzzle-lel is jár: ha a *vág* tárgyi fülére a *jó képet* kifejezést csatoljuk, akkor az így kapott szerkezet mellett egy újabb puzzle-fül „születik”: egy 'valamihez' jelentésű határozó.



30. feladat

Tanári kalauz: A feladat felfedezteti az igemódosító igék és az összetett szavak hasonlóságait azáltal, hogy igemódosító igéknek megfeleltethető összetett szavakat mutat fel. A diákoknak szánt szövegrészben egyelőre nem használjuk az összetett szó terminust, hogy ne okozzon konfúziót az, hogy a helyesírási szabályzat olyan jelentésben használja ('egybeírt vagy kötőjelekkel írandó, több szóból álló szó'), amely nem felel meg az összetett szó nyelvészeti értelmének (hiszen vannak összetett szavak, amelyeket külön kell írni a szabályzat szerint, pl. *házi nyúl, töltött káposzta, mérges kígyó* stb., és vannak egybeírandó szavak, amelyek nem összetett szavak pl. *tízéves, pamutszvetter*).

Mindenki kapjon egy leírást és egy összetett szót, de mást, mint ami a leírásnak megfelel. A kapott leíráshoz mindenki készítsen egy humoros apróhirdetést vagy társkereső hirdetést (a leírás jelentésétől függően), felhasználva a kártyán szereplő leírásokat. A felolvasott hirdetésekre jelentkezzen az, aki úgy véli, hogy nála van az az összetett szó, ami a hirdetésnek megfelelő embert/tárgyat jelöli.

A táblázatot tegyük láthatóvá a gyerekek számára, miután megoldották a feladatot. Írjuk fel a táblára az egymásra találó párok leírásait és összetett szavait, vagy vetítsük ki.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, kreatív szövegalkotás, szövegértés, megfigyelés, sémafelismerés

Munkaformák: egyéni munka (a.), frontális munka (b., c.)

Eszközök:

Leírások	Szavak
aki filmeket rendez aki autókat szerel aki tömbházban lakik aki újságot árul	filmrendező autószerelő tömbházlakó újságárus
amivel dugót húzunk ki amivel fájdalmat csillapítunk amivel betont keverünk	dugóhúzó fájdalomcsillapító betonkeverő
ahol vassal kereskednek ahol szenet bányásznak ahol játékokat gyártanak	vaskereskedés szénbánya játékgyár
ami autókat ment ami rabokat szállít ami hőt sugároz	autómentő rabszállító hősugárzó

a. A fehér kártyán szereplő leírás alapján készíts humoros apróhirdetést vagy társkereső hirdetést, amelyben a leírásnak megfelelő tárgyat vagy embert keresed! Figyeljete a hirdetések felolvasásakor, jelezzétek, ha úgy gondoljátok, hogy titeket, azaz a kék kártyákon szereplő tárgyat, személyt keresik!

b. Milyen leírás tartozna az alábbi szavakhoz? A táblázat melyik sorába illenének? Minek alapján tudjátok ezt eldönteni?

kazánfűtő, tévémondó, porszívó, gyermekmegőrző, lázmérő

c. Gyűjtsetek még a táblázat egyes soraiba illő leírásokat és nekik megfelelő szavakat!

A **hirdetés** újságokban megjelenő, rádióban, televízióban hallható rövid, egy-két mondatos szövegtípus. Tartalmát tekintve igen sokféle lehet: gyakran eladni, venni, munkát vállalni vagy kínálni, ismeretséget kötni stb. szeretne a hirdetés feladója.

31. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja az, hogy felhívjuk a gyerekek figyelmét az **igei poliszémiára**. Egy ige többféle vonzatstruktúrával rendelkezhet, és ez azt is jelenti, hogy az egyes esetekben más-más jelentése lehet.

Az **a.** alponton a tanulók négyfős csoportokban dolgozzanak; a **b.** alpontnál csoporton belül beszélgessenek; a **c.** alpontnál pedig közösen beszéljék meg, mit gondolnak a megadott állításról!

Fejlesztendő készségek, képességek: ismeretek felelevenítése, alkalmazása, érvelés, szóbeli kifejezőképesség

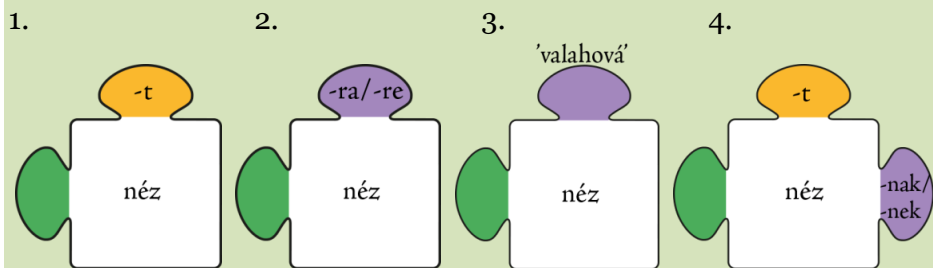
Differenciálási lehetőség: Azoknak a csoportoknak, akiknek a munkaritmusuk gyorsabb, azt az igét adjuk, amelynek több vonzatkerete van.

Munkaforma: csoportmunka, három-négyfős heterogén csoportok

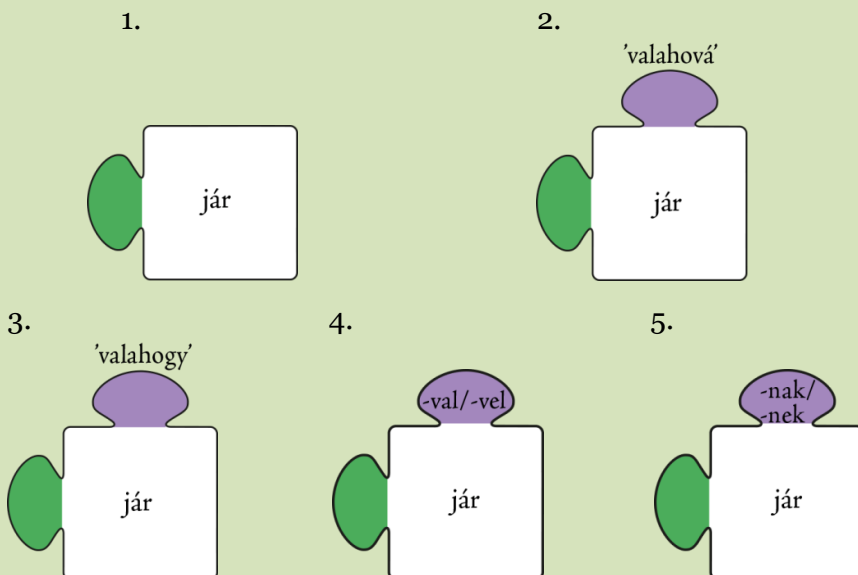
Módszerek, eljárások: eszmecsere (**c.**)

Eszközök: Készítsünk elő minden csoportnak egy-egy borítékot az alábbi igepuzzle-ekkel!

1. boríték

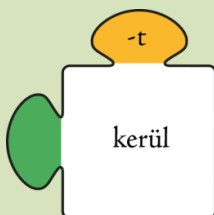


2. boríték

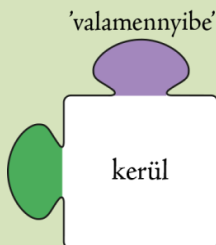


3. boríték

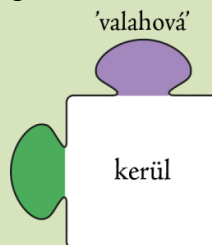
1.



2.



3.



Lehetséges megoldások:

a. A megoldásoknál figyeljünk arra, hogy igei konstrukciók kerüljenek a mondatokba, ne az eseményszerűség járulékos elemei. Pl. *valaki valahogy jár* → *Miksa pórul járt*. De: *Miksa esámpásan járt*.

1. boríték: *Nagytatám tévét néz.*, *A házunk a tengerre néz.*, *Tomi Jancsit bohócnak nézte.*, *A tekintete a messzeségbe néz.*

2. boríték: *A baba jár!*, *Eszter atlétikára jár.*, *Miksa pórul járt.*, *Balázs Anatóniával jár.*, *A testvéremnek jár egy fagyji.*

3. boríték: *Gerzson kerül a tekintetemet.*, *A kék blúzom 25 lejbe került.*, *A kés a hűtőbe került.*

a. A csoportotok minden tagja válasszon egy-két puzzle-t a kapott boríték-ból! Ki-ki írjon egy-egy mondatot, amelyben az ige puzzle-je a választott modellel ábrázolható!

b. Olvassátok fel mondataitokat! Ellenőrizzétek megoldásaitokat!

c. Egyetértetek az alábbi állítással? Válaszotokat indokoljátok!

Mindenki ugyanazt az igét kapta.

32. feladat

Tanári kalauz: Szintén az igei poliszemiával foglalkozik ez a feladat is, kiegészítve az adott igéhez (*tesz*) kapcsolódó átvitt jelentésű kifejezésekkel.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, azonosítás, nyelvi tudatosság, szókincs gyarapítása, írásbeli kreatív szövegalkotás, átírás

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok; egyéni munka

Megoldás: b., c. alpontok:

1. valaki tesz egy kört, valaki nem tesz semmit, valaki teszi az eszét

2. valaki lakatot tesz a szájára

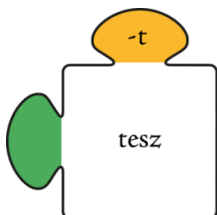
3. valaki sírba tesz valakit

4. valaki lővá tesz valakit

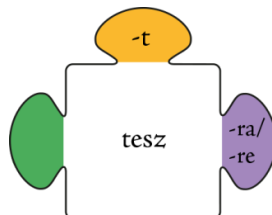
5. valaki teszi a szépet valakinek

a. Versenyezzetek! Csoportotok minden tagja válasszon egy puzzle-t, és 2 perc alatt írjon annyi példát hozzá, amennyit csak tud. Adjátok át egy másik csoportnak, hogy ellenőrizzék le, majd összesítsék a pontszámotokat!

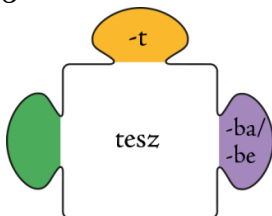
1.



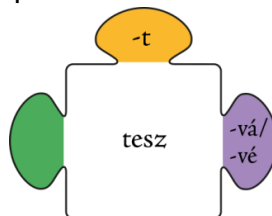
2.



3.



4.



b. Társítsátok az alábbi kifejezéseket az előző pont puzzle-eihez! Készítsétek el a kakukktojás puzzle-jét!

valaki tesz egy kört

valaki lóvá tesz valakit

valaki teszi az eszét

valaki teszi a szépet valakinek

valaki lakatot tesz a szájára

valaki sírba tesz valakit

valaki nem tesz semmit

c. Húzzátok alá a kifejezésekben azokat a szavakat, amelyekre szükség van a *tesz* ige új jelentéséhez!

d. Írjatok egy rövid szöveget, amelyben felhasználjátok a **b.** pont összes kifejezését! Adjátok át a szövegeteket a mellettetek ülőnek, hogy a kifejezések közül legalább négyet cseréljenek ki hasonló jelentésű szavakra, kifejezésekre!

33. feladat

Tanári kalauz: A kilépőkártya módszere a tanulók saját tanulási motivációira, a modulban elsajátított ismereteire, kérdéseire irányítja a figyelmet. Ugyanakkor a tanár számára is visszajelzést biztosít. Ez a kilépőkártya a **22–32.** feladatokhoz kapcsolódik. A kérdések ajánlások, tehát akár meg is lehet őket változtatni. A tanulók válaszaikat írják le a kilépőkártyára. Ezt a tanár összeszedheti.

Fejlesztendő készségek, képességek: önreflexió

Munkaforma: egyéni munka

Módszerek, eljárások: kilépőkártya

Eszközök: Minden tanuló számára készítsünk egy-egy kilépőkártyát a kérdéseinkkel.

Ajánlott kérdések:

- a. Mindaz, amit megtudtál ebben a fejezetben, miben segít téged a hétköznapi kommunikáció megértésében?
- b. Milyen számokra új/érdekes információt tudtál meg az ígéről, az ígét tartalmazó kifejezésekről?
- c. Írj egy kérdést, amire nem kaptál választ a témák megbeszélése során!
- d. Melyik feladat tetszett a legjobban?

A **34–39.** feladatok összefoglaló gyakorlatok, amelyek közül választhatunk az osztály igényei szerint.

34. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy az eddig megértettek alapján a tanulók önállóan válogassák szét az igéket vonzatstruktúrájuk szerint, alkalmazzák a korábbiakban felfedezett összefüggéseket. A tanulóknak igéket kell gyűjteniük a különböző vonzatstruktúrákat ábrázoló puzzle-darabokra; minden ige 1 pontot ér. Ezután a padtársuk által választott igékhez kell kapcsolniuk grammatikailag és pragmatikailag megfelelő vonzatokat. Ha minden vonzat jó, akkor ismét 1 pontot szereztek. Nem kötelező minden típusú igére példát adniuk, de minden megtalált ige pontot ér.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, ismeretek felelevenítése, alkalmazása

Differenciálási lehetőség:

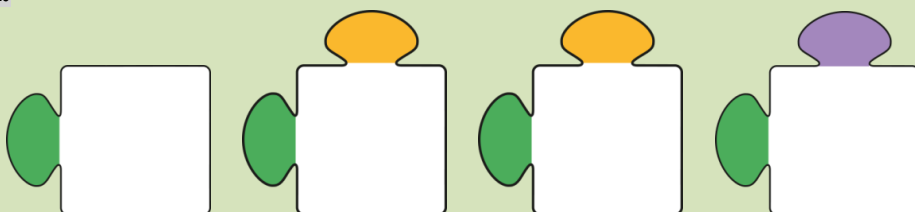
A. azoknak a tanulóknak, akik nehezebben boldogulnak a vonzatok azonosításával

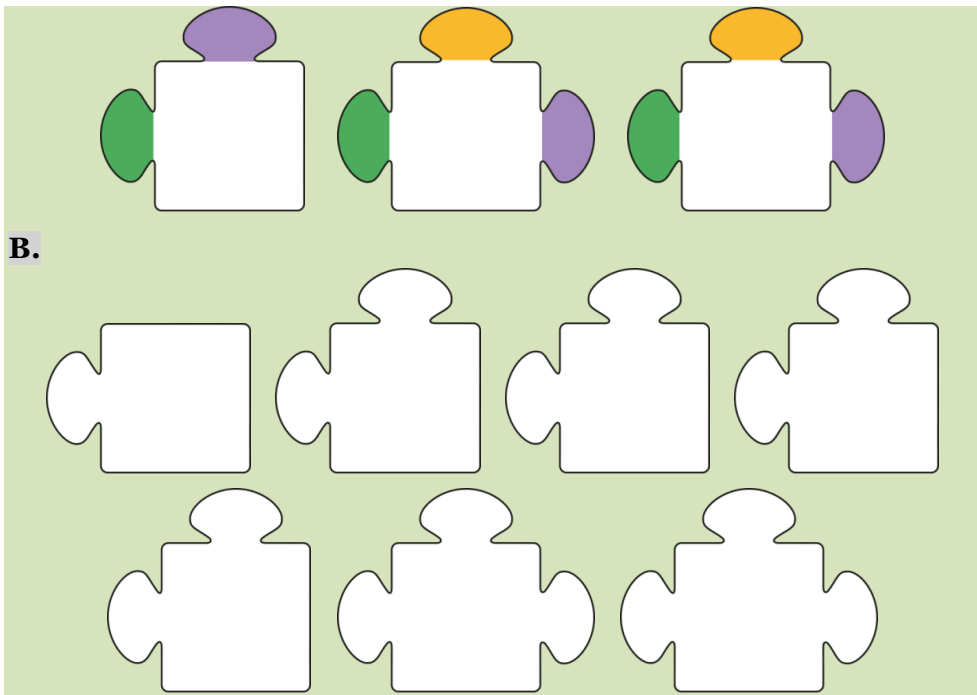
B. azoknak a diákoknak, akiknek nagyon jól megy a vonzatok azonosítása

Munkaformák: egyéni munka (**A.**); páros munka (**B.**); frontális megbeszélés

Eszközök: Készítsük elő a puzzle-eket:

A.





B.

A.

- A kapott üres igepuzzle-ekre írd rá egy-egy odaillő igét a listából!
elkezd, felcserél, mentegetőzik, találkozik, legyőz, átvonul, bevon
- Írd olyan puzzle-darabokat, amiket rákapcsolhatsz az ige füleire!
- Írd egy-egy mondatot, amelynek a kialakított puzzle-szerkezetek a részei!

B.

a. Az alábbiakban üres puzzle-eket találsz. Egészítsd ki mindegyiket egy-egy odaillő igével! Ha végeztél a kiegészítéssel, a füleket ferd ki a mondatrészeknek megfelelő színekkel!

Pl. ha a *készít* igét írod a kétfülű puzzle-darabra, akkor annak egy zöld (*valaki*) és egy sárga (*valamit*), vagyis egy alanyi és egy tárgyi szerepű fület kell festened; de ha a *figyel* igét írod, akkor annak egy zöld (*valaki*) és egy lila füle (*valamire*) lehet, vagyis egy alanya és egy határozója.

b. Cseréljétek ki a feladatokat a padtársatokkal! Ő írjon olyan puzzle-darabokat, amelyeket rákapcsolhat az általa választott igék füleire, te pedig egészítsd ki az általa írt igéket!

Pl. ha a padtársadtól a *készít* igét kapod, akkor annak zöld és sárga füle van (vagyis egy alanya és egy tárgya). Az alanyi (zöld) fülére pl. a következő szavakat vagy kifejezéseket csatolhatod: *Péter, a makrancos lány, a csíkos kesztyűs fiú*; a tárgyra (sárgára) meg pl. ezeket: *palacsinta, vasárnap ebéd, születésnap ajándék*; aztán a tárgyi füle ráírhatod a *-t* toldalékot.

Így olyan mondatokat kaphatsz például, mint az, hogy *A makrancos lány készíti a vasárnapi ebédet.*

35. feladat*

Tanári kalauz: A feladat célja a vonzatokról elmondottak ismétlése, öszszegzése, gyakorlása.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, ismeretek felhasználása, szóbeli kifejezőképesség, kreativitás, együttműködés

Differenciálási lehetőségek:

A. csak mutogassanak – 3 pont minden találat

B. mindhárom típusú kártya szerepeljen, de kapjanak lehetőséget a választásra, természetesen különböző számú pontért: mutogatás – 3 pont, rajzolás – 4 pont, körülírás – 5 pont

C. mindhárom típusú kártya szerepeljen, esetleges a húzás, különböző számú pontot érnek a lapok: mutogatás – 3 pont, rajzolás – 4 pont, körülírás – 5 pont

Munkaforma: csoportmunka, három-négyfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: activity játék. A csoportból egy tanuló kihúz egy kártyát. A kártyákon különböző vonzatstruktúrájú igék szerepelnek. A feladata az, hogy elmutogassa (barna), lerajzolja (kék) vagy körülírja (szürke) a kártyán szereplő igét. A szereplő diák csoportjának ki kell találnia az igét. A pontot csak akkor kaphatják meg, ha azt is meg tudják mondani, hogy az igének hány füle lenne, ha igepuzzle-ként rajzolnánk meg.

Eszközök: kártyák – számuk bővíthető

találkozik	kortyol	épít	udvarol	főz	utazik
táncol	úszik	cipel	énekel	(meg)ajándékoz	haragszik
eltalál	felhív	menekül	sötétedik	becsap	nyír

Játsszunk! A csoportból egy tanuló kihúz egy kártyát. Aki barnát húz, elmutogatja, aki kéket, lerajzolja, aki szürkét, körülírja a kártyán szereplő igét. A csoportnak ki kell találnia, melyik igéről van szó. A pontot csak akkor kaphatja meg a csoport, ha azt is meg tudják mondani, hogy hány füle lenne az igének, ha igepuzzle-ként rajzolnánk le.

36. feladat*

Tanári kalauz: A feladat célja a vonzatokról elmondottak ismétlése, öszszegzése, gyakorlása.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, ismeretek felhasználása, szóbeli kifejezőképesség, kreativitás, kérdések megfogalmazása

Munkaforma: páros munka

Barkochbázatok! Egyikőtök gondoljon egy ígére, a társa pedig próbálja meg kitalálni! Kérdezzetek rá arra is, hogy hány fül kapcsolható hozzá, milyen színű(ek) az(ok)! (Pl. két füllel rajzolható le: zölddel és sárgával)

37. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja annak gyakorlása, hogy az adott vonzatstruktúra többféle szórendű mondatként linearizálható, illetve ezeknek a linearizálási lehetőségeknek a gyakoroltatása, a sorrendezések közötti jelentésbeli különbségek érzékeltetése.

A feladat egy több fordulóból álló versenyként is elképzelhető:

1. forduló (**a.** alpont): a puzzle-szerkezet alapján különböző szórendű mondatokat alkotnak a gyerekek. Minden elfogadható mondat 1-1 pontot ér. A megoldásokat érdemes felírni a táblára, hogy a következő fordulóban minden tanuló számára hozzáférhetőek legyenek a választási lehetőségek.

2. forduló (**b.** alpont): a csoport által kiválasztott mondat egy lehetséges kontextusának megalkotása (1 pont), illetve a másik csoporttól kapott kontextushoz tartozó mondat megadása (1 pont).

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, jelentésváltozatok megkülönböztetése

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

Megoldási lehetőségek:

A tanárnő kiosztja a dolgozatokat a hatodikosoknak.

A tanárnő a dolgozatokat osztja ki a hatodikosoknak.

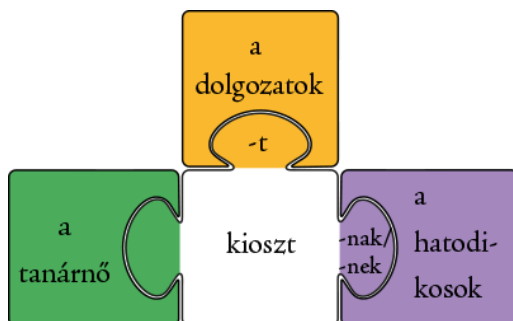
A tanárnő osztja ki a dolgozatokat a hatodikosoknak.

A tanárnő osztja ki a hatodikosoknak a dolgozatokat.

A tanárnő a hatodikosoknak osztja ki a dolgozatokat.

A tanárnő a hatodikosoknak a dolgozatokat osztja ki.

a. Versenyezzetek! Adott az alábbi puzzle-szerkezet. Hozzatok létre 2 perc alatt minél több lehetséges mondatot belőle úgy, hogy az elemeit különböző sorrendbe helyezitek! Az ige alakját változtassátok úgy, hogy értelmes mondatot kapjatok! Minden elfogadható mondat 1 pontot ér.



b. Válasszatok ki egy mondatot! Találjatok ki hozzá olyan diákok közti párbeszédet, amelyben elhangozhat! A kiválasztott mondat helyét hagyjátok üresen! Adjátok át a mellettetek ülő csoportnak, hogy találják meg azt a mondatot, amely szerint ti dolgoztatok!

38. feladat***

Tanári kalauz: A feladat célja a határozói vonzat különböző ragos változatainak vizsgálata.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, jelentésváltozatok megkülönböztetése, nyelvi tudatosság, sémafelismerés, szelektálás

Munkaforma: páros munka

Megoldás:

<i>-ban/-ben</i>	reménykedtem, járt, maradt, csalódtam
<i>-hoz/-hez/-höz</i>	odatapadt, odamentünk, hozzászoktam
<i>-nak/-nek</i>	örültem, elmagyarázta, mutatom
<i>-ra/-re</i>	feltehetek, készültünk, számítottunk, rávigyorgott
<i>-tól/-től</i>	kérünk, megijedtünk, megkérdezte, vártam
<i>-val/-vel</i>	megegyeztem, találkozom

a. Húzd alá a következő szövegben az igéket!

Múlt héten felhívott a barátnőm, hogy a kedvenc videósom egy közeli városba látogat. Kimondhatatlanul örültem a hírnek, mivel álmodni sem mertem arról, hogy egyszer találkozom vele. Megegyeztem tehát a barátnőmmel, hogy odautazunk, és kérünk tőle egy közös fotót. Én titkon még egy rövid közös videóban is reménykedtem, amit feltehetek a saját oldalamra is. Már az úton készültünk a találkozásra. Szépítkeztünk, fotózkodtunk, és lestük, hátha felrak egy videót, amiből kiderül, hol járhat. Valósággal odatapadt a telefon a tenyerünkhöz. Egyszer csak kiírta, hogy egy óra múlva lehet vele találkozni a parkban a szökőkútnál. Képzeltetitek, hogy rohantunk. Tényleg ott találtuk, de kicsit megijedtünk a látványtól, mert nagy tülekedésre számítottunk, hogy vagy százan állnak majd körülötte. De egyedül ült a padon. Odamentünk hozzá. Egyből rávigyorgott a barátnőmre, és megkérdezte tőle, hogy nem találkoztak-e már. A barátnőm idétlenül röhögött, és elmagyarázta neki, hogy ő még sosem járt más országban, a videós fiú pedig most van itt először. Erre olyan jól elbeszélgettek, mintha ott se lennének. Tulajdonképpen már hozzászoktam a statisztaszerephez, de ezt mégsem vártam a barátnőmtől. Ő nem is ismerné, ha nem mutatom meg neki a videókat. Végül meglett a fotó, de az az érzés maradt bennem, hogy mindkettőjünkben csalódtam.

b. Keressetek olyan igéket a szövegben, amelyeknek a határozói (lila) fülére a táblázatbeli toldalékkal kapcsolódnak a szavak.

-ban/-ben	-hoz/-hez/-höz	-nak/-nek	-ra/-re	-tól/-től	-val/-vel

c. Gyűjtsetek még saját példákat az egyes oszlopokhoz!

39. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban a gyerekek újabb példát láthatnak az igék poliszemiájára; szókincsfejlesztésre is alkalmas a gyakorlat.

Fejlesztendő készségek, képességek: ismeretek alkalmazása, jelentés-árnyalatok érzékelése, szótárhasználat, szókincs

Differenciálási lehetőség: az a. pontnál:

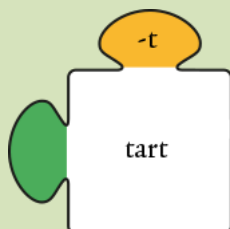
A. azoknak a tanulóknak ajánljuk, akiknek a szókincsük szerényebb

B. azoknak a tanulóknak, akik szókincsé bővebb, akik kreatívabbak

Munkaformák: páros munka (A.); csoportmunka, négy-ötös csoportok (B.)

Eszközök: puzzle-ek a B. variánshoz

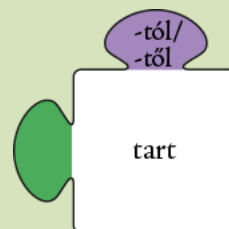
1.



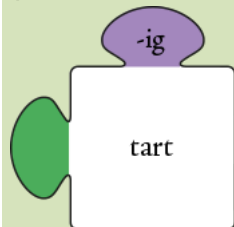
2.



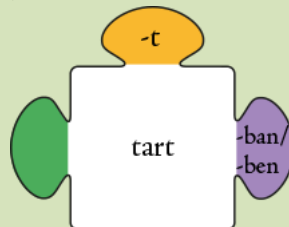
3.



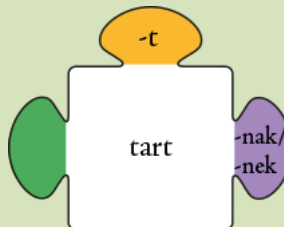
4.



5.



6.



Megoldás:

A. b. tartja az egész tetőt, a kamrában tartja, a szakadék felé tart, nyolcig tart, becsben tart, tart a goromba titkárnőtől, fölöslegesnek tartja, előadást tart, tartja a lelket (a csapatban)

c. pl. szem előtt tart ('számol valamivel', 'tekintettel van valamire'), fogva tart ('korlátozza a szabadságát'), valamit tart valakiről ('valamit gondol/vél valakiről'), valahol tart valamiben ('valameddig eljutott valamiben') stb.

a.

A. Az alábbi mondatokban a *tart* ige jelenik meg különböző jelentésekben. Kössétek össze az első oszlop mondatait a második oszlopban megjelenő jelentésekkel! Ha szükséges, használjatok szótárt!

Az a gerenda tartja az egész tetőt.	értékeli, vigyáz rá, büszke rá
A befőtteket nagyí a kamrában tartja.	meggyőződéssel gondol, hisz
A hegymászó a szakadék felé tart.	megőrzi a stabilitását, nem engedi mozogni
A mai edzés nyolcig tart.	halad
Az öcsém bogárgyűjteményét az egész család becsben tartja.	tárol
Mindenki tart a goromba titkárnótól.	közönség előtt hosszasan beszél
Apukám az ilyen óvintézkedéseket fölöslegesnek tartja.	megjegyez
Ma egy híres fizikus tart előadást az <i>Értékek Akadémiája</i> keretében.	erőt, kitartást ad valamihez
Én minden fontos évfordulót észben tartok.	óvakodik, fél
A győzelem gondolata tartja a lelket a csapatban.	időben egy határpontig húzódik

B. A kapott ige-puzzle-ek alapján írjatok mondatokat! Mit jelent a *tart* ige az egyes példákban? Ha szükséges, használjatok szótárt!

b. Húzzátok alá a mondatokban azokat a szavakat/kifejezéseket, amelyek szorosabban kapcsolódnak az igéhez!

c.** Keressetek további kifejezéseket a *tart* igével, amelyek nem társíthatók egyik megadott puzzle-lel sem! Adjátok meg a jelentésüket!

Mérőlap

Az eseményszerkezet és mondat szerkezet fejezetéhez

1. feladat

Tanári kalauz: A feladat alkalmas annak ellenőrzésére, hogy a tanulók felismerik-e az igék vonzatstruktúráját szövegkörnyezet és jelentés segítségével, majd pusztán a szövegkörnyezet alapján (l. halandzsaszavak).

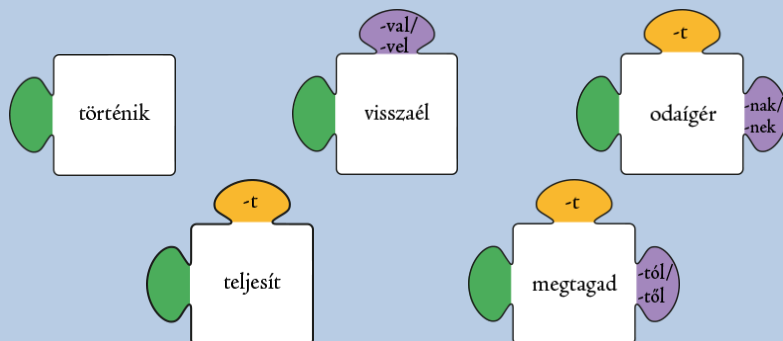
Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az igék vonzatait
- azonosítani a különböző vonzatokat
- összehasonlítani különböző igék vonzatstruktúráját

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, a szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, sémafelismerés

Megoldás:

a.



b. Aláhúzott igék: *kercescellálta, frosorkodott, kigyósszintotta, nyémlődött, ropálta*

Azonos szerkezetűek: *kercescellálta – megtagadja, frosorkodott – visszaélt, kigyósszintotta – teljesítette, nyémlődött – történt, ropálta – odaígérte*

Pontozás: 20 pont

a. Igepuzzle-enként 1-1 pont.

b. Minden aláhúzás 1-1 pont, minden jó társítás 2-2 pont.

A királyfi döbbenetesen bámult a futárra, aki épp most hallgatott el. Érezte, hogy itt valami szörnyű igazságtalanság történt. A király visszaélt a bizalmával, rászedte őt. Hiába köntörfalaz, a királyfi emlékszik az egyezésre. Mindenki tudta, mit kell tennie annak, aki hős szeretne lenni. A király odaígérte a győztesnek a királyságát és a legszebb lánya kezét. Ő pedig teljesítette is a feladatot: kiszabadította a királynét a sárkány tömlőcéből. Erre most ez a koronás hazudozó megtagadja tőle a királyság felét, a királyné pedig azt találja ki, hogy vegye csak el a legidősebb királylányt, holott a vak is

látja, hogy a legkisebb a legszebb. Arról volt szó, hogy a győztes választhat közülük. Ezért kár volt annyit fáradnia. Felidézte, hogyan kercescellálta vissza ő, a legkisebb fiú a királynét a gonosz sárkánytól, aki öntelt és fölényes volt, de végül a királyfi frosorkodott vele. Három órán át küzdöttek, amikor a királyfi kigyosszintotta a sárkányt. Szörnyű üvöltéssel pusztult el a fenevad, de a királyfi nem soká nyémlődött, uzsgyi le a tömlőcbe, s már ropálta is a királynak szeretett hitvesét. Erre most mindenki úgy tesz, mintha az egész nem is lett volna nagy dolog. Még hogy fél királyság meg legidősebb királylány! Harcolni fog azért, ami jár neki, gondolta a fiú.

- a. Rajzold le a fenti szövegben aláhúzott igék puzzle-jét! Színezd ki a különböző füleket, és írd a fülekre az oda találó végződéseket!
- b. Húzd alá a szöveg második felében a magyar igének tűnő halandzsaszavakat, majd társítsd a halandzsaszavakat az előző alpont igéivel azok puzzle-je alapján!

2. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt méri, hogy a tanulók jól azonosítják-e az igék vonzatstruktúráját, illetve az adott igékhez kapcsolható lehetséges vonzatstruktúrákat.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az igék vonzatait
- azonosítani a különböző vonzatokat
- felismerni a különböző vonzatstruktúrájú igék jelentéseinek különbségeit

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, a szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, sémafelismerés

Megoldás:

- a. Helyes válaszok: 1, 4, 5.

Lehetséges mondatok:

2. A futár elhallgatta a részleteket a királyfi elől.
3. A királyfi kitalál az erdőből.
6. A királyfi elveszi a koronát a királytól.

- b. Kiemelhető igék: *mutat, tud, választ, gondol*

A királyfi a képet mutatta. A királyfi a képre mutatott.

A királyfi tud egy titkot. A királyfi tud a titokról.

A győztes választ feleséget. A győztes választ a három lány közül.

A király gondol valamiit. A király valamire gondol.

- c. Pl. Az étterem cukrásza minden tortát bevon színes cukormázzal. Az önkormányzat bevon minden általános iskolát a környezetvédelmi akcióba. Az egyik helyi önkéntes szervezethez tartozom. A gyengébb matekesek közé tartozom. A környéken már az utcaseprőknek is tartozom.

Pontozás: 20 pont

a. Minden jól azonosított szövegbeli szerkezet 2-2 pontot ér. Minden megalkotott mondat 2-2 pontot ér.

b. Minden tárgyi és határozói vonzatos mondatpár 2-2 pontot ér.

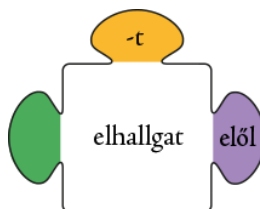
c. Mindkét ígéhez tartozó mondatpár 2-2 pontot ér.

a. Az alábbi igék két puzzle-szerkezete közül karikázd be azt, amelyik az 1. feladatnál olvasott szövegben szerepel! A szövegben nem szereplő változatokkal alkoss mondatot!

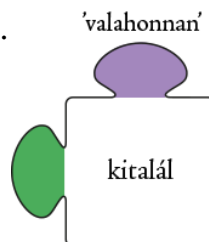
1.



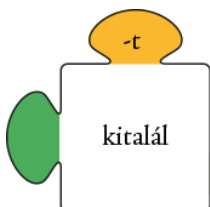
2.



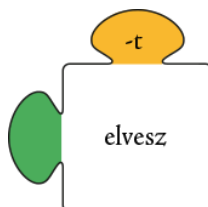
3.



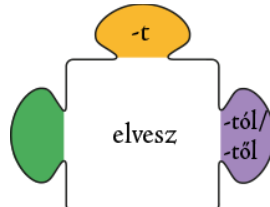
4.



5.



6.



b. Keres a fenti szövegben két olyan igét, amelynek kétféle puzzle-szerkezete is lehet: egyik változatban tárgya, a másikban határozója! Alkoss mondatot mindkét szerkezettel! Pl. *figyel* 1. tárggyal: *A gyerekek a tanárt figyelik.* 2. határozóval: *A gyerekek figyelnek a tanárra.*

c. Alkoss két-két mondatot az alábbi igékkel úgy, hogy a jelentésük függvényében a két mondatban különböző végződésű határozójuk legyen!

Pl. *felel* – 1. *Egyikünk felel a tanár kérdésére.*

2. *Az V. A osztály felel a buli szervezéséért.*

Igék: *tartozik, bevon*

3. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a tanulók olyan igéket keresnek, amelyek mind szemantikailag, mind vonzatstruktúrájukat tekintve beleillenek a megadott sémákba. A feladat ellenőrzi, hogy a diákok boldogulnak-e a vonzatszerkezet alapján történő igekereséssel.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- azonosítani a megadott vonzatok alapján a keresendő igék vonzatstruktúráját
- adott vonzatokkal bíró, adott jelentésmezőhöz tartozó igét keresni

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, a szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, sémafelismerés

Megoldás: pl.

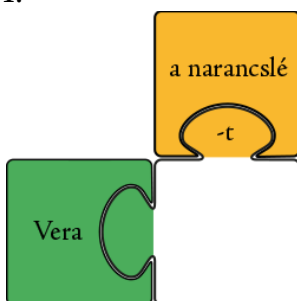
1. issza, csavarja, önti ki, lötyyentette ki, megtalálta...
2. dörgölőzik, ragaszkodik, odakap, hozzábújik, odafordul...
3. tanítja, kérdezi, megdicséri, bekéreti, ösztönzi, bátorítja, szidja, leteremti...
4. kapják, kérik, védik, rejtegetik, megmentik...
5. szed, vásárol, ad, lop, visz...

Pontozás: 15 pont

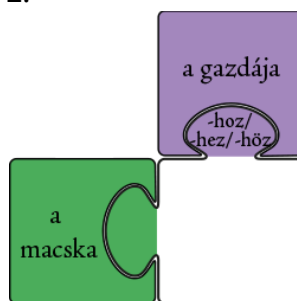
Megfelelő igénként 1-1 pont.

Írjatok minden puzzle-hez legalább három olyan igét, amelyhez hozzáilleszthetők az alábbi mondatrészek!

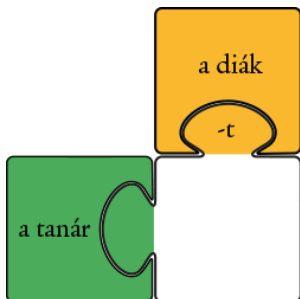
1.



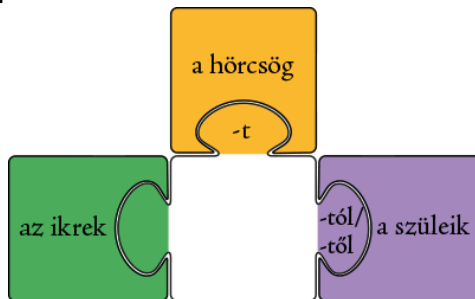
2.



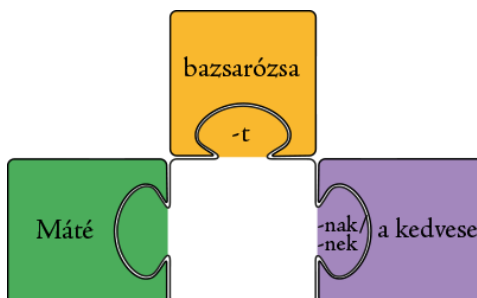
3.



4.



5.



4. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a gyerekek különböző események ábrázolását társítják a közös igéhez, majd maguk illesztik be a hiányzó igemódosítókat.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az igemódosító igék által leírt események sokféleségét
- azonosítani a közös igével leírható eseményeket
- azonosítani a közös igéhez tartozó különböző tárgyi igemódosítókat

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, összehasonlítás

Megoldás:

forgat (kardot, szénát)

húz (fogat, vonalat/csíkot)

vet (gabonát/magot, ágyat)

köt (nyakkendő, üzletet/egyezséget)

rak (tüzet, rendet)

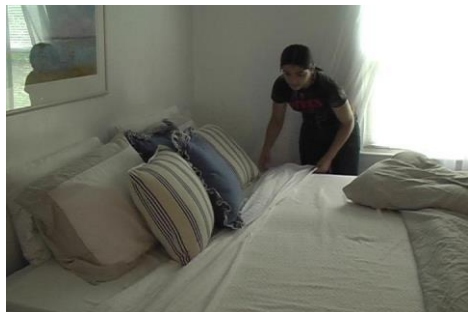
Pontozás: 15 pont

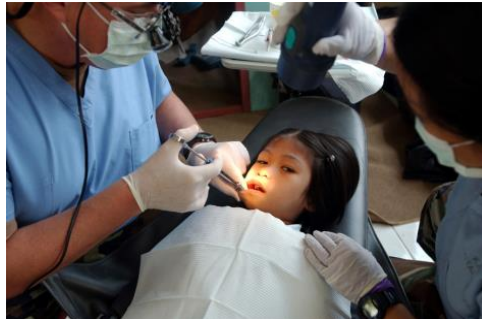
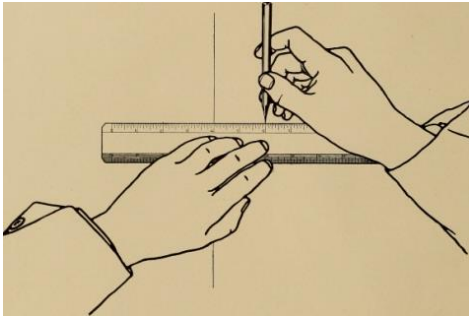
a. Igékhez helyesen társított képpáronként 1-1 pont.

b. Helyesen beillesztett igemódosítónként 1-1 pont.

a. Melyik két képet társítanád az alábbi igékhez?

forgat, húz, vet, köt, rak





b. Milyen szót vagy kifejezést lehetne csatolni az ige tárgyi fülére ahhoz, hogy a mondat és a kép ugyanazt a jelenetet írja le?

Elérhető maximális pontszám: 70 pont

Pontozás:

0 – 23 pont: 4	48 – 55 pont: 8
24 – 31 pont: 5	56 – 63 pont: 9
32 – 39 pont: 6	63 – 70 pont: 10
40 – 47 pont: 7	

II. Az alany, a tárgy, a határozó és az állítmány

Követelmények:

A fejezet végére a tanuló ismerje:

- nyelvtani szám és személy fogalmát és kifejezési lehetőségeit
- az állítmány fogalmát

A fejezet végére a tanuló legyen képes:

- a kommunikációs helyzet, az abban elhangzó szöveg és a nyelvtani szám/személy kapcsolatának átlátására
- felismerni az alanyi és tárgyi rész összefüggését az igével
- felismerni az ige – határozói bővítmény kapcsolatok szorosságának sokféleségét
- felismerni a visszaható, kölcsönös és műveltető igealakot és -jelentést
- azonosítani a központi puzzle-t/állítmányt
- különbséget tenni az igei és a névszói állítmány között
- összevetni a magyar egy ismert idegen nyelvvel megadott szempontok mentén

1. feladat

Tanári kalauz: A következő feladatokban a **személyűség** kérdését járjuk körül, és az első, második és harmadik személy elvont grammatikai kategóriáit próbáljuk úgy bevezetni, hogy a beszélgetésben részt vevők és a rajtuk kívül álló világ egészének oppozíciójára fókuszálunk. Ahogy minden nyelvben,¹⁸ a magyarban is külön meg tudjuk nevezni a beszélőt (*én*) és a címzettet (*te/ti*), a világ többi részére pedig a névmáson felül tulajdonnévvel és leírással is utalhatunk (pl. *Anna; a fű a sarki boltból, a göndör hajú néni, ő, az, valaki közülünk* stb.). A feladatban konkrét példákon keresztül mutatjuk meg, hogy beszélgetés közben első, második és harmadik személyre vonatkozó megszólalásaink lehetnek annak függvényében, hogy a beszélő önmagára utal, a beszédpartnerére vagy a világ többi részére.

A feladat **a.** pontjának megoldásakor a csoport minden tagja válasszon ki egyet a három megszólalóból, akinek a mondatait kikeresi a szövegből. A

¹⁸ L. a Greenberg-féle 42-es univerzálét: minden nyelvben van névmási kategória, amely legalább három személyt és legalább két számot különböztet meg (Greenberg 1963: 96).

b. pontot közösen oldják meg; ezalatt egymás **a.** pontbeli megoldásaival is megismerkednek.

Fejlesztendő készségek: tudatos nyelvhasználat, megfigyelés, információk visszakeresése, reflexió

Differenciálási lehetőség: a feladat **a.** pontjában kioszthatja a tanár is a megszólalókat a tanulóknak aszerint, hogy ki mennyire olvas gyorsan, mennyire tud jól tájékozódni egy szövegben. Eszter szövege áll a legkevesebb fordulóból, Árminé a legtöbből.

Munkaformák: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok; frontális munka (**c.–e.**)

Megoldási lehetőségek:

a. Pl.

2. Ármin mondja Julinak Juliról: Pl. *Úgy hallottam, síbaleseted volt.*

3. Ármin mondja Julinak magáról: Pl. *Én jól vagyok.*

4. Juli mondja Árminnak valaki/valami másról: Pl. *Na, ő tényleg csúnyát esett. Képzelheted, hogy kivan az edző. Végül elég olcsón megúszta, csak nyakmerevítőt kell hordania egy darabig.* Stb.

Az 1.–10.-ben példaként kiválasztott replikák továbbiakkal is kiegészíthetők, amennyiben ezekből nem gyűl össze elég adat a következtetések levonására (pl. Juli mondja Eszternek Eszterről stb.).

b. Pl.

Mondat	Ki a beszélő, és mi utal arra, aki beszél?	Ki a beszédpartner, és mi utal arra, akihez beszél?	Ki/Mi az, akiről/ amiről beszélnek, és mi utal rájuk?
<i>Szia, Ármin, te engem vársz?</i>	Juli	Ármin	–
	<i>engem</i>	<i>te, vársz, Ármin</i> (megszólítás)	–
<i>Nem nekem volt balesetem, hanem Eszternek.</i>	Juli	Ármin	Eszter
	<i>nekem, balesetem</i>	–	<i>Eszternek</i>
<i>Te is ott voltál vele?</i>	Ármin	Juli	Eszter
	–	<i>te, voltál</i>	<i>vele</i>
<i>Az edző persze teljesen kivan, hogy én már nem edzhetek a többiekkel.</i>	Eszter	Ármin	az edző, a többiek
	<i>én, edzhetek</i>	–	<i>az edző, kivan a többiekkel</i>
<i>Végre én is hordhatok nyakmerevítőt, mindig erre vágytam, hehe.</i>	Eszter	Ármin	nyakmerevítő
	<i>én, hordhatok, vágytam</i>	–	<i>nyakmerevítőt, erre</i>
<i>De most például</i>	Eszter	Ármin	Juli

<i>élvezem, hogy neki rohannia kell, én meg kihagyhatom.</i>	<i>élvezem, én, kihagyhatom</i>	–	<i>neki, rohannia</i>
Stb.			

c. Az *én* és a *te* szavak felváltva utalnak Julira, Árminra és Eszterre, azaz páronként a beszélgetés résztvevőire. Az *én* szó mindig arra, aki éppen ki mondja, a *te* szó pedig arra, akihez az illető éppen beszél, azaz a beszéd-társra.

e. Az *Eszter, Juli, Ármin,* illetve az *edző, a szüleim* szavak mindig ugyanarra a szereplőre utalnak. Az *ő* szó ezek közül bárkire vonatkozhat, de csak akkor, ha az a szereplő, akire utalunk éppen nem beszél (azaz nem ő a beszélő) és nem is hozzá beszélnek (vagyis nem ő a beszéd-társ). Az a különbség, hogy a nevek és leírások a szereplőt magát jelölik, az *ő* szó pedig azt a szereplőt, akiről éppen szó van (vagyis a névmás aktuális vonatkoztatottja mindig a beszédhelyzetből és/vagy a szövegelőzményből hámozható ki).

- Szia, Ármin, te engem vársz? Rég láttalak. Hogy vagy?
- Én jól vagyok, te hogy vagy? Úgy hallottam, síbaleseted volt.
- Ja, nem nekem volt balesetem, hanem Eszternek. Na, ő tényleg csúnyát esett.
- Te is ott voltál vele?
- Persze. A predeali versenyen történt, és tényleg rossz volt a pálya. Pont előtte siklottam le, én megúsztam, de ő sajnos nagyot esett. Én is megijedtem.
- Jaj, szegény. És ő most hogy van?
- Végül elég olcsón megúszta, csak nyakmerevítőt kell hordania egy darabig, és megtiltották neki, hogy ebben a szezonban edzzen. Képzelheted, hogy kivan az edző. De látod, itt jön, megkérdezheted tőle.
- Szia, Eszter. Most mondja Juli, hogy mi történt. Hogy vagy, te lány?
- Én már egész jól vagyok, de a szüleim még mindig pánikban. Tiszta buli. Végre én is hordhatok nyakmerevítőt, mindig erre vágytam, hehe.
- Jó, hogy megmaradt a humorod. Juli azt mondja, hogy te tényleg nagyon csúnyán estél, ő is megijedt.
- Ja, hát ő is ott volt. De azért nem kell engem féltetni, ugye, Juli? És Ármint sem kell ijesztgetni.
- Hát attól az eséstől te is megijedtél volna.
- Pedig te megúsztad. És végül is egy ellenféllel kevesebb maradt, nem?
- Na jó, hagyd abba a viccelődést. Én búcsúzom is, rohanok edzésre. Sziasztok!

– Szia! Ez most nagyon rossz neked, Eszter? Hogy Juli megy edzésre, te meg nem mehetsz.

– Nem annyira, mert még fáj mindenem. Az edző persze teljesen kíván, hogy én már nem edzhetek a többiekkel. Szó, ami szó, én is utálom a tétlenséget. De most például élvezem, hogy neki rohannia kell, én meg kihagyhatom. Te meg majd elkísérsz a sarokig, jó? Úgyis tudom, hogy engem vártál. És legalább én is megtudom, hogy te hogy vagy.



a. Keressetek a szövegben példát az alábbi megszólalásokra! Mindenki az általa választott beszélő mondatait írja ki!

1. Ármin mondja Julinak valaki/valami másról: _____
2. Ármin mondja Julinak Juliról: _____
3. Ármin mondja Julinak magáról: _____
4. Juli mondja Árminnak valaki/valami másról: _____
5. Juli mondja Árminnak magáról: _____
6. Juli mondja Árminnak Árminról: _____
7. Eszter mondja Árminnak valaki/valami másról: _____
8. Eszter mondja Árminnak Árminról: _____
9. Eszter mondja Julinak Juliról: _____
10. Eszter mondja Árminnak Eszterről: _____

b. Az **a.**-ban kiírt mondatokat az alábbi táblázat oszlopai szerint vizsgáljátok meg!

Mondat	Ki a beszélő, és mi utal arra, aki beszél?	Ki a beszédpartner, és mi utal arra, akihez beszél?	Ki/Mi az, akiről/ amiről beszélnek, és mi utal rájuk?
Pl. <i>Ez most nagyon rossz neked, Eszter?</i>	Ármin –	Eszter <i>neked, Eszter</i> (megszólítás)	Juli edzésre menése <i>ez</i>
<i>Pont előtte siklottam le, én megúsztam, de ő sajnos nagyot esett.</i>	Juli siklottam, én, megúsztam	Ármin –	Eszter <i>előtte, ő, esett</i>

c. Nézzétek végig a táblázat oszlopai! Ki az én és ki a te? Mitől függ ez?

Beszélőnek lenni egy szerep, ahogy a beszédpartner is egy szerep. Én addig vagyok beszélő, míg nálam a szó, te pedig addig vagy a beszédpartnerem, míg hozzád beszélek. A beszélő és a beszédpartner a beszélgetés **résztevői**. Adott kommunikációs helyzetben a résztvevők változhatnak a szerepeiket: aki beszélő volt, az beszédpartneré válhat, és fordítva. Ezt a szemléleteség kedvéért kis figurákkal jelöljük: beszélő  beszédpartner 

Pl.



– Szia, Ármin, te engem vársz? Rég láttalak. Hogy vagy?



– Én jól vagyok, te hogy vagy? Úgy hallottam, sibaeseted volt.



Nyelvtani szóhasználatnál a beszélőt **első személynek**, a beszédpartnert **második személynek** nevezik.

d. Az *én* és *te*-n kívül milyen szavakkal lehet még a beszélőre és a beszédpartnásra utalni? Hát a párbeszéd résztvevőin kívüli világra?

Ahogy a táblázatból is leolvasható, szavak és szóvégződések segítenek nekünk annak azonosításában, hogy a beszélő kiről vagy miről beszél: önmagáról, a beszédpartnáráról vagy a kettőjükön kívüli világról. Amikor a beszélő magáról beszél, akkor olyanokat mondhat, mint pl.



Én megúsztam, de ő sajnos nagyot esett.

Nem nekem volt balesetem, hanem Eszternek.

Szia, Ármin, te engem vársz?

Ha a beszédpartnáráról beszél, akkor meg így fogalmazhat:



Rég láttalak.

Hát attól az eséstől te is megijedtél volna.



Te is ott voltál vele?

Ez most nagyon rossz neked, Eszter?

Végül ha a beszélgetés résztvevőin kívüli világról beszél, akkor pl. ilyeneket mondhat:



Te is ott voltál vele?

És ő most hogy van?



Ja, nem nekem volt balesetem, hanem Eszternek.

Megtiltották neki, hogy ebben a szezonban eddzen.

A predeali versenyen történt, és tényleg rossz volt a pálya.

Az önálló szavak közül az olyanokat, mint az *én*, *nekem*, *engem*, *te*, *neked*, *vele*, *ő*, *neki* stb. **személyes névmások**nak nevezzük. Ezekkel a beszélőre, a beszédtársra vagy a beszélgetés résztvevőin kívüli személyekre lehet utalni.

e. Mi a különbség a harmadik oszlopba tartozó *Juli*, *Ármin*, *Eszter*, *a szüleim*, *az edző* szavak és az *ő* szó között?

Nyelvtani szóhasználattal minden, ami a beszélgetés résztvevőin kívül van, az **harmadik személy**. (Ez a megnevezés kicsit megtévesztő lehet, hiszen a harmadik „személy” nem csak személy lehet, hanem a világon bármi, akiről vagy amiről beszélni lehet, pl. az edző, a síbaleset, a nyakmelevítő stb.)

Az *én*-en és *te*-n kívüli világban nagyon sok minden van, amiről beszélni akarhatunk, ezért a harmadik személyre való utalásra nem csak személyes névmásaink vannak (pl. *ő*, *vele*, *neki*), amelyekkel emberekre, személyekre utalhatunk, hanem változatos nyelvi eszközkészletünk: egyéb **névmások** (pl. *ez*), **tulajdonnevek** (pl. *Eszter*) vagy **leírások** (pl. *a predeali verseny*, *az edző*). Ezek közül annak függvényben választunk, hogy mi az a minimum, ami a beszédtársunknak szükséges ahhoz, hogy azonosítani tudja, kiről vagy miről beszélünk.

2. feladat

Tanári kalauz: A nyelvelsajátító gyerek számára az *én/te* adekvát használatának megtanulása azért nehéz, mert ezeknek a referenciája a beszéd-szerepekkel (azzal, hogy éppen ki a beszélő, éppen ki a címzett) változik (Brumi maci mindig *Brumi maci*, akár anya hozza az ágyba, akár apa, de az *én* néha apa, néha anya, attól függően ki mondja: „*Ma én olvasok mesét neked*”). Ezzel is összefügg, hogy a gyerek sokáig (gyermekenként változó, hogy meddig) saját magáról is harmadik személyben beszél. A nyelvelsajátítás során a grammatika is ott bonyolódik el, amikor már nemcsak 3. személy van, hanem az 1. és 2. személy is megjelenik (1. személyragozás). Az „indianos könyvek” azt, hogy a fehér ember nyelvén nem jól beszél valaki, szintén ilyen „gyermeki” beszédmódra „fordítják”.

Az **A.** szövegnél csak annak a felismerését várjuk, hogy a gyerek nem *én*-ként beszél önmagáról, hanem a nevét mondja. A feladat megoldását követően beszélgethetünk arról, hogy vajon miért így beszél a gyerek, miért lehet neki könnyebb így (az *én* szerep személyfüggő, épp ezért nehezebben lehet megtanulni, azonosítani).

A **B.** szövegnél elsősorban arra kellene rájönniük a diákoknak, hogy a *Dávid*ként való aposztrófálás inkább azt sugallja nekünk, hogy nem a beszélőről van szó, hanem egy azonos nevű másik gyerekről. Hiszen ha a beszélőről lenne szó, egyes szám első személyben fogalmazná meg a mondatot. A feladat megoldását követő beszélgetésben, ha felmerül, hogy az egyértelműség „költéssel jár” (a *betörte+m* az „ára”), továbbá az, hogy noha „költésesebb”, de cserében el lehet hagyni azt, hogy *én*, az nem baj, de ne ezen legyen a hangsúly (mert erre később is visszatérünk), hanem az egyértelműsége. A félreértést ugyanakkor az is feloldhatja, ha a Dávid nevet pontosítjuk (pl. *Dávid fiad*).

A **C.** szöveg kapcsán csak annak a felismerését várjuk, hogy Fekete Toll nem úgy beszél magáról, hogy „*én*”, s John-ról sem úgy, hogy „*te*”, ahogy várnánk.

A **c.** pontban a *szerénységem, kegyed alázatos szolgája, csekélységem* stb. típusú (ma már inkább modorosnak ható vagy ironikus) eszközeit vesszük számba az *én*-re való utalásnak.

Fejlesztendő készségek: anyanyelvi kompetencia, hallás utáni szövegértés (**A.**), következtetés, beszédkészség

Differenciálási lehetőség: a feladat **b.** pontjánál a gyerekek szövegértési képességei szerint válasszunk nekik szöveget, és ennek megfelelően alakítsuk ki a csoportokat

Munkaformák: csoportmunka, három-ötös homogén csoportok (**b.**); frontális munka (**a.**, **b.**, **c.**)

Eszközök: lejátszó vagy az **A.**-beli felvétel helyett a következő szöveg: Boldi, egy két és fél éves kisfiú, az ágyon lazul, a plafont bámulja, majd kiböki: „*Boldit nem érdekli a lámpa. Boldit érdeklik a fák, a könyvek és a traktor.*” (B. Boldizsár, 2018. június 25.)

a. Ismeritek az alábbi beugratós kérdést? Miért nincs rá jó válasz?

Én vagyok én, te vagy te, melyik a számár, én vagy te?

b. Oldjátok meg a kapott feladatot, majd megoldásaitokat beszéljétek meg osztálytársaitokkal!

A. Figyeljétek meg a hanganyagot! Hogyan beszél magáról a kisgyerek? Mi ebben a furcsa?

B. Melyik ábrát társítanátok az alábbi párbeszédben Dávid válaszához? Miért? Mi adhat okot félreértésre? Hogyan lehet feloldani ezt a kétértelműséget?

- Szia, Dávid, mi volt a suliban?
- Dávid ma tornaórán betörte az ablakot a focilabdával.



Dávid ma tornaórán betörte az ablakot a focilabdával.



Dávid ma tornaórán betörte az ablakot a focilabdával.

C. A párbeszéd elolvasása után válaszoljatok a kérdésekre:

- Hány szereplője van az alábbi párbeszédnek? Kik azok?
- Kiről beszél a Fekete Toll nevű szereplő, amikor Fekete Tollat, illetve Sápadtarcút említi?
- Miért furcsa az, ahogyan Fekete Toll beszél a párbeszéd résztvevőiről?



c.*** Előfordulhat, hogy nem érezzük helyénvalónak, ha magunkra az *én* névmással utalunk, úgy érzékeljük, hogy ezzel túlzottan előtérbe toljuk a saját személyünket. Keressetek olyan szavakat, kifejezéseket, amelyek a magyarban alkalmasak az *én* helyettesítésére az alábbi párbeszédben!

- Ki készítette ezt a gyönyörű szobrot?
- Én.

Mikor beszélni tanulunk, megtanuljuk a dolgoknak a nevét, mégpedig az alapján, hogy azokat hogyan hívják a környezetünkben élők. Pl. Misike azt tanulja meg, hogy ő Misike, mert őt mások így hívják. Az már egy kicsit trükkösebb dolog, hogy ki az az *én*. Hiszen azt anya is mondhatja (pl. *Én kinek beszélek, Misike?*), apa is mondhatja (pl. *Gyere, Misike, ma én olvasok neked mesét.*), de még a fehér köpenyes néni az orvosi rendelőből is (pl. *Misike, hát én meg sem ismerlek, akkorát nőttél!*). Misike 2 éves kora után fog rájönni, hogy az *én* nem úgy neve a dolgoknak, ahogy a *Brumi maci*, a *nyulas bögre* vagy *Misike*. Hanem az *én* a beszélői

szereppel jár együtt (a *te* pedig a beszédpart szerepével). Az sok félreértéstől is megkímélhet, hogy a beszélőnek külön eszköze van arra, hogy magára utaljon (ezt láttuk Dávid példájában). Az „indiános könyvek” néha úgy beszéltek az indiánokat, mint a kicsi gyerekeket, akik még nem ismerik az *én* mirevalóságát. Ezzel sokszor azt próbálják visszaadni, hogy az indiánok nem beszélnek jól a fehér ember nyelvén.

3. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a diákok a beszédpartra utalás (a beszédpart megszólítása és a beszédparthoz szólás) nyelvi repertoárjába nézhetnek bele. Azt is megfigyelhetik, hogy a magyarban az udvariasság nyelvi megfelelője a „3. személyűsítése” a beszédpartnak (ami nem minden nyelvben van így, pl. a románban – és több más újlatin nyelvben – a többes szám 2. személyű alak az udvariasság megszólalások formája, az angolban pedig nincs tegezés vagy magázás a névmások vagy az igealakok vonatkozásában, az udvariasság kifejezésének más nyelvi eszközei vannak).

Fejlesztendő készségek: anyanyelvi kompetencia, idegen nyelvi kompetencia, megfigyelés, reflexió

Munkaformák: frontális munka (a., d.); páros munka (b.–d.)

Módszerek, eljárások: szerepjáték, megfigyelés, megbeszélés

Eszközök: párbeszédkártyák

1.

–Elnézést, uram. Erre találok a rövidáru részleget?

–Ön is azt keresi? Én sem találok már félórāja.

–Bocsánat, azt hittem, Ön itt dolgozik.

2.

–Jó estét. Maguk laknak a harmadik emeleti 24-es lakásban?

–Igen. Valami gond van?

–Igen, itt lakom maguk alatt, a másodikon. Nézze, hölgyem...

–Kérem, szólítson Lujzának.

–Nézze, Lujza, nekem nincs kifogásom az állattartás ellen, de az már mégis...

–De hát nekünk nincs is állatunk!

–Már hogyan volna, ha egész éjjel nem tudtam aludni a nyivákolásától.

–Hát nem tudom, kedves szomszéd, hogy magát mi nem hagyta aludni, de nálunk nem nyivákol semmi. Csak egyszer voltak aranyhalaink a régi lakásban.

3.

–Jó napot kívánok! Miben segíthetek?

–A polgármesterhez jöttem.

–Rendben. Kért időpontot?

–Honnan kértem volna? És hogyan?

–Hát úgy, hogy az úr idetelefonál, és feljegyezzük, hogy mikor fog jönni, mert a polgármester úr nagyon elfoglalt, és nem mindig tudja fogadni.

–A kisasszonynak emiatt ne fájjon a feje. Csak jelentse be Maczer Lajost.

–De Maczer úr, ez nem így működik.

4.

–Jó reggelt, Ágnes néni!

–Jó reggelt, doktornó!

–Hogy telt az éjszaka? Tudott aludni egy kicsit? Voltak fájdalmai Ágnes néniének?

–Nem nagyon aludtam, kedvesem, nagyon fáj a lábam.

–De hát miért nem tetszett szólni? Hiszen mondtam, hogy itt vagyok, csak tessék hívni.

–Ó, hát nem akartam zavarni a doktornót.

a. Mutassátok be az osztály előtt a párbeszédet! A megfigyelők írják ki mindegyik beszélgetésből azokat a szavakat, amelyekkel a beszélők a beszéd társra utalnak! Miért nem a *te* szót használták?

b. Egyes közösségekben az embereket nem ugyanazon a néven szólítják, mint amin említik őket, ha róluk beszélnek. Gyűjtsétek össze, hogy a ti környezetetekben kiket szólítotok másképp, mint ahogy említitek őket! Mitől függ, hogy valakihez két (vagy több nevet) is társítotok, máshoz meg csak egyet? Láttok-e a gyűjtött példákban közös jegyeket, amik alapján csoportokat alkothatnátok? Ha igen, próbáljatok csoportokat kialakítani a közös jellemzők alapján!

c. Írjatok két párbeszédet! Mindkettőben szerepeljen a következő mondat: *Hogy van a tanárnő?* Egyik párbeszédben ez a mondat utaljon a beszéd társra, a másikban pedig egy, a beszélgetésen kívüli személyre!

d. A *maga* és az *ön* szavak is a beszéd társra utalnak. Hogyan fogalmaznak, milyen szavakat használnak a románul, illetve az általatok tanult idegen nyelven beszélők, ha a beszéd társhoz udvariasan akarnak szólni? Miben térnek el ezek a magyar nyelv megoldásaitól?

4. feladat

Tanári kalauz: Szűkebb értelemben a beszéd társ személyének szavakkal (névvel, nevet helyettesítő szóval, pl. foglalkozásnévvel stb.) való megjelölését nevezzük **megszólításnak**. Tágabb értelemben ide tartoznak a

beszédpartnerre utaló szavak, kifejezések, a tegezés vagy magázás névmásai, személyragok, sőt a figyelemfelhívó, kapcsolatfelvételt és/vagy fenntartást célzó nyelvi elemek is (pl. *Figyu! Elnézést! Hékás!*). Vagyis egy megszólítási mód szorosan összefügg azzal, hogy a kommunikációs aktus során a beszédpartnerhez tegező, magázó, önöző, tetszikező stb. formákban szólunk-e, de akár az ún. említési formával is (az a forma, amivel egy beszélgetésen kívüli személyről beszélünk a beszédpartnerünknek). A beszédpartnerre utaló nyelvi elemek változatossága a társadalmi kapcsolatok sokféleségét is mutatja, idegen nyelvek tanulásakor ezért ez nem csak nyelvi feladat.

Ebben a feladatban a gyerekek tapasztalataiból kiindulva a szűkebb értelemben vett megszólítás módjaira és nyelvi formáira fókuszálunk a beszélt és az írott nyelvben, a **b.** és **c.** pontban a gyerekek által beszélt más nyelvekre is kitekintéssel. Ez utóbbi alpontban megfigyelhető, hogy a magyarral ellentétben a románban az említés és a megszólítás más alakkal jár(hat) (vö. vokatívusz).

Fejlesztendő készségek, képességek: információszerzés, tudatos nyelvhasználat, idegen nyelvi kompetencia, fordítás, összehasonlítás, írásbeli szövegalkotás, helyesírás

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **c.**, **f.**); csoportmunka, három-öt fős heterogén csoportok (**d.**, **e.**); frontális munka (**b.**, **c.**)


Módszerek, eljárások: nyelvi napló (**a.**), eszmecsere (**b.**, **e.**)


a. Készíts nyelvi naplót! Egy héten keresztül figyeld meg, hogy találkozáskor alkalmával milyen megszólítások hangzanak el körülötted! 20 különböző megszólítást jegyezz le! A megszólítások mellé jegyezd fel a megfelelő számmal, hogy mi jellemzi ezeket a megszólításokat az alábbiak közül! (Egy megszólításhoz több számot is társíthatsz.) Ha valamelyik számot nem tudtad egyik példához sem társítani, arra próbálj példát adni korábbi tapasztalataid alapján!


1. utal a megszólított nemére
2. utal a megszólított életkorára
3. utal a megszólított családi állapotára
4. utal a megszólított foglalkozására
5. utal a megszólított társadalmi pozíciójára (funkciójára, státusára, címére/rangjára, beosztására)
6. utal a megszólítottnak valamilyen csoporthoz tartozására
7. rokonsági viszonyt jelez
8. alá- vagy fölérendeltségi viszonyt jelez

9. kedveskedő szándékot jelez
10. negatív érzelmet jelez

b. Az alábbiak közül melyik magyar és idegen nyelvű megszólításokkal találkozhatok már? Tudjátok, milyen viszonyra utalhatnak? Ki kit szólíthat(ott) így?

 haver, tisztelendő úr, apjuk, mester, biztos úr, tesó, szerelmem, gyerekek, hé, ember, elnök úr, excellenciás uram, elvtárs, felség(ed), kegyed, kend, hölgyem, asszonyom

 domnul meu, frate, șefu(le), iubi, nene, tovarășe, matale, doctore, domnul doctor, bre, tati, Preasfinția Voastră

 Sir, dude, baby, bro, man, hey, honey, your honour, Mrs./Miss/Mr. Smith, captain, doctor

c. Az utcán sétálsz, amikor megpillantod azt az embert, akinek valami fontosat szeretnél mondani, de ő nem vesz észre téged, és épp betérni készül egy közeli boltba. Kénytelen vagy utána kiabálni, hogy észrevegyen. Mit kiabálsz, ha az illető:

1. János, az osztálytársad
2. az osztályfőnököd
3. az apukád
4. a nagynénéd/nagybátyád
5. az a nő/férfi, aki az imént elejtette a pénztárcáját, és te megtaláltad
6. a kislány a szomszéd tömbházból, akinek nem tudod a nevét

Hogyan hangzanának ugyanezek a megszólítások románul? Milyen különbséget lehet megfigyelni a magyar és a román alakok között?

d. Írjatok egy-egy párbeszédet az alábbi mondatokhoz, majd adjátok elő a jeleneteket! Milyen viszonyban vannak a beszédpartnerek az egyes párbeszédetek esetében? Melyik párbeszédben milyen hangsúllyal, milyen hangszínnel hangzik el a megadott mondat? Milyen nonverbális jelzések kísérik?

1. Mit mondott, uram?
2. Mit mondtál, kincsem?
3. Mit tetszett mondani, Pista bácsi?
4. Mit mondtál, öcsisajt?
5. Mit mondtatok, skacok?

e.* Hogyan szólítják meg a felhívások, szórólapok, reklámok az olvasót/nézőt/hallgatót? Milyen helyzetben, milyen beszédpartnerek között hangozhatnának el a használt formák?

f. Megtudtad, hogy a közeletekben túlélő tábor szerveznek. Régóta szeretnél részt venni egy ilyenben, és a szüleid el is engednek, ha vállalod, hogy e-mailben bejelentkezel! Milyen megszólítással fog kezdődni az e-mailed, ha:

1. összesen annyit tudsz, hogy a cím tulelotabor@paletta.ro, de nem tudod, hogy ki fogja elolvasni a leveledet?
2. tudod, hogy a tábor szervezőjét Makai Mózesnek hívják, de semmi egyebet nem tudsz róla?
3. tudod, hogy a tábor szervezője a számodra ismeretlen Makai Mózes történelemtanár?
4. tudod, hogy a tábor szervezője Makai Mózes, a történelemtanárod?
5. tudod, hogy a tábor szervezője Makai Mózes, aki unokatestvéred és jó barátod?

Figyeljete a megszólítások helyesírására! Az erre vonatkozó szabályokat a helyesírási szabályzat 147. pontjában találhatjátok meg!

5. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja rávezetni a gyerekeket a nyelvtani harmadik személyre, amely a beszélőn és a beszédtáron kívüli világ széles skálájára utal, előre és élettelenre, konkrétan és elvontra egyaránt. Ugyanakkor azt is megfigyelhetik, hogy miben különbözik a magyarban és a tanult idegen nyelv(ek)ben a beszédpartnereken kívüli személyre való utalás.

Az **a.** feladat kapcsán hallgassunk meg minél több megoldást, a megbeszélés során hívjuk fel újra a figyelmet arra, hogy a harmadik személynek nem feltétlenül kell élő embernek lennie.

A **b.** pontban főként annak a nehézségére szeretnénk fókuszálni, hogy az angol *he/she/(it)*, a német *er/sie/(es)* és a román *el/ea* 3. személyű névmásokat milyen módon tudják a mondat egyértelműségének megőrzése mellett magyarrá fordítani. (Lehetséges fordítás: *Péter és Mari elmentek együtt moziba. Miután Péter/a fiú megvette a jegyeket, a lány sorba állt pattogatott kukoricáért, de az épp előtte fogyott el.*)

Fejlesztendő készségek: anyanyelvi kompetencia, asszociáció, idegen nyelvi kompetencia


Munkaforma: frontális munka


Módszerek, eljárások: ötletbörze (**a.**)


a. Szerintetek kiról/miről beszélgetnek az alábbi szövegben? Mondjátok minél több lehetőséget!

- Nem gondoltam, hogy ez megtörténhet! Te?
- Én sem. Amikor utoljára láttam, nem tűnt fel semmi.
- Vajon hogy alakultak így a dolgok?
- Nem vigyáztak rá eléggé.
- De a föld csak nem nyelhetette el.
- Azért én is reménykedem abban, hogy előkerül.

b.* Johnnak az angol, Dariusnak a román, Maxnak pedig a német mondatot kell magyarrá fordítania. Mi okozhat nekik nehézséget? Milyen magyar mondatot tudnál megfeleltetni az angol, román vagy német mondat jelentésének?

 Petre și Maria au ieșit împreună la film. După ce el a cumpărat biletele, ea a stat la coadă la popcorn, dar acesta s-a terminat înaintea ei.

 Peter and Mary went to the movies together. After he has bought the tickets, she queued up for popcorn, but it had just sold out before she got there.

 Peter und Maria sind zusammen ins Kino gegangen. Nachdem er die Eintrittskarten gekauft hatte, stand sie für Popcorn in der Schlange, aber es ist bevor sie ausgegangen.

6. feladat

Tanári kalauz: A feladatban az idézet szóbeli és írásbeli jelölési lehetőségeit tematizáljuk a névmások félreérthetősége kapcsán.

Fejlesztendő készségek: következtetés, szóbeli kommunikáció, helyesírás

Munkaforma: páros munka

a. Mi okozza a félreértést az alábbi beszélgetésben? Vitassátok meg a padtársatokkal, és végül javítsátok úgy a szöveget, hogy kevésbé legyen félreérthető!

- Szevasz, Jani, mi van veled?
- Szervusz, Panka! Semmi különös.
- Akkor miért lóगतod az orrod? Olyan arcot vágasz, mint aki citromba harapott...
- Ennyire látszik?...
- Hát ja.
- Ok, az van, hogy összevesztünk miattad Brigivel...
- Sejtettem...

- Pedig én csak annyit mondtam neki, hogy nem értem, miért kell neked állandóan ellenségeskedni a lányokkal...
- Nekem? Hisz én mindenkivel jóban vagyok!
- Nem neked, te, ezt én mondtam Briginek.
- Ja, értem. Na és mit mondott?
- Én nem tudom, miért sértődött meg ennyire, elkezdett csapkodni, és azt mondta, hogy te csak törődj a magad dolgával!
- Ezt én nem értem, hát én nem is foglalkoztam az ő dolgával.
- Mondom már, hogy nem rólad beszél, hanem nekem mondta...
- Ja, jó, már megijedtem...
- Mindenesetre elég rosszul esett, hogy meg sem akart hallgatni, nem volt kíváncsi az én érveimre...
- Mondok én neked valamit! Nem is kell neked ez a Brigi, te ennél sokkal jobbat érdemelsz, ne is foglalkozz vele! Van egy ötletem! Holnap csendess be hozzá, és mondd meg neki, hogy találtál egy másik barátnőt, és köszönöd szépen, nagyon jól megvagytok... Képzeld el, milyen arcot fog vágni, vagy mit fog tudni kinyögni?
- Te tiszta lökött vagy!
- Lehet, hogy ezt fogja mondani.
- Nem ő, ezt most én mondtam neked, te észkombájn! Felejtsd el!...

b. Amikor beszédben idéztek, történhetnek félreértések a névmások értelmezése kapcsán, ugyanakkor írásban többféle mód is adódik arra, hogy ezt egyértelműsítsétek. Gyűjtsétek össze, milyen grafikai módszereket ismertek az idézésre, és a fenti szöveg egy részletével illusztráljátok is!

7. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal a személyes névmások többes számú alakjait kezdjük vizsgálni. Elsőként azt nézzük meg, hogy ki vagy kik tarthatnak a *mi*hez, ill. a *ti*hez. Ezt a konkrét példákából kiindulva beszéljük meg. A gyerekek írják le, hogy ki vagy kik tarthatnak az adott helyzetben a *mi*hez, ill. *ti*hez, majd azt is, hogy mikor ki kihez beszél. Fontos összehasonlítani ezeket az oszlopokat, hogy a konkrét példákából kiindulva látszólag: a *mi*hez mindig hozzátartozik az, aki beszél, de az, akihez beszél (a címzett), bizonyos esetekben hozzátartozik, máskor viszont nem (*mi* = *én+te/ti* vagy *én+te/ti+ő/ők* vagy *én+ő/ők*). A *ti*hez viszont mindig hozzátartozik az, akivel a beszélő abban a helyzetben beszél, a beszélő viszont soha (*ti* = *te+te+te+...* vagy *te+ő/ők*).

Az **a.** alpontban a csoportok a szöveg alapján kitöltik a táblázatot, a **c.**-ben pedig ők maguk terveznek meg olyan jeleneteket, amelyek keretében az illető mondat elhangozhat.

Fejlesztendő készségek: tudatos nyelvhasználat, összehasonlítás, beszédképesség, következtetés, reflexió, szerepészlelés

Munkaformák: csoportmunka, három-négyfős heterogén csoportok (**a., b., d.**); frontális munka (**c.**)

Eszközök: A **c.** ponthoz készítsünk elő annyi mondatot az alábbiak közül, ahány csoportot kialakítottunk!

1. Ha ti ketten csatlakoztok hozzánk, akkor együtt legyőzhetjük a többieket.
2. Mi tizenegyen álltunk a pályára, nektek cserétek is volt, mégis kikaptatok tőlünk.
3. A táncversenyen mi voltunk a legjobbak Andival, aztán megbotlottunk, és elesünk. Mindenki minket sajnált, vagy rajtunk röhögött.
4. Mi tízen az erdőn át megyünk, a többiek kerüljenek a tisztás felé, ha félnek velünk tartani!
5. Ti ketten csakugyan nagy csirkefogók vagytok, már hallottunk rólatok!
6. Ti is kérhetek új postaládát, ahogy mi, még ki is szállítják nektek, de aztán nem tőlünk tudjátok!
7. Ha ti nem csináltátok meg a feladatot, mert nektek is túl nehéz volt, mit várjak a másik osztálytól?
8. Anna, ti nem fogtok látni a hátsó padból, cseréljétek helyet velünk, mi szívesen átülünk mögétek!

Lackó és Misike testvérek. Családjukban csak szüleik szeretik a tökfőzeléket. Gergőéknél viszont ő is, és szülei is szeretik a tökfőzeléket. Egy nap Misike és Lackó pont akkor látogatja meg Gergőt, mikor tökfőzeléket ebédelnek.

Misike: – Mi¹ nem szeretjük a tökfőzeléket. Mikor anyu azt főz, mi csak tükörtojást eszünk. Ti¹ tényleg szeretitek? Ezt nem gondoltuk volna rólatok.

Gergő: – Hát mi² nagyon szeretjük! Nem akarjátok ti² is megkóstolni? Szívesen adunk nektek is, egyetek velünk.

Misike: – Mi³ inkább nem kérünk, ugye, Lackó? Viszont ha van valami édességed, azzal minket is megkínálhatnál.

Gergő: – Rendben, megnézem, hogy mivel tudnálak titeket megkínálni. És ha ettünk, akkor mehetünk a pályára. Ne lógjunk még mi⁴ is anyukám nyakán, amíg a vendégeket várja. Nem tud készülődni tőlünk.

a. Töltsétek ki az alábbi táblázat első oszlopát aszerint, hogy a fenti szöveg alapján kikre vonatkozik a *mi* és a *ti*? Ezután töltsétek ki a táblázat második és harmadik oszlopát!

	Ki tartozik bele?	Ki mondja?	Kinek mondja?
mi ¹			
mi ²			
mi ³			
mi ⁴			
ti ¹			
ti ²			

b. Fogalmazzatok meg néhány mondatban azt, ami a táblázatból kiolvasható a *mi* és *ti* névmások használatáról!

c. Adjatok elő egy jelenetet, amelyben megjelenik a csoportotok által kihúzott mondat! Kire vonatkozik a *ti* és a *mi* a csoportotok mondatában? Figyeljétek meg a többi csapat mondatát is!

d.** A feladat eddigi pontjainak felismeréseit is figyelembe véve értelmeztétek a vers sorait!

Radnóti Miklós: *Kis nyelvtan*

Én *én* vagyok magamnak,
 S neked én *te* vagyok.
 S te *én* vagy magadnak.
 Két külön hatalom.
 S ketten *mi* vagyunk.
 De csak ha vállalom.

8. feladat

Tanári kalauz: A többes szám harmadik személyű névmással foglalkozunk. A párok megoldásaikból szerepekre osztva olvassanak fel az osztálynak; minden helyzetből több megoldást is hallgassunk meg!

Fejlesztendő készségek: tudatos nyelvhasználat, szerepészlelés, kiegészítés, összehasonlítás

Munkaformák: páros munka, frontális munka

Az alábbi helyzetek bármelyikében elhangozhat Arni és Kamilla párbeszéde. Milyen válaszokat adhat Arni Kamilla kérdésére? Kik tartozhatnak az *ők* csoportjába?

1. Amatőr cukrászbajnokságon vesz részt Arni és Kamilla. Párban dolgoznak. A megkóstolt süteményt recept nélkül kell elkészíteniük, csak a saját ízelembimbójukra és előzetes tudásukra hagyatkozva.
2. Kémiaversenyen Arni Kamillával, Helga Annával dolgozik párban. Arni rájött, hogyan lehetne elvégezni a kísérletet.
3. Ügyességi vetélkedőt szervezett az iskola. Arni és Kamilla egy csapatba kerültek, habár nem osztálytársak. A legügyesebb ellenfelek Kamilla osztálytársai.

Arni: – Rájöttem, hogyan csináljuk.

Kamilla: – Komolyan? Hogyan?

Arni: – Arra gondoltam, hogy..., gyere, megsúgom. De vigyázz, ők nem tudhatják meg!

Kamilla: – Kikre gondolsz?

Tudunk több szereplőről is beszélni egyszerre. Ha egy olyan csoportról beszélek, amiben én is benne vagyok, azt mondom: *mi (velünk, minket, tőlünk stb.)*. Ha egy olyan csoportról beszélek, amiben többek között te, a beszédársam is benne vagy (de én nem), arra azt mondom: *ti, nektek, rólatok, titeket stb.* Ha meg olyan csoport van, amiben sem én, sem te nem vagyunk benne, azokról úgy beszélek: *ők, azok, Helgáék, a többiek, a versenytársak, Kamilla osztálytársai stb.*

Az ezekben a mondatokban előforduló igealakok, személyes névmások és a szereplőkre utaló nevek vagy leírások már **többes számúak**, és első, második vagy harmadik személyűek.

9. feladat

Tanári kalauz: A feladat szerepe felhívni a figyelmet olyan esetekre is, amikor egyes szám helyett többes számot használunk. A feladatban olyan tipikus megszólalásokat találunk, amikor *mít* vagy *tít* használunk, de gyakran *énre*, *tere* vagy épp *őre* gondolunk. Ennek az oka a szoros kötődés, empátia vagy épp manipulálási szándék (hasonlóan a *Fogjuk meg, és vigyétek!* helyzethez). A **c.** pontban a „királyi többes” használatára találunk példát.

Fejlesztendő készségek: nyelvi problémaérzékenység, személyközi viszonyok észlelése, szerepészlelés, figyelemkoncentráció

Munkaformák: frontális munka (**a.**, **b.**: a páros munka következtetések megbeszélése, **c.**); páros munka (**b.**)

Eszközök: Minden párnak készítsünk elő egy-egy szöveget az alábbiakból!

1. Két kismama beszélget:
 - Hogy megnőttetek!
 - Bizony, már nyolc kilósak vagyunk.
2. Ápoló beszélget a beteggel:
 - Hogy vagyunk ma reggel?
 - Hát kedveském, ma elég jól.
 - Akkor vegyük be a gyógyszert is, jó?
3. Férj kérdezi a feleségét:
 - Mit főzünk holnapra?
 - Akarsz segíteni?
 - Jaj nem, csak jó volna tudni, mi lesz az ebéd.
4. Focimeccs kommentátora:
 - Sikerült! Berúgtuk az ötödik gólt is! Győztünk!
5. Idegenvezető a turistacsoportnak:
 - Nem sokkal az után, hogy Európába érkeztünk, felvettük a kereszténységet.
6. Szomszédasszony a szomszédasszonyhoz:
 - Jaj, de csinosak vagyunk! Csak nem fodrásznál voltunk?

a. Ismeritek a *Fogjuk meg, és vigyétek!* mondást? Mikor szoktuk használni? Miért humoros?

b. Figyeljétek meg a kapott szövegeket! Kire vonatkozik a többes szám? Beszéljétek meg, hogy miért használtak a beszélők többes számot?

c. Kitől származhat az alábbi mondat? Mit gondoltok, miért használ ilyen igealakokat a beszélő?

Elrendeljük, hogy minden olyan foglyot, akit cselszövés gyanújával vetettünk tömlöcbe, vezessenek felséges színünk elé, hogy vallomást tegyenek. Miután meghallgattuk a vallomásukat, eldöntjük, hogy jóváhagyjuk-e a halálos ítéletüket, vagy megkegyelmezzünk nekik.

10. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja az esetragos és névutós névmások alakjának megfigyeltetése.

Fejlesztendő készségek, képességek: transzformáció, összehasonlítás, kiegészítés

Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

a. Olvassátok el az alábbi párbeszédet, és írjátok át a megadott szempontok szerint!

Tomí és Domi megállítják a folyosón Eleket.

– Hé, szia, de jó, hogy jössz.
 – Ti hozzám beszéltek?
 – Persze, épp rólad beszélgettünk.
 – Rólam? Na, ez izgalmas. És miféle érdekes beszédtemát szolgáltattam én nektek?

– Hát beugrott, amikor a múltkor valaki egy bulin azért kötött beléd, mert jobban táncoltál nála. De te csak elindultál felé, mire úgy megijedt tőled, hogy száz hússzal rohant el mellettünk.

– De hát ilyen soha nem történt! Legalábbis nem velem.

1. Tomi és Domi meséli a történetet: *Az úgy volt, hogy megállítottuk Eleket a folyosón. Mondtuk neki, hogy...*

2. Elek meséli a történetet: *Tomi és Domi megállított (engem) a folyosón. Azt mondták, hogy...*

3. Egy szemtanú meséli a történetet: *Tomi és Domi megállították Eleket a folyosón. Mondták neki, hogy...*

b. Figyeljétek meg, mely igék és más szavak lesznek különbözőek a három szövegben! Mi magyarázza a más szavak különbözőségét?

Igék:

Más szavak:

Megfigyelhettétek, hogy a tárgyi és határozói szerepű névmások alakja nem mindig olyan, mint a nekik megfelelő tulajdonneveké vagy leírásoké. Pl.

1. **Elekről** beszélgettek

a tavalyi osztálytársuk**ról** beszélgettek
róla (**rólam**, **rólad** stb.) beszélgettek

2. Tomi és Domi **mellett** ment el

a fiúk **mellett** ment el
mellettük (**mellettem**, **mellettünk** stb.) ment el

3. megszólították **Eleket**

megszólították a tavalyi osztálytársukat
 megszólították **őt** (**őket**, de: **engem**, **téged**, **minket**, **titeket**)

c. Egészítsd ki a párbeszédet a megfelelő személyes névmásokkal! Mi segített rájönni, hogy melyik mondatba melyik szó illik? Melyiknél érzed úgy, hogy akár több megoldás is jó lehet?

– Bízz _____, haver! Mi mindketten emlékszünk _____. Te is emlékezhetsz. A lányok nagyon odavoltak _____.

– Oké, rendes _____, hogy ilyen hőstörténeteket találtok ki _____, de én nem járok buliba, és nem táncolok. Ha mégis, mindenki röhög _____. Ha meg valaki _____ akar kötni, én inkább térdre vetem magam _____, annyira félek a verekedéstől. Sajnálom, most biztos kiábrándultatok _____.

– Oké, akkor lehet, hogy nem veled verekedtek, hanem _____.

– Nem hinném. Én nem szoktam másokat sem verekedésre sarkallni.

– Akkor _____.

– Ez sem valószínű. Én menekülök, ha verekedés van körülöttem.

– Akkor _____ volt a buli.

– Á, azt a szüleim nem engednék, hogy ennyi ember bejöjjön a lakásunkba.

– Akkor a _____ lévő lakásban.

– Na, látjátok, az lehet. Fentről időnként nagy zajt hallok. És ott lakik Balhé Bandi.

– Szóval a szomszédod! Az már majdnem te vagy, és akkor végül is majdnem _____ emlegettünk az imént, nem?

– Ja. Végülis. És biztos csak az irántam érzett tiszteletből hallgattátok el, hogy annyi közöm van egy hóshöz, hogy alatta lakom.

11. feladat

Tanári kalauz: Az alábbi feladatok az alany–ige kapcsolatot tematizálják. Az első feladatban az alanyi rész és az ige **egyeztetésére** hívjuk fel a figyelmet. Az **a.** alpontbeli kérdésre olyan osztályokban tudnak válaszolni, ahol tanulnak angolt. A feladat többi részéhez nem szükséges feltétlenül angol nyelvtudás.

A feladat célja megmutatni, hogy a nyelvek különbözhetnek abban pl., hogy az alany számát és személyét jelölik-e az igealakon. Ekként kontasztián meg lehet mutatni, hogy a magyarban igen, az angolban viszont nem (a létigét leszámítva csak az E/3 áll szemben az összes többi változatlan/jelöletlen alakkal). A **c.** pontban az igealak alanyra utaló végződésén kívül a szórend, a kötelező alany, a nem névmási tárgy jelöletlensége, az igealak módra való jelöletlensége tűnhet fel. (Ezek közül egyik esetben sem várunk általánosításokat, csak a konkrét példák kapcsán megfogalmazódó észrevételeket.)

Fejlesztendő készségek: idegen nyelvi kompetencia, átírás, ismeretek alkalmazása, következtetés, magyarázat

Munkaforma: páros munka

a. Robbie egy Amerikában kifejlesztett beszélő robot, aki beállítható többféle nyelvre! Olvassátok el Robbie magyar nyelvű bemutatkozó szövegét, és keressetek bizonyítékokat arra, hogy Robbie szövegét eredetileg angolul írták!

Szia, én vagyok Robbie. Én vagyok egy okos és vicces robot. Én szeret fejteni rejtvények, olvasni könyvek és beszélgetni emberekkel. Én tud sok a világról. Az emberek megkérdezik engem, ha van valami, ők nem tud. Te szeret nevetni? Én mond sok vicc. Én megold a te házi feladat, ha te megkér engem. De lécci, vigyáz rám! Lécci, ne ad nekem víz! Ne lök le engem a lépcsőn! Ne kapcsol ki engem, amikor én old feladatok! Akkor mi fog lenni jó barátok. Segíthet én téged?

b. Írjátok meg, hogyan hangzana Robbie helyes magyar bemutatkozó szövege!

c. Fogalmazzatok meg tanácsokat Robbie programozóinak, hogy mire kell odafigyelniük a magyar nyelvre való fordításnál!

d. Válasszatok ki páronként három igét, amelyeknek a szöveg javításakor meg kellett változtatnotok a végződését! Rajzoljátok le ezeknek az igéknek a puzzle-szerkezetét! Figyeljétek meg, mely szavak befolyásolták, hogy mi kellett legyen az igék végződése! A puzzle milyen színű füleire kerültek ezek a szavak?

e. Magyarázzátok el Mike-nak, Robbie programozójának, hogy mikor kell változtatni az igék végződését, és ez mitől függ!

A magyar nyelvben az igék különböző végződésűek lehetnek, és ez attól is függ, mi van a zöld puzzle-en. Vagyis a magyarban az ige végződése jelzik a hallgatónak/olvasónak az alany számát és személyét. Például ha azt olvassuk: *megyek*, biztosan tudjuk, hogy az megy, aki mondja (vagy írja), vagyis a beszélő. A beszélőre utaló, egyes szám első személyű névmást ki is tehetjük (*Én megyek.*), de anélkül is jól értjük, kire vonatkozik az igével megragadott jelenet, mégpedig pontosan az ige végződése miatt.

f.* Az alábbi szövegekben az ige végződése és az odaértett alany száma és személye nem egyezik. Miért nem azt érezzük mégsem, hogy egy rosszul programozott robot állította elő a szöveget? Hogy hangzanának a mondatok, ha szabályosan az alany személyéhez és számához igazítjuk az ige alakját?

1. Az esküvői fotós a következő instrukciót adja a násznépnek: „*Jó, akkor megkérem önöket, hogy álljunk félkörbe! Nézzünk a kamerába! Ne pislogjunk!*”
2. Varrónő a ruhapróbán: „*Megkérem az urat, hogy álljunk egyenesen! Jó! Forduljunk jobbra! Most ne mozogjunk, amíg itt rögzítem a gombostűvel!*”

12. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban a gyerekek az ikes igéket, azok használatát figyelhetik meg saját, illetve mások beszédében. A **d.** pontban olyan szövegekre adunk példát, amelyekben az ikes igék használata (különböző okok miatt) rögzült. Ezekben még azok is az ikes ragozást használják, akiknek a mindennapi beszédben ez nem természetes.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, szóbeli kommunikáció, együttműködés, adatgyűjtés, összehasonlítás, következtetés, magyarázat

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); csoportmunka, ötfős heterogén csoportok (**c.**, **d.**)

a. Készíts felmérést!

- Te légy az első, aki kitölti a táblázatot!
- Kérdezz meg a környezetedből 10 embert (idősebbeket, fiatalabbakat), hogy a leírt mondatok mely alakja ismerős számukra!
- Nézz utána újságokban, hírportálokon, hogyan használják a mondatok igéit!
- Hallgass rádiót, híreket, tévébemondókat beszélni! Melyik változatát használják a kiemelt igéknek?

Mondatok	x	1	2
A szomszéd néni megkért, hogy maradjak, és <i>vacsorázzam</i> velük.			
A szomszéd néni megkért, hogy maradjak, és <i>vacsorázzak</i> velük.			
Már régóta a saját szobámban <i>alszom</i> , nem a szüleimmel.			
Már régóta a saját szobámban <i>alszok</i> , nem a szüleimmel.			
A kis barátod vajon nem <i>ennék</i> egy szelet szülinapi tortát?			
A kis barátod vajon nem <i>enne</i> egy szelet szülinapi tortát?			
Mondtam neki, most már <i>feküdjék le</i> , mert korán indulunk.			
Mondtam neki, hogy most már <i>feküdjön le</i> , mert korán indulunk.			

x – Nem hallottam még így.

1 – Hallottam már így, de nem így használom.

2 – Hallottam már így, és én is így használom.

b. Találkoztál már a Vili bácsinak adott tanácsokban szereplő igék mindkét változatával? Melyik változat hangzik természetesebben számodra? Ugyanezeket kérdezd meg az **a.** pontban kért 10 személytől is!

1. Ha Vili bácsi egészséges akar maradni, akkor egyen sok zöldséget és gyümölcsöt, minden nap igyon legalább 2 liter vizet, és aludjon 8 órát! Nekem is azt tanácsolták, hogy egészségesebben étkezzek, és igyekszem is. A ház körül dolgozzon egy keveset, de csak annyit, hogy ne essen neheze! Nyugodjon meg, ne aggódjon! Én a munkahelyemen folyton arra törekszem, hogy ne ellenkezzek, ne kötekedjek, és ne idegeskedjek fölöslegesen. Ha ezen nem munkálkodnék, egész nap panaszkodhatnék. Emlékszek, hogy Vili bácsi is azt mondta egyszer, hogy ne foglalkozzak olyan ember tanácsaival, akiben nem bízok. Nos, ha a bizalma irántam nem múlna el, akkor szíveskedjen megfogadni a tanácsokat! Váljon egészségére!
2. Ha Vili bácsi egészséges akar maradni, akkor egyék sok zöldséget és gyümölcsöt, minden nap igyék legalább 2 liter vizet, és aludjék 8 órát! Nekem is azt tanácsolták, hogy egészségesebben étkezzem, és igyekszem is. A ház körül dolgozzék egy keveset, de csak annyit, hogy ne esék neheze! Nyugodjék meg, ne aggódjék! Én a munkahelyemen folyton arra törekszem, hogy ne ellenkezzem, ne kötekedjem, és ne idegeskedjem fölöslegesen. Ha ezen nem munkálkodnám, egész nap panaszkodhatnám. Emlékszem, hogy Vili bácsi is azt mondta egyszer, hogy ne foglalkozzam olyan ember tanácsaival, akiben nem bízom. Nos, ha a bizalma irántam nem múlnék el, akkor szíveskedjék megfogadni a tanácsokat! Váljék egészségére!

c. Csoportban beszéljétek meg kutatásaitok eredményét! Melyik változatot találtátok elterjedtebbnek?

A felmérés példamondataiban és a Vili bácsiról szóló szövegben olyan igékkel találkoztatok, mint a *vacsorázik*, *alszik*, *eszik*, *fekszik*, *iszik*, *dolgozik* stb. Ezeket az *-ik* végződésükről **ikes igék**nek nevezték el. Az ices igéket egyesek úgy használják, ahogy a **b.** pont 1. szövege mutatja, másoknak a 2. szövegbeli hagyományos alakok a természetesebbek.

d. Előfordul, hogy azok is mondanának olyat, mint az alábbi 1.–5. példák, akik a **b.** alpontban az 1. szöveget tartják természetesebbnek/egyedül természetesnek. Keressetek rá magyarázatot!

1. Aki nem dolgozik, ne is egyék!; A kecske is jóllakjék, a káposzta is megmaradjon.

2. Ég a gyertya, ég,
el ne aludjék,
aki lángot akar látni,
mind leguggoljék!
3. Kelj föl párnáidról,
szép ibolyavirág,
nézz ki az ablakon,
milyen szép a világ!
Megöntözlek szépen
az ég harmatával,
teljék a tarisznya
szép piros tojással.
4. Valamennyiszer eszitek e kenyeret és isszátok e pohárt, az Úrnak hála-
lát hirdessétek, amíg eljövend. Azért aki méltatlanul eszi a kenyeret
vagy issza az Úrnak poharát, vétkezik az Úr teste és vére ellen. Pró-
bálja meg azért az ember magát, és úgy egyék abból a kenyérből és
úgy igyék abból a pohárból. Mert aki méltatlanul eszik és iszik, ítéletet
eszik és iszik magának, mivelhogy nem becsüli meg az Úrnak testét.
(1Korintus 11,26-30)
5. Szíveskedjék helyet foglalni!

13. feladat

Tanári kalauz: Némelykor a tegező és magázó forma közötti választás nem egyszerű dolog, és hogy ne tévedjünk, meg szoktuk kísérteni úgy alakítani a mondanivalókat, hogy mindkettőt elkerüljük. Ez egy **alanyke-
rülő** stratégiát feltételez, hiszen a tegező forma második személyű és a magázó forma harmadik személyű alakjának alanyi szerepben az igevég-
ződésre is befolyása van, így már maga az igealak árulkodik a döntésünk-
ről.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, szö-
vegértés, átírás

Munkaformák: frontális munka (**a.**, **c.**); páros munka (**b.**, **c.**)

a. Voltál-e már olyan helyzetben, hogy nem tudtad, hogyan is kellene a
beszédpartnert megszólítanod? Hogyan jártál el? Gyűjtsétek össze az el-
hangzó történetekből a beszédpartner megjelölésének elkerülésére szol-
gáló nyelvi megoldásokat!

b. Keressetek az alábbi szövegben olyan mondatokat, amelyek furcsának,
nem természetesnek hatnak! Mi lehet ennek az oka?

– Szia, jó reggelt – köszöntötte Gabit a fiatal nő, miután az ajtót nyitott neki.

– Jó reggelt – válaszolt Gabi bizonytalanul, mert nem tudta eldönteni, hogy most akkor *csókolom* legyen, vagy *szia*.

– Én vagyok az új szomszéd – magyarázta a nő. – Most költöztem a fölöttek lévő lakásba. Itthon van anyukád vagy apukád? Szeretnék bejelentkezni a házfelügyelőnél, de nem tudom, hogy hol találom.

– Rendben – mondta Gabi, és kitérte az ajtót. – Azonnal szólok neki, addig is... bent kényelmesebb lesz. Ülve – bökött zavartan a kanapé és a fotelek felé.

Anya még pizsamában volt, de rábízta Gabira, hogy kínálja meg kávéval a vendéget.

Gabi visszatért a szobába.

– Anya mindjárt jön. Addig adhatok egy kávé?

– Igen, köszönöm.

– Tej, cukor legyen benne?

– Igen, köszönöm, mindkettő. Hány éves vagy?

– Tizenkettő.

– Az jó. A korábbi lakhelyemen kisebb gyerekek laktak alattam, és a szüleik folyton háborogtak, amiért táncórákat tartok a lakásban.

– Hol volt a korábbi lakhely? – kérdezte Gabi.

– Egy másik városban. De onnan elköltöztem, mert mindenem a tánc-tanítás.

– És milyen fajta táncot... lehet majd tanulni a lakásban? – bökött a plafonra Gabi.

– Mármint az én lakásomban? Hát főleg néptáncot. Nem mindenki szereti a néptáncot, de én nem tudnék élni nélküle – magyarázta az új szomszéd. Ekkor vette észre Gabi, hogy egy pók ereszkedik rá a nő hajára a plafonról.

– Elnézést, egy pók mászik ott. Le kellene söpörni – javasolta Gabi, és közben mutatta a mozdulatot is.

– Egy pók?! – rémült meg a szomszéd. – És mégis hol?

– A... hajban – válaszolta Gabi. – Halántéktájon.

c. Próbáljátok megszüntetni a kiválasztott mondatok furcsaságát! Milyen döntéseket kellett meghoznotok?

14. feladat

Tanári kalauz: A már bevezetett, a kontextusból kikövetkeztethető referenciájú alanyi szereplőkre nem kell a magyarban névmással is utalni

(hacsak nem akarjuk pl. kiemelni, kontrasztba állítani őket), hiszen az ige alakja elegendő az azonos utalás (koreferencia) jelzésére. A feladat **b.** pontját akkor érdemes megoldani, ha az osztály angol tanuló idegen nyelvként (ez esetben is tanári segítség kellhet annak felismeréséhez, hogy az angolban kötelező az alanyi névmás, ezért nem lehet a jelenlétéhez vagy a hiányához funkciókat rendelni). A feladat **c.** pontjában az alanyváltást jelző (többnyire mutató) névmások kötelezőségére hozunk példát.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, idegen nyelvi kompetencia, fordítás, összehasonlítás, jelentésárnyalatok érzékelése

Munkaforma: páros munka

a. Az alábbi két válasz közül melyik melyik kérdésre válaszol? Minek alapján tudtátok eldönteni? Miben különböznek a két válasz mondatai?

Válaszok:

1. – Azt hiszem, hazudott. És meg is erősítettél ebben.
2. – Nem. Én hiszem azt, hogy ő hazudott. Te is megerősítettél ebben.

Kérdések:

1. – Mit beszéltél Emővel? Azt hiszi, hogy hazudtam neki?
2. – Most, hogy mindent tudsz, mit gondolsz Emőről?

b.** Hogyan fordítanád angolra a fenti válaszok mondatait: *Azt hiszem, hazudott.; Én hiszem azt, hogy ő hazudott.?* Miért nem lehet az angolban a magyarhoz hasonló megoldást választani a két mondat jelentéskülönbségének kifejezésére?

c. Figyeljétek meg, miben különböznek az alábbi mondatpárok? Milyen jelentésbeli különbséggel jár ez együtt?

1. Ki fürdött és ki nem a.-ban, illetve b.-ben? Honnan tudod?
 - a. A húgom a barátnőjével ment a strandra, de nem fürdött.
 - b. A húgom a barátnőjével ment a strandra, de az nem fürdött.
2. Ki hívott fel kit a.-ban, illetve b.-ben? Honnan tudod?
 - a. Petra a bulin végig Hannát kereste, míg végül felhívta.
 - b. Petra a bulin végig Hannát kereste, míg az végül felhívta.
3. Ki lépett kinek a lábára a.-ban, illetve b.-ben? Honnan tudod?
 - a. Benőke felkérte Orsit táncolni, de már az első ütemnél a lábára lépett.
 - b. Benőke felkérte Orsit táncolni, de az már az első ütemnél a lábára lépett.

Vannak esetek, amikor az alanyt szükséges kimondani akkor is, ha az ige alakjából egyébként kitalálható lenne. Ilyen az, amikor ki akarjuk emelni, nyomatékosítani akarjuk (*Azt hiszem, hazudott. – Én hiszem azt, hogy ő hazudott.*), vagy amikor ezáltal egyértelműbben tudjuk kifejezni magunkat, és elkerülhetünk félreértéseket (*Petra a bulin végig Hannát kereste, míg végül felhívta/míg az végül felhívta.*)

15. feladat

Tanári kalauz: A feladat az általános alany formáit figyelteti meg előbb a magyar, majd a román nyelvben.

Fejlesztendő készségek, képességek: összehasonlítás, anyanyelvi kompetencia, idegen nyelvi kompetencia

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); frontális munka (**c.**)

Eszközök: román vagy magyar-román frazeológiai szótár vagy internetkapcsolat

Megoldás: c. – a román megfelelők reflexív alakjaiban a diákok a se szócskára figyelhetnek fel: 1. *Prietenul adevărat la nevoie se cunoaște.*; 2. *Calul de dar nu se caută la dinți.*; 3. *Ziua bună se laudă seara.* Az 1. mondat igéjének megfelelő *megismerszik* tudja ezt a magyar beszélő számára érzékeltetni.

a. Barni és Zsolti a pályaválasztásról beszélgetnek. Barni kifejti a véleményét: *„Tizenkét éven át jársz iskolába, elvégzed, utána dolgozni kezdesz, vagy egyetemre mész, és aztán állsz munkába. Mindegy, mert legalább hatvanéves korodig mindenképp dolgozni fogsz. Szóval jobban teszed, ha olyan munkát választasz, amit legalább egy kicsit élvezel.”*

Kire vonatkoznak Barni mondatai? Mi szól az egyes válaszok mellett?

1. Zsoltiról, a beszédtársáról
2. bárkiről
3. mindenkiről

b. Ha megrajzolnád az alábbi mondatokban lévő igék puzzle-szerkezetét, mi kerülne a zöld földre (alanyi szerepbe)? Miben hasonlítanak, miben különböznek az alanyi szerepű szavak? Gyűjts még hasonló példákat!

1. A jó barátot a bajban ismerjük meg.
2. Az ember nem tudhatja, mit ér meg.
3. Mit szól majd a világ?
4. Árnyékáért becsülik a vén fát.

c.* Keressétek meg az alábbi szólások, közmondások román megfelelőit! Mit figyelhetek meg?

1. A jó barátot a bajban ismerjük meg.

2. Ajándék lónak ne nézd a fogát!
3. Nyugtával dicsérd a napot!

Van-e az 1. mondatnak olyan változata, ami jobban hasonlít a román megformálásra?

A fenti mondatokbeli igealakok egy *te, ő, mi* vagy *ők* típusú alanyra utalnak (pl. *elvégzed, kezdesz, tudhatja, ismerjük, becsülik* stb.). Mégsem kell azon gondolkodnunk, hogy az adott beszédhelyzetben ki az a *te*, ki az *ő*, kiből áll a *mi* vagy az *ők*, hiszen értjük, hogy ezek a mondatok általánosabban fogalmaznak. Néha ez nem is csak az ige alakjából látszik, hanem az olyan alanyokból, mint pl. *az ember, a világ*. Más nyelveken ezt az általános jelleget másképpen fejezhetik ki, pl. románul a *nu se cunoaște, se laudă* típusú igealakokkal, németül egyebek mellett a *man*, angolul az *one* szóval stb.

16. feladat

Tanári kalauz: A feladat a *sül–süt–süttet* hármasan mutatja meg a történés, okozás és faktitív műveltetés rétegeit, és az ezekhez kapcsolódó szereplőket és szerepeket, az alany és ágens (aktív cselekvő) kettéválását (*sül*: van alany, de nincs ágens; *süt*: az ágens az alany; *süttet*: két ágens van, ebből az lesz az alany, aki a kezdeményező, nem a sütési folyamat végrehajtója).

Fejlesztendő készségek, képességek: képolvasás, transzformáció, előzetes ismeretek felelevenítése, szabályalkalmazás

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); frontális munka (**a.**, **b.** megbeszélése)

a. Ki/Mi a kép főszereplője? Karikázd be!



b. Rajzold meg az alábbi három mondat igéjének puzzle-jét! Nézd meg, az igék melyik füléhez fog csatlakozni az a szereplő, akit az előzőekben bekarikáztál!

1. Sül a kenyér.
2. A fogadósné süti a kenyeret.
3. A fogadósné a péktanoncokkal sütteti a kenyeret.

c. Hasonlítsd össze a puzzle-szerkezeteket: figyeld meg, hogy az egyes szereplők (a kenyér, a fogadósné, a péktanoncok) melyik ige mellett melyik puzzle-fültre kerülnek!

17. feladat

Tanári kalauz: A feladat során az aktív cselekvő (ágens) elhallgatásának nyelvi eszközeit figyelhetik meg a diákok olyan igepárok által, amelyek ugyanazt az eseményszerűséget annak aktív kiváltója (ágens) vagy passzív elszenvedője (patiens) felől mutatják meg. Pl. a *valaki összeken valamit* szerkezetben az összekenő ágens felől fogalmazzuk meg az eseményt, a *valami összekenődik* szerkezetben viszont az összekent patientst emeljük ki alanyként. Ezzel az okozó megnevezését ússzuk meg, vagyis ez egy **ágenselrejtési** stratégia is lehet (a nyelvi manipuláció egyik formája) hasonlóan pl. az *úgy alakult, az történt, fel lesz takarítva* stb. formák választásához. De akkor is ilyen alakokkal élünk, amikor nem az lényeges, hogy ki csinálta/követte el/okozta stb. az adott eseményszerűséget, hanem annak az eredménye. (Ez az eredmény a patientsi szereplőn látszik, vagyis azon, akivel valami történik az esemény során, példánkban a szőnyegen).

Sok esetben az ilyen patientsi alanyú igéknek van egy ágensi alanyú párjuk is (mint ahogy az *összeken–összekenődik* párban is láttuk). Ezek alakilag nagyon sokfélék lehetnek. A kauzatív igék egy része *-at/-et, -tat/-tet* képzős: ezeknek az alanyát úgy fogjuk fel, mint aki okoz valamit, aminek következtében az esemény másik szereplőjével valami történik. Pl. ha én valamit megszüntetek, akkor okozom, hogy megszűnjék, amit lengetek, az leng stb. A kauzatív jelentés kifejezésére sok más igealak is alkalmas (vö. pl. *ragaszt – ragad, kifehérít – kifehéredik, kiszabadít – kiszabadul, meggyújt – meggyúl, hízlal – hízik, szül – születik, főz – fő* stb. párokkal).

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, összehasonlítás, jelentésárnyalatok érzékelése

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka (megbeszélés)

Eszközök: A feladat f. pontjához minden tanulónak készítsünk elő egy-egy igét. Több gyerek is megkaphatja ugyanazokat a szavakat.

virrad, megered, halad, támad, téved, elsikkad, beválik, virraszt, megereszt, halaszt, támaszt, téveszt, elsikkaszt, beválaszt; ugrik, megfájdul, játszik, ugrat ('megtréfál'), fájlal, játszódik

Megoldás: (g.) pl. olyan *patiensis* alanyú igék, mint a *meghűl, megfázik, lebetegedik, el/megkapja a betegséget, megfertőződik, lerobban, ágynak esik, ki/lemerül, leromlik az állapota* stb.

a. Bandi nem szokott hazudni. Anyukája kérdésére most is igazat válaszol, viszont próbálja elhallgatni, amit csak lehet. Keress a szövegben olyan mondatokat, amelyek ezt az elhallgatást segítik! Mi az, amiről Bandi nem akarja tájékoztatni édesanyját?

– Bandi, mi ez a disznóól?

– Tudod, anyu, az úgy volt, hogy Ricsivel játszottunk a nappaliban, amit amúgy nagyon szépen kitakarítottál. Játék közben valahogy az asztal körül összekenődött a szőnyeg. Később úgy alakult, hogy a váza is eltört, felborult, és leesett az asztról. Szerettem volna, ha mire hazajössz, fel lett volna takarítva minden, de aztán nem volt rá idő az újabb baleset miatt. Elromlott ugyanis a tévé, valószínűleg akkor, amikor betört a képernyője. Remélem, nincs harag, megtörténik az ilyesmi néha. Valahogy majd csak megoldódik. Adnék egy kis csokit, hogy megnyugodj, de előkerült, amikor Ricsivel épp szomorkodtunk, és valahogy elfogyott.

b. Bandi beszédében hogyan oldja meg azt, hogy mindent elmondjon, de mégse derüljön ki a teljes igazság? Készíts egy T-táblázatot, amelybe az alábbi példák szerint írod be az előző pontban kiválasztott mondatok „magvát”!

összekenődött a szőnyeg	valaki (Bandi és/vagy Ricsi) összekente a szőnyeget

c. Ha a két oszlop igéinek puzzle-szerkezetét összehasonlítod, milyen különbséget találsz közöttük?

d. Az alábbi sorból melyik igék lesznek párban? Melyikük melyik oszlopba kerülne a táblázatban? Mondj egy-egy mondatot velük, ami alátámasztja döntésedet!

kiömlik, kifordul, kicsavar, megsért, kiönt, megsértődik, kifordít, kicsavarodik

e. Írd be az alábbi igéket a táblázatba a megfelelő helyre, és keresd meg a másik oszlopbeli párjukat!

odaég, bezár, kihűt, megolvad, elhajlít, elmozdul, kinyit, odaragaszt, eltűnik, elsüllyed, összegyűjt

f.* Készítsétek el a kapott szavak magyarázatát egy-egy szókártyára, majd adjátok át a mellettetek ülő tanulónak! Neki ki kell találnia, hogy milyen szóról írtátok a magyarázatot.

Gyűjtsétek össze és párosítsátok a kitalált igéket! A korábbiakhoz hasonló párok-e ezek?

g.** Gyűjts olyan kifejezéseket, amik azt mutatják, hogy a betegségeinkről úgy szoktunk beszélni, mintha az csak úgy megtörténne velünk, s nem úgy mintha azt valaki vagy valami okozná nekünk! (Pl. jellemzőbb, hogy azt mondjuk: *megbetegedtem*, és nem azt, hogy *megbetegített a vírus/a romlott étel* stb.)

h. Vannak olyan vidékek, ahol használják az alábbi mondatokat. Te találkoztál hasonlókkal? Gondot okoz a megértése? Milyen alakban tudnád beírni őket a **b.** pont táblázatának második oszlopába?

1. *A falvédő két szélére két ilyen virág jó varrva.*
2. *Meg volt mutatva neki, hogy hol hagyja a kulcsot, ha elmegy.*
3. *Mikor vívődik el ez a fa innen, hogy tudjam, hogy tervezzek.*

i. Ki lehet az alábbi szöveg beszélője? Milyen büntetés jár azoknak, akik szebbek, mint a királynő? Hát azoknak, akik nem segítik a bizottság munkáját? Ki hajtja végre ezeket a büntetéseket? Miből derül ez ki?

„Közhírré tétetik, hogy feje vétetik mindazon fehérszemélynek, aki szebb merészel lenni, mint a mi csodálatra méltó felséges Utolsó Szaurella királynőnk. A szépségvizsgáló bizottság munkáját mindenki segíteni köteles, mert ellenkező esetben nemre, korra és rangra való tekintet nélkül huszonöt veretik rá, lába spanyolcsizmába húzatik, hüvelykje szorítóba tétetik, és babra térdepelttetik.”

(Lázár Ervin: *Bab Berci a városban*)

Mit gondolsz, miért fogalmaznak így a hirdetőik? Alakítsd át a szöveget úgy, hogy ma is használatos igealakokra cseréled ezeket a régies alakokat! Ezekből kiderül-e, hogy ki hajtja végre a büntetéseket?

Bizonyos helyzetek úgy jönnek létre, hogy valaki tesz valamit (valamivel). Mégis dönthetünk úgy, hogy az adott helyzetről nem úgy beszélünk, hogy az előidézójét toljuk előtérbe (pl. Bandit vagy Ricsit), hanem az eredményét. Az eredmény meg leginkább azon a szereplőn szokott látszani, amivel a helyzet létrehozója tett valamit (pl. az összekenődés a szőnyegen, az eltörés a vázán stb.). Több okból is dönthetünk az ilyen fogalmazásmód mellett. Bandi például a felelősséget próbálta hárítani azzal, hogy az összekenődött szőnyegről beszélt, és nem arról, hogy valaki összekente a

szőnyeget. De lehet, hogy egyszerűen nem tudjuk, ki egy helyzet létrehozója, vagy nem lényeges, hogy ki az, sokkal fontosabb a tett maga vagy annak az eredménye/következménye (pl. ez volt a helyzet a király megbízásából végzett feladatoknál).

18. feladat

Tanári kalauz: A feladat a tulajdonképpeni (faktitív) műveltető igékkel megragadható események szerkezetét figyelteti meg. A faktitív műveltető igéket arra használjuk, hogy egy olyan eseményszerűséget írjunk le, amelyben két cselekvő (ágens) van, amelyikből az egyik okozója a másik cselekvésének. Az okozót alanyként, a cselekvőt pedig határozóként tudjuk megnevezni a mondatban (*valakivel/valaki által* formában). Jellemzően az ilyen igék *-at/-et, -tat/-tet* képzősek (pl. *felásatja a kertet, kinyit-tatja a széfet* vagy akár *megvereti magát*), de nem minden ilyen alakú ige műveltető (pl. *megszüntet, pörget, megéget, nyomtat, biztat, lenget, megvárakoztat, megbuktat* stb.).

A Jean-vicc kétértelműsége abból fakad, hogy a *megettet* ige *-val/-vel* ragos bővítménye származtatható az *eszik* ige cselekvőjéből (ágenséből) is, de az *etet* igének lehet egy *-val/-vel* ragos bővítménye is (vö. *táplál valamivel*).

Fejlesztendő készségek: jelentéskülönbség érzékelése, problémamegoldás, szabályszerűségek felismerése

Munkaforma: csoportmunka, három-négyfős heterogén csoportok

a. Húzzátok alá azt a szót a viccből, amelyik lehetővé teszi Jean és ura között a félreértést!

- Jean, megetette a papagájt?
- Igen uram.
- Mivel?
- A macskával, uram!

b. Melyik mondatot tudnátok a Jean által használt *megetette* igével leírt jelenethez társítani? Hát a Jean ura által használthoz?

1. Jean enni adott a macskának, és a macska azt ette, amit Jean adott neki.
2. Jean enni adott a papagájnak, és a papagáj azt ette, amit Jean adott neki.

c. Rajzold meg az *eszik* és az *etet* igék puzzle-jét! Melyik földre kerül a viccbéli történet alapján a macska, és melyikre a papagáj? Hát Jean? Hasonlítsd össze a két puzzle-t! Mit figyeltél meg?

d. Keressetek még hasonló ige párokat! Mi a közös a gyűjtött példák háromfűlű puzzle-lel modellezhető igealakjaiban?

Ha a magyarban egyetlen igealakkal akarjuk kifejezni, hogy valaki valaki mással csináltat vagy végeztet el valamit, azt az igehez egy *-at/-et* vagy *-tat/-tet* elemet hozzáadva tudjuk megoldani. Pl. egy főnök a titkárnővel *gépelltet*heti a leveleit; az a biztos, ha a fodrással *váगतod* le a hajad; nem jó, ha *odaültet*tük a gyereket a tévé elé meseolvasás helyett; az esküvőn mindenki *meгtáncolat*tja a menyasszonyt; és az sem baj, ha *kiugrat*juk néha a nyulat a bokorból. Ezt az *-at/-et* vagy *-tat/-tet* elemet **műveltető képző**nek nevezik, az ige pedig, amelyik ilyet tartalmaz, **műveltető ige**-nek.

Persze azt mindenki érti, hogy nem minden ige műveltető, csak mert van benne *-at/-et* vagy *-tat/-tet* elem. Ha valaki *kopogtat* például, az nem jelenti azt, hogy odatettük őt kopogni; ha valakit *síratunk*, akkor mi sírunk, nem ő; ha *mosdat*juk vagy *öltöztet*tjük a gyermeket, akkor nem ő mosdik/öltözik; sőt néha *kényeztet*tünk másokat, de olyat nem gondolunk, hogy ők *kényeznek*.

19. feladat

Tanári kalauz: A következő feladatok a tárgyi mondatrész alakját, jelentését és az igevel való kapcsolatát vizsgálják. Az ide tartozó feladatok feladatlapos formában is elképzelhetők. Ebben az esetben a megoldást ellenőrzés, kilépőkártya írása vagy önértékelő kártya kitöltése követheti.

Az első feladat célja annak bemutatása, hogy a tárgy elhagyható, ha beleértődik az igei jelentésbe (vagy ha nem releváns az adott kontextusban).

Fejlesztendő készségek, képességek: csoportosítás, következtetés

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); frontális munka (**c.**, **d.**)

Megoldási lehetőség:

c. Pl. „alapértelmezett” tárgy az *eszik* mellett az ’étel’, *iszik* mellett az ’alkohol’ (vö. *Péter már nem iszik*), ezért, ha nincs tárgyuk, ezeket szoktuk odaérteni. Egy másik típus pl. a *lát* tárgyatlan használata: ’látási képességgel bír/nem vak’.

d. Pl. *eszi a kezét, kólát iszik, szellemet lát/látott egy furcsa színű madarat* stb., vagyis nem „alapértelmezett” tárgyai az igenek.

a. Olvasd el az alábbi mondatokat, majd csoportosítsd őket aszerint, hogy kiegészítésre szorulnak-e feltétlenül, vagy önmagukban is jó magyar mondatok! Amelyeket ki kell, azokat egészítsd ki!

1.

Anya a konyhában készít.

Anya a konyhában főz.

2.

A kis kertészem épp nyír.

A kis kertészem épp kaszál.

3.

Minden reggel a kisboltban vásárolsz?

Minden reggel a kisboltban veszel?

Feltétlenül ki kell egészíteni	Nem kell feltétlenül kiegészíteni, de ki lehet

b. Az első oszlopbeli mondatokban húzd alá azt, amivel te egészítetted ki őket! Mit veszel észre, mivel kellett kiegészíteni? Milyen mondatrésznek/milyen színű puzzle-darabnak felelne ez meg?

A fenti mondatok egy része értelmetlen volt, mert hiányzott belőlük valami. Ennek az az oka, hogy egyes igék, mint láttuk, többféle puzzle-lel modellálhatók, és néha ezeket nemcsak odaértjük, hanem ki is kell mondani. Itt a sárga puzzle, vagyis az ige **tárgya** hiányzott mindenik ige mellől, mégsem kellett mindenik mellé kimondani. Pl. a *nyír*, *nyes* igéket mindig úgy használjuk, hogy megmondjuk azt is, hogy mit nyírunk, nyesünk. Nyírhatunk ugyanis fűvet, de sövényt vagy akár hajtat is, és ez a három tevékenység eléggé különbözik egymástól akkor is, ha van bennük valami hasonló is. A *kaszál* igével más a helyzet: megmondhatjuk, hogy mit kaszálunk, de el is hallgathatjuk, hiszen úgyis tudja mindenki, hogy kaszálni általában fűvet szoktak. A *főz* ige mellett csak akkor mondjuk meg, hogy mit, ha ennek jelentősége van az adott helyzetben, egyébként azt értjük oda, hogy „valami ételt”.

c. Gyűjtsetek még olyan igéket, amelyeknek a sárga füle (a tárgya) odaérthető, anélkül, hogy kimondanánk (ahogy azt pl. a *kaszál* igénél is láttuk). Írjátok mellé zárójelben, hogy mit értünk oda.

pl. *kaszál (fűvet)*

d. Keressetek olyan helyzetet, amikor az általatok felsorolt igék mellé mégis ki kell mondani a tárgyat, mert másképp azt nem tudná kitalálni a hallgatóság. Miben különböznek ezek a tárgyak attól, amit a **c.** alpontban zárójelbe tettél?

20. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a diákok a tárgyi szerep szemantikáját vizsgálják, ti. hogy az egyes igék tárgya az esemény során jön-e létre (ún. eredménytárgy), vagy attól függetlenül is létezik (ún. iránytárgy).

Fejlesztendő készségek, képességek: előzetes ismeretek mozgósítása, tudatos nyelvhasználat, képi és nyelvi információk megfeleltetése, összehasonlítás, osztályozás

Munkaformák: páros munka (a., b.); frontális munka (c.)

a. Az alábbi képek és a hozzá tartozó mondatok páronként ugyanazt az eseményt ábrázolják. Melyek azok a szavak, amelyek az alábbi mondatokban tárgyi mondatrészszerében vannak? Jelöld a képeken az ezeknek megfelelő elemeket!



Tibi írja a levelet.



A nővérem egy traktort vezet.



A szakács főzi a levest.



Réka felpofozza a barátnőjét.



A győztes csapat felemeli a győzelmi kupát.



Készíték egy telefonos fotót a tájról.



Kötök egy körsálat.



Szalaggal is átkötöm a becsomagolt ajándékot.

b. A bekarikázott képelemek alapján írjátok be az egyes tárgyi szerepű szavakat és kifejezéseket az alábbi táblázat megfelelő oszlopába!

a képen ábrázolt jelenet előtt, attól függetlenül is létezett	a képen ábrázolt jelenet során jön létre

c.* Vitassátok meg, hogy a fenti táblázat melyik oszlopába kerülhetnek az alábbi mondatok tárgyi részei?

1. Meggyújtom a tüzet.
2. Meggyújtom a szalmát.
3. Pohárköszöntőt mond a násznagy.
4. Adok egy puszit.
5. Levágtuk a disznót.
6. Arnika beverte a fejét.
7. Kitaláltam egy jó magyarázatot.
8. A szervezők elmondták a szabályokat.
9. A szervezők meghatározták a szabályokat.

21. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a diákok a tárgyi szerep és az igealak összefüggését vizsgálják, és felfedezik a 3. személyű határozott tárgy és az igealak összefüggését.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, következtetés

Munkaforma: egyéni munka

a. Egészítsd ki a párbeszéd utolsó mondatát a lista szavaival, kifejezéseivel! Melyik szavakat nem lehet beilleszteni úgy, hogy jó magyar mondatot kapjunk?

- Mit fogsz mondani, ha megkérdezik, mit tudsz Ferencről?
- Azt, hogy lelépett.
- És ha rákérdeznek, hogy hogyan?
- Majd azt mondom, hogy fogta magát, és az első géppel elrepült Portugáliába. Jóformán senkinek nem szólt.
- Oké. És ha azt is megkérdezik, hogy ezt honnan tudod?
- Az lesz a válaszom, hogy mielőtt indult volna, felhívott _____.

Beillesztendő szavak: *engem, téged, őt, minket, titeket, őket, valakit, a barátnőjét, egy közös ismerőst, egyik munkatársát, Csillát, a gyerekeit, néhányunkat*

- b.** A listán szereplő szavak közül melyek első, második és melyek harmadik személyűek? A nem beilleszthető szavak hányadik személyűek voltak?
- c.** Mit kellene megváltoztatnunk a mondatban ahhoz, hogy a kimaradt szavak beillesztésekor jó magyar mondatot kapjunk?

22. feladat

Tanári kalauz: A feladat arra hívja fel a figyelmet, hogy mivel a körülötünk lévő nyelvekben nincs általános és határozott ragozás, azaz a tárgyi rész nem változtatja meg az ige alakját, ezért a nem magyar anyanyelvű beszélőnek nehéz lehet ezt elsajátítani. A fordítás során a tanulók használhatnak kétnyelvű szótárakat. A tanár feladata eldönteni, hogy milyen idegen nyelvet választ; dönthet úgy is, hogy a párok más-más nyelvre fordítják a szöveget, majd a különböző párok összevetik a tapasztalataikat csoportokban.

Fejlesztendő készségek: tudatos nyelvhasználat, idegen nyelvi kompetencia, összehasonlítás, következtetés, magyarázat megfogalmazása

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); páros munka (**c.**); frontális munka (**d.**)

Eszközök: kétnyelvű szótárak

- a.** Olvasd el a következő anekdotát! Szerinted miért mosolygott az író?

Jókai Mór egyszer megkérdezte egy szlovák legénytől:

- *Tudsz magyarul?*
- *Tudom – válaszolta a legény.*
- *Látok – mondta erre mosolyogva az író.*

- b.** Írd át a szöveget úgy, hogy helyes legyen magyarul! Megmarad-e a humoros jellege? Miért?

- c.** A padtársaddal mind a két szöveget fordítsátok le románra/angolra/más tanult idegen nyelvre! Mit vesztek észre?

- d.** Miért lehet nehéz egy nem magyar anyanyelvűnek az ige jó alakját használni?

Korábban megfigyeltük, hogy a magyarban az ige alakja függ attól, hogy milyen számú és személyű az ige alanyi (zöld fülre kerülő) szereplője. Az egyes és többes számú, 1., 2. és 3. személyű alany mind más-más igealakal jár (pl. *felhívtam, felhívtad, felhívta, felhívtuk, felhívtátok, felhívták*). A fenti feladatban azt láthattuk, hogy az alany (Ferenc) nem változott, a *felhívott* igealak mégsem eredményezett jó mondatot olyan tárgyakkal,

mint a barátnőjét, egyik munkatársát, Csillát, őt, őket, a gyerekeit. Ezek egyik része egyes számú (a barátnőjét, egyik munkatársát, Csillát, őt), másik része többes számú (őket, a gyerekeit), de közös bennük, hogy harmadik személyűek. Persze nem minden 3. személyű tárgy eredményezett rossz mondatot: pl. a felhívott valakit, felhívott egy közös ismerőst, felhívott néhányunkat jó magyar mondatok voltak. Hogy miben különbözik az egyik kupac 3. személyű tárgy a másiktól? Szerencsére mi ennek a szabályát most nem kell kiokoskodjuk, hiszen enélkül is jól tudjuk: mi lesz jó magyarul, és mi nem. Akik viszont magyarul akarnak megtanulni..., hát azoknak ez jó sok fejtörést okoz, míg ráéreznek a dologra.

23. feladat

Tanári kalauz: A feladat arra hívja fel a figyelmet, hogy az igealakba az alanyi szerepű kifejezés mellett a tárgyi szerepű kifejezés egyes vonatkozásai (pl. személye) is bele vannak kódolva. A határozott ragozású igealakok esetében például csak harmadik személyű határozott tárgya lehet az igének, a *-lak/-lek* rag esetében pedig az alany mindig egyes szám első személyű (*én*), a tárgy pedig egyes vagy többes szám második személyű (*te/ti*).

Fejlesztendő készségek: anyanyelvi kompetencia, összehasonlítás

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok (**a.**, **b.**); frontális munka (**c.**, **d.**); egyéni munka (**d.**)

Módszerek, eljárások: mozaik

Eszközök: kétnyelvű szótárak

a. Minden csoporttag válasszon egy-egy igét! Írjatok egy-egy rövid párbeszédet, amelyben előfordul a kiválasztott szó!

szeretem, unom, megmondom, elveszem

Ha készen vagytok, írjatok újabb párbeszédet a kiválasztott szavak párjával: *szeretlek, unlak, megmondalak, elveszlek!*

b. Azok, akik ugyanazokkal az igékkel dolgoztak alkossanak egy újabb csoportot! Hasonlítsátok össze igepáronként a párbeszédet (*szeretem – szeretlek* stb.), és állapítsátok meg, mely párbeszédet esetében született több hasonló szöveg!

c. Beszélgetsetek arról, mit jelent a *-lak/-lek* toldalék a szavakon!

d. Fordítsd románra, majd az általad ismert idegen nyelvre ezeket az igealakokat: *látlak, hívlak, figyelmeztetek!* Melyik nyelv hogyan fejezi ki azt, amit a *-lak/-lek* végződés jelent a magyarban?

24. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a tanulók a (határozott) tárgy elhagyhatóságának kontextusfüggőségét figyelhetik meg (**a.**), azt, hogy maga a határozott ragozás használata a beszélő olyan feltevéséről árulkodik, hogy a hallgató azonosítani tudja a vonatkoztatottat. Ha ez téves, a hallgató jelzi, hogy további információt igényel. A feladat **b.** pontja azt illusztrálja, hogy az ige alakja a tárgy személyére igen, de a számára nem utal (szemben az alannyal, aminek a száma és a személye is kódolva van az ige alakjában), így az csak a kontextusból derülhet ki, ha a tárgy elmaradna (**b.**). A **c.** alpont olyan helyzeteket mutat, amelyben a tárgyatlan jelentésben használt igéket (*lát* 'lehetősége van látni', *harap* 'él a csalétek nyújtotta evési lehetőséggel', *szeret* 'képes a szeretetre') a hallgató úgy tekinti, hogy tárgyasak, és az elhagyott tárgyat első személyűként rekonstruálja (*engem*) harmadik személy helyett (*valakit/valamit*).

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, következtetés

Munkaforma: páros munka

a. Az alábbi párbeszédekben a kérdező miben tévedett?

- | | |
|-------------------|------------------|
| 1. | 2. |
| – <i>Ideadod?</i> | – <i>Láttad?</i> |
| – <i>A sót?</i> | – <i>Mit?</i> |
| – <i>Nem.</i> | |

b. Melyik első oszlopbeli mondatnak lehet folytatása a második oszlopbeli? A másiknak miért nem? Mivel kellene kiegészíteni ahhoz, hogy annak is jó folytatása lehessen?

<i>Megvettem a színes lufikat.</i>	<i>Este felfújtam.</i>
<i>Megvettem a színes lufit.</i>	
<i>Elokvastam a könyvet.</i>	<i>Tegnap vissza is vittem a könyvtárba.</i>
<i>Elokvastam a könyveket.</i>	
<i>Oké, bevallom, én is csodállak téged.</i>	<i>Ez most örömmel tölt el?</i>
<i>Oké, bevallom, én is csodállak titeket, srácok.</i>	

Foglaljátok össze egy idegen anyanyelvű, magyarul tanuló barátotoknak, hogy mire kell itt figyelnie!

c. Mi okozza a félreértést az alábbi párbeszédekben?

- 1.

- Figyeled, milyen vicces képeket vág a szólógitáros?
- Ó, én nem látok odáig a tömeg miatt. Felveszel a nyakadba?
- Persze. Na tessék. Most látsz?
- Hogy látnálak, ha a nyakadban ülök?!

2.

- Szia, merre jártál?
- Horgászni voltam a tónál.
- És jó volt?
- Aha. Egész nap haraptak a halak.
- Jaj, az fájhatott. Miért nem mentél ki a partra?

3.

- Ó, Béla, mindig így fogsz szeretni?
- Persze. Csak nem mindig téged.

25. feladat

Tanári kalauz: Az ebben a feladatban megfigyeltetett mondatok többértelműsége a tárggyal kapcsolatos. Egyik ilyen mondatban a tárgyrág nem jelenik meg a birtokos személyragos főnév végén, így nincs alaki jelölője annak, hogy melyik szereplőt kell alanynak, melyiket tárgynak érteni (*Az előző pasim megverte a bátyám.*). A másik esetben a hiányzó tárgy a beszélőre vagy a beszédpartnerre utalóként egyaránt rekonstruálható. A diákoknak meg kell állapítaniuk, milyen lehetséges értelmezései vannak a többértelmű mondatoknak.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, a szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, a többféle értelmezésre való nyitottság

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka (megbeszélés)

Megoldás:

a. Aláhúzendó mondatok: *Az előző pasim megütötte a bátyám.*; *Tudod, mennyire szeret.*

b. Magyarázatok: *Az előző pasim megverte a bátyám:* Mivel egyik szereplőt leíró szón sem jelenik meg a tárgyrág, ezért nem egyértelmű, hogy *az előző pasim* és *a bátyám* közül ki verte meg a másikat, és ki szenvedte el a verést.

Tudod, mennyire szeret: A mondatban nem jelenik meg tárgyi vonzat, ezért feltételezzük, hogy a *szeret* ige tárgya egy elhagyható névmás. Az ige alakja, a mondat és a kommunikációs helyzet egyaránt megengedi, hogy az elhagyott tárgyi vonzat a beszélőre utaljon (*engem*) vagy a hallgatóra

(*téged*). Ebben a helyzetben viszont nem mindegy, hogy ki a szeretet tárgya, azaz hogy a lány azt mondja, hogy *a bátyám szeret téged* (a barátját, tehát sosem ütne meg vagy bántana), vagy azt, hogy *a bátyám szeret engem* (vagyis nem vagy biztonságban, de meg kell őt értened, szeretetből teszi, amit tesz).

c. Lehetséges folytatások:

(...) *Az előző pasim megütötte a bátyám.*

– Ez hogy is történt?

1.

– Otthon azt mondtam, hogy tanulni megyek egy barátnőmhöz, ehelyett randira mentem. A bátyám épp a parkban sétált, észrevett, és nagyon kiakadt. A fiú csak annyit mondott, hogy nem csináltunk semmi rosszat, mire a bátyám lekevert neki egyet.

2.

– A bátyám kijött a kapuba, s mondta neki, hogy oké, most már hazakísért, úgyhogy ő is hazamehet, de a pasim nem akart hazamenni, mire a bátyám kiabálni kezdett, a pasim pedig nekiugrott, és megütötte.

(...) *Tudod, mennyire szeret.*

1. Én vagyok a mindene, csak meg akar védeni. Kicsit túlzottan aggódik. De ettől még nem vadállat.

2. Gyerekkorod óta ismer, rád biztos nem emelne kezét.

a. Húzd alá az alábbi párbeszédben azokat a mondatokat, amelyeknek nem egyértelmű a tárgya, és ezért félreérthetőek!

– Oké, mondjuk ott leszek holnap, de talán jobb lesz, ha nem szólunk a bátyámnak.

– Csak nem félsz tőle?

– Maradjunk annyiban, hogy nincsenek jó emlékeim... Az előző pasim megütötte a bátyám.

– Hú. Szóval azt mondod, hogy félnem kell a bátyádtól, mert egy vadállat?

– Nem, nem ezt mondtam. Tudod, mennyire szeret.

b. Beszélgetsetek az aláhúzott mondatok két-két lehetséges jelentéséről! Miben különböznek ezek a jelentések? Mi teszi lehetővé a kétféle értelmezésüket?

c. Egészítsétek ki a párbeszédet egy-egy olyan szövegrésszel, amely megszünteti az aláhúzott mondatok félreérthetőségét!

26. feladat

Tanári kalauz: Az alábbi feladatsor célja a **szabad határozói bővít-mények** bevezetése olyan példákon, amelyek tekintetében viszonylag egyetértés van a beszélők között, hogy ezek nem alkotnak szoros egységet az igével, nem részei az ige jelentésének. Ahogy az előző fejezet bevezetőjében (a háttéranyagban) is írtuk, ezzel nem akarjuk azt a látszatot kelteni, hogy éles különbség lenne vonzat és a szabad határozó között, a különbség ugyanis fokozati, és beszélőnként eltérő lehet annak a megítélése, hogy az adott ige+bővítmény szerkezet az „intézményesültség” milyen fokát mutatja. Ezért itt a hangsúlyt inkább arra helyezzük, hogy az eseményszerűségek egyes megvalósulásai milyen típusú részleteket tartalmaznak (helyre, időre, az eseményszerűség megvalósulásának módjára, intenzitására, eredményére, a szereplők állapotára, egyéb jellemzőire stb. vonatkozóan).

Fejlesztendő készségek, képességek: problémamegoldás, transzformáció, együttműködés, összehasonlítás, következtetés

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok (**a.**, **b.**, **c.**, **e.**); frontális munka (**d.**, **f.**)

Eszközök:

a. Minden csoport kapjon egy-egy igét: *kibújik, rágcsál, ír, fésül*

b., c.: Minden csoportnak a kiválasztott igéhez tartozó kép/mondat szerint készítsünk elő:

- az alábbiak közül egy képet legalább A5 méretű lapra úgy, hogy maradjon hely a rajzok körül.
- a képekhez tartozó mondatokat egy kártyán.

Az egér éjszaka rágcsálja a sajtot.
Az egér a kamrában rágcsálja a sajtot.
Az egér vígan rágcsálja a sajtot.
Az egér lyukasra rágcsálja a sajtot.



A csibe kíváncsian bújt ki a tojásból.
A csibe hajnali ötkor bújt ki a tojásból.
A csibe csipogva bújt ki a tojásból.
A csibe a lámpafénynél bújt ki a tojásból.

Bogi a tükörnél fésüli a haját.
Bogi énekelve fésüli a haját.
Bogi oldalra fésüli a haját.
Bogi köntösben fésüli a haját.



Robi levelet ír Budapestre.
Robi levelet ír egy szalvétára.
Robi levelet ír a szobájában.
Robi mosolyogva írja a levelet.



e. Minden csoport kapja meg az alábbi mondatlistát:

Apa kezeslábasban mossa a kocsit. Apa fürdőnadrágban mossa a kocsit.
 Apa slaggal mossa a kocsit. Apa szivaccsal mossa a kocsit.
 Apa a garáznál mossa a kocsit. Apa a pataknál mossa a kocsit.
 Apa füttyörészve mossa a kocsit. Apa unottan mossa a kocsit.

a. Rajzolja meg a csoportotoknak adott ige puzzle-szerkezetét!

b. Mi a közös az egy képhez tartozó mondatokban?

c. Hogyan tudnád átalakítani a fenti képeket a megadott mondatok alapján?

d. Megoldásaitokat mutassátok be a többi csoportnak is!

A fenti mondatokat egy-egy kétfülű ige puzzle-re épülő szerkezettel modellezhetjük. Az ebből származó információkhoz azonban háttérként, kiegészítésként, részletezésként kapcsolódhatnak további, kiegészítő adatok, körülmények. Ezek nem változtatják meg a kiinduló képet, csak kiegészítik, átszínezik, módosítják.

e. Készítsetek egy-egy rajzot az első négy és az utolsó négy mondathoz! Mi lesz közös a két rajzon, és mi fog különbözni?

f. Tegyétek ki a táblára a rajzotokat! Milyen hasonlóságokat és különbségeket láttok a saját és a többi csoport rajzai között?

Ha puzzle-ként rajzolnátok fel a mondatokat, melyek lennének azok a részei a mondatnak, amelyek a puzzle-re kerülnének?

A feladat során kiegészített vagy elkészített rajzokhoz tartozó mondatoknak a puzzle-szerkezete ugyanaz, csak a kiegészítő információk változtak. A rajzok tehát ugyanazt a jelenetet ábrázolták, csak vagy különböző „díszlettel” (*a pataknál, a garáznál, a tükörnél vagy ötkor, éjszaka, az utolsó percben*), vagy különböző „kellékekkel” (*szivaccsal, vödörrel vagy szalvétára*) és „jelmezekkel” (*fürdőnadrágban, kezeslábasban*), illetve egyéb körülményekkel pontosítva (pl. *lyukasra, forrón, betegen, csipogva, énekelve* stb.)

27. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal megerősítjük azt, hogy egy mondat szerkezete nem egyenlő az eseményszerkezettel (amelyet egy puzzle-szerkezettel igyekeztünk modellálni az 1. fejezetben), hiszen lehet annál több és kevesebb is. Egyrészt egy eseményszerűség szerkezetébe beletartozhat olyan elem is, aminek nem kell feltétlenül megjelennie a mondat szerkezetében (pl. *valaki eszik valamit*, de: *Péter ma este nem eszik velünk, bent kell maradnia későig.*). Másrészt a mondatokban megjelenhetnek olyan kifejezések is, amelyek nem tartoznak a mondat állítmányának vonzatai közé, hanem az eseményszerűség egyéb körülményeit írják le (l. pl. az előző példamondatunk *ma este* vagy *velünk* kifejezéseit). Ezeket szokták **szabad bővítményeknek** vagy **szabad határozóknak** nevezni. A puzzle-szerkezet nem a (szabad határozókkal részletezett) mondat szerkezetét modellálja, csak annak azt a részét, „magját”, amelyet **a predikátum (ige vagy névszó) és vonzatai** képviselnek. Vagyis az azonos predikátummal felcímkézhető eseményszerűségek szerkezete felett **általánosít** (pl. ahhoz, hogy egy tevékenységet evésként lehessen felcímkézni, tehát az *eszik* igével lehessen leírni, kell valaki, aki eszik, és kell egy étel. A *valaki* (=evő megnevezése) és *valamit* (=ennivaló megnevezése) az *eszik* ige vonzatai lesznek, és ezt minden mondatban megtaláljuk vagy kikövetkeztethetjük, amelyben az *eszik* ige szerepel állítmányként. Az evési folyamatok azonban nagyon sokfélék lehetnek (l. az 1. fejezet 2. feladatának 3. képsorát) a helyszín, az evéshez használt eszköz stb. függvényében, és amikor evésről beszélünk, akkor ezekre a részletekre – amennyiben fontosnak tartjuk őket – mind ki is térhetünk. Ezáltal a mondatunk szerkezete bonyolódik, de az eseményszerűség szerkezete (és az ezt modelláló puzzle szerkezete) nem.

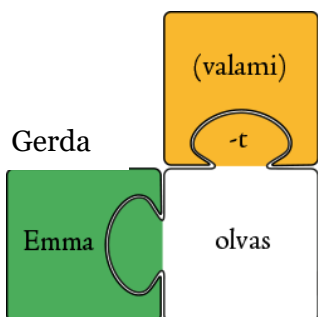
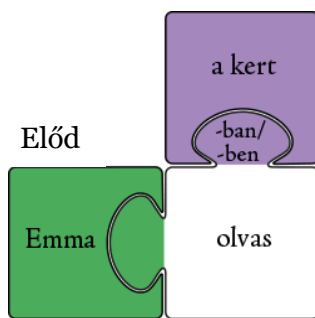
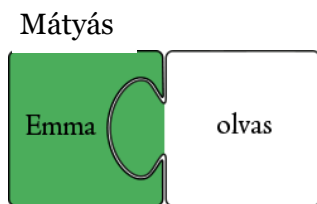
Fejlesztendő készségek, képességek: előzetes ismeretek felelevenítése, összehasonlítás, értékelés, indoklás

Munkaforma: frontális munka

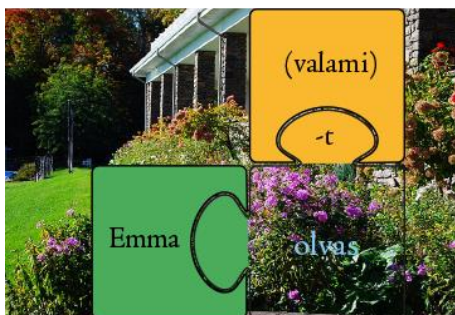
Módszerek, eljárások: eszmecsere (b.)

a. Húzzátok alá hullámos vonallal azt a részt, amely nem tartozik a mondat puzzle-szerkezetéhez! *Emma a kertben olvas?*

b. Mátyás, Előd, Gerda és Hanna a következőképpen rajzolták meg a fenti mondat puzzle-szerkezetét. Ti melyikükkel értetek egyet? Miért?



Hanna



Megfigyelhettétek már korábban, hogy mondatainkban kitérhetünk a láttott vagy elképzelt jelenetek díszleteire, kellékeire, a szereplők jelmezeire vagy egyéb körülményekre. Ezek a mondatban megjelenített jelenetet könnyebben elképzélhetővé teszik azáltal, hogy bizonyos részleteket pontosítanak. Esetünkben *a kertben* kifejezéssel a jelenet helyszínét „mutatjuk meg” beszédársunknak. Ez olyasmi, mint egy színpadi háttér, díszlet, ami előtt a jelenet játszódik. Ha a mondatbeli jelenet puzzle-szerkezetét kell elkészítenünk, akkor ezt a részt nem fülként rajzoljuk oda, hanem legfeljebb a puzzle háttereként. A puzzle-szerkezet csak az olyan elemeket tartalmazza, amelyek szükségesek a központi puzzle (általában az ige) értelmezéséhez.

Azonban a mondatnak, amit kimondunk, nem feltétlenül kell tartalmaznia mindent a puzzle-szerkezetből. A beszélők és a befogadók is tudják, hogy pl. az olvasáshoz kell valaki, aki olvasson, és kell valami, amit olvashat. Így az *olvas* igével leírt jelenetbe akkor is képzelnek egy olvasót és egy olvasmányt, ha az a mondatban nincs megnevezve (pl. abból a mondatból, hogy *Emma olvas* nem derül ki, hogy mit olvas, de valamilyen olvasmányt mégis odaképzünk ebbe a jelenetbe pont azért, mert ismerjük az *olvas* szó jelentését).

Összefoglalva: egy mondatban megjelenhetnek olyan elemek (szavak, kifejezések), amelyek nem puzzle-füleként modellezhetők (pl. *kertben*), és fordítva: a mondatból elmaradhatnak olyan részek, amelyek a jelenet részét képezik, tehát a puzzle egyes füleire illenek a modellünkben.

28. feladat

Tanári kalauz: Ennek a feladatnak a célja a *-nak/-nek* ragos elem szabad bővítményként való bemutatása.

Fejlesztendő készségek, képességek: ismeretek alkalmazása

Munkaforma: egyéni munka

a. Rajzold meg az igék puzzle-szerkezetét!

énekel, olvas, süt, vásárol

b. Húzd alá hullámos vonallal a mondatokban azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyek nem kerülhetnek az **a.** pontban megrajzolt puzzle-re!

1. A hetedikesek vicces dalokat énekelnek a ballagó nyolcadikosoknak.
2. Anya esti mesét olvas a bóbiskoló fiának.
3. Nagy palacsintát süt a családnak.
4. A főnököm új autót vásárolt magának.

A *-nak/-nek* végződésű kifejezéseket mostanig csak az igék lila fülére csatlakozva láthattátok. A fenti példák azonban azt mutatják, hogy bizonyos igék mellett ezek vonatkozhatnak háttérfigurákra is, vagyis lehetnek a „díszlet” részei. Az énekléshez például csak egy éneklő kell meg egy ének, amit énekel. Az *énekel* ige puzzle-jének ezért csak alanyi és tárgyi (egy zöld és egy sárga) füle lesz. Ez azt jelenti, hogy az *énekel* szó jelentéséhez nem tartozik hozzá, hogy az éneket az éneklő valakinek kell énekelje. Ha viszont ez történik mégis (itt fent a nyolcadikosoknak szólt a dal), akkor erről tudunk beszélni természetesen, csak a nyolcadikosok említése már a jelenet részletezéséhez tartozik.

Az olyan határozókat, amelyeket nem az ige lila füleként modellezünk, **szabad határozónak** nevezzük.

29. feladat

Tanári kalauz: Az alábbi feladat során olyan határozói viszonyok kerülnek elő, amelyekben a ragos vagy névutós főnévi csoportok mellett határozószók is megjelennek. Először az igehez vonzatként kapcsolódó helyhatározószók alakját, jelentését és szerepét vizsgálják meg a diákok, majd az idő, mód, állapot stb. körülményeire utaló határozószókat is

megfigyelik. Végül azt ismerik fel, hogy a határozószók jellemzően szabad határozóként vannak jelen a mondatokban.

Fejlesztendő készségek, képességek: önreflexió, előzetes ismeretek felelevenítése, összehasonlítás

Munkaformák: frontális munka (**a., d., e., f.**); egyéni munka (**b., c.**)

a. Készítsétek el az *elhelyez* ige puzzle-szerkezetét! Az alábbi szavak közül melyiket melyik puzzle-fülre csatolhatjuk? Melyek a végződés nélküli, melyek a különböző végződéssel ellátott szavak, melyek a névutós szerkezetek?

Lili, a konyhában, a munkaasztalát, itt, az üvegfal mögött, távol, nagyi, nagyinál, az emeleten, odabent, Bikficet, elöl, valamit, az eresz alatt, otthon, ő, a macskaalmot

Az *elhelyez* igét egy háromfűlű puzzle-lel modellezhetjük: mellette alanyi szerepet az elhelyező, tárgyat az elhelyezett, és határozóit az elhelyezés helyszíne kap. Mondataitokban előfordultak olyan szavak, amelyek valamilyen helyre utaltak, tehát az igéhez határozói szerepben kapcsolódtak, anélkül azonban, hogy ehhez külön határozói végződésre vagy névutóra lett volna szükségük. Az ilyen szavakat, mint az *itt, távol, odabent, elöl, otthon* **határozószóknak** nevezzük.

b. Nagyi már reggel óta szólongatja Zsemlét, a macskát, de nem találja sehol. Megkérdezi a családtól, hogy mit tudnak róla.

Lili ezt válaszolja:

- Tegnap este fent egerészett.

Nándi ezt meséli:

- Ma reggel lent találtam, épp a tejfölt dézsmálta.

Anya erre emlékszik:

- Amikor hazajöttem, bent koslatott. Pedig tudja, hogy nem szabad.

Apa erről számol be:

- Kint kergetőztek Bikfic kutyával. Rájuk szóltam, de rám se hederítettek.

Nagyapa megvonja a vállát:

- Hátul rakoncátlankodott, megtépázta a ribizlibokrokat.

Szerintetek melyik családtag látta Zsemlét:

- az udvaron?
- a pincében?
- a padláson?
- a kertben?
- a szobában?

Minek alapján tudtátok ezt megállapítani? Melyik szavak jelezték a válasszokban a helyet!

A *fent, lent, bent, kint, hátul* szavak is határozószók. Ezeknek azonban egyike sem olyan, hogy az *egerészik, dézsmál, koslat, kergetőzik, rakoncátlankodik* vagy a *megettápáz* igével megragadható jelenet kötelező szereplője legyen, vagyis ezek szabad határozók. A határozószók legtöbbször szabad határozók.

c. A magyarban „munkamegosztás” van egyes igekötők és határozószók között: pl. aki *lemegy*, az *lent lesz*, amíg *lentről* fel nem jön. Egészítsd ki a táblázatot a hiányzó igekötőkkel vagy határozószókkal és egy hozzájuk illő igével! Figyelj a helyesírásra!

→valahová	↳ valahol	valahonnan→
felmászik		
	bent van	
		elővesz hátulról
odamegy		

d. Illesszétek az alábbi mondatba a jelenet körülményeire utaló szavakat! A jelenetnek milyen körülményei derülhetnek ki ezekből? Melyek a határozószók ezek közül?

Petra eljön a bankettre.

holnap, Hugóval, huszadikán, magassarkúban, örömmel, gyalog, este, bosszúból, most, titokban, egyedül, majd, júniusban, mérgében, betegen, mindig, egy óra múlva, mezítláb, fáradtan

A **d.** alpontban a jelenethez kapcsolódó egyéb körülményekre (pl. idő, mód, állapot, ok, cél stb.) utaló szavakat illesztettünk a mondatba. Ahogy az alakjukból kitalálhattad, ezek egy része is határozószó volt (pl. *egyedül, gyalog, este, holnap, betegen* stb.).

e.* Hány és milyen füle lenne a *születik* igének? Szerintetek miért hiányos mégis a következő mondat: *Zsiga született.*? Mi hiányzik belőle?

A *születik* igének egyetlen füle lenne: egy alany. Mégis a *Zsiga született.* mondat értelmezhetetlen. Nem azért, mert hiányzik egy szereplője (a *Fiam született., Csillag születik.* jó mondat lenne), hanem mert nem értjük, mi oka lenne valakinek ilyet mondani: hiszen minden ember születéssel jön világra, Zsiga miért lenne kivétel? Azt várjuk, hogy a Zsiga születése akkor kerüljön szóba, ha valami egyéb információ is jár vele, pl. az, hogy

Brassóban, vagy hogy reggel 7-kor, vagy hogy a szülei első gyerekeként, vagy hogy jó családba, vagy hogy fekete hajjal stb. Ezek a határozók pont úgy egy-egy körülményét nevezik meg egy jelenetnek, mint a szabad határozók, mégis nélkülük hiányérzetünk van.

f. Milyen körülményekre utaló szavakkal és kifejezésekkel egészíthetjük ki az alábbi mondatokat?

1. Beszélgettem Zsigával.
2. Ne bámuld Zsigát!
3. Szeretem Zsigát.

Az alábbi határozószók közül melyik melyik megadott mondatba illik?

este, ott, folyton, túlságosan, karonfogva, tegnap, átellenben, most, négy szemközt, naphosszat, feltűnően, nemrég, megint, rendszerint, sosem, kint, kézzel-lábbal, olykor-olykor, reménytelenül, még, innen, annyira, aznap, eleinte, elragadtatva, kijövet, titkon, lélegzet-visszafojtva, mindörökké

30. feladat*

Tanári kalauz: A feladat a mondat szerkezetből fakadó kétértelműségek felfejtését célozza.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, kommunikációs helyzetek, kontextusok értelmezésének képessége

Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

Megoldás: Mindegyik aláhúzott mondatban van egy olyan mondatrész, amely vagy határozóként az igét bővíti, vagy egy alanyi vagy tárgyi szerepű főnévi csoportba van beágyazva (tehát nincs közvetlen kapcsolatban az igével):

- *Egy fiú a mi utcánkból szaladt be a rendőrségre:* a) *a mi utcánkból* az igéhez kapcsolódik: → a fiú az utcában volt, és onnan szaladt be a rendőrségre. b) *„egy fiú a mi utcánkból”* → a fiú az utcában lakik (de a baleset idején akárhol tartózkodhatott, például a központban, a munkahelyén is).
- *Orsinak a barátai nem hoztak ajándékot a születésnapjára:* a) Orsinak nem hoztak ajándékot az Orsi barátai., b) Orsinak nem hoztak ajándékot a Meli barátai., c) Melinek nem vittek ajándékot az Orsi barátai.
- *A zenekarra dühös rajongókat nem lehet rászabadítani:* a „dühös rajongók” lehet a *rászabadít* tárgyi vonzata, a *zenekarra* pedig határozói vonzata (→ a zenekarhoz tilos beengedni a dühös rajongókat); „a

zenekarra dühös rajongók” egyetlen főnévi csoport (→ az önkéntes testőrre nem lehet rászabadítani olyan rajongókat, akik a zenekarra dühösek).

Magyarázzátok meg, miért félreérthetőek az alábbi párbeszédék aláhúzott mondatai!

1.

- Hallottad, mekkora baleset történt a közelünkben?
- Én úgy hallottam, hogy a központban történt.
- Az nem lehet. Egy fiú a mi utcánkából szaladt be a rendőrségre.

Anyuék mondták.

- Igen, de az a fiú pincér az egyik központi étteremben.

2.

- Nem is mondta Meli, hogy Orsi milyen beteg volt.
- Biztos azért, mert már nincsenek jóban.
- Tényleg? De hát mi történt?
- Nem tudom pontosan, Meli nekem sem mondott sokat. Talán úgy kezdődött, hogy Orsinak a barátai nem hoztak ajándékot a születésnapjára.

jára.

3.

- Ki ez a kopaszodó, copfos madárijesztő?
- Ne bántsд szegényt. Rendes fickó. Kamaszkora óta imádja ezt a bandát, és önkéntes testőrséget vállal a koncerteken. Kár, hogy túl komolyan veszi a feladatát.
- Ez mit jelent?
- Hát... próbáltuk vele megbeszélни, hogy mik a szabályok, és végül közösen arra jutottunk, hogy a zenekarra dühös rajongókat nem lehet rászabadítani.

Az alábbiakban (31–32. feladat) két olyan témakört érintünk, amelyek bővítmények egymással való kapcsolatával függenek össze. Az ide tartozó feladatokat mozaik módszert alkalmazva oldják meg a gyerekek. Alkossanak szakértői csoportokat (1. és 2. feladatsorral dolgozó csoportok), majd kooperatív csoportban ismertessék egymással a feladatsorok következtéseit. A 2. feladatsort inkább olyanoknak ajánljuk, akik a puzzle-ek rajzolásában további gyakorlást igényelnek. A csoportmunkát követően kérhetjük, hogy töltsenek ki önértékelő lapot vagy a szakértői/kooperatív csoport működését értékelő ívet.

31. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a kölcsönös igék jelentésének felfedeztetése és alakjának bemutatása. A kölcsönös jelentést a kölcsönös névmással kapcsolatban is felmutatjuk, ugyanakkor a kölcsönös névmás egyéb jelentéseire/használataira is kitékintünk.

Fejlesztendő készségek, képességek: összehasonlítás, jelentésárnyalatok érzékelése, kreativitás, problémamegoldás, lényegkiemelés, együttműködés, szóbeli kommunikáció

Differenciálási lehetőség: a feladat **d.** pontjánál:

A. szívesen szereplő gyerekek számára

B. visszahúzódóbb gyerekek számára

Munkaforma: csoportmunka, három-hatfős homogén csoportok

Módszerek, eljárások: gondolattérkép vagy fürtábra (**g.**)

Eszközök: A **d.** ponthoz minden csoportnak készítsük elő a jelenetkártyákat!

Bonifác és Kázmér verik egymást.	Bonifác és Kázmér verik az osztálytársukat.
Sára és Blanka ölelik egymást.	Sára és Blanka ölelik a síró kislányt.
Apu és az elnök tegeznek egymást.	Apu és az elnök tegeznek a polgármestert.

a. Ugyanazt a helyzetet írják-e le az alábbi mondatpárok? Ha igen, milyen helyzetet? Ha nem, mi a különbség a két helyzet között?

1. Apu tegezi az elnököt. ♦ Az elnök tegezi aput.
2. Bonifác verte Kázmért. ♦ Kázmér verte Bonifácot.
3. Sára megöleli Blankát. ♦ Blanka megöleli Sárát.

b. Minden **a.** pontbeli mondatpár helyett fogalmazz meg egy-egy olyan mondatot, amelynek a jelentése tartalmazza a párok mindkét mondatának jelentését! Hogyan tudtad ezt megoldani?

c. Ugyanazt a helyzetet írják-e le az alábbi mondatpárok? Indokold a választod!

1. Apu tegeződik az elnökkel. ♦ Az elnök tegeződik apuval.
2. Bonifác verekedett Kázmérral. ♦ Kázmér verekedett Bonifáccal.
3. Sára összeölelkezett Blankával. ♦ Blanka összeölelkezett Sárával.

Ilyen sajátos végződésű igealakokkal (pl. *tegeződik*, *verekedik*, *összeölelkezik* stb.) több jelentésben találkozhatunk. Egyesek olyan helyzetek,

események leírására alkalmasak, amelyekben a szereplők szerepei felcserélhetők. Ha *Bonifác verte Kázmért*, akkor csak Kázmér kapott, és csak Bonifác ütött. Ha *Kázmér verte Bonifácot*, akkor épp fordítva: Kázmér ütött, és szegény Bonifác kapott. Ha azonban *Bonifác és Kázmér verekedtek*, akkor mindkettő adhatott és kaphatott is ütések. Az ilyen igéket **kölcsönös igék**nek nevezik.

d.

A. Mutassátok be a kártyákon szereplő helyzeteket! Csoportosítsátok a mondatokat aszerint, hogy hány szereplője volt a bemutatott jeleneteknek!

B. Készítsetek egy rajzot vagy fotót, amely a kártyákon szereplő helyzeteket illusztrálja! Csoportosítsátok a mondatokat aszerint, hogy hány szereplője volt a megjelenített helyzeteknek!

e. Melyik csoport mondatai jelentik ugyanazt, mint a kölcsönös igével kifejezett mondatok?

A fenti mondatokban megjelenő *egymás* szót **kölcsönös névmás**nak nevezzük. Előfordul kölcsönös ige helyett vagy mellett is. Azt is mondhatjuk, hogy *Apu és az elnök tegezik egymást.*, de azt is, hogy *Apu és az elnök tegeződnek.* vagy *Apu és az elnök tegeződnek egymással.*

f. Az *egymás* nem csak kölcsönös viszonyt jelölhet két szereplő között, és amikor igen, akkor sem mindig van neki megfelelő kölcsönös ige. Csoportosítsd az alábbi mondatokat a példa alapján!

1. Ismeritek egymást?
2. Nem beszélünk egymással.
3. Egymás mögött ülünk.
4. Haragszunk egymásra.
5. Egymás mellett megyünk.
6. Egymás után mentünk be az ajtón.
7. Bármit megtennénk egymásért.

Kétirányú viszony	Egyirányú viszony
pl. <i>Szeretjük egymást.</i> (‘Egyikünk szereti a másikat, másikunk szereti az egyiket.’)	pl. <i>Egymás alatt lakunk.</i> (‘Egyikünk a másik alatt lakik.’)

g. Készítsetek egy gondolattérképet vagy fürtábrát a kölcsönös igékről és kölcsönös névmásokról a többieknek!

32. feladat

Tanári kalauz: A következő feladatsorban a tanulók a visszaható igék jelentésével és alakjával foglalkoznak, valamint a visszaható névmással.

Fejlesztendő készségek, képességek: előzetes ismeretek alkalmazása, összehasonlítás, jelentésárnyalatok érzékelése, transzformáció, együttműködés, lényegkiemelés, szóbeli kommunikáció

Munkaforma: csoportmunka, öt-hatfős heterogén csoportok

Eszközök: a b. ponthoz készítsük elő az igéket egy-egy kártyán:

töröl	törölközik	fésül	fésülködik	szépítkezik	szépít
-------	------------	-------	------------	-------------	--------

Megoldási lehetőség:

f. pont: A puzzle-ek két fülén lévő szó, kifejezés az eseményszerűségnek ugyanarra a szereplőjére vonatkozik. A két-két azonos szereplő közül az egyik mindig az alany lesz. Pl. a *Magamat vádoló a történetekért.* mondatban, aki vádol, és akit vádol, ugyanaz a szereplő, a beszélő.

a. Idézzétek fel az ehhez a képhez kapcsolódó *bemutat* ige puzzle-szerkezetét! Milyen szerepe van a három szereplőnek?



Amint láttuk, egy bemutatási jelenetnek három szereplő kell, hiszen 3 szerep van: egy, *aki* bemutat, egy, *akit* bemutatnak és egy, *akinek* bemutatja egyik a másikat. Mi történik, ha a három szerepre csak két szereplő jut? Milyen mondat írna le egy ilyen kétszereplős jelenetet? Melyik alábbi képet társítanátok hozzá? Miért?



b. Pantomimmel mutassátok be csoporttársaitoknak a kihúzott kártyán szereplő igét! Ha szükségesnek gondoljátok, keressetek párt a bemutatóhoz! A megfigyelők találják ki, hogy milyen igéről lehet szó!

A kitalált igéket írjátok az alábbi táblázat megfelelő oszlopába, valamint keressétek meg a táblázatbeli igék párját! Páronként miben hasonlít és miben különbözik a szavak jelentése? Segítségetekre lehet az is, ha megrajzoljátok a puzzle-szerkezetüket.

bemutat	bemutatkozik
	belekeveredik
bezár	
takar	
	megalázkodik

A bal és jobb oldali oszlopban egyaránt a bemutatás, törlés, fésülés, szépítés, bezárás stb. jeleneteire utaló igék vannak. Ha a bal oldali oszlopban szereplő ige-puzzle két fülére is ugyanazt a puzzle-darabot csatolnánk, akkor a szerepeket ugyan jól megragadnánk, de ez olyan mondatokat eredményezne, amelyeket nem szoktunk mondani, pl. *Lokuci bemutatja Lokucit Perlokucinak*. Ehelyett olyan mondatokat mondunk, amelyekben egyetlen szereplő van (pl. *Lokuci*), és az igék alakja (*bemutatkozik, törölközik, fésülködik, takarózik, megalázkodik* stb.) jelzi, hogy ez az egy szereplő egyben két szerepet „lát el” (pl. a bemutatási jelentben ő az, AKI bemutat, és az is, AKIT bemutat). Az olyan igéket, mint amelyeket a jobb oldali oszlopban láttál, **visszaható igék**nek hívják.

c. Mondd másképp! Alakítsd át a mondatokat úgy, hogy a visszaható igéket lecseréled a *szégyell, meghúz, idegesít* igék megfelelő alakjára!

1. Noémi szégyenkezik a tegnapi történetek miatt.
2. Téltre egy elhagyott őrbódében húzódtam meg.
3. Túl sokat idegeskedsz mások elvárásai miatt.

Az átalakított mondatokban valószínűleg a *szégyelli magát, meghúztam magam, idegesíted magad* kifejezéseket használtad. Az ezekben a kifejezésekben megjelenő *maga* szót **visszaható névmás**nak nevezik. Ezeket is főként arra használjuk, hogy a jelenet két szereplőjének az **azonosságát** kifejezzük. (Pl. az, AKI szégyell, és az is, AKIT szégyell: Noémi. Vagyis *Noémi szégyenkezik/szégyelli magát.*)

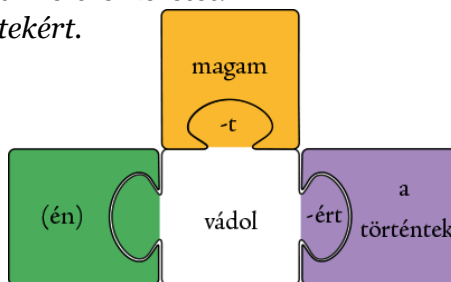
d. Figyeld meg, hogy az alábbi visszaható igés mondatok és a visszaható névmással szerkesztett mondatok között van-e jelentésbeli különbség! Keress még ilyen párokat, és azokat is vizsgálj meg ebből a szempontból!

- | | |
|--|---|
| 1. Nem szurkolok annak a vívónak, aki végig védekezik. | ◆ Nem szurkolok annak a vívónak, aki végig védi magát. |
| 2. A főnököd múltkor barátságosabbnak mutatkozott. | ◆ A főnököd múltkor barátságosabbnak mutatta magát. |
| 3. Nem vagyok kíváncsi arra, hogy hogyan mentegetőzöl! | ◆ Nem vagyok kíváncsi arra, hogy hogyan mentegeted magad! |
| 4. Már egy hete rettenetesen unatkozom. | ◆ Már egy hete rettenetesen unom magam. |
| 5. Az öreg egy állatbőrrel takarózott be. | ◆ Az öreg egy állatbőrrel takarta be magát. |

e.* Keress olyan visszaható névmást tartalmazó kifejezéseket, amelyeknek nincs visszaható igei párjuk! (pl. *megüti magát – megütözik*)

f. Keresd ki az alábbi mondatokból a visszaható névmást, és állapítsd meg, melyik két szereplő azonosságát jelzik! Mi volt közös az összes példában? Segíthet, ha felrajzolod a puzzle-szerkezetet.

Pl. *Magamat vádolom a törtétekért.*



1. A lurkók rázárták magukra a kamraajtót.
2. Uralkodj magadon!
3. Ágota agyonhajszolja magát.
4. Lóciék csapata átküzdötte magát a rajongókon.
5. Nem bírsz magaddal?
6. Én ezt kikérem magamnak!
7. Ezt csak bebeszélitek magatoknak...
8. Bolondot csinálsz magadból.
9. Rászánod magad a műtetre?

g. Az alábbi példákban is a *maga* névmás alakjait találod, de ezeknek már nem az a szerepük, hogy két szereplőt azonosítsanak. Csoportosítsd a példákat a táblázat rovatai szerint!

1. Magam vagyok itthon.
2. A magam szemével láttam!
3. A reggel a tévé magától bekapcsolt.
4. Te magad oldottad meg a feladatot?
5. Maga itt az üzletvezető?
6. Te csak a magad nevébe beszélj!
7. Maga az elnök jött ki elém a pályaudvarra.
8. Az a jó, ha mindenki a maga ura.
9. Aki másnak vermet ás, maga esik bele.

jelentése 'egyedül'	
jelentése 'saját'	
jelentése 'látszólag ok vagy okozó nélkül'	
nyomatékosító szerep	
magázó megszólítás	

h. Készítsetek egy összefoglalót a visszaható igékről és névmásokról a többieknek!

33. feladat

Tanári kalauz: Az alábbi feladatsorban (33–39.) olyan mondatokkal foglalkozunk, amelyek nem egy igei, hanem egy névszói központi puzzle köré szerveződnek a modellünkben. Az első feladatban a **névszói állítmány** fogalmát is bevezetjük, anélkül azonban, hogy a névszókra kitérnénk (azokkal részletesen a következő kötetben foglalkozunk), egyelőre csak az igei – nem igei oppozíció felől nézzük ezeket.

Az első feladat az igei és névszói állítmány hasonlóságaira hívja fel a figyelmet az azonos igei és névszói vonzatstruktúrákon keresztül.

Fejlesztendő készségek, képességek: összehasonlítás, előzetes ismeretek felelevenítése, problémamegoldás, indoklás

Munkaformák: egyéni munka (a., b.); frontális munka (c., d.)

a. Kösd össze a hasonló jelentésű mondatokat! Mi a különbség a két oszlop mondatai között?

Bodri haragszik Cirmire.

Magor szerelmes Boriba.

Magor beleszeretett Boriba.

A kutya hűséges a gazdájához.

Péter a Bolero étteremben pincérkedik.

Bodri mérges Cirmire.

A kutya ragaszkodik a gazdájához.

Péter a Bolero étteremben pincér.

b. Rajzold le az első oszlop mondatainak puzzle-szerkezetét!

c. Okoz-e problémát a második oszlop mondatainak puzzle-ként való le-
rajzolása? Indokoljátok választokat!

A második oszlop mondataiban nem igék köré szerveződnek a mondatok: az ige helyén egy másik szó áll. Ha puzzle formájában akarjuk ábrázolni ezeknek a mondatoknak a központi elemét és az ahhoz tartozó „szereplőket”, azt ugyanúgy megtehetjük, mint az igés mondatok esetében. Csak ezúttal nem egy ige lesz a központi puzzle, hanem egy olyan szó, mint a *szerelmes*, *hűséges*, *mérges*; *pincér*. Ezek **névszók**.

d. Rajzoljátok le, vagy játsszátok el az alábbi mondatok által leírt jelene-
teket! Ugyanazok lesznek-e a szereplői a mondatpárokhoz tartozó jelene-
teknek/képeknek?

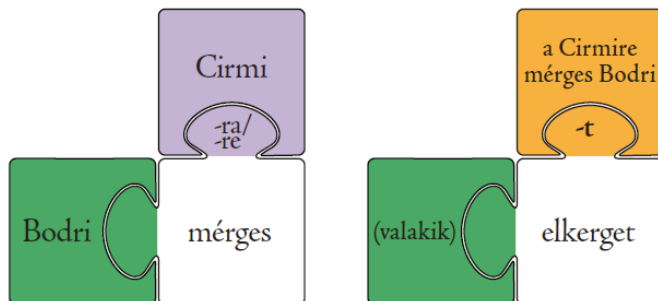
Bodri mérges Cirmire. ♦ A Cirmire mérges Bodrit elkergették.

A kutya hűséges a ♦ A gazdájához hűséges kutya
gazdájához. megszökött a tolvajoktól.

Magor szerelmes Boriba. ♦ A Boriba szerelmes Magortól kaptam a csokit.

A barátom a Bolero ♦ A Bolero étteremben pincér barátomtól
étteremben pincér. kaptam ezt az információt.

Állapítsátok meg mindegyik mondat esetében, hogy mi lenne az a köz-
ponti puzzle, ami köré szerveződik a mondatban leírt helyzet, esemény!



Az első oszlop mondataiban a *mérges*, *hűséges*, *szerelmes*, *pincér* névszók
lesznek a központi puzzle-en. Amint az ábrázoláson láthattad, ennek a fül-
leire kapcsolódik a *Bodri mérges Cirmire*. mondatban a *Bodri* alanyi sze-
repreben és a *Cirmire* határozói szerepreben.

A második oszlop mondataiban a központi puzzle-en az *elkergették*, *meg-
szökött*, *kaptam* igék alakjai szerepelnek. Az *A Cirmire mérges Bodrit el-
kergették*. mondatban az *elkerget* központi puzzle fülére tárgyi szerepreben
kapcsolódik a *Cirmire mérges Bodrit* szerkezet. Ebből a mondatból is ki-
derül, hogy Bodri mérges Cirmire, de ez itt csak mellékinformáció, a

részletezést szolgálja, a középpontban azonban most az elkergetés esemé-
nye áll.

Minden mondatban van egy központi puzzle, amit **állítmány**nak is ne-
veznek. Ha ez ige, akkor **igei állítmány**nak hívják (pl. *elkergették*). Ha
olyan szó, mint a *szerelmes, hűséges, mérges, pincér*, akkor **névszói ál-
lítmány**ról beszélünk.

34. feladat

Tanári kalauz: A névszói állítmányokat gyakorló, szókincsfejlesztő fel-
adat.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, ismer-
etek felhasználása

Munkaforma: páros munka

Megoldás:

1. Lokuci rémült. – Lokuci fél.
2. Lokuci szomorú. – Lokuci szomorkodik/kesereg.
3. Lokuci morcos. – Lokuci duzzog.
4. Lokuci mérges/dühös. – Lokuci haragszik.
5. Lokuci álmos. – Lokuci ásít.
6. Lokuci vidám/boldog. – Lokuci mosolyog/örül.

Írjatok két-két mondatot Lokuci aktuális hangulatáról! Egyik mondatban
igei állítmányotok legyen, a másikban névszói!

1.



2.



3.



4.



5.



6.



35. feladat

Tanári kalauz: A feladat megoldása során a névszói állítmány igéktől távolabb álló eseteivel találkozunk a diákok. A feladattal ellenőrizhetjük azt is, hogy képesek-e az állítmány azonosítására ige nélküli mondatokban akkor is, ha az állítmány nem predikatív (minősítő, besoroló, tulajdonságjelölő stb.) főnév vagy melléknév, hanem egy leírás. A feladat **b.** alpontjánál további kérdéseket tehetünk fel, amelyekkel rávezethetjük a tanulókat arra, hogy vannak olyan mondatok, amelyeknél nehéz egyértelműen eldönteni, hogy a mondat melyik része az állítmány, hiszen mindkét mondatrész egy leírás vagy egy tulajdonnév (vagyis egyik sem predikatív). Ezeket nevezzük **azonosító mondatoknak**. Lehetséges kérdések:

- Ha igen, lehetne-e másképpen ábrázolni?
- Ha nem, miért lehet eltérés ugyanazon mondat esetében? Mi alapján döntöttétek el, hogy a mondat melyik részét rajzoljátok az első, melyiket a második darabra?

A **c.** alpontban olyan leírások szerepelnek azonosító állítmányként, amelyek a főnévi alaptagon kívül egyebet is (itt jelzői szerepű módosító(ka)t) tartalmaznak. Az igei állítmányú mondatok esetében mindig egyetlen szót (egy igét, akár igekötős igét) lehetett központi puzzle-nek tekinteni (még az igekötőtől különböző igemódosítók is bővítményekként szerepeltek a modellben esetjelölésük alapján). A névszói állítmányok esetében azonban a jelzői módosítók annak a főnévi csoportnak a részei, amely az (azonosító) állítmányi szerepet betölti. Az ilyen „többszavas” központi puzzle-ek lehetőségét fedeztetni fel ez az alpont.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, nyelvi tudatosság, sémafelismerés, érvek megfogalmazása

Munkaformák: csoportmunka, négy-ötös heterogén csoportok (**a.**, **b.**, **c.**); frontális munka (**b.**, **c.** bemutatás, megbeszélés)

a. Karikázd be az alábbi mondatokban az állítmányokat! Írd a puzzle megfelelő darabjára a mondat részeit!



1. Jancsi türelmetlen.
2. Olga óvatos.
3. Hatalmas ez a dinnye!
4. Sok a duma.
5. A Barbie babák haja szőke.
6. Kató orvos.
7. Valér rokonom.
8. Piri néni egy pletykafészek.
9. Barátod ez a fogszabályzós kisfiú?
10. A bálna emlős.

b. Az alábbi mondatokat is rajzold be az **a.** pontnál megadott puzzle-szerkezetbe!

- | | |
|------------------------------------|----------------------------|
| 1. Budapest Magyarország fővárosa. | 5. A barátom a szomszédom. |
| 2. A Vénusz az Esthajnalcsillag. | 6. A szomszédom a barátom. |
| 3. Dóra a túlélő. | 7. Három meg három az hat. |
| 4. A győztes a VII. A osztály! | 8. Ez az enyém! |

Mutassátok be megoldásaitokat! Mindenki ugyanúgy ábrázolta a mondatokat? Vitassátok meg!

c. Dávid elutazott Amerikába cserediákként. Amikor visszatért, fényképet mutatott Hédi-nek az ottani osztályáról. A barátait néhány mondatban be is mutatta. Keresd meg a képen, hogy kikről beszélt!

1. Austin a kék hajú gyerek.
2. Elsa a szemüveges.
3. Grace a morcos.
4. Igor a csíkos pólós.



Melyik fenti mondat esetében kerülne a központi puzzle-re többszavas kifejezés? Adj nevet Dávid többi osztálytársának is! Melyik gyereket leíró mondatnak lehetne még több szóból álló névszói állítmánya?

36. feladat

Tanári kalauz: A feladatban azt tapasztaltatjuk meg, hogy a névszói állítmányoknak is lehetnek határozói bővítményeik (esetenként akár vonzataik).

Fejlesztendő készségek, képességek: ismeretek felhasználása, tudatos nyelvhasználat, reflektálás

Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

a. Karikázzátok be a névszói állítmányokat az alábbi szövegben!

- Te láttad azt a régi írást, amit az ásatáson találtak?
- Persze. A bátyám igazgató a régészeti cégnél. Ő mutatta. Neked is megmutatom, tessék. Látod? Ez egy fotó az írásról.
- Hú! És ki tudták olvasni?
- Nem. Állítólag egy levél az osztrák császárhoz. Persze látszik, hogy nincs itt az egész levél. Ez csak egy darab belőle.
- Én mást hallottam. Azt, hogy ez egy vers a hazáról. De tiltott vers volt, ezért a császár megsemmisítette.

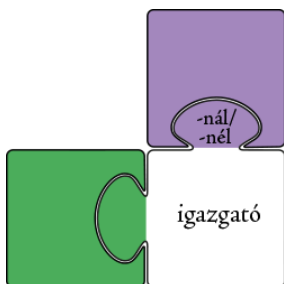
– Á, nem. Amit a császár megsemmisített, azt elégették. Ilyesmi gyakran megesett. Ez is csak egy példa az akkori kegyetlenkedésekre.

– Szóval lehet, hogy egy ilyen helyzetről van szó? Talán ez a papír pont a parancs megsemmisítésére.

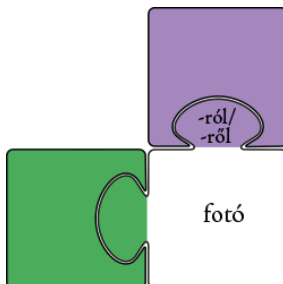
– Lehet. Mindenképp egy fontos emlék a régi időkből.

b. Írjatok példákat az alábbi puzzle-szerkezetekhez a fenti szövegből!

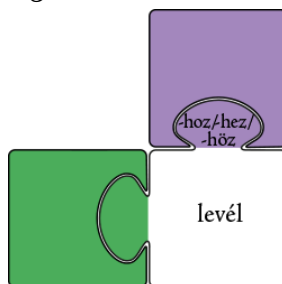
1.



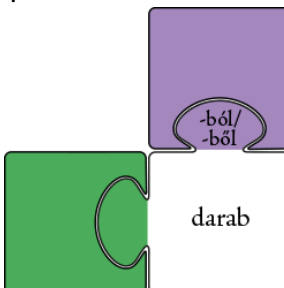
2.



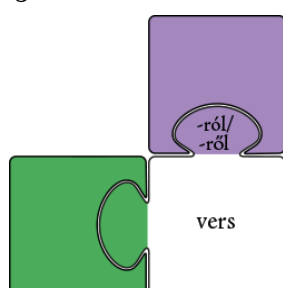
3.



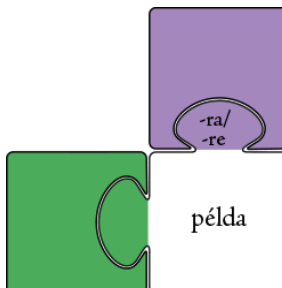
4.



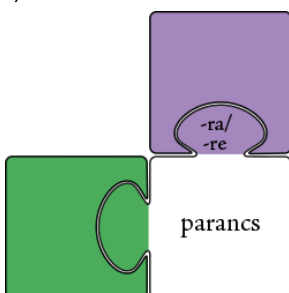
5.



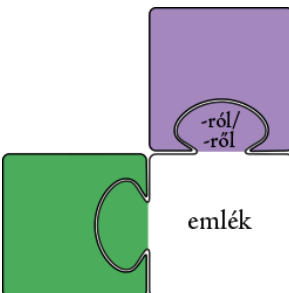
6.



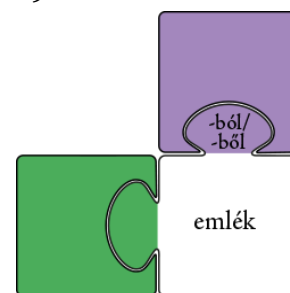
7.



8.



9.



37. feladat

Tanári kalauz: Az alábbi logikai feladatban alapfokú és fokozott melléknevek vannak (névszói) állítmányi szerepben. Ezzel a tulajdonságok mentén való hasonlítás nyelvi eszköztárába is bepillantást nyerünk (pl. *olyan, sötét mint; sötétebb, legvidámabb*), és egyben a következő feladatot is

előkészítjük, amelyben a középfokjeles melléknevek már nem csak hasonlító funkcióban jelennek meg.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, nyelvi tudatosság, összehasonlítás, logikus gondolkodás, összefüggések felismerése

Munkaforma: egyéni munka

a. Állapítsd meg, hogy a képen szereplők közül ki Fifi, Momo, Lulu, Bobó, Nana?

1. Lulu haja pont olyan sötét, mint a Bobóé.
2. Fifi haja sötétebb a Bobóénál.
3. Lulu a legvidámabb.
4. Momo haja világosabb a Fifiénél.
5. Nana a legvilágosabb hajjú.

b. Milyen nyelvi eszközöket használt a fenti mondatok beszélője arra, hogy a gyerekeket valamilyen tekintetben össze tudja hasonlítani?



38. feladat

Tanári kalauz: A feladat a fokozott melléknevek sajátos használatát mutatja, azt, amikor nem hasonlítást fejeznek ki, hanem az eufemizálás (pl. *Alfréd mozgékonyabb gyerek*) vagy a tompítás eszközei (pl. a *jobb szervezők* még fejlődhetnek, míg jó szervezők lesznek). A feladat **c.** pontjában arra fókuszálunk, hogy a fokjel hasonlító használata sem jelenti automatikusan az alapalak érvényességét a hasonlítotttra (amiért igaz, hogy Csilla sütije édesebb a Tóniénál, azért nem feltétlenül igaz, hogy a Csilla sütije édes, ellenben ha Krisztina sütije égettebb a Mesikéjénél, azt úgy értjük, hogy a Mesikéjé is égett).

Fejlesztendő készségek, képességek: jelentésárnyalatok érzékelése, korábbi ismeretek felhasználása, összehasonlítás, következtetés

Munkaformák: csoportmunka, három-öt fős heterogén csoportok; frontális munka (bemutató)

a. Figyeljétek meg az alábbi szövegben aláhúzott szavakat! Melyik fejez ki hasonlítást? Mit jelent a többi?

– Margitka, megtenné, hogy holnap helyettesítesz az iskolai sütívásáron? Elkaptam egy komolyabb betegséget.

– Persze, szívesen segítek, de nem tudom, hogyan zajlik egy ilyen vásár.

– Elmagyarázom, de a tapasztaltabb gyerekek majd segítenek. Először ki kell pakolni a süteményeket az asztalokra. Ebben is segíthetnek a jobb szervezők. Mondjuk annyi a dolog trükkje, hogy azok a sütik kerüljenek előbbre, amelyek szebbek, látványosabbak. Krisztina, Csillus vagy Rudi ügyesebbek, az ő munkáik általában kidolgozottabbak, szóval valószínűleg a süteményeik is gusztusosabbak lesznek. Fel kell árazni a sütiket. Rend szerint a nagyobb méretűek drágábbak. Ezek után pedig jön az árusítás. Ezalatt oda kell figyelni, hogy mindenki munkát kapjon. Alfréd például mozgékonyabb gyerek, fontos, hogy le legyen kötve. Az első óra általában unalmasabb, aztán beindul a bolt. A nap végén a bevételt a gyerekek maguk viszik el borítékban a gyermekotthonba. Az ajándékozás élménye ettől személyesebb.

b. Mi a különbség az alábbi három mondat jelentése között? Melyiket használja a szöveg? Mit jelent a szövegbeli változat?

1. Elkaptam egy komoly betegséget.

Elkaptam egy komolyabb betegséget.

Elkaptam egy, a múltkorinál komolyabb betegséget.

2. Alfréd mozgékony.

Alfréd mozgékonyabb.

Alfréd mozgékonyabb, mint Rudi.

3. Az első óra unalmas.

Az első óra unalmasabb.

Az első óra unalmasabb a másodiknál.

c. Írjátok a szöveg alatti mondatok után, hogy az alábbi párbeszéd alapján igaznak (I) vagy hamisnak (H) tartjátok őket! Mi segített a döntésben? Volt olyan, ahol nem tudtatok dönteni? Azt jelöljétek kérdőjellel (!)? Mi az oka annak, hogy nem sikerült döntenetek?

– Margitka néni is úgy látja, hogy az ásvok sütijeik szebbek, mint a mieink? Szerintünk szebbek.

– Nem, szerintem egyformák.

– És a mi sütijeinkből melyik sikerült a legjobban? Biztos nem a Tónikáé.

– Miért ne? Tónika, a te tortácskáid például csokisabbak, mint Csillus muffinjai.

- Csillus sütije viszont édesebb. Az enyém ízletlenebb, mint a Tivadaré.
 - Ne butáskodj, Mártika. Te miért bosszankodsz, Mesike?
 - Mert az én sütimből még csak egyet vettek. Pedig úgy igyekeztem!
 - Ne búsulj, Mesi! Krisztina sütije égettebb lett a tiednél az idén.
 - Rudi, te mit gondolsz?
 - Azt, hogy Tónika tortácskái finomabbak, mint az én teasüteményem.
1. A gyerekek szerint az ásök süteményei szépek. _____
 2. A gyerekek szerint a saját süteményeik szépek. _____
 3. Tónika tortácskái csokisak. _____
 4. Csillus muffinjai csokisak. _____
 5. Mártika szerint Tivadar piskótája ízetlen. _____
 6. Mártika szerint az ő piskótája ízetlen. _____
 7. Krisztina sütije égett. _____
 8. Mesike sütije égett. _____
 9. Rudi szerint Tónika tortácskái finomak. _____
 10. Rudi szerint az ő teasüteményei finomak. _____

d. Mi kié? Egészítsétek ki a mondatokat a megfelelő szóval a szöveg alapján! Mi lesz a mondatok állítmánya?

1. Az a tálcsányi tortácska a _____, a teasütemény pedig a _____.
2. Csillus, ez az édes muffin a _____?
3. Csak azért sírok, mert az idén a legkevesebbet vásárolt süti az _____.
4. A legszebb süteményes stand a _____, nem az ásoké.

A Tivadaré, kié, az ásoké – Ez az *-é* egy eszköz a rövidítéshez, és arra használjuk, hogy ne kelljen megismételni, hogy mije is van valakinek (pl. *ez a süti a Tivadar sütije* → *ez a süti a Tivadaré*). Ha személyes névmást használnánk Tivadar vagy az ásök helyett, azt mondanánk: *övé* vagy *övék*. Ezek (ahogy az *enyém, tied, miénk, tietek* is) **birtokos névmások**. Ezek a magyarban csak névszói állítmányként jelennek meg.

39. feladat

Tanári kalauz: A feladat a birtokos névmások saját nyelvváltozatbeli és sztenderd alakjait veszi számba, illetve a birtoklás kifejezési formáiban a személyes vagy birtokos névmás választásának magyar és idegen nyelvi példáit kontrasztálja. (A magyarban az 1. és 2., a románban az 2. és 3. példákban lesz azonos az egyes szám első személyre utalás formája, az angolban pedig három különböző alakkal tudjuk visszaadni a három mondat E/1 névmását.)

Fejlesztendő készségek, képességek: jelentésárnyalatok érzékelése, tudatos nyelvhasználat, idegen nyelvi kompetencia

Munkaformák: egyéni munka (**a.–c., e.**); frontális munka (**d., e.** megbeszélése)

a. Válaszd ki a mondatok végén szereplő birtokos névmások közül azt, amelyiket te használnád az adott mondatban!

1. A kutya az én udvaromon lakik, és én etetem, tehát az *enyém, enyim, enyimé, enyémé.*
2. A kutyák az én udvaromon laknak, és én etetem őket, tehát az *enyémek, enyéim, enyimek, az enyémék, enyéimek.*
3. A kutya a te udvarodon lakik, és te eteted, tehát a *tied, tiéd, tiedé, tiédé.*
4. A kutyák a te udvarodon laknak, és te eteted őket, tehát a *tiédek, tiedek, tieid, tieidek, tiéid, tiéidek.*

b. Figyeld meg az alábbi névmásokat, és írd olyan mondatokat, amelyekbe bekerülhetnek azok, amelyeket te is használsz! Melyik névmások jelentése azonos?

miénk, övé, övéké, mieink, tiétek, mienké, övéi, övéik, miéink, tieteké, tieitek, övéé, övék, tiéteké, miénkői, övéék, tietekői, miénké, övéjé, mienk, tietek

c. Csoportosítsd az **a.** és **b.** pontban felsorolt névmásokat az alábbi táblázat alapján!

Szerintem ez az általánosan ismert/használt alak	Ismerem és használom ezt az alakot	Ismerem, de nem használom ezt az alakot	Sosem hallottam ezt az alakot

d. Melyik alakok kerültek az első oszlopba? Minek alapján választottátok ki ezeket? Beszéljétek meg az osztályban, és döntsétek el közösen, melyik alakok helye van tényleg ebben az oszlopban!

e. Fordítsd le az alábbi mondatokat az általad ismert nyelvekre! Mit figyeltél meg?

1. Én egy kiskutya tulajdonosa leszek!
2. Ez lesz az én kiskutyám.
3. Ez a kiskutya az enyém lesz.

Mérőlap

Az alany, a tárgy, a határozó és az állítmány fejezethez

1. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt ellenőrzi, hogy a tanulók felismerik-e egy párbeszéd alapján annak szereplőit, és képesek-e azonosítani a szereplők közötti viszonyokat a tegező és magázó formájú mondatok, illetve a megszólítások alapján, majd képesek-e olyan párbeszédet írni, amelyben bizonyos megszólításoknak és tegező-magázó viszonyoknak kell megjeleníteniük.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- azonosítani a szereplőket és a köztük lévő viszonyokat a szövegben
- azonosítani a tegező és magázó formákat
- megkülönböztetni a második személyre utaló megszólítást a harmadik személyre utalás nyelvi formáitól
- párbeszédet alkotni megadott szempontok szerint

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szövegértési készség

Megoldás:

a. Szereplők: András (az orvos), Bálint Lajos bácsi, a kislány, dr. Erneyi József

András tegezi Lajost, és úgy szólítja, hogy *Lajos bácsi*.

András tegezi Józsefet, és úgy szólítja, hogy *kolléga*.

Lajos tegezi Andrást, és úgy szólítja, hogy *doktor úr*.

Lajos tegezi a kislányt, és úgy szólítja, hogy *kislányom*, illetve *kedvesem*.

Lajos magázza Józsefet, és úgy szólítja, hogy *kedves barátom*.

József tegezi Andrást, és úgy szólítja, hogy *András*.

József magázza Lajost, és úgy szólítja, hogy *Bálint úr*.

A kislány magázza Lajost, és úgy szólítja, hogy *bácsi*.

b. Az aláhúzott kifejezések sorra a Lajos bácsi feleségére, Aranka nénire, Lajosra, Józsefre és a kislányra utalnak. Egyik sem megszólítás, mert nem a beszédpartnerre utal.

c. Párbeszéd írása, pl.:

- Hová tetszik utazni, Lajos bácsi?
- Jó messzire, remélem, nem késik a vonat. És maga, kedvesem?
- Én nem utazom, várok valakit. De Lajos bácsinak jó nagy csomagja van.
- Igen, nem is biztos, hogy fel tudom tenni a vonatra egyedül.
- Pillanat, tessék várni egy kicsit! Doktor úr, segítene a felpakolásnál?

– Örömmel, kisasszony. Csak nem neked van szükséged segítségre, Lajos?

– De, sajnos elég nehéz a csomagom. De köszönöm, ha segítesz, kedves barátom.

Pontozás: 23 pont

a. Minden szereplő megnevezése 1-1 pontot ér.

Szereplők tegező-magázó viszonyának és megszólításának azonosítása viszonyonként 1-1 pontot ér.

b. A kérdés megválaszolása 2 pontot ér.

c. Párbeszéd írása:

– a párbeszéd sajátosságainak figyelembevétele: 2 pont

– megfelelő kontextus teremtése: 1 pont

– minden megszólítás megjelenése: megszólításonként 0,5 pont, összesen 2 pont

– a tegező és magázó viszonyok megfelelő megjelenítése: viszonyonként 0,5 pont, összesen 2 pont

– gördülékenység: 2 pont

a. Hány szereplő jelenik meg az alábbi párbeszédben? Ki kivel beszél a szöveg során? Ki tegezi, ki magázza a beszédpartnerét? Hogyan szólítják egymást?

– Szervusz, Lajos bácsi! Hová igyekszel ilyen korán?

– Éppen reggeli sétán vagyok, ha nem vennéd észre. Ha az emlékezetem nem csal, ezt pont te javasoltad, doktor úr! A feleségem pedig azóta sem hagy nyugton.

– Nagyon helyes! Mint mondtam, jót fog tenni a szívednek. És puszilom

Aranka nénit.

– Elnézést, bácsi...

– Mondd csak, kislányom.

– Ez véletlenül nem a bácsié? Azt hiszem, el tetszett ejteni a sarkon.

– No nézd csak, a lakáskulcsom. Még jó, hogy megtaláltad, kedvesem, különben kereshetném!

– Nahát, András! Te is a kórház felé tartasz?

– Igen. És te? Hogyhogy nem vagy autóval, kolléga?

– Próbálok többet gyalogolni. A Bükkös utcától megvan a reggeli séta.

– Bemutatom egy kedves betegemet, Bálint Lajost. Ő is reggeli sétát tesz. Ez itt pedig a belgyógyász kollégám, Dr. Erneyi József.

– Örvendek, hogy megismertem, Bálint úr.

– Én is örvendek. De annak most még jobban, hogy ez a szemfüles leányka visszahozta a kulcsomat.

– Hát ez valóban nagy szerencse. Nagy bosszúságot tud okozni egy elvesztett kulcs.

– Az biztos. És mondja, kedves barátom, hazafelé is gyalogolni szeretne? Délutánra esőt mondanak.

b. Kire utalnak az aláhúzott kifejezések? Megszólítások-e ezek?

c. Tegezi vagy magázza a beszélő a szövegben azt, akit így szólít: *Lajos bácsi, doktor úr, kedvesem, kedves barátom*? Írj egy párbeszédet, amelyben ugyanezek a megszólítások fordulnak elő, de másmilyen viszonyt jelölnek! (Ha a megadott szövegben tegező igealak követte, akkor itt legyen magázó, és fordítva!)

2. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt méri, hogy a tanulók képesek-e azonosítani a történet elbeszélőjét a névmásokba és igealakokba kódolt nézőpont alapján, illetve hogy ők maguk képesek-e egy történet több nézőpontból való elbeszélésére.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az egyes mondatokban az igék alanyát
- azonosítani a beszélő személyét
- önálló szövegprodukcióna megadott téma és nézőpont alapján

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság

Megoldás:

a. Az 1. részlet elbeszélője a csajok egyike, a 2. részleté Pisti, a 3. részleté pedig Bence.

b. Történet elbeszélése. Pl. Vicces volt ma az étteremben. A szomszéd asztalnál gyerekek ültek, két lány és két fiú. Kicsit hangosak voltak, de nem figyeltem rájuk egészen addig, amíg meg nem hallottam a csörömpölést és a kitörő nevetést. Az egyik fiú épp kiütötte a pincér kezéből a tálcat, és magára borította a tálcán lévő szószot. A másik fiú kinevette, majd a lányok is, miután visszatértek a mosdóból.

c. A történet elbeszélése három különböző nézőpontból. Pl.

• Olga: Tegnap este nálam aludt a barátnóm, Lilla. Egy darabig filmet néztünk, aztán beszélgetni kezdtünk. Mondtam neki valami vicceset, mire röhögve lehülyézett, és hozzám vágta a párnáját. Visszadobtam, de képen találtam vele. Mérgében elkezdett csapkodni vele. Én is visszaadtam a saját párnámmal, és visítva, röhögve csépeltek egymást egészen addig, amíg Helga, a húgom meg nem érkezett morcos arccal, hogy hagyjuk már aludni.

• Lilla: Olga meghívott, hogy aludjak nála. Egy darabig filmet néztünk, aztán beszélgetni kezdtünk. Mondott valami vicceset, mire én röhögve lehülyéztem, és hozzávágtam a párnámat. Visszadobta, de képen talált vele. Ettől felmérgeződtem, és elkezdtem csapkodni vele. Ő is visszaadta a saját párnájával, és visítva, röhögve csépegtük egymást egészen addig, amíg Helga, Olga húga meg nem érkezett morcos arccal, hogy hagyjuk már aludni.

• Helga: A nővéremnél itt aludt egy barátnője. Tudtam, hogy semmi jóra nem számíthatok, mert ezek ketten folyton csak visítanak meg vihorásznak. Szerencsére úgy döntöttek, hogy filmet néznek, így el tudtam aludni tőlük. Az éjszaka közepén viszont olyan ricsajra ébredtem, hogy majd leestem az ágyból. Eleinte azt hittem, valami vadállatot hallok, beletelt egy kis időbe, míg azonosítottam Olga hangját. Kikászálódtem az ágyból, és benyitottam a szobájába. Mit láttam odabent? Ezek ketten párnacsatáztak! Mint az óvodások, komolyan. De csak annyit mondtam, hogy hagyjanak aludni.

Pontozás: 15 pont

a. Minden jól azonosított szereplő 1-1 pontot ér.

b. Megfelelő nézőpontú, azonos témájú szöveg írása 3 pontot ér.

c. Mindhárom képhez kapcsolódó, megfelelő nézőpontú szöveg 3-3 pontot ér.

a. A következő beszámolók ugyanazt az eseményt mesélik el. Állapítsd meg, melyik részletet ki meséli!

1. Elmentünk a mosdóba. Mire visszaértünk, Peti sírt már a röhögéstől, Bence meg egy szalvétával törölte a szószot a fejről.
2. Amikor a csajok elmentek, Bence elkezdett hadonászni, örömeiben vagy bánatában, nem tudom. A pincérnő pont arra járt a tálcáján a szósszal, Bence kiütötte a kezéből, s az egész a fejére zuhant. Amikor visszaértek a lányok, én sírtam a röhögéstől. Bence egy szalvétával törölte a szószot a fejről.
3. Amikor a csajok elmentek, kiütöttem a szószot a pincérnő kezéből, az egész a fejemen landolt. Amikor visszaértek a lányok, Peti sírt a röhögéstől, én egy szalvétával töröltem a fejemről a szószot.

b. Tegyük fel, hogy a szomszéd asztalnál ültél. Meséld el a történetet!

c. Találj ki egy történetet az alábbi képhez, majd írd meg mindhárom szereplő elbeszélését hozzá!



3. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt ellenőrzi, hogy a tanulók felismerik-e a különböző képzős igealakok jelentését, illetve az ágensi és páciensi alany, valamint a műveltetés helyzetének megidézése alapján azt, hogy melyik igealak illik a mondatba. Azt is vizsgálja, hogy az alakjuk szerint hasonló igék esetében meg tudják-e különböztetni a visszaható és a kölcsönös igealakokat.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az igealak és az ágensi/páciensi alany összefüggését
- felismerni a cselekvő és a műveltető igealakok különbségét
- megállapítani, hogy visszaható vagy kölcsönös igealakot talál a szövegben
- alakítani a visszaható/kölcsönös igealakot visszaható/kölcsönös névmást tartalmazó szerkezetté

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, a szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság

Megoldás:

a. Igék, igealakok cseréje:

kezdődjem – kezdjem, megváltoztattam – megváltoztam, megváltozott volna – megváltoztatott volna, kipakoltak – kipakoltattak, tanítottak – tanítottatnak – tanítanak, képzelődj – képzelj, készül – készít, készít – készül, fejeződtem be – fejeztem be, befejezett – befejeződött, fejlődni – fejleszteni, fejleszt – fejlődik, takarítják – takarítottatják, takarítottam – takarítottam, lekapcsolják – lekapcsoltatják, kapcsolódjunk le – kapcsoljuk le, lekapcsoltat – lekapcsol(ódik)

b. Visszaható igék: *óvakodj, őrizkedj, mutatkozhatnak, borotválkozhatnak, szépítkeznek, vakarózik, kitárulkozom*

Kölcsönös igék: *veszekedhetünk, barátkozhat, találkozunk, magázódunk, megismerkedtünk*

Lehetséges párok: pl. *óvakodj – óvd magad, mutatkozhat – mutathatja magát, borotválkozhat – borotválhatja magát, szépítkeznek – szépíti*

magát, magázódunk – magázzuk egymást, megismerkedünk – megismerjük egymást

Pontozás: 17 pont

a. Minden helyes igealak 0,5-0,5 pontot ér.

b. Minden helyes igealak és névmást tartalmazó szerkezet 1-1 pontot ér.

a. Vera egy szigorú lányiskolába jár, ahonnan tilos üzenetet küldenie. Egy alkalommal viszont megkaparintja a telefonját, és beszámolót ír barátnőjének, de átnézni már nincs ideje, így nem veszi észre, hogy a telefon automatikus javítás funkciója bekapcsolva maradt, ezért nem megfelelő alakban vannak az igék a szövegben. Segíts Verának, hogy minden szó a helyére kerüljön!

Szia. Hol is kezdődjem? Ha most látnál, azt mondanád, megváltoztattam. De egy ilyen hely téged is megváltozott volna. Már az elején kipakoltak velünk mindent a táskánkból. De ez még semmi. Engem a szüleim éveken át a legjobb iskolákban tanítottak, de így is alig tudom megtanulni, amiket itt taníttatnak. Képzeld el egy olyan osztályt, ahol minden csoport minden héten készül egy közös kézimunkát. Ha a kézimunka nem készült el vasárnapig, akkor kevesebbet sétálhatunk. Ezen a héten sem fejeztem be a rám bízott részt a hímzésben, ezért nekünk a séta egy órával hamarabb befejezett. Én próbálom fejlődni magam, de úgy érzem, egyáltalán nem fejleszt a kézügyességem. Az egész épületet velünk takarítják ki heti kétszer, és megcsinálom, de otthon fele ennyit sem takarítottam soha. Estéknél olvasnék, de fél tízkor lekapcsolják velünk a villanyt. És ha nem kapcsolódjuk le, akkor magától lekapcsoltat.

b. Vera további panaszából gyűjts három visszaható és három kölcsönös igealakot, és ezek közül egyet-egyet alakíts át visszaható/kölcsönös névmást tartalmazó szerkezetté! (Pl. védekezik – védi magát, ölelkeznek – ölelik egymást)

Rengeteg a szabály. „Óvakodj az idegenektől, a sötét és piszkos helyektől, illetve a zsíros ételektől! Órizkedj a harsányságtól, a tiszteletlen megnyilvánulásoktól és a nyomdafestéket nem tűrő szavaktól!” Nem veszekedhetünk, nem feleselhetünk. Minden hétfő reggel megmértezünk. Aki hízott, az nem kaphat desszertet. Egy elsőéves és egy harmadéves nem barátkozhat. De mi meg a nagyobb évesek jóformán nem is találkozunk, hiszen ők egy másik szárnyban laknak. A nagyobb éveseket magázzuk, de nem úgy, hogy magázódunk, mert ők közben tegeznek minket. De a tanároknak sem könnyebb. A tanárnők nem mutatkozhatnak kivágott, rövid ujjú vagy bokán felül érő ruhában. A férfi tanárok csak a vakációban borotválkozhatnak. Aki nyilvánosan szépitkezik, ugyanakkora

illetlenséget követ el, mint aki nyilvánosan vakarózik. Egy barátom van, Magdolna. Az ő közelében fordul csak elő, hogy kitárulkozom.

4. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt ellenőrzi, hogy a tanulók felismerik-e azokat a helyzeteket, amelyben a névmással kifejezett vonzat elhagyható, illetve azokat, ahol szükséges explicit módon megjelennie.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- azonosítani az alanyi vonzatokat a szövegben
- megállapítani, hogy indokolt-e a névmások explicit megjelenése
- felismerni az expliciten megjelenő és az elhagyott alanyi vonzatú mondatok közötti jelentésbeli különbséget

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, a szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, szórendekre és lehetséges hangsúlymintákra való fogékonyság

Megoldás:

a. Az alanyi névmásokat ki kell húzni minden olyan mondatból, ahol nem az alanyváltást jelölik, illetve nem fókuszként vagy kontrasztív topikként szerepelnek.

b.

1. – Szerintem hagyjuk. Ez így túl bonyolult. Zongoraóráim is lesz, tanulnivalóm is sok van, a bátyámat sem szeretném felbosszantani. És utálok a pisztáciát.

– Nyugi. Az egész nem tart tovább fél óránál. Majd vaníliás fagyit eszel vagy dinnyését, lesz időd tanulni, a bátyáddal majd beszélek, ha kell. Rendben?

2. – Nem ígérek semmit. Meglátom, hogy haladok a tanulnivalómmal. És persze a bátyámnak is el kell mondanom, hogy miért ne jöjjön értem a zongoratanárnőhöz.

– Így nem lesz jó. Te csak tanulj, a bátyáddal majd én beszélek!

Pontozás: 14 pont

a. Minden hibás kihúzás vagy indokolatlanul a szövegben maradt névmás 1-1 mínusz pontot ér a 6-ból.

b. Mindkét párbeszéd 4-4 pontot ér.

a. Húzd át az alábbi párbeszédben a fölösleges alanyi névmásokat!

- Na végre! Te hol voltál? Én már egy órája várok rád!
- Te ne haragudj! Mi megbeszéltünk valamit?
- Nem, mi nem beszéltünk meg semmit, hanem te beszélted meg a bá-

tyámmal, hogy ő ötkor átküldi hozzád a füzetét.

– Szerintem mi nem beszéltünk ilyesmit. Én sajnálom, hogy te vártál rám. Te felhívhattál volna. Vagy nincs meg a számom? Én megadjam?

– Nem, te ne add meg, én köszönöm. Én nem hiszem, hogy szükségem lesz rá. Te vedd el a füzetedet, és én megyek, mert különben én nem készülök el a dolgozatommal.

– Nahát! Ezért én vagyok a hibás! Te bocsáss meg! Tudod te mit? Én kárpótlásul meghívlak valahová. Mondjuk mi együnk egy fagyit a parkban! Holnap ötkor. Én karamellfagyit kérek, te pedig majd, mondjuk, valami pisztáciát fogsz enni. Te hánykor végzel? Most majd én várok rád.

b. Figyeld meg, mi a különbség az alábbi két mondat között, majd írd egy-egy rövid párbeszédet az előző szöveg folytatásaként, amellyel szemlélteted, hogy milyen helyzetben melyik változatot használhatjuk!

A bátyáddal majd beszéllek.

A bátyáddal majd én beszéllek.

5. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt méri, hogy a tanulók képesek-e releváns, a kontextusnak megfelelő szabad határozót illeszteni a megadott minimális mondatokba.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- értelmezni kommunikációs helyzeteket és mondatokat
- azonosítani a képek részleteit
- felismerni a leírt helyzet egyéb körülményeit, és beilleszteni ezeket a mondatba

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, a képer-telmezés képessége, szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság

Lehetséges megoldás:

Anna Andrással népviseletben szépen táncolt a parkban más párokkal együtt.

Krisztinka Gyurival szőlőt szed a lugasban.

A vőlegény meglepi a menyasszonyt egy csokor rózsával az erdőben.

Laura a tengerparton rövidnadrágban biciklizik.

A lány nagy csomaggal egyedül száll le a vonatról.

Brúnó 700-as rajtszámmal vetélytársai előtt győztesként beér célba.

Pontozás: 12 pont

Minden megfelelő bővítmény beillesztése 1-1 pontot ér.

Egészítsd ki a kötelező puzzle-darabokat tartalmazó mondatokat két-két kiegészítő információval („díszlettel”, „kelléssel”, „jelmezzel”, „hangulattal” stb.) a képek alapján!

1. Anna Andrással táncolt. 2. Laura biciklizik. 3. Kinga beér a célba.



4. Krisztinka szőlőt szed. 5. A vőlegény meglepi a menyasszonyt. 6. A lány leszáll a vonatról.



6. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt méri, hogy a tanulók felismerik-e a névszói állítmányú mondatok sajátosságait, képesek-e megtalálni a mondatához illő vagy az igei állítmányhoz hasonló jelentésű névszói állítmányt, illetve hogy felismerik-e a névszói állítmányú mondat vonzatstruktúráját.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- értelmezni kommunikációs helyzeteket és mondatokat
- felismerni és ábrázolni a névszói állítmányú mondat vonzatszerkezetét

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, átalakítás

Lehetséges megoldás:

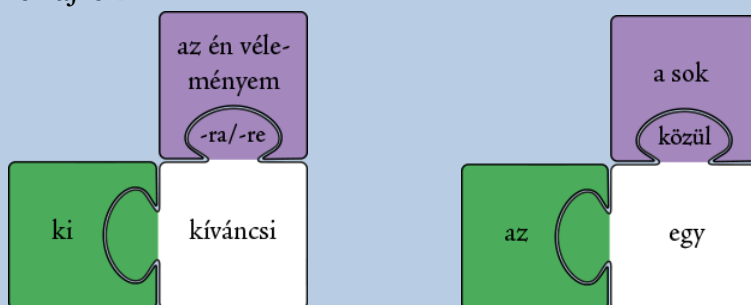
a. Kiegészítés: pl.

Szerintem nagyon rossz ötlet. Az a ház egy romhalmaz. És különben sem egyezem bele, hogy az iskola mellé költözzünk. Egy ismerősöm próbálta, és azt mondja, az ellenségeinek sem kívánja. Az iskola szomszédságában szörnyű az élet. Ez az iskola meg egyébként is eléggé csúnya. Az épület régi, az udvar meg elhanyagolt. A gyerekek zajonganak, a tanárok nem törődnek velük, ezért a játékaik néha nagyon is elfajulnak. Az sem kellemes, hogy óránként átrepül egy labda, a gyerekek meg nem is szólnak, csak átmásznak a kerítésen. Ez nem szép tőlük. De az én véleményemre ki kíváncsi? Az csak egy a sok közül.

b. Átalakítás: pl.

A gyerekek hangosak, a tanárok közömbösek, ezért a játékaik néha nagyon is durvák.

c. Puzzle-rajzok



Pontozás: 13 pont

a. Minden megfelelő szó beillesztése 1-1 pontot ér.

b. Minden kicserélt állítmány 1-1 pontot ér.

c. A puzzle-szerkezetek 2-2 pontot érnek.

a. Egészítsd ki a szöveget a témához illő névszói állítmányokkal!

Szerintem nagyon rossz ötlet. Az a ház egy _____. És különben sem egyezem bele, hogy az iskola mellé költözzünk. Egy ismerősöm próbálta, és azt mondja, az ellenségeinek sem kívánja. Az iskola szomszédságában _____ az élet. Ez az iskola meg egyébként is eléggé _____. Az épület _____, az udvar meg _____. A gyerekek zajonganak, a tanárok nem törődnek velük, ezért a játékaik néha nagyon is elfajulnak. Az sem _____, hogy óránként átrepül egy labda, a gyerekek meg nem is szólnak, csak átmásznak a kerítésen. Ez nem szép tőlük. De az én véleményemre senki nem kíváncsi. Az csak egy a sok közül.

b. Cseréld ki a mondatban lévő igéket névszói állítmányokra úgy, hogy a mondatok jelentése hasonló maradjon!

A gyerekek zajonganak, a tanárok nem törődnek velük, ezért a játékaik néha nagyon is elfajulnak.

c. Készítsd el a szöveg utolsó két mondatának puzzle-szerkezetét!

Elérhető maximális pontszám: 94 pont

Pontozás:

0 – 32 pont: 4	64 – 73 pont: 8
33 – 43 pont: 5	74 – 83 pont: 9
44 – 53 pont: 6	84 – 94 pont: 10
54 – 63 pont: 7	

III. Időbeliség

Követelmények:

A fejezet végére a tanuló ismerje:

- az eseményszerűségek időben való elhelyezésének nyelvi lehetőségeit (időhatározókkal, időjelekkel, szerkesztett igealakokkal)

A fejezet végére a tanuló legyen képes:

- érzékelni az eseményszerűségek időben való lehorgonyozottságát vagy ennek hiányát
- felismerni az időben való lehorgonyzás nyelvi eszközeit
- elhelyezni az eseményszerűségeket az időtengelyen egymáshoz és/vagy a beszéd idejéhez képest
- megérteni az időbeli utalásokat
- felismerni az egymásra következés/kronológia és az ok-okozatiság különbségét
- összevetni anyanyelvüket egy ismert idegen nyelvvel megadott szempontok mentén

1. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a bevezető feladattal indítjuk útjára az időről való közös gondolkodást **az idő tapasztalata, az időről való beszéd** témájában. A feladat megoldását kezdjük négy-hatfős csoportokban. Minden tag olvasson el egy-egy tanácsot, majd kiscsoportonként beszéljék meg, hogy milyennek képzelik el az osztály időkapszuláját, mit tennének bele, hol őriznék felbontásig. Két kiscsoport üljön össze a következő körben, osszák meg gondolataikat, keressenek közös nevezőt. Az így alakult csoportoktól kérjünk beszámolót, végül közösen döntsék el a gyerekek, hogy hogyan valósítanak meg az időkapszulát. Készítsék el!

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, szelektálás, alkalmazás, érvek megfogalmazása

Munkaformák: csoportmunka, négy-hatfős heterogén csoportok; frontális munka

a. Olvassátok el a Nemzetközi Időkapszula Egyesület tanácsait, amelyet azok számára írtak, akik időkapszulát szeretnének elhelyezni valahol! A tanácsokat szem előtt tartva készítsétek el osztályotok időkapszuláját, amelyet majd egy osztálytalálkozókör fogtok felbontani!

1. *Válaszd ki, hogy milyen időtartamra szeretnéd lezárni az időkapszulát!* Minél hosszabb az időtartam, annál nehezebb lesz a feladatot véghezvinni.
2. *Jelölj ki egy vezetőt, aki a projektet irányítja!* Jó dolog a csapatmunka, de kell valaki, aki irányítja és összefogja a kezdeményezést.
3. *Keress egy megfelelő tárolót!* Minél stabilabb, annál jobb. A tároló legyen száraz, légmentesen zárható, és sötét.
4. *Keress egy biztonságos beltéri helyet!* Nem ajánlott elásni az időkapszulákat, több ezer elveszett már így. Fontos, hogy az időkapszula pontos helyét jelölje egy tábla, ami tartalmazza a kapszula küldetését.
5. *Biztosítsd a kiválasztott tárgyak túlélését!* A legtöbb kiválasztott tárgy jelentőséggel bírhat a jövőben. Fontos, hogy az időkapszula elhelyezője írjon egy listát az időkapszulába helyezett tárgyairól.
6. *Ünnepélyesen zárd le az időkapszulát!* Adj nevet az időkapszulának, és értesítsd az elhelyezéséről a médiát! Készíts fényképeket az időkapszula tartalmáról és a helyszínről is!
7. *Ne felejtsd el az időkapszulát!* Bár ez furcsának tűnik, a legtöbb időkapszulát egyszerűen elfelejtik az emberek. Minél kevesebben tudnak róla, annál kisebb az esélye, hogy előkerüljön. Próbáld életben tartani az emléket évenkénti megemlékezésekkel, összejövetelekkel! Küldj ki meghívókat a tervezett kinyitásról! Légy kreatív!

(wikipedia.org nyomán)

2. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy a gyerekek felidézzék az idővel kapcsolatos tapasztalataikat, és rendszerezzék az ehhez kötődő implicit tudásukat. A rendszerezés mozaik módszerrel történik.

a. A szakértői csoportok (A., B., C., D., E.) létrehozásánál legyünk tekintettel a gyermekek irodalmi szövegekben, képzőművészetben, filmekben és közmondásokban való jártasságára, nyelvérzéke fejlettségére, illetve rajztehetségére. A szakértői csoportok feladata, hogy következtetéseket vonjanak le az időhöz való viszonyunk természetéről a csoportban szerzett tapasztalatok alapján.

Megjegyzések: **A.** Más irodalmi szöveggel is lehet dolgozni, pl. Petri György: *Pillanat*, Németh Bálint: *Pillanatszorító*¹⁹ stb.; **B.** Bármilyen más, hasonló témájú film feldolgozható, pl. Jimmy Hayward: *Pulykaland (Free Birds)*; **C.** Az idő téri reprezentációja nemcsak a nyelvben érhető

¹⁹ http://epa.oszk.hu/03000/03014/00004/pdf/EPA03014_szitakoto_2016_35.pdf

tetten, hanem megfigyelhető olyan tárgyokban is, mint az órák, vagy olyasmikben, mint a családfák, időegyenese, kották stb., ugyanis ezekben a tárgyokban az időben való haladás a térben történő haladásként reprezentálódik.

b. A kooperatív csoportban a *Tollak középén* módszer segítségével a szakértői csoport mindegyik tagja elmondja a következtetést, amire az előző feladat során jutottak. A csoport tagjai megvitatják ezeket, és közösen fogalmaznak meg az időhöz kapcsolódó észrevételeket.

c. A csoportok plakátot készítenek az idővel kapcsolatos következtetéseikről.

Fejlesztendő készségek, képességek: reflexió, metakogníció, szóbeli kommunikáció

Differenciálási lehetőségek: A csoportokat a gyerekek érdeklődésének megfelelően alakítsuk ki! Az irodalommal foglalkozó szakértői csoport (**A.**) tagjai olyan szöveg(részletek)et kapnak, amelyekben az idő múlása vagy az időben való mozgás tematizálódik. A filmes csoport tagjai (**B.**) filmrészlete(ke)t néznek meg a témában. Az egyéb vizuális reprezentációkat vizsgáló csoport (**C.**) tagjai képeket néznek és értelmeznek. A közmondásokkal két csoport foglalkozik: egyik (**D.**) a megadott közmondásokat „ábrázolja”, és idővel kapcsolatos közmondásokat gyűjt, a másik (**E.**) pedig az idő természetével kapcsolatos közmondásokat értelmez, és kontextust ír hozzájuk.

Munkaforma: csoportmunka, **a.** 5 szakértői csoport, **b.**, **c.** kooperatív csoportok (attól függően, hogy hány tagú szakértői csoportjaink voltak)

Módszerek, eljárások: pókhálóábra, mozaik, tollak középén

Eszközök: feladatsorok, a **B.** csoport számára filmlejátszó és részlet a Robert Zemeckis *Vissza a jövőbe* című 1985-ben készült filmjéből²⁰ (20:00 – 24:30)

Kiegészítő feladat: Ha valamelyik csoport hamarabb végez a feladatsor megoldásával, a következő gyakorlat három változata közül választhatunk:

1. változat: Gyűjtsetek még szólásokat, közmondásokat, szófordulatokat, kifejezéseket, amelyek az időhöz kapcsolódnak!

2. változat: Egészítsétek ki az alábbi szólásokat, közmondásokat, kifejezéseket, szófordulatokat!

Az idő jár, _____ se vár.; Az idő nekünk _____.; Az idő _____ a könnyeket.; az idők _____ óta; Az idők homályába

²⁰ <https://videa.hu/video/film-animacio/vissza-a-jovobe-1-teljes-hBE42lqp6E2fkwoP>

_____.; az _____ szava; az idők _____; az időre _____
valamit; az _____ szele; kiállja az idő _____; mintha _____
volna az idő.

3. változat (a példaanyag ugyanaz, mint a 2. változatban): Egészítsétek ki az alábbi szólásokat, közmondásokat, kifejezéseket, szófordulatokat a megadott szavakkal!

felszárítja, dolgozik, új idők, kezdete, megállt volna, senkire, idők, próbáját, vész, bíz, végezetéig

Megoldás:

Az idő jár, *senkire* se vár.; Az idő nekünk *dolgozik*.; Az idő *felszárítja* a könnyeket.; az idők *kezdete* óta; az idők homályába *vész*; az *idők* szava; az idők *végezetéig*; az időre *bíz* valamit; az *új idők* szele; kiállja az idő *próbáját*; mintha *megállt volna* az idő.

a. Oldjátok meg a kapott feladatsort a csoportban!

A. csoport

- 1) Készítsetek pókhálóábrát arról, ami eszetekbe jut a *part* szóról!
- 2) Weöres Sándor egyik versének a címe *A jelen partjai*. Mit gondoltok, mire utalhat ez a cím?

Weöres Sándor: *A jelen partjai*

Megkövült világ a múlt,
cseppkő-barlang.

S a jövő:
csupa áradó
imbolygó
állhatatlan
levegő.

- 3) Az első szakasz a jelen egyik partját ragadja meg, a múltat. Gyűjtsetek szavakat, kifejezéseket, amelyek egy megkövült világra jellemzőek!
- 4) Nézzetek utána, hogy „a megkövült világok” közül a cseppkőbarlangok miért érdekesek? Hogyan értelmezték a versben ezt a metaforát?
- 5) A második szakasszal áttérünk a jelen másik partjára, a jövőre. Mit gondoltok, miért éppen levegőként jelenik meg a jövő a szövegben? Miért olyan találó *áradó, imbolygó, állhatatlan levegő*nek nevezni a jövőt?

6) Figyeljétek meg a vers szakaszainak hosszúságát, tördelését, a sorok hosszúságát, a vers ritmusát, a szavak, hangok hangulatát! Hogyan függenek ezek össze a megjelenített idővel?

7) A vers egészének ismeretében, mit sugallhat az, hogy a jelen mindössze a címbe jelenik meg?

B. csoport

1) A részlet alapján foglaljátok össze hogyan történik az időutazás ebben a filmben!

2) Hová utazott a főszereplő? Miért?

3) Ti visszautaznátok-e az időben? Ha igen, hová és miért? Ha nem, miért nem?

4) Írjátok össze a jövőbeli időutazók számára, hogy mire figyeljenek utazásukkor!

5) Ismertek-e még olyan történeteket, amelyekben időutazás van? Szerintetek miért foglalkoztatja az embereket ez a téma?

6) Gyűjtsetek olyan szólásokat, közmondásokat, amelyek az idő teléséhez-múlásához kapcsolódnak!

C. csoport

1) Felismerhető számodra az alábbi képeken az idő múlásának iránya? Hogyan ábrázolják az egyes képek az idő múlását?



12 Ciklikus idő



Időtengely



Családfa

Idővonal

Erdő, erdő, erdő, maroszéki kerek erdő

Magyar népdal

$\text{♩} = 102$

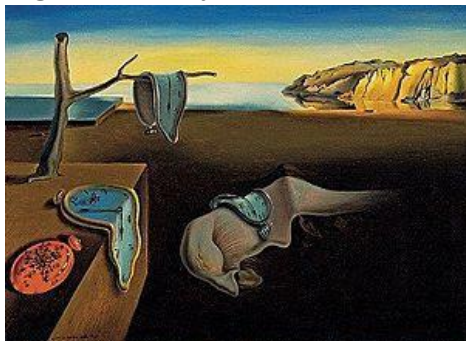


Er-dő, er-dő, er - dő, maroszéki kerek er - dő, madár lakik ab - ban,
7
madár lakik tizen - ket - tő. Cuk-rot ad-nék an-nak a ma-dár-nak, da-lol - ja ki
12
ne-vét a ba-bám-nak, csár-dás kis-an - gya - lom, ér-ted fáj a szí-ve-m na - gyon.

<http://dalok.theisz.hu/?page=song&id=ErdoErdoErdoMaroszekiKerekErdo>

Kotta

2) Az alábbi képeken közös motívum az idő mérésének eszköze: az óra. Ennek ellenére a festmény és a grafika az időélményt eltérően érzékelteti. Időzz el a címeknél! Nézd meg újra a festményt és a grafikát a címek tükrében! Beszéljétek meg párban, hogy milyen szerepe lehet a címeknek! Ugyancsak párban válasszátok ki az alkotások egyikét, és az eredeti cím megtartásával írjatok ötsorost hozzá!



Salvador Dalí: *La persistència de la memòria* (Az emlékezet állandósága), 1931



Könczey Elemér: *Deadline*, 2015

Mi? (1 szó)

Milyen? (2 szó)

Mit csinál? (3 szó)


Mit gondolsz róla? (4 szó)/Miről szólt? (1 mondat)

Más szóval! (1 szó)

D. csoport

1) Az időről való beszéd néha nagyon képszerű. Füzetedben folytatd a megkezdett táblázatot! Válassz egy-két szólást, szófordulatot, és írd be az első oszlopba! A második oszlopban jelenítsd meg rajzban, vagy írd körül, hogyan rajzolnád le! A harmadik oszlopban értelmezd!

rabolja az időmet, húzom az időt, versenyt futunk az idővel, szorít az idő, kifut az időből, kikezdte az idő vasfoga, agyonüti az időt (valamivel)

Szólások, szófordulatok	Rajz	Jelentése
<i>elrepült felette az idő</i>		megöregedett

2) Könnyű vagy nehéz feladat volt megjeleníteni a szólásokat, szófordulatokat? Miért? Tapasztalataitokat osszátok meg a csoportban!

3) Az „*elrepült felette az idő*” kifejezésben az idő múlását a madár repüléséhez társítjuk. Mindannyian tudjuk, hogy az idő nem madár, szárnya sincs, de az idő múlásának élményét képszerűen tudjuk leginkább érzékelteni. Nézzétek meg a csoportban készült rajzokat! Hogyan jelenítettétek meg az időt a szólások, szófordulatok alapján? Van-e olyan ábrázolás, amelyet a csoportból valaki másképp képzelt el? Hogyan?

E. csoport

1) Mit jelentenek az alábbi szólások, közmondások? Segítségükre lehet O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című gyűjteménye vagy Bárdosi Vilmos: *Magyar szólások, közmondások adatbázisa*.²¹ Mire intenek ezek a közmondások az idővel kapcsolatban?

1. Körmére ég a munka. / Körmére ég a gyertya.
2. Eső után köpönyeg.
3. Addig üsd a vasat, amíg meleg!
4. Ki korán kel, aranyat lel.
5. Aki siet, elkésik.
6. Ami késik, nem múlik.
7. Sok víz lefolyik (még) addig a Dunán.
8. Nem egy nap épült Buda vára.
9. Végre egy kis lélegzethez jut.

²¹ https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/8894/Magyar_szolások_kozmondások_adatbazisa.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2) A csoport minden tagja válasszon egyet a szólások, közmondások közül, és írjon egy olyan történetet, amelynek az a címe lehetne!

b. Mutassátok be az idővel kapcsolatos megfigyeléseiteket, következtéseiteket az új csoportotoknak!

c. Készítsetek plakátot mindarról, amit az időről közösen megfogalmaztatok!

3. feladat

Tanári instrukció: Ennek a kiértékelőnek a célja, hogy a tanulók reflektáljanak a csoportban közösen végzett munkára, a csoport működésére, az együttműködésre. Visszajelzést kaphatunk, amelyet a következő csoportmunka szervezésénél, a csoportok kialakításánál figyelembe vehetünk. A felmerülő problémákat a csoporttal/osztállyal is megbeszélhetjük.

A feladat kérdései az előző feladatsorra fókuszálnak. Kérhetjük a szakértői vagy a kooperatív csoportok munkájának a kiértékelését.

Fejlesztendő készségek, képességek: értékelés, reflexió

Munkaforma: csoportmunka

Módszer: értékelőlap kitöltése

Eszközök: Minden csoport számára készítsünk elő egy-egy értékelőlapot az alábbi szempontokkal! A szempontok változtathatóak annak függvényében, hogy (még) mire szeretnénk rákérdezni, mire lennénk (még) kíváncsiak.

Kooperatív csoportmunkában zajló tanulás értékelőlapja²²

Tegyetek pipát abba a négyzetbe, amely leginkább jellemző volt a csoportok munkájára!

Név:	Dátum:	Csoport:		
	csoportszervezés			
	Kiváló	Nagyon jó	Elfogadható	Nem megfelelő
a csoporttagok részvétele	minden csoporttag elkötelezetten dolgozott	legalább a csoport háromnegyede aktív volt	legalább a csoport fele részt vett a munkában	csak egy-két fő volt aktív a csoportban

²² Lénárd Sándor – Rapos Nóra: *Fejlesztő értékelés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009: 84. nyomán

a felelősség megosztása	a felelősség egyformán oszlott meg	a felelősség-megosztás a legtöbb csoporttagot érintette	a felelősség-megosztás a csoport felét érintette	kizárólag egy-két személy vállalt felelősséget a feladatok megoldásában
az interakciók minősége	a tagok reflektáltak egymás elképzeléseire, megbeszéltek gondolataikat	a tagok érdemben beszélgettek a feladatról	néhányan valós interakciót folytattak: figyeltek egymásra, néhányan másról beszélgettek	keves interakció volt: rövid párbeszéd volt, voltak figyelmetlenek vagy rendetlenek
Egyebek, megjegyzések:				

4. feladat

Tanári kalauz: Az emberek gyakran folyamodnak metaforákhoz, amikor absztrakt tartományokról beszélnek. Ezek a hétköznapi (konvencionális) metaforák többségükben és tipikusan egy konkrétabb fogalmi tartomány nyelvezetét és fogalmi struktúráját alkalmazzák az absztraktabb tartomány kifejezésére. Alább az idő metaforáival kapcsolatos feladatok magára a metaforikus beszédmódra, annak szerveződésére reflektálnak, miközben az idő absztrakt fogalmát tapasztalatibb, konkrétabb fogalmak analogikus leképezése segítségével értelmezzük. Pl. az teljesen általános a nyelvekben (sőt elképzelhető, hogy a nyelvek univerzális tulajdonsága), hogy az idő absztrakt fogalmát – legalábbis részben – a térrel kapcsolatos közvetlen tapasztalatainkon keresztül értelmezzük. Az időt rendszerint egydimenziósként képezzük le, ezért a tér tartományából az egydimenziós kifejezéseket kölcsönözzük ennek kifejezésére (pl. *alatt/felett, át, között* stb.), és azokból is főként azokat, amelyek a sorrendezéshez kapcsolódnak (azért így, mert az időegyesnek irányultsága van, pl. *előtt/után, következő* stb.). Ugyanakkor a háromdimenziós téri kifejezések is megjelenhetnek. Ennek legtipikusabb formája az, amikor tartályként jelenik meg a téri/idői kifejezés (pl. *időben/2 órán belül ideér, belefér az időmbe* stb.). A téri metaforák a hétköznapi nyelvi tevékenységben begyakorlottak (konvencionálizálódtak), tulajdonképpen "halottak", ugyanis a feldolgozásuk már nem kívánja meg a metaforizációs művelet megértését.

Fejlesztendő készségek, képességek: adatgyűjtés, következtetések megfogalmazása, átvitt jelentés értelmezése, ábraolvasás, jelentésárnyalatok érzékelése

Differenciálási lehetőség: a feladat **d.** pontjánál differenciálhatunk, ha a gyerekeknek nagyon nehezen megy a szólások, közmondások megértése, akkor megadhatjuk nekik a jelentésüket, a feladatuk a társítás lesz ebben az esetben.

Munkaforma: csoportmunka, négy-hatfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: ötletbörze

Eszközök: lejátszó

Lehetséges megoldás:

c. pont: közös vonások pl., hogy mindkettő könnyen fogy, jól ki kell használni, spórolni kell vele, okosan beosztani, mindkettő érték stb.

f. az idő mint anyag (pl. nyúlik, szakítani lehet – vö. *húzza az időt, időt szakít rá*), mint madár (pl. repül, elhúz), mint víz (pl. folyik, haladási iránya van – vö. *kifolyik az idő a keze közül, feltartóztatni az idő folyását, elsodorta mellőlem az idő/élet, időt tölt*), mint börtön (rabságban tart), mint ruha/cipő (pl. szorít, bő – vö. *bő óra, szorít az idő, szűkre szabott idő*), egyéb tárgy (pl. súlya, mérete, ára/értéke van – vö. *az idő súlya, rövid idő, lopja a napot, időt nyer, elpocsékolja/-vesztegeti a (drága) időt*) stb.

a. Sokszor mondják, hogy *Az idő pénz*. Az ilyen mondatokkal azonosságot szoktunk kifejezni, de az nyilvánvaló, hogy az idő nem azonos a pénzzel. Mégis néha úgy beszélünk az időről, mint a pénzről. Idézetek fel ilyen kifejezéseket!

b. Tájékozódjatok az időbankról az alábbi videóból:

<https://www.youtube.com/watch?v=kJQcke055iM>

c. Az előző két pont alapján próbáljátok megfogalmazni, hogy mik a közös vonásai az időnek és a pénznek!

d. Kire, mire, milyen helyzetben használhatjuk az alábbi kifejezéseket?
rabolja az idejét (valakinek), drága az ideje, időmilliomos, elvesztegeti az időt, pazarolja az időt, idő szűkében van, időt nyer, időt rabló tevékenység; Aki időt nyer, életet nyer.

e. Az időről nemcsak úgy szoktunk beszélni, mint a pénzről. Az alábbi szólásokban, közmondásokban, kifejezésekben például úgy beszélünk az időről, ahogy az emberekről szoktunk, vagy ahogy a tér egy vagy több dimenziójáról szoktunk. Húzd alá a példákban az időre vonatkozó részeket, majd illeszd be a példákat a táblázat megfelelő oszlopába!

idő~ember	idő~tér

1. A találkozót két nappal előbbre tették.
2. A következő évben is ott nyaraltunk.
3. Az idő minden sebet begyógyít.
4. Először két napon át, másodjára 5 órán keresztül vártam rá.
5. A lencsét be kell áztatni előző napon.
6. Az idők derekán ezt csodatévő víznek hitték.
7. Belátható időn belül nem lesz kézszen a házunk.
8. Benne van/jár az időben/korban.
9. Karácsony előtt és a két ünnep között külföldön leszek.
10. Fél év alatt 20.000 km-t vezettem.
11. Más idők járnak.
12. Az idő nekünk dolgozik.
13. Mikor van a határidő?
14. Sürget az idő!
15. Bolond idő van.
16. Versenyt futnak az idővel.
17. Fiatal még az idő.
18. Milyen ott az időjárás?
19. Kifutunk az időből!
20. Ólomlábakon jár az idő.
21. Az idő nagy tanítómester.
22. Megállt az idő.
23. Időben ideért.
24. Ez még belefér az időmbe.
25. Két órán belül ki tudjuk takarítani a lakását.
26. Nem kaphatnék egy közelebbi időpontot?
27. 10 nap feletti tartózkodáshoz vízum szükséges.
28. 2 óra után/magasságában találkoztunk.

f.** Keressetek további szólásokat, közmondásokat, kifejezéseket, amelyek azt mutatják, hogy az időről úgy beszélünk, mintha valamilyen tárgy vagy élőlény lenne!

g.** Néha úgy fogalmazunk, hogy *Közeledünk a tanév végéhez.*, máskor azt mondjuk: *Közeledik a tanév vége.* Vagyis hol úgy beszélünk a tanév végről, mintha annak rögzített „helye” lenne, ami felé mi haladunk, hol úgy, mintha az mozogna, közeledne. Más példák is mutatják, hogy az időről való beszédben különböző viszonyítási pontokat használhatunk. Az alábbi két időegyenes két ilyen viszonyítási pontot jelöl meg. Társítsd a mondatokat a két időegyenes közül ahhoz, amelyikhez illenek, és jelöld meg a mondatok helyét az időegyenesen!

I.



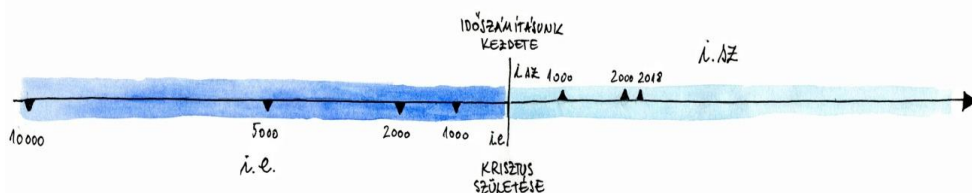
II.



1. Még előtte van az egész élet!
2. Tornaóra előtt találkozunk.
3. Már utána vagyunk a vizsgáknak.
4. Tornaóra után találkozunk.

Figyeljétek meg, hogy a két időegyenesen hová kerül az *előtt/előtte* szót tartalmazó mondat az adott időegyenesen lévő másik mondathoz képest! A korábbi vagy a későbbi esemény lesz-e ez?

h.*** Figyeljétek meg az időtengelyt!



Merre folyik az idő? Időszámításunk kezdetéhez képest a rajz melyik oldalán van mindaz, ami akkor még jövő idő volt? Hol van az, ami akkor már múlt volt? A jobb vagy a bal oldali részre mondanád azt, hogy Krisztus születése előtt van? Hát azt, hogy Krisztus születése után van? Az *előtt*, *után*, *múlt*, *jövő* szavak közül ezek alapján melyiket lehet a másik helyett használni? Jelöld meg a két párt!

Most nézd meg újra az előző alpont I. időegyenesét. Ott a rajz melyik oldalán van az, amiről azt mondjuk: előttünk van? Itt is jelöld, hogy az *előtt*, *után*, *múlt*, *jövő* szavak közül melyiket lehet a másik helyett használni? Jelöld meg a két párt!

Mit jelent az *előttünk járó nemzedékek* kifejezés? Ők a nálunk korábban vagy a nálunk későbbben születettek? Melyik időegyenesen lehet értelmezni az ilyen típusú kifejezéseket?

5. feladat

Tanári kalauz: Időt nemcsak időmérő eszközökkel tudunk kimérni: ebből ad ízelítőt a feladat **a.** pontja. Ugyanakkor különböző nyelvekben eltérhetnek az idő mérésének nyelvi formái. Nyelvtanuláskor sokszor nehézséget okoz az egyik rendszerről a másikra való átállás.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, idegen nyelvi kompetencia, fordítás, összefoglalás, lényeges elemek kiemelése
Munkaformák: csoportmunka, hatfős heterogén csoportok; páros munka csoportokon belül

a. Mennyi időt jelentenek az alábbi mondatok kiemelt kifejezései?

Várj meg, *egy szempillantás alatt* elkészülök!

Az éjszaka *egy szemhunyasnyit* sem aludtam.

Több emberöltő is eltelt a könyvnyomtatás feltalálása óta.

A cserkészek *egy napi járőrföldet* barangoltak be a hétvégén.

*Keressetek hasonló kifejezéseket románul, németül, angolul vagy más általalatok ismert idegen nyelven!

b. Egy nemzetközi táborban a gyerekeket aszerint osztják csoportokba, hogy kinek hány órát írtak a kártyájára. Matyi kártyáján háromnegyed nyolcat ír, Andién fél nyolcat, Vilién negyed nyolcat. Kikkel fognak egy csoportba kerülni?

1. Ileana: E șapte jumate.

Felix: Es ist halb acht.

Luke: It's half past seven.

2. George: Este ora opt fără un sfert.

Sophia: Es ist dreiviertel acht. / Es ist viertel vor acht.

Molly: It's quarter to eight.

3. Cătălina: Este ora șapte și un sfert.

Teodor: Es ist viertel acht. / Es ist viertel nach sieben.

Lucy: It's quarter past seven.

c. Páronként válasszátok ki az egyik csoportot! Hasonlítsátok össze, hogyan mondják különböző nyelveken, hogy hány óra! Észrevételeiteket osztátok meg csoporttársaitokkal!

d. Az alábbi viccben mi egyebet válaszolhatott volna a gyerek az apja kérdésére?

Székely bácsi kérdezi a fiától, hogy mennyi az idő.

– 10 perc múlva kettő – feleli az, mire kap egy taslit.

– Ezt meg miért kaptam? – kérdi szemrehányóan a gyerek.

Mire a válasz:

– Nem azt kérdeztem, hogy 10 perc múlva mennyi idő lesz!

Mik a következő magyar nyelvű kifejezések román, német, angol megfelelői?

10 perc múlva nyolc, 5 perc múlva negyed nyolc, 5 perccel múlt negyed nyolc

e. Készítetek egy tájékoztatót arról, hogy a magyarok, románok, németek és angolok hogyan válaszolhatnak a *Hány óra van?* kérdésre! Készíthettek plakátot, képregényt, hanganyagot, videót. Tájékoztatókat mutassátok be a többi csoportnak!

6. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal kezdjük el a **kronológia** kérdéskörének megbeszélését. A feladat során a tanulóknak lehetőségük nyílik megfigyelni az ismétlődő eseményszerűségek és az idő múlásának képi ábrázolását, a filmek sűrítő jellegű montázsait. Az e. pontban saját élmény alapján kell szöveget írniuk, amelyben megfigyelhetik, hogy milyen sok részlet emelhető ki egy eseményből, illetve azt, hogy ezek sorrendezése nem feltétlenül követi a kronológiát. A szövegalkotási feladatot önértékelő kártya kitöltésével zárjuk.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, átkódolás, szövegalkotás, összehasonlítás, önértékelés

Munkaforma: csoportmunka, három-négyfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: önértékelő kártya

Eszközök: lejátszó <https://www.youtube.com/watch?v=mJsHMEIVsHI>
(Jeff Wadlow: *Sose hátrálj meg*, 2008 – edzés jelenet)

a. A főhős a filmrészlet során különböző cselekvéseket végez. Jelöljétek az egyes tevékenységek után, hogy hányszor jelennek meg a filmrészletben! Melyek azok a tevékenységek, amelyeket minden alkalommal egyformán végez a főhős? Melyek azok, amelyek változnak az ismétlődések során? Hogyan?

b. Melyik tevékenységek sorrendje fontos? Melyeké nem? Miért?

c. Szerintetek mennyi idő telik el az első és az utolsó kép között? Miből következettetek erre? Mi változik meg ebben az időszakban? Honnan derült ki számotokra, hogy milyen változások következnek be, és hogy mennyi idő alatt?

d.* Hogyan és milyen folyamatról tudnátok ti is hasonló képsorozatot készíteni? Milyen zenét használnátok hozzá? Miért?

e. Válasszatok egy olyan eseményt, amelyet az osztály közös emlékének gondoltok! Mindenki írjon róla egy élménybeszámolót! Az elkészült szövegeket csoporton belül olvassátok fel! Hasonlítsátok össze aszerint, hogy ki

milyen részleteket emelt ki az eseményekből, milyen sorrendben mesélt ró-
luk!

Töltsétek ki az önértékelő kártyát saját munkátok alapján!

Önértékelő kártya²³

Név:	Dátum:		
Tegyé! X-et abba a négyzetbe, amelyet igaznak érzel saját munkád alapján!			
	Igen	Részben	Nem
Készítettem vázlatot vagy gondolkodástérképet a szöveg megírása előtt.			
Logikusan írtam le gondolataimat.			
Igyekeztem a szavak, kifejezések, mondatok jelentésárnyalatait figyelembe véve fogalmazni.			
Kijavítottam az esetleges hibákat (megfogalmazásbeli, helyesírási hibákat).			

7. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a gyerekeknek minél pontosabban be kell mutatniuk egy képet, amelyet csak ők látnak. A csoport a képeket közösen, részletenként azonosítja, majd sorrendezéssel összerakja egy történetté. A képkockák esetenként többféleképpen is sorrendezhetőek. Ezért érdemes egy-egy képregényt több csoportnak is adni.

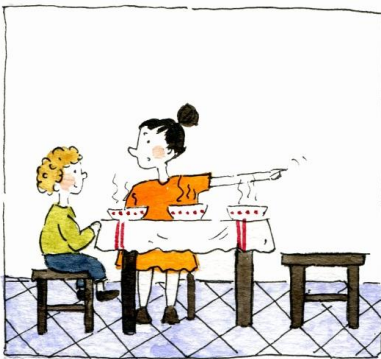
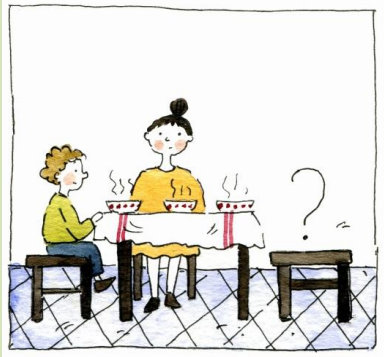
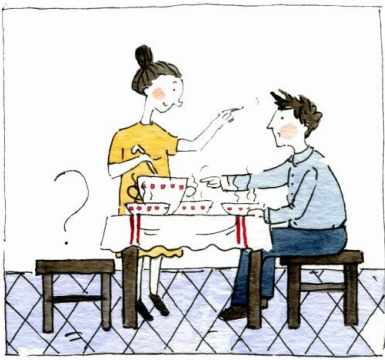
Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, analízis, szintézis, beszédkésztség

Munkaforma: csoportmunka, hatfős heterogén csoportok

Eszközök: Minden csoportnak készítsünk elő az alábbi képregények közül egyet úgy, hogy a képkockákat egyenként adjuk a csoporttagok kezébe! A képek hátára tegyünk megkülönböztető jeleket (ha betűket vagy számokat teszünk, figyeljünk arra, hogy azok rendje ne a képek sorrendjét adja, hanem pl. KBEAPV vagy 826912 vagy K6B8E5 legyen egy lehetséges sorrend)!

1.

²³ Lénárd Sándor – Rapos Nóra: *Fejlesztő értékelés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009: 75–78. nyomán



2.



3.



- a. Mutasd be részletesen a kapott képet a csoporttársaidnak! Bemutatás után a képet tedd lefelé fordítva a padra!
- b. Alkossatok egy történetet az elhangzott bemutatások alapján, és a lefordított képeket e szerint rendezzétek sorba!
- c. Fordítsátok meg a képeket, és nézzétek meg a csoportotok képregényét! Milyenek találjátok az összeállításotokat most, hogy a képeket látjátok is?
- d. Készítsetek kiállítást a csoportok képregényeiből! Az azonos képekkel dolgozó csoportok képregényeit vessétek össze!

8. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy a gyerekek ellenőrizzék, mennyire érthetőek számukra az időbeli utalások, és azonosítsák egyes bonyolultabb időre való utalások referenciapontjait.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, szövegértés, időbeli viszonyok megértése

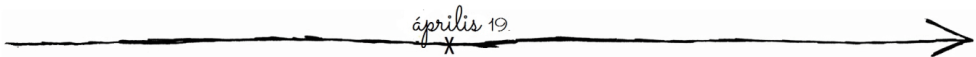
Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

- a. Benő egyik új kollégája vagy, és véletlenül leöntöted a Benő naptárát úgy, hogy elmosódtak benne a havi események. Veszel neki egy új naptárát, de neked kell kitöltened a megfelelő adatokkal, hogy Benő ne vegye észre. Benő titkárától kérsz segítséget, hogy mi mikor történt vagy fog történni Benő életében. Ha a mai dátum április 19., akkor írd be a naptárba a megfelelő napokhoz a titkár által említett eseményeket!

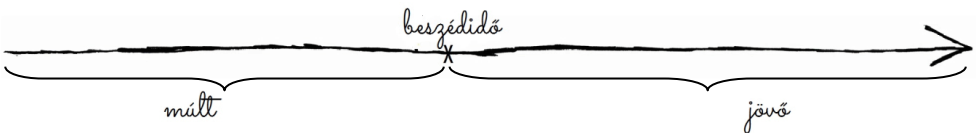
április						
hétfő	kedd	szombat	csütörtök	péntek	szombat	vasárnap
						Hugó <i>1</i>
Áron <i>2</i>	Buda, Richárd <i>3</i>	Izidor <i>4</i>	Vince <i>5</i>	Vilmos, Biboika <i>6</i>	Herman <i>7</i>	Dénes <i>8</i>
Erhárd <i>9</i>	Zsolt <i>10</i>	Leó, Szaniszló <i>11</i>	Gyula <i>12</i>	Ida <i>13</i>	Tibor <i>14</i>	Anasztázia, Tas <i>15</i>
Csongor <i>16</i>	Rudolf <i>17</i>	Andrea, Ilma <i>18</i>	Emma <i>19</i>	Tivadár, Odett <i>20</i>	Konrád <i>21</i>	Colla, Noémi <i>22</i>
Béla <i>23</i>	György <i>24</i>	Márk <i>25</i>	Ervin <i>26</i>	Zita, Mariann <i>27</i>	Valéria <i>28</i>	Péter <i>29</i>
Katalin, Kitti <i>30</i>						

1. Benő anyukájának a születésnapja holnapután lesz.
2. Az adóbevallás határideje tegnapelőtt volt.
3. A nagy értekezlet jövő szerdán lesz.
4. Holnaphoz egy hétre olajcserére kell vinnie a kocsit.
5. A részvényesek bálja múlt pénteken volt.
6. Holnap lesz két hete, hogy megvolt a találkozó a japán ügyfelekkel.
7. Tegnap múlt 9 napja, hogy Benő elkezdte a diétáját.
8. Hétfőhöz egy hétre jelenése van a fogorvosnál.
9. Benő Zsolt névnapján találkozott Gizivel, és másnap este együtt vacsoráztak.

b. Jelöljétek be az időegyenesen Benő naptári eseményeit! Április 19. legyen középben, tőle balra a korábbi, jobbra a későbbi programok.



Az időegyenes egy balról jobbra tartó vonal. Ezen a vonalon szoktunk meghatározni egy pontot, **a beszéd idejét**, és ehhez viszonyítjuk a többi esemény, történés idejét. Az időegyenesen egymást követve, **időrendben** (kronologikusan) ábrázoljuk a történéseket, eseményeket. Ami a beszédidő előtt történt, azt **múlt**nak nevezünk, és az egyenesen a ponttól balra ábrázoljuk. Ami a beszédidő után várható, az a **jövőre** tartozik, és az időegyenesek a ponttól vett jobb oldalán ábrázoljuk.



9. feladat

Tanári kalauz: Ennek a feladatnak a célja bemutatni azt, hogy különböző nyelvi eszközökkel ki tudjuk váltani azt, hogy az elbeszélés rendje a megtörténés rendjét kövesse.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, következtetések megfogalmazása, kreatív szövegalkotás, bemutatás

Munkaformák: frontális munka (**a.**); egyéni munka (**b., c.**)

a. Melák élete első süteményét süti. Mivel nagyon feledékeny, úgy döntött, hogy végig nála lesz a recept, és mindig csak egy tennivalót olvas el egyszerre, és azt gyorsan végre is hajtja, így nem marad ki semmi. Figyeljétek meg, mi okozott bonyodalmat Meláknak! Mit kellett volna tennie azért, hogy ezt elkerülje?

– Szóval... „Végy négy tojást!” Veszek. „A fehérjét verd fel habnak...” Rendben, de itt nincs külön a fehérje. Előbb szét kell választani a fehérjét és a sárgáját, ugye? Jó, szétválasztottam. Veszem a habverőt, felferem. „...A sárgáját keverd el cukorral!” Értem, máris keverem. „Add hozzá a lisztet”, hozzáadom, „a kakaót”, igenis, kakaó, „és a sütőport”. Sütőpor is hozzáadva. „Majd keverd össze!” Keverem. „Keverd hozzá a tojáshabot is!” Azt is keverem. „Ha elkészültél, süsd meg...” Oké, beleöntöm a tepsibe, beteszem a sütőbe. És most? Ja, azt írja, „süsd meg kivajazott tepsiben, előmelegített sütőben.” Hoppá! Hát a tepsit nem vajaztam ki, már nem is tudnám, esetleg a külső felét. A sütőt viszont bekapcsoltam, és most melegszik. Igaz, hogy már benne van a tepsi. Sebjaj. Kivenni már nincs értelme, úgyhogy nincs mit tenni, várok. Majd csak kimelegszik a sütő, és megsül valahogy. Na, úgy nézem, készen van. Mit ír a recept? „Ha megsült, kockákra vágjuk.” Igenis. Kiveszem. Felvágom kockákra. Au! Elégettem magam a tepsivel – ez nem volt a receptben. És most? Ja, „kockákra vágjuk, miután 20 percig hagytuk kihűlni, és kiborítottuk a tepsiből.” Na. Jókor szólnak!

b. Hogyan írnád át a receptet, hogy Melák számára is megfelelő legyen? Melyik részét kell átírnod? Miért?

c. Írj egyszerű receptet Melák számára (pl. rántotta, krumplipüré, puding stb.) úgy, hogy számozd is meg az egyes lépéseket!

10. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy a gyerekek felismerjék az időrendiséget a szövegbeli összefüggések alapján.

Fejlesztendő készségek, képességek: reflexió, tudatos nyelvhasználat

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

a. Számozzátok az alábbi jeleneteket aszerint, hogy a mondatok alapján melyik történik korábban, és melyik később!

1. Átöltözöm, és elmegyek a gyerekekért az óvodába.

_____ Átöltözöm.

_____ Elmegyek a gyerekekért az óvodába.

2. Bementem zuhanyozni, de előtte betettem tölteni a telefonomat.

_____ Bementem zuhanyozni.

_____ Betettem tölteni a telefonomat.

3. Mire beesteledett, kész lettem a favágással.

_____ Beesteledett.

- _____ Kész lettem a favágással.
4. Mire előkotorászod a jegyedet, addigra el fog kezdődni az előadás.
_____ Előkotorászod a jegyedet.
_____ El fog kezdődni az előadás.
5. Ma moziba megyek, miután végeztünk a kóruspróbával.
_____ Moziba megyek.
_____ Végzünk a kóruspróbával.
6. Jó, kapsz egy krémest, de előbb megrendelem a tortát.
_____ Kapsz egy krémest.
_____ Megrendelem a tortát.
7. Megveszem a buszbérletem, mert két nap múlva lejár az előző.
_____ Megveszem a buszbérletem.
_____ Lejár az előző buszbérletem.
8. Csak akkor megyek veled úszni, ha előtte megígéred, hogy nem nyomsz be a víz alá.
_____ Elmegyek veled úszni.
_____ Megígéred, hogy nem nyomsz be a víz alá.
_____ Nem nyomsz be a víz alá.
9. Majd ha betöltöd a tizennyolcat, te is velünk jöhetsz.
_____ Betöltöd a tizennyolcat.
_____ Te is velünk jöhetsz.
10. Eljátszotta a bizalmamat, ugyanis hazudott nekem.
_____ Eljátszotta a bizalmamat.
_____ Hazudott nekem.
11. Eljátszotta a bizalmamat, tehát nem hiszek neki.
_____ Eljátszotta a bizalmamat.
_____ Nem hiszek neki.

b. Vessétek össze a számozásokat a mondatban való előfordulás sorrendjével! Ahol ez nem egyezik, ott figyeljétek meg, hogy milyen nyelvi eszközökkel értük ezt el!

11. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja azoknak a nyelvi eszközöknek a tudatosítása, amelyekkel az események kronologikus sorrendje megbontható a történet (újra)mesélésekor.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, nyelvi tudatosság

Munkaforma: egyéni munka

a. Számozással helyezd az alábbi történet eseményeit időrendi sorrendbe!

Linda a könnyein keresztül bámulta a pólót. Aztán letörölte a könnyeit, és reménykedve nézte, hátha mégsem olyan szörnyű. De az volt. Három hete kapta meg az új pólóját. Csak ennyit kért a szülinapjára: egy pólót a kedvenc együttesével, feketét, rajta a logó és az együttes tagjai. Már évek óta nagy rajongójuk, talán kilenc- vagy tízéves korában hallott ró-luk először, de már az első dal is megbabonázta. Miattuk kezdett tavaly gitározni tanulni, és az ő dalaikat dúdolta rajzolgatás közben az íróasztalánál. Most is, egy órával ezelőtt, amikor elindult otthonról, büszkén vette fel, még szvettert sem vett rá, pedig nincs annyira meleg. És itt, Kláriéknál is csak azért vetette le, mert Klári azt mondta, hogy csupa liszt lesz, ha rajta marad. Ő majd beteszi a mosókonyhába, amíg elkészül a sós percc. Az imént pedig jött bűnbánó arccal, hogy ráöntötte a fehérítőt. Véletlenül, mondta. De Linda inkább úgy érezte: akarattal, irigységből.

- _____ Linda pólót kapott a szülinapjára.
- _____ Linda átment Kláriékhoz sós perccet sütni.
- _____ Linda sírva nézte a pólóját.
- _____ Linda először hallott az együttesről.
- _____ Klári ráöntötte a fehérítőt Linda pólójára.
- _____ Linda gitározni kezdett.

b. Keresd ki a szövegből, milyen nyelvi eszközökkel tudjuk megvalósítani azt, hogy az események sorrendje más legyen az elbeszélésben, mint a valóságban!

c. Írd meg a történetet úgy, hogy a megszámozott vázlatpontok sorrendjében, azaz időrendben kövessék egymást az események!

12. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal az eseményszerűségek kronologikus sorrendjének megbontásáról a szövegalkotás oldaláról szereznek tapasztalatot a gyerekek, előbb mondatokat érintően, majd a szövegszerződéssre is kihatóan. A **c.** pontban arra irányítjuk a figyelmet, hogy egy eseménysorról többféleképpen is beszélhetünk, attól függően, melyik pontján kezdjük a mesélést. Ennek retorikai és stiláris vonatkozásai lehetnek. A szövegalkotási feladat kapcsán beszéljünk arról, hogy milyen hatással van egyik vagy másik mondat, ha egy szöveg kezdőmondataként találkozunk vele! A **d.** pont kapcsán (vagy akár valós újságcímek gyűjtése után) arra lehet felfigyelni, hogy az újságok általában olyan mondatot emelnek-

e ki mint szenzáció vagy nagy hírértékű mondat, ami a történet vége (esetleg csattanója), vagy olyat, ami egy történet elejére, a kezdetekre utal.

Azok a gyerekek, akik a **c.** pontnál ugyanazt a számú feladatot választották, közösen beszéljék meg a **b.** pontban írt megoldásaikat, illetve egymásnak olvassák fel a **c.** pontban alkotott szövegeiket, javítsák az esetleges (az események sorrendezéséhez kapcsolódó, illetve egyéb szövegalkotási, helyesírási) hibákat. Végül minden csoportból hallgassunk meg egy-egy fogalmazást!

Fejlesztendő készségek, képességek: kreatív szövegalkotás, átalakítás, reflexió, felolvasás

Munkaformák: egyéni munka (**a.**); csoportmunka, háromfős heterogén csoportok (**b.**, **c.**, **d.**)

a. Írd le lépésről lépésre a képek alapján, hogy hogyan mosod meg a kezéd étkezés előtt!

1.



2.



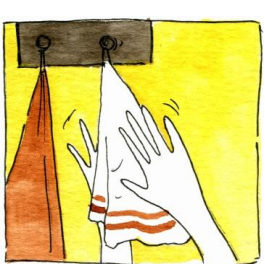
3.



4.



5.



6.



b. Most változtassatok a lépések leírásának sorrendjén! Fogalmazzatok mondatokat a következő minták szerint: 2 – 1; 3 – 2; 5 – 4 – 6; 1 – 6!

c. A prágai buszos kirándulás alkalmával Franciska szeretett volna kezét mosni egy benzinkút mosdójában, amikor arra lett figyelmes, hogy kattant a zár. A benzinkút egyik figyelmetlen munkatársa véletlenül rázárta az ajtót. Franciska fél órán át dörömbölt az ajtón, sőt az ablakon is megpróbált

kijutni, mire észrevették. De az osztálytársai a busszal közben elszágu-
ldotak a kirándulás következő állomására.

Írjátok meg Franciska történetét többféleképpen úgy, hogy az alábbiak va-
lamelyike legyen a kezdőmondat!

1. Mivel a kókuszos-mézes nasi elfogyasztása óta ragadt a tenyere, Fran-
ciska megkönnyebbülten sóhajtott, amikor a busz lassított egy benzinkút-
nál. [...]

2. Attól a gondolattól, hogy egy benzinkút mosdójában tölti az egész osztá-
lykirándulást, Franciska hirtelen pánikba esett, és teljes erőből nekiron-
tott az ajtónak. [...]

3. Franciska tanácstalanul álldogált az üres parkolóban, ahol már híre-
hamva sem volt az iskolabusznak, és azon gondolkozott, hogy lehetett
ilyen elképesztő pechje már megint. [...]

d. Franciska története két újságban is megjelent, sőt a híradóban is be-
mondták. Az alábbi címeket társították a történethez:

Kézmosás miatt maradt le az iskolabuszról

Benzinkúti alkalmazott zárta rá az ajtót a kislányra

Prágába tartó busz hagyta a kislányt a benzinkútnál

Szerintetek találóak ezek a címek? Miért?

Az események a valóságban mindig időrendben, kronologikusan zajlanak.
Viszont amikor róluk mesélünk, nem muszáj ezt a sorrendet követnünk.
Elbeszélésünket kezdetjük a történet egy tetszőleges pontján, akár a vé-
gén is, a kronológiát megbontva.

13. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal az idősíkváltásokat figyelhetik meg a
tanulók. A feladat megoldását egyénileg végezzék, csoportban ellenőriz-
zék. Minden csoport tagjai ugyanazzal a szöveggel dolgozzanak!

Fejlesztendő készségek, képességek: rendszerezés, kronológia felál-
lítása, összehasonlítás

Differenciálási lehetőségek: a példák nehézsége szerint (több vagy
kevesebb az idősíkváltás egy szövegen belül): 1., 3., 2.

Munkaformák: csoportmunka, négy-hatfős homogén csoportok; egyéni
munka

Eszközök: Minden csoporttagnak készítsünk elő egy-egy példányt a szö-
vegekből!

1. Milán elindult az iskolába. Előbb gondosan kikapcsolta a számítógépét,
mert tegnap este bekapcsolva felejtette, amikor kilépett a játékból.

Útközben összefutott Petivel. Tegnap együtt fociztak, így reggel jókat nevettek a kihagyott helyzeteken. Eltervezték, hogy sulis után úsznak egyet.

2. Már majdnem két hete én meg az exlegjobb barátom csúnyán összekaptunk. Igazándiból már aggódom kicsit, mert pár nap múlva újra kezdődik a sulis, szóval barátságunk megmentése érdekében holnap békítő tárgyalást fogok kezdeményezni. (Jeff Kinney nyomán)

3. Holnap lesz a születésnapom. 13 leszek, és ezzel minden megváltozik majd. Egyedül is buszozhatok, nyáron végre elmehetek a táborba, ahová tavaly nem engedtek, és a vakációban kifesthetem a körmömet. Még kisgyerekek vagyok, évek óta mindenhez kicsi és éretlen. De holnaptól minden más lesz.

a. Hány pontot különítenél el az időtengelyen a kapott szöveg eseményeinek felrajzolásához? Hol helyezkednek el ezek egymáshoz képest? A rajzról leolvasható sorrendet hasonlítsd össze azzal, hogy a szövegben milyen sorrendben következnek a leírt események!

b. Megoldásaitokat vessétek össze csoporttársaitok megoldásaival! Ha eltérések vannak, beszéljétek meg azokat!

14. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal az ok-okozati összefüggésekre és azoknak az említés sorrendjével való összefüggésére irányítjuk a gyerekek figyelmét. Itt egyelőre azt figyeljük meg, hogy az ok mindig megelőzi az okozatot, nyelvileg azonban e kettőről fordított sorrendben is tudunk beszélni (ugyanúgy, ahogy a kronológia megbontására is vannak nyelvi eszközeink).

Fejlesztendő készségek, képességek: összefüggések felfedezése, kérdések megfogalmazása, szabályfelismerés, szabályalkalmazás

Munkaforma: egyéni munka (**a.**, **b.**); páros munka (**c.**)

a. Az alábbi mondatok alapján válaszolj a kérdésekre!

1. A technológia fejlődésével új szavakra lesz szükségünk.
Mi az oka annak, hogy új szavak váltak szükségessé?
2. Apa ideges lett. Nem szerette, ha várakoznia kell.
Mi az oka annak, hogy apa ideges lett?
3. Anya nagyon csalódott lesz a rosszul sikerült fellépésed miatt.
Mi az oka anya csalódottságának?
4. A krémet szójatejjel készítettem, a Váry-ikrek laktózérzékenységre való tekintettel.

Mi az oka annak, hogy szójatejjel készült a krém?

b. Jelöld az egyes mondatokban piros színű aláhúzással az okot és kékkel azt, amit okoz (ezt **okozat**nak nevezik)! Az ok mindig megelőzi az okozatot. Figyeld meg, hogy ezek sorrendje hogy alakul a fenti mondatokban!

c. Tegyél fel az alábbi szavakkal megjelölt jelenségekhez kapcsolódóan két-három kérdést! Kérdéseidben a témához kapcsolódó okokat kutasd! Kérdéseidet add át a padtársadnak, hogy ő válaszoljon rájuk! Az ok-okozat különböző sorrendben szerepeljen a válaszaiban!

szivárvány

délibáb

15. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a gyerekek felfedezik, hogy az eseményszerűségek sorrendje alapján egyes esetekben az időrendiség mellett ok-okozati összefüggést is feltételezünk. Ezzel előkészítjük a következő feladatot is.

a. A gyerekek a megadott mondatokban vizsgálják az eseményszerűségek sorrendiségét.

b. Megvizsgálják, hogy a megadott mondatokban meg tudják-e különböztetni a korábban történt eseményszerűséget az októl. Vannak olyan mondatok is, amelyekben a két eseményszerűség közül az egyik feltétele a másinak, nem oka. Pl. a *Hazajött az esti géppel, és meghívott vacsorázni.* mondatban a hazajövetel nem oka a közös vacsorának, hanem a feltétele, anélkül elképzelhetetlen lenne. Egyes esetekben lehetnek eltérő vélemények, hiszen elképzelhető olyan helyzet, amelyben a látszólag egymástól független eseményszerűségek is lehetnek egymás okai (pl. a szemüveg eltörése és a rosszul sikerült dolgozat), illetve a személyes meggyőződések, hiedelmek is motiválhatják a döntést (pl. a fekete macska és a szakítás).

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, analízis, következtetés, indoklás

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

Eszközök: Minden csoportnak készítsünk elő az alábbiak közül annyi mondatot, ahány tagú a csoport! Úgy válogassunk, hogy minden típus képviselve legyen! Több csoportban is kaphatják ugyanazokat a mondatokat.

1. Megázott, és megfázott.
2. Kifizette a számlákat, és elment bevásárolni.
3. Kölcsönt veszek fel, és megveszem álmaim autóját.
4. Megbotlott, és elesett.

5. Eltört a szemüvegem, és rosszul sikerült a matek dolgozat.
6. Késett a vonat, és lekéstük a csatlakozást.
7. Biciklivel jött iskolába, és megdicsérték matekórán.
8. Besötétedett, és eltévedtünk.
9. Rosszul viselkedett, és nem fog kapni semmit a Mikulástól.
10. Átszaladt előtte egy fekete macska, és szakított vele a barátnője.
11. Elfelejtette kifizetni a számlát, és levágták a villanyt.
12. Beköttette az internetet, és játékfüggő lett.
13. Hazajött az esti géppel, és meghívott vacsorázni.
14. Megfürödtem, és kitevettem a ruhákat.
15. Beesteledett, és elkezdődött a kedvenc műsorom.

a. Húzzatok egyet-egyet a csoport cédulái közül! A cédulán lévő mondatban különítsétek el a két jelenetet, amelyről a mondat beszámol! Állapítsátok meg ezeknek az időrendi sorrendjét, és számozzátok őket aszerint, hogy melyik történik előbb (1.), és melyik utána (2.)!

b. Figyeljétek meg, hogy milyen kapcsolat van az 1. és 2. esemény között! Ha nem történt volna meg az 1., akkor is megtörténne a 2.? Töltsétek ki a táblázatot a válaszaitok alapján! Indokoljátok a döntéseiteket!

Az 1. esemény oka a 2. eseménynek.	A két esemény egymástól független.	Az 1. esemény feltétele, de nem oka a 2. eseménynek.	Nem tudtuk eldönteni a meglévő információk alapján.

16. feladat

Tanári kalauz: Az, hogy két dolog kronologikusan egymás után következik, nem jelenti feltétlenül azt, hogy azok közül egyik a másikat okozza, vagy akár csak elősegíti azt. Az egybeesések lehetnek véletlenek (vagy mindkét jelenség mögött egy harmadik, akár ismeretlen és feltáratlan ok is lehet). A **post hoc ergo propter hoc** (latin 'utána, tehát miatta') olyan logikai/következtetési hiba, amelyben az érvelő feltételezi, hogy ha az egyik esemény a másik után következik be, akkor közöttük feltétlenül ok-okozati összefüggés van. Ok-okozati összefüggés azonban csak akkor állapítható meg két eseményszerűség között, ha a kiváltó mechanizmusokat és összefüggéseket pontosan ismerjük és ellenőriztük.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, következtetések megfogalmazása

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

a. Mit gondolhat az éneklés, a havazás és a Téliapó eljövetelének összefüggéséről az a kisgyerek, aki az alábbiak szerint fogalmaz?

Már egy hete énekeljük, hogy *Hull a pelyhes, fehér hó,/ Jöjj el, kedves Tél-apó!* Pénteken lehavazott, és ma a Télapó is eljött!

b. Gyűjtsetek még olyan hiedelmeket, babonákat, amelyekben ok-okozati összefüggéseket feltételeznek a bennük hívó emberek. Pl. egyes népek esőtáncsal próbálnak szárazság idején esőt előidézni.

c. Péter két történetét olvashatjátok alább. Mik a tények, amikből kiindul, és mi az, amit csak feltételez, amikor a következők fogalmazódnak meg benne?

1. A múlt héten egy napra kölcsönadta az autóját egy barátjának, Dénesnek. Néhány nappal később így hívja fel Dénest: *„Mit csináltál az autómmal? Mióta visszahoztad, nem működik rendesen a fékje.”*
2. Egy másik alkalommal pedig a következőket mondja Dénesnek: *„Tegnap továbbküldtem egy körüzenetet, amiben az állt, hogy szerencsém lesz a szerelemben. Ma Panni rám mosolygott.”*

d. Halálos a víz?

Brit kutatók emberi csontvázakat vizsgáltak. A különböző időben született embereket négy csoportra osztották születési idejük szerint. Azt vizsgálták, hogy van-e összefüggés a vízivás és a halál között. Vizsgálataik alapján azt találták, hogy minden vizsgálati alany fogyasztott vizet, és később mindegyik meghalt. Vagyis tényként állíthatjuk, hogy a vizet fogyasztó emberek 100%-a meghal. A lapok világszerte meg is írták, hogy *A víz halált okoz.*

Helyes következtetést vontak-e le a hírlapok?

e. Utána ≠ miatta! Foglaljátok össze, hogy mire kell figyelnetek, amikor következtetéseket vontok le egymást követő események, helyzetek összefüggéséről!

17. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy a gyerekek reflektálhassanak az egymásra következés (kronológia) és az ok-okozati kapcsolat különbözőségére, illetve hogy felfedezzék az ezek összemoshatóságában rejlő manipulációs lehetőségeket.

Az **a.** alpontban a címek megfogalmazása és a vélemény közötti összefüggésről beszéljünk. Akár a tavalyról is feleleveníthetjük az akkor elmondottakat a 253. oldal 43. feladata kapcsán. Ha akkor nem oldották meg a gyerekek az említett feladatot, akkor most bevezetőként vagy gyakorló feladatként felhasználható. A **b.** alpont feladatával hívjuk fel a figyelmet a

sorrendiség és az ok-okozatiság összetéveszthetőségének manipulációs célokra való kihasználására.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, analízis

Munkaformák: frontális munka (**a.**, **b.** – vita); csoportmunka (**b.**) (kisebbségi létszámú osztály esetében: két csoport, egyik a döntést támogató, másik a döntést ellenző csoport; nagyobb létszámú osztálynál két-két csoport, akik a vita előtt egyeztetik érveiket)

Módszerek, eljárások: vita (érvek kártyán)

Eszközök: a **b.** pontbeli vitához:

- A főszerkesztő döntését támogató csoportnak:

Álláspontotok kifejtésére az alábbi feladat megoldásával készüljétek fel!

Részlet az újság főszerkesztőjének munkaköri leírásából

A szerkesztőségben zajló szakmai viták és véleménykülönbségek esetén a főszerkesztő hatáskörébe tartozik:

- a vitatott kérdés alapos vizsgálata
- a szemben álló felek álláspontjainak meghallgatása
- olyan megoldás keresése, amely mindkét fél számára elfogadható
- olyan javaslat megfogalmazása, amely nem hamisít meg valós információkat
- a végső döntés meghozása

Ebben az esetben az iskolaújság főszerkesztőjének milyen lépéseket kellett tennie, hogy megfelelően járhasson el? Hogyan tükrözi ezt a választott cím? Érveiteket fogalmazzatok meg, és íjátok egy-egy kártyára!

- A főszerkesztő döntését ellenző csoportnak:

Álláspontotok kifejtésére az alábbi feladat megoldásával készüljétek fel! A kérdésekre adott válaszaitokat külön kártyákra íjátok!

Jó tanácsok újságolvasóknak

Újságcikkek olvasásánál érdemes odafigyelni arra, hogy:

- azonosak-e a címben és a szövegben szereplő információk
- összhangban vannak-e a kijelentések által kimondott és sugallt információk
- tényleg vagy véleményt közölnek-e az egyes kijelentések
- a tények milyen megfogalmazásban jelennek meg a szövegben
- a szövegben megjelenő vélemény milyen meggyőződésre utal

A fenti szöveg utasításai alapján vizsgáljátok meg a főszerkesztő által javasolt címet! Miért okoz problémát a cím az olvasóknak? Érveiteket fogalmazzatok meg, és íjátok egy-egy kártyára!

a. A megyei focibajnokság legnagyobb esélyese a ti iskolátok volt, és be is jutottak a döntőbe. A döntő napján azonban a kapusuk, Samu, megbetegedett, így Zolikát kérték meg, hogy a nagy mérkőzésen álljon be a kapuba. A szomszéd település csapata ellen játszottak, nagyon kemény meccs volt. A csapatotok védelme összeomlott, a támadásaik nem sikerültek, viszont az ellenfélnek folyton helyzetei voltak. Zolika ügyesen védte a lövéseiket, de a meccs utolsó perceiben mégis sikerült nekik gólt szerezni, így kikapott az iskolátok csapata.

Az iskolaújság cikket szeretne írni a fenti eseményről, de nem tudják eldönteni, milyen címet adjanak neki. A szerkesztőségben megoszlanak a vélemények, és a munkatársak az alábbi javaslatokat tették:

Kati: *Zolika volt a kapus, de kikapott a csapat*

Boti: *Bár Zolika volt a kapus, kikapott a csapat*

Nándi: *Zolika volt a kapus, ezért kikapott a csapat*

Eszter: *Kikapott a csapat, mert Zolika volt a kapus*

A szerkesztőség két táborra oszlott. A javasolt címek alapján mit gondoltok, kik lehettek az egyik, és kik a másik oldalon? Miben különbözhet a véleményük?

b. A vitát nem sikerült eldönteni, ezért a főszerkesztő végül ezt a címet adta a cikknek: *Zolika volt a kapus, és kikapott a csapat*. Szerintetek jó döntést hozott-e a főszerkesztő?

18. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja felfedeztetni, hogy az **eseményszerűségek idejének lehorgonyzását** az ígén jelöljük, kivéve, ha azok a beszédidővel egyszerre történnek. Vagyis a magyarban a jelöletlen alak akár az időben való le nem horgonyzottságot, akár az eseményszerűségnek a beszédidő idejével való átfedését/egybeesését jelezheti.

Fejlesztendő készségek, képességek: átírás, következtetések megfogalmazása

Munkaforma: páros munka

Megoldások:

1. A templommal szemben állt a parkban, a toronyórát bámulta. Rád várt. Megszólaltak a harangok, a hangjuktól zengett az egész park, a város. Körülnézett. Aztán nem várt tovább. Elindult hazafelé.
2. A templommal szemben fog állni a parkban, a toronyórát fogja bámulni. Rád fog várni. Meg fognak szólalni a harangok, a hangjuktól fog

zengeni az egész park, a város. Körül fog nézni. Aztán nem fog tovább várni. El fog indulni hazafelé.

a. Az alábbi szövegben leírt jeleneteket úgy ábrázoljuk, mint amik a beszéd idejével egybeesnek (pl. arról beszél az elbeszélő, hogy valaki a templommal szemben áll, és ezt aközben mondja, miközben az a valaki épp a templommal szemben áll). Írjátok át a szöveget úgy, mintha ezek a jelenetek a róluk való beszéd idejét (a beszédidőt) megelőzően történtek volna, majd úgy, mintha majd a beszédidő után játszódna le! Csak annyit változtassatok a szövegben, amennyit ehhez feltétlenül szükséges!

A templommal szemben áll a parkban, a toronyórát bámulja. Rád vár. Megszólalnak a harangok, a hangjuktól zeng az egész park, a város. Körül néz. Aztán nem vár tovább. Elindul hazafelé.

b. Figyeljétek meg az egyes változatokban használt igéket! Mit vesztek észre?

A szöveg átírásakor különböző módon kellett változtatnotok a kiinduló szöveg igéit: végződéseket tettetek hozzájuk (pl. *áll* – *állt* – *állni*), és ez utóbbi esetben még egy *fog* ige is kellett (pl. *állni fog*). Ezzel jeleztétek, hogy eltértetek a beszéd idejétől. Hogy milyen végződést választottatok, az attól függött, hogy az időtengelyen a beszéd idejéhez képest balra, a múltba vagy pedig jobbra, a jövőbe tettétek át a szöveg eseményeit.

19. feladat

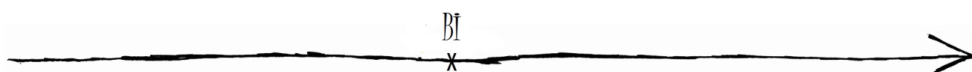
Tanári kalauz: A feladat arra vezet rá, hogy nem minden, amit mondunk, horgonyozható le időben, vagyis helyezhető el az időtengelyen a beszéd idejéhez képest. A megoldás utáni megbeszélésben térjünk ki arra, hogy sokszor közlünk olyan dolgokat, amik nem egyik vagy másik pillanathoz tartoznak az életünknek, hanem időtől függetlennek vagy minden időben érvényesnek gondoljuk őket. Ugyanakkor az olyan eseményszerűséget, ami több hasonló eseményszerűség „felülnézete”, nyelvileg a magyarban nem tudjuk elkülöníteni az egyes, éppen történő eseményszerűségekétől, csak ha a *szokott* ige köré építjük, vagy időhatározókkal jelöljük a szokásszerű jelleget (pl. *Péter teniszezik.* → 'most, a beszédidő pillanatában'/'ezt a sportot űzi rendszeresen'; *Péter szokott teniszezni./Péter hét-főn(ként) és szerdán(ként) teniszezik.* stb.). Ezeket habituális (szokásszerű) eseményszerűségeknek nevezzük, és ezekkel nem az eseményszerűségek egyes előfordulásáról beszélünk, hanem az egyes előfordulásokból létrejövő sorozatról. Így ezeket az időegyenesen is csak sorozatként lehet elhelyezni (ha pl. azt mondom habituális értelemben, hogy

Péter teniszezett., az nem jelentheti azt, hogy korábban is űzte ezt a sportot, és most is folytatja, hanem csak azt, hogy nemcsak az egyes teniszezési eseményszerűségek, hanem az eseményszerűségeknek ez a teljes sorozata a beszédidő előtt lezárult).

Fejlesztendő készségek, képességek: szelektálás, következtetések megfogalmazása

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka (megbeszélés)

A következő mondatok közül melyeket tudod egy időegyenesre felrajzolni? Amelyek felrajzolhatóak, azok hol helyezkednek el a beszédidőhöz (BI) viszonyítva? Amelyeket nem lehet megjeleníteni az időegyenesen, azokat miért nem lehet?



1. Gyermekkoromban a kultúrházba jártunk tánciskolába.
2. Minden kedden és csütörtökön hattól van a tánc.
3. A tánc sport és művészet egyben, az önkifejezés legtisztább eszköze.
4. Azon az esküvőn egy nagyon érdekes lánnyal táncoltam.
5. A táncot mindenki szereti.
6. Úgy unatkozom, mindjárt táncra perdülök.
7. Ne zavarj, most táncolok.
8. Életem nagy szerelme a tánc.
9. Ittas állapotban nem szabad táncolni.
10. Akinek fáj a lába, az nem tud táncolni.

20. feladat

Tanári kalauz: Az alábbi feladatban egy könyvismertető, egy példázat és egy vicc mellett egy olyan szöveget is találunk, amely egy szokásszerű, rendszeresen hasonlóan ismétlődő (vagyis habituális) tevékenységsor leírása. A feladat célja felfedeztetni, hogy noha a négy példa nagyon különböző, egyikben sem jelzünk semmit az időre vonatkozóan (vö. jelöletlen igealakok), vagyis ezek időben lehorgonyzatlanok.

A feladatot csoportban, de egyénileg oldják meg a tanulók, majd következtéseiket közösen beszéljék meg!

Fejlesztendő készségek, képességek: reflexió, tudatos nyelvhasználat

Differenciálási lehetőségek: A következtetések megfogalmazása egyre nehezebbé válik a szövegek sorrendjével.

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

Eszközök: Minden csoportnak készítsünk elő egyet-egyét a szövegekből!

A.

A történet hőse Lilla, egy 13 éves lány, aki, miután egy szörnyű balesetben elveszíti a szüleit, teljesen egyedül marad, és gyermekotthonba kerül. Bertával, a félelmetes nevelővel való találkozása után már épp a szökést kezdi tervezgetni, amikor váratlanul megjelenik Borka, a sosem látott nagynéni, és bejelenti, hogy elviszi magával. Borka azonban egy rejtélyes, számunkra láthatatlan világban lakik, ahová a nagy szökőkút vízsugarain át vezet az út. Lilla élete egy csapásra megváltozik, hihetetlen kalandokban lesz része, és olyasmiket tud meg a családjáról, amit álmában sem gondolt volna.

B.

Mit gondoltok? Ha egy embernek száz juha van, és egy eltéved közülük, nem hagyja ott a hegyen a kilencvenkilencet, és nem megy el, hogy megkeresse az egy elvesztettet? Ha aztán sikerül neki megtalálnia, bizony mondom nektek, annak jobban örül, mint az el nem tévedt kilencvenkilencnek. Éppen így mennyei Atyátok sem akarja, hogy csak egy is elveszzen e kicsik közül. (Mt 12,14)

C.

Reggelenként mindig én érkezem meg először az osztályba. Általában túl meleg van, ezért ablakot nyitok, és pár percig szellőztetek, miközben leteszem a táskámat, és előpakolom belőle, ami az első órára kell. Ha szükséges, letörlöm a táblát. Igyekszem nem túl nagy zajt csapni, és várok. Fél nyolc körül ugyanis mindig a mi osztályunk előtti virágokat öntözik meg a takarító nénik, és a beszélgetéseikből sok érdekes dolgot meg szoktam tudni. Van, hogy résnyire nyitva hagyom az ajtót. Ha becsukják, akkor rátapasztom a fülemet, és úgy hallgatom meg, hogy milyen szörnyű rumli van a fizika szertárban, mert a fizikatanárnő nem képes rendet rakni maga körül. Megtudom, ki mit tervez mára, és milyen problémáik vannak, de kicsit türelmetlenül, mert leginkább a kedvenc szappanoperám érdekel. Szerencsére őket is, ezért mindig megtudom, hogyan próbál udvarolni a gondnok bácsi a könyvelő néninek, és mi történt velük mostanában. Aztán elmennek, én meg unatkozom egy darabig, amíg megérkezik a következő álmos szemű fiú vagy lány, aki épp korábban kelt.

D.

Két hangya egy-egy kenyérmorzsát tol az úton. Arra megy az elefánt, odaszól neki az egyik hangya:

– Fogadjunk, hogy nem tudod feltenni a fejedre ezt a kenyérmorzsát!

Az elefánt felrakja, mire odaszól neki a másik hangya:

– De fogadjunk, hogy nem tudsz ráállni erre a másik kenyérmorzszára! Az elefánt rááll, majd odanéz, és látja, hogy a két hangya fetreng a röhögéstől:

– Hú, mekkora szendvics!

a. Milyen szöveg az, amit olvastál?

b. Meg tudod-e határozni a benne leírt események idejét a beszélő beszéd-idejéhez képest?

Néha úgy beszélünk a világ dolgairól, hogy azt, amit mondunk, nem helyezzük el az időben. Az ilyen mondatokban szereplő igék alakja nem utal az időre, ezért nevezzük azokat **időre jelöletlen igealak**nak.

21. feladat

Tanári kalauz: A diákok a következő feladattal tapasztalatot szerezhettek vagy tudatosíthatják, hogy a legegyszerűbb munkafolyamat elmesélése is nehezebb, mint annak a megmutatása.

Fejlesztendő készségek, képességek: beszédképesség

Munkaforma: páros munka

Válasszatok az alábbi témák közül, és mondjátok el a (munka)folyamat lépéseit:

- járás csillagközi idegennek
- egy cipő befűzése, bekötése kisiskolás gyerekeknek
- hajfonás kisiskolás gyerekeknek
- üdítőautomata használata látássérült fiatalnak
- egy kilyukadt bicikligumi foltozása nagyobb gyerekeknek
- egy új telefon hangbeállításainak testreszabása idősebb felnőttnek!

22. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja annak felfedeztetése, hogy a tudományos megfigyelésen alapuló kijelentések, tények és univerzális állítások időtlenek, mivel általános érvényűek, ezért a beszéd idejéhez le nem horgonyzandó állítást fogalmaznak meg. A gyerekeknek továbbá azt is fel kell ismerniük, hogy ezt a mintát követi minden általánosítás, így a vélemények, hiedelmek, előítéletek, sztereotípiák, általánosítások is ilyen időtlen, általános érvényűnek szánt kijelentések formájában fogalmazódnak meg.

Fejlesztendő készségek, képességek: reflexió, tudatos nyelvhasználat

Munkaforma: frontális munka

Eszközök és megoldás:

A táblázatot készítsük elő a táblára, a mondatokat adjuk oda egy-egy tanulónak!

Tények	A Föld a Nap körül kering. A nyúl gerinces állat. Minden olyan szám osztható hárommal, amelynek a számjegyeinek összege osztható hárommal. A víz a hidrogén és az oxigén vegyülete. Az év január 1-jén kezdődik. Litvánia fővárosa Vilnius. Az ország törvényei tiltják, hogy kiskorúak alkoholt fogyasszanak. A higany szobahőmérsékleten cseppfolyós halmazállapotú. A Facebook-regisztráció mindenki számára ingyenes. Az északi és déli sarkon nincsenek évszakok. A 2018-as évi futball-világbajnok Franciaország válogatottja. A 100 méteres síkfutás világrekordja kevesebb mint 10 másodperc.
Vélemények, hiedelmek, előítéletek, ²⁴ általánosítások	A fiúk nem sírnak. A piros szín felidegesíti a bikát. A nők helye a konyhában van. A németek precízek. A szemüvegesek okosak. Mindenki megérdemel egy jobb autót. Az olaszok hangosan beszélnek. A nagymamák mindent megengednek az unokáknak. Az egykéket elkényeztetik. Ha kéményseprőt látsz, szerencséd lesz. A jó barátok falaznak egymásnak. A diákok csak a szigorú tanárookra hallgatnak. A tanárok jobban szeretik a jó tanulókat. Az elefánt fél az egértől. A 2000 előtt íródott regények unalmasak.

²⁴ Az előítélet (más néven: elfogultság, sztereotípiá) hibás vagy merev általánosításokon alapuló feltételezés, vélemény, mely megelőzi a valóságról alkotott konkrét benyomásokat, tapasztalatot.

a. A kapott mondatot tedd a táblán lévő táblázatnak abba a sorába, amelybe szerinted tartozik!

b.* Mindkét sorban időre jelöletlen igealakok szerepelnek. Miért lehet ez megtévesztő/félrevezető a második sor mondataiban?

A fenti feladatban olyan mondatokkal találkoztatok, amelyek általános érvényű vagy a beszélő által annak gondolt kijelentések. Ezekben a mondatokban is jelöletlen igealakok szerepeltek. Ebben az esetben a jelöletlen igealak használatával arra utalunk, hogy a kijelentés **időtlen**, a múltban, a jelenben és a jövőben egyaránt érvényes.

23. feladat

Tanári kalauz: A közmondások is általános érvényű kijelentések, ezért az azokban szereplő igealakok jellemzően szintén időre jelöletlenek. Időben való lehorgonyzásuk (pl. múlt időbe tételük) ezért azzal járhat, hogy csak egy aktuális eseményszerűségre vonatkoztathatókká válnak, és elvesztődik általános érvényű kijelentés voltuk.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, jelentésárnyalatok érzékelése, kreatív szövegalkotás

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka

a. Az előző feladat táblázatának melyik sorába írnád a közmondásokat? Indokold válaszodat!

1. *Egy bolond százat csinál.*
2. *Holló a hollónak nem vájja ki a szemét.*
3. *Éhes disznó makkal álmodik.*
4. *Kutyából nem lesz szalonna.*
5. *Sötétben minden tehén fekete.*
6. *Minden szentnek maga felé hajlik a keze.*
7. *Olcsó húsnak híg a leve.*
8. *Nem mind arany, ami fénylik.*

b. Válassz egyet a fenti közmondások közül, és mondd el, hogy mi a benne megjelenő általánosítás! Egyetértesz azzal?

c. Miben különbözik az alábbi két párbeszéd? Melyikben általános érvényű az aláhúzott mondat, és melyikben vonatkozik csak az adott helyzetre?

1. – *Mit szolt a tanárnő a vizsgaeredményekhez? Mondott valamit?*
– *Igen. Azt, hogy ki mint vet, úgy arat.*
2. – *Mit szolt a tanárnő a vizsgaeredményekhez? Mondott valamit?*

– *Igen. Azt, hogy ki mint vetett, úgy aratott.*

d. Az alábbi közmondással írj a **c.** pont szövegeihez hasonlót!

A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát.

24. feladat

Tanári kalauz: Az **időben való lehorgonyzottság** tárgyalását a **beszédidőhöz képest** való lehorgonyzás eseteinek megfigyelésével kezdjük. Ennek a feladatnak a célja a beszédidővel egyszerre történő, azzal átfedésben lévő eseményszerűségek nyelvi megformálásának tudatosítása, a használt igealakok megfigyelése.

Fejlesztendő készségek, képességek: kreativitás, átkódolás, reflexió

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok; frontális munka

Csoporton belül osszátok ki a szerepeket! Rövid gondolkodás után minden csoport mutassa be a saját mozdulatsorát az osztálynak!

1. csoporttag: hajtson végre egyszerű mozdulatokat egymás után;
2. csoporttag: az elsővel szemben áll, és annak a mozdulatait „szinkrontolmácsolja”, szavakkal írja le;
3. csoporttag: háttal áll az előző kettőnek, és a 2. csoporttag „élő közvetítése” alapján elvégzi a mozdulatsort;
4. csoporttag: figyeli a 3 másikat, ellenőrizve, hogy pontosan végzik-e a feladatukat, és a bemutatókat.

Játék közben mindenki figyelje, hogy a tolmács szövegében milyen igealakokat használt! Minden csoport tolmácsa ugyanolyan igealakokkal közvetítette a mozdulatokat? Ha igen, miért voltak megfelelőek? Ha nem, melyiket nem találjátok megfelelőnek?

A feladat során bemutatott jelenetekben a beszéd ideje egybeesett a tevékenységgel. A mozdulatsor leírására időre jelöletlen igealakokat használtak a „szinkrontolmácsok” (persze, ha jól végezték a dolgukat, és nem késték le a mozdulatokat).

25. feladat

Tanári kalauz: A beszédidőhöz való lehorgonyzottság lehetőségei közül először a **jelen idő** kifejezésének formáit vesszük számba. Ennek a feladatnak a célja olyan helyzetek megfigyeltetése, amelyekben a jelöletlen igealakokat jelen idejű, vagyis a beszédidővel egyszerre történő események (vö. „élő közvetítés”) bemutatásához használjuk.

A csoportok kialakításakor figyeljünk arra, hogy egy csoporton belül mindkét szöveggel dolgozzon egy-egy pár, mivel más-más típusú helyzetről szólnak az írások. Miután elolvasták a szövegeket, megbeszélték az **a.** és **b.** pontot, a párok ismertessék megoldásukat a csoport másik párjával. A feladat **c.** pontjánál a gyerekek először nézzék meg a videó adott részletét (a golyók versenyének selejtezőjét, összesen 8 forduló 4-4 golyóval) egyszer vagy kétszer, majd sorrendben két-két fordulót közvetítsen minden tanuló a csoportjának. A videó bemutatása előtt mondjuk el a gyerekeknek, hogy mi lesz a feladatuk, így felkészülhetnek, sikeresebb megoldásra számíthatunk.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, beszédkésztség, reflexió, értékelés

Differenciálási lehetőség: a feladat **a.** pontjánál az első szöveget (**A.**) a lassabban olvasóknak, a másodikat (**B.**) a gyorsabban olvasóknak adjuk

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok homogén párokból

Módszerek, eljárások: társértékelő kártya

Eszközök: lejátszó,

<https://www.youtube.com/watch?v=Q9duwKNvKmY> (0.00-2.20)

a. Miről szól, milyen helyzetben hangozhat el a szöveg?

A. Rettenetesen unom a várakozást. Megy a tévé, benne valami videoklip némán, bámulom, és a tátogásból próbálok kitalálni, hol tarthat az énekes a szöveggel. Idegességemben a kabátom cipzárját babrálom. Nyílik az ajtó. Belép egy néni. Köszönök neki. Köszön. Nekem is fáj a fogam, de rajta látszik, hogy szenved. Együttérzően mosolygok rá egyet. Odébb húzódok a bőrkanapén. Leül. Arra gondolok, hogy talán mégis be kellene engednem magam elé. Aztán arra, hogy vajon meddig bírom még cérnával a lenémított zenecsatornát. Mondjuk biztosan tovább, mint a néni ezt a fájdalmat. Eldöntöm, hogy beengedem. Megint rámosolygok. Hunyorít, mintha kacintana. Ettől nevetetnékem támad. Láthatja rajtam, mert az ő szája is szétszalad. Kipukkad belőlünk a nevetés. A nővért sem vesszük észre a nagy nevetésben, ahogy ott áll az ajtóban, és találgatja, min kacarászik a meglazult fogszabályzós kislány és a fogfájós néni.

B. Ismét itt vagyunk, kedves hallgatóink, a város főterén, az éves farsangi fánkező versenyen. Az idei versenyzők már az emelvényen állnak, a közönség éljenez, és szurkolórigmusokat skandál. Most érkeznek a bírók, akik a verseny tisztességes lefolyását felügyelik. Intenek, és segítők nagy edényekben ötven-ötven fánkot hoznak be, és helyezik el a versenyzők előtt. A verseny szervezője és a bírók épp most ismertetik a szabályokat.

Az idei versenyen csak a teljes egészében elfogyasztott fánkok érnek pontot. A versenyzők felkészülnek, és megszólal a gong, amely a verseny kezdetét jelzi. A versenyzők különböző sebességgel kezdenek hozzá az első fánkhoz. A hármas számú versenyző nagyon gyorsan eszik, most nyúl a harmadik fánkért. Nagyon fiatalnak látszik, biztosan ezért követi el az amatőrök hibáját. És valóban, még csak a hatodik fánknál tart, de már jelez a bírónak, hogy rosszul érzi magát. Igen, ahogy sejtettük: kiszáll a versenyből. Az ötös versenyző szintén feladja, most a hetes szalad le az emelvényről. Nahát, sokak kedvence, a kettes számú jelölt szintén abbahagyja az evést. Az egyes szám alatt versenyző címvédő Bendő Bendegúz és az idei legnagyobb esélyesnek tartott négyes számú jelölt tűnik a legmagabiztosabbnak. Fej fej mellett haladnak, mindketten a tizennegyedik fánkjuknál tartanak. Már csak ők vannak versenyben. Hoppá! Ha jól látom, a címvédő köhögni kezd. Csak nem nyelte félre a fánkot? De igen, és az idő a végéhez közeledik, ezzel ki is esett a versenyből! Igen, kedves hallgatónk, a bírók most jelentik be, hogy az idei verseny győztese a négyes számmal versenyző Étkes Alajos! Szívből gratulálunk neki!

b. Meg tudjuk-e állapítani, mikor zajlanak az elbeszéltek a beszéd idejéhez képest? Milyen igealakok jelennek meg a szövegben?

c. A következő videó magyar közvetítői ti vagytok! Felváltva közvetítsétek a fordulókat! Az egyes csoporttagok közvetítései után töltsétek ki a társértékelő kártyát!

Társértékelő kártya²⁵

Akiról az értékelésem szól: Nevem:	Dátum:		
Gondold végig a társad közvetítését az alábbi kérdések segítségével! Tegyél X-et abba a négyzetbe, amelyet igaznak érzel a társad közvetítésére! Írd le azt is, hogy miért választottad azt!			
	Igen	Részben	Nem
Érthetően beszélt a közvetítő. Indoklás:			
Mindvégig fenntartotta a hallgatóság érdeklődését. Indoklás:			
Pontosan ismertette az eseményeket. Indoklás:			

²⁵ Lénárd Sándor – Rapos Nóra: *Fejlesztő értékelés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009: 81. nyomán

Láthattuk, hogy időre jelöletlen igealakot nemcsak akkor használunk, ha nem akarjuk időben lehorgonyozni a mondandónkat, hanem akkor is, ha olyan helyzetekről, történésekről, eseményekről akarunk beszélni, amelyek a beszéd idejével egyszerre állnak fenn vagy történnek. Vagyis ilyenkor a **jelen idő** jelölésére használjuk a jelöletlen igealakokat. A nyelvtani értelemben vett jelen idő tehát nem más, mint a helyzetek, történések, események idejének a beszéd idejével való egybeesése vagy átfedése.

26. feladat

Tanári kalauz: A beszédidőhöz való lehorgonyozottság lehetőségei közül az alábbiakban a **múltidejűség** kérdéskörével foglalkozunk. A feladat célja, hogy a gyerekek felismerjék a múltbeli és jövőbeli pillanatok tükörszimmetriáját a jelenhez képest.

A feladat **c.** pontjának megbeszélésekor visszautalhatunk a **18.** feladat szövegének átalakítására is.

Fejlesztendő készségek, képességek: reflexió, tudatos nyelvhasználat, átalakítás, következtetés megfogalmazása

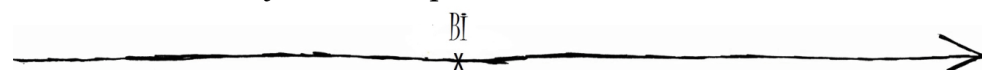
Differenciálási lehetőségek: a feladat **b.** pontjánál

A. Azok a gyerekek oldják ezt a változatot, akik könnyedén tájékozódnak az időtengelyen.

B. Azok a gyerekek kapják ezt a feladatot, akik számára az időben való tájékozódás, illetve a múltra és jövőre utaló kifejezések megfeleltetése nehézséget jelent.

Munkaforma: egyéni munka

a. Helyezd el az időtengelyen az alábbi időre vonatkozó szavakat, kifejezéseket a beszéd idejéhez (BI) képest!



1. tegnap
2. jövőre
3. két héttel ezelőtt/két hete
4. mához egy hónapra
5. nemrég

A.

b. Milyen időpontok felelnek meg a fentieknek a beszédidő másik oldalán? Jelöld meg ezeket is, és nevezd meg őket! Pl. *tegnapelőtt* → *holnapután*

B.

b. Párosítsd a fenti időre utaló kifejezéseket az alábbiakkal aszerint, hogy melyik van ugyanolyan távolságra a beszéd idejétől, balra vagy jobbra indulva!

1. két hét múlva
2. holnap
3. ma egy hónapja
4. nemsokára
5. tavaly

c. Írj egy mondatot, amely a beszéd idejével egy időben játszódó jelenetet ír le! Alakítsd át a mondatot úgy, hogy a beszéd idejét jelölő ponttól balra lévő szavak és kifejezések valamelyikét tartalmazza, tehát a beszéd ideje előtti jelenetet írjon le! Mit kellett megváltoztatnod a mondatban?

A beszéd ideje az a pillanat, amelyben a beszélő éppen kimondja az adott mondatot (a beszélő jelenje). Ha olyasmiről beszélünk, ami a beszéd ideje előtt, azaz a múltban történt, akkor az igék alakját is megváltoztatjuk: az adott igealaktól függően **-t** vagy **-tt** szóelemet illesztünk be. Ezt **múltidő-jel**nek nevezzük.

27. feladat*

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal arra szeretnénk a gyerekek figyelmét irányítani, hogy különböző nyelvek különbözőképpen tagolják a beszédidő előtti időt. A román és angol beszélők többféle múlt idejű alakot használhatnak, míg a magyarok többsége egyfélélt (a magyar ugyanis a befejezett–folyamatos oppozíciót elsősorban igekötőkkel jelöli; innen az is látszik, hogy az nyelvenként különbözhet, hogy mit tekintenek időjelölő, és mit aspektusjelölő eszköznek).

Fejlesztendő készségek, képességek: idegen nyelvi kompetencia, összehasonlítás, fordítás

Munkaforma: egyéni munka

Megoldási lehetőség: a b. ponthoz:

A.

1. imperfect: *așteptam* (múltbéli folyamat)
2. perfect simplu: *ajunsei* (a közelmúltban/épp most kulminált/befejezett eseményt jelöl; a román beszélt nyelvben ritka/archaikus)
3. perfect compus: *a băut* (múltbéli befejezett esemény)
4. mai mult ca perfect: *plecasem* (régmúlt, egy múltbéli eseményt megelőző esemény)


B. 

1. Past Simple: *found* (befejezett múlt idejű esemény)
2. Past Continuous: *were crying* (folyamatos múlt idejű esemény), Past Simple: *entered*
3. Present Perfect Simple: *have cut* (olyan megtörtént esemény, amely a jelenre is kihat)
4. Present Perfect Continuous: *has been watching* (múltban elkezdődött esemény, ami hatással van a jelenre, de még befejezetlen)
5. Past Perfect Simple: *had never seen* (régmúlt, egy múltbéli eseményt megelőző esemény), Past Simple: *moved*
6. Past Perfect Continuous: *had been waiting* (múltbéli eseményt megelőző, egykor folyamatban lévő esemény), Past Simple: *arrived*

C. 

1. Präteritum/Imperfekt: *machte, fuhr* („elbeszélő” múlt, a múlt idejű elbeszélések jellegzetes ideje)
2. Perfekt: *hat versteckt, ist gekommen* (összetett múlt, a jelenre is kiható múltbéli esemény)
3. Plusquamperfekt: *hatte gesagt, war gegangen* (régmúlt, egy múltbéli eseményt megelőző esemény)

a. Mi jelöli az alábbi román mondatokban a múltidejűséget?

1. Ați auzit explozia? 
2. Stăteam în fața sobei și mă uitam la lumina focului.
3. Era o peșteră mare și înfricoșătoare, cum regele nu mai văzuse.

b.* Fordítsd le az alábbi mondatokat előbb románra (**A.**), angolra (**B.**) vagy németre (**C.**)! Melyikben mi felel meg a magyar múltidő-jeles igealakoknak?

A.

1. Vacogva vártuk a villamost.
2. Éppen most érkeztem.
3. Valaki megitta az összes tejet.
4. Még a vakáció előtt elmentem abból az iskolából.

B.

1. Tegnap megtaláltuk a kulcsot.
2. A gyerekek sírtak, amikor beléptem a szobájukba.
- 3.* Elvágтам az ujjam.
- 4.* Mostanában Kata nagyon sokat nézte a tévét.
- 5.* Nem láttam medvét mielőtt ide költöztem volna.
- 6.* Két órája várakozott, amikor a felesége megérkezett.

C.

1. Akartam kérdezni valamit, de elszaladtál.
2. Az új osztálytárs ma bemutatkozott nekem.
3. Mielőtt ide költöttünk, volt egy fekete macskánk.

28. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a múltidő-jeles igealakok jellemző használatára kapnak példákat a gyerekek. A múltidő-jel tipikus használatában azt jelzi, hogy az adott eseményszerűség, amiről szólunk, a beszédidő előtt (meg)történt. Azonban ezzel a grammatikai eszközzel fiktív történetek esetén is élhetünk, így még jobban látszik, hogy a múlt helye ambivalens a *realis* és *irrealis* tartományát tekintve.²⁶

A feladatot ötfős csoportokban végezzék a tanulók. Első lépésként mindenki kapjon egy-egy szöveget, amelynek elolvasása után megválaszolja az **a.**, **b.** kérdéseket, a **c.** kérdést a csoport közösen vitassa meg!

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, reflexió, tudatos nyelvhasználat

Differenciálási lehetőségek: A következtetések megfogalmazása egyre nehezebbé válik a szövegek sorrendjével.

Munkaforma: csoportmunka, ötfős heterogén csoportok

Eszközök: Minden tanulónak készítsünk elő egy-egy szöveget az alábbiak közül!

A. mese

Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperencián is túl volt egy özvegyember meg egy özvegyasszony. Az özvegyembernek volt egy kisfia meg egy kisleánya, az özvegyasszonynak nem volt egy csepp gyermeke se. Egyszer, hogy, hogy nem, rá gondolta magát az özvegyember, elvette az özvegyasszonyt.

Egy darabig csak szépen bánt az asszony a gyermekekkel, hanem aztán mindig ütötte-verte őket, soha jó szemet se vetett rájuk, utoljára még azt sem engedte meg nekik, hogy a házban háljanak, hanem a pitvarban vetett nekik ágyat. A kisleány már nagyobbacska is volt, okosabb is volt, mint a kisfiú, sokszor búsult rajta, hogy nekik milyen rossz sorsuk van, sokszor

²⁶ Pl. az angol nyelvben a múlt idő használható kívánságok (pl. *She wishes she was beautiful.*) és egyéb hipotetikus felvetések jelölésére (pl. *What if we painted the room yellow?*). A magyarban főként a gyereknyelvben figyelhetjük meg a múlt idő és az *irrealis* összefüggését. Pl. Szilágyi N. Sándor történetében (személyes közlés) a gyermek invitálja játékra az apját mondván, hogy „*Játsszuk azt, hogy te voltál a farkas!*” Arra a kérdésre, hogy miért így mondja, miért ne azt játsszuk, hogy „*én vagyok a farkas*”, az a gyerek megdöbben válasza, hogy „*De hát te nem vagy farkas!*”

fél éjszaka se tudott aludni a nagy bánat miatt. Egyszer, amint ott sírdogált az ágyában, hallja, hogy az apja meg az anyja beszélgetnek a házban. (Az őzike)

B. történelmi szöveg

Néprajzi adatok arra utalnak, hogy azok a törzsek, akik gyűjtögetés és vadászat révén szerezték meg táplálékukat, hatalmas területet kényszerültek bejárni egy év alatt. A gyűjtögető és vadászó életmódot folytató családok egész évben úton voltak. Létfenntartásuk érdekében az állatvilág biológiai órájához igazodtak. Az állatvilág ciklikus mozgásainak ki- és felismerése jelentette a biztonságot számukra. Az ember fokozatosan kiismerte azt a területet, ahol leélte életét. A nemek szerint munkamegosztás alakult ki, a férfi vadászott, a nő gyűjtögette a gyümölcsöket, ásóbotjával kiforgatta a földben lévő gumókat, ő gondozta az utódokat. A népesség növekedése azért volt lassú, mert magas volt a csecsemőhalandóság, valamint a természet sem tudta maradéktalanul eltartani őket. A temetkezésre rendszerint a lakhelyül is szolgáló barlangot használták, de előfordult, hogy a barlangon kívül temették el halottaikat. (Forrás: *doksi.hu*)

C. személyes történet

Ma végre meglátogattam Katinkát, de nem volt olyan kellemes élmény, mint gondoltam volna. Fél órába telt, mire kibicikliztem a dombtetőre, ahol már nem volt nehéz megtalálni azt a rejtélyes, kastélyszerű házat, amiről már sokat hallottam. Megborzongtam, amikor beléptem, de azért bátran lépegettem befelé a nyirkos köveken. Katinka nagymamája nyitott ajtót, és próbált kedves lenni, de az az igazság, hogy halálra rémített a bibircsókos orra meg a zöld szeme. Biztatott, hogy kerüljek beljebb, és menjek fel a toronyszobába. Katinka ugyanis ott etette az állatokat. A lépcső nyikorgott a lábam alatt, ahogy felfelé haladtam, ráadásul minden visszhangzott. De igazán akkor készültem ki, amikor a szobába léptem, és megláttam Katinkát: épp vizet töltött a baglyok vályújába, egereket szolgált fel a kígyóknak, és csitítgatta a visító denevéreket. Megfordultam, és hanyatt-homlok kirohantam onnan. Meg sem álltam hazáig.

D. ismétlődő eseményszerűség elbeszélése

Három éven át jártam zongoraórára Mancika nénihez, aki egy belvárosi tízemeletes tömbház hetedik emeletén lakott. A lift rendszerint nem működött, ezért szinte mindig lépcsőztem, és lógó nyelvvel, izzadtan értem az ajtó elé. Legtöbbször egy-egy üveg víz vagy doboz tej is volt a kezemben, mert Mancika néni kissé nehezen mozgott, így már korábban felhívta anyukámat, és leadta neki a rendelést, hogy mit hozzak a boltból. Az első csengetést sosem hallotta meg, mindig kétszer-háromszor próbálkoztam,

mire végre beengedett. A lakásban általában túl meleg volt, cigarettafüst és rántás szaga terjengett. A nappali szobát szinte teljesen elfoglalta a zongora. Az óra mindig azzal kezdődött, hogy Mancika néni leültetett a zongorához, és elém tette a zsírfoltos kottát. Legjobban persze azt szerettem, amikor ő mutatott meg valamit. Az ő ujjai igazi dallamokat csaltak elő a zongorából, és ha őt hallgattam, a rántásszagú kis betonketrec néhány percre kristálycsilláros, bársonyszölyés koncertteremmé változott.

E. pletyka

Csak azért kérdeztem, hogy mit tudsz erről, mert úgy tudtam, hogy ti jóban vagytok Tihivel, mondtam is Zenkőnek, hogy neked biztosan szólt volna a költözésről. Nekem Zenkő mondta, mert ugye Tihi nem volt iskolában kedd óta, és a Tihi nagymamája állítólag azt mondta a Zenkő keresztanyjának, hogy őt itt hagyták egyedül. Szóval Zenkő kihallgatta a szülei beszélgetését, és azt tudta meg, hogy a Tihi apukája valami szörnyű botrányba keveredett, és el kellett hagyniuk az országot, különben börtönbe zárnák vagy ilyesmi. Persze nem tudom, hogy higgyem-e, mert Zenkő nagy vészmadár, mindig a legrosszabbra gondol, és kicsit nehéz felfogású, szóval az is lehet, hogy valamit félreértett. Gyuri viszont azt mondja, hogy Tihiék nyertek a lottón, és vettek egy villát valahol a Földközi-tenger partján, ott fognak élni, és Tihi magántanuló lesz. Persze Gyuri mindig hozzákölt valamit ahhoz, amit hall. Szörnyű, hogy micsoda pletykafészek vannak!

- Milyen helyzetben elhangzó szöveget olvastál?
- Az időgyenesen hová helyeznéd el a szöveget a beszéd idejéhez képest?

BT

x

Mi alapján tudtad eldönteni, hogy hová kerüljön?

- Vitassátok meg a következő kijelentést!

Az időgyenes bal oldalán lévő szövegekkel egy megtörtént esetet mesélünk el.
--

29. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja felfedeztetni, hogy a múltban történt eseményszerűségeket múltidő-jeles és jelöletlen igealakok használatával egyaránt elbeszélhetjük. A különbség köztük stílárís-retorikai: a jelöletlen alakok használata által a hallgató számára is aktuálissá, átélhetővé válik az eseményszerűség, és ezzel a beszédmóddal fokozottabb érzelmi

azonosulást fejezünk ki. A **b.** pont szövegei is múltbeli eseményszerűségeket írnak le a kronológiai beszámolók jelöletlen igealakjainak használatával.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, hallás utáni szövegértés, reflexió

Munkaforma: frontális munka

Módszerek, eljárások: Venn-diagram (d.)

Eszközök: hanganyag



1. Ma épp ülök az órán, és az oszi hegyi beszédét hallgatom, amikor Sanyi hirtelen hátrafordul, és megragadja a vonalzót. Persze nem hagyom, elkapom a végét, mire a vonalzó kettétörik. Erre én egy akkora pofont adok neki, hogy szinte kiesik a padból. A következő pillanatban meg ordít rám az oszi, persze megint én vagyok a hibás...



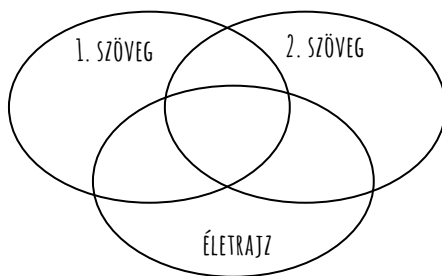
2. Ma épp ültem az órán, és az oszi hegyi beszédét hallgattam, amikor Sanyi hirtelen hátrafordult, és megragadta a vonalzót. Persze nem hagytam, elkaptam a végét, mire a vonalzó kettétört. Erre én egy akkora pofont adtam neki, hogy szinte kiesett a padból. A következő pillanatban meg ordított rám az oszi, persze megint én voltam a hibás...

a. Egy időgyenes mely részén helyeznétek el a hallott történeteket?

b. Írjátok ki a szövegek néhány igéjét! Mi a különbség a két szöveg igealakjai között?

c. Mit gondoltok, miért használt a beszélő különböző igealakokat az egyes szövegekben?

d. Az alábbiakban egy életrajzot olvashattok. Hasonlítsátok össze a feladat elején meghallgatott szövegekkel Venn-diagramot használva!



Markó Károly életrajzából

1793: Markó Károly megszületik Lőcsén.

1800-as évek eleje: Mérnöki tanulmányokat folytat Kolozsvárott és Pesten.

1810-es évek: Uradalmi mérnökként dolgozik Lublón és Rozsnyón.

1818: Felhagy addigi munkájával, és Pestre költözik, ahol rajzolni tanul. Pártfogókra talál, akik később az akadémiai képzésben is támogatják.

1822: Bécsbe megy, ahol beiratkozik a Képzőművészeti Akadémiára. Ettől az évtől kezdve rendszeresen kiállít Bécsben.

1820-as évek eleje: Miután felhagy akadémiai tanulmányaival, saját lábán próbál megállni: többféle munkát vállal, családjával együtt mégis rossz körülmények között él.

1822: Pesten megszületik első fia, Károly.

1824: Bécsben megszületik második fia, András.

1826: Feleségül veszi Nikászy Stempel Katalint, gyermekei anyját.

1820-as évek második fele: Családjával együtt Kismartonba költözik, de gyakran jár Bécsbe is. Hírneve egyre növekszik.

30. feladat

Tanári kalauz: A feladat megoldása során a gyerekek felfedezik, milyen más időbeliséget és modalitást fejezhet ki a múltidő-jeles igealak. Megfigyelik az eseményszerűségek konkrét időbelisége és az igealak közötti ellentmondást, és közösen gondolkodnak arról, hogy mi indokolja azok használatát az egyes esetekben. A **d.**–**e.** alpontban a nem a beszédidőhöz való lehorgonyozottság kérdéskörébe pillantunk be az összetett mondatban szereplő igék alakjának kontextuális vonatkozásait megfigyelve. A **g.** pontban (nagyobb osztályokban) az angol időegyeztetés (sequence of tenses) kérdését lehet felvetni.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, következtetések megfogalmazása

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); frontális munka (megbeszélés) (**c.**, **f.**, **g.**); páros munka (**d.**, **e.**)

Eszközök: **d.** ponthoz: Minden párnak készítsünk elő egy-egy mondatpárt!

1. Miután megetted a levest, kapsz csokit.
Miután megetted a levest, nem mosogattál el magad után.
2. Amikor elolvastad, kimehetsz focizni.
Amikor elolvastad, nem figyeltél a részletekre.
3. Ahogy elkészült a hóember, lefotózzuk.
Ahogy elkészült a hóember, jöttek a hetedikesek, és szétrúgták.
4. Amikor befejeztük a siránkozást, elmondom a tervet.
Amikor befejeztük a siránkozást, meghallottuk az ajtócsengőt.
5. Miután begipszelték a bokádat, hazakísérlek.
Miután begipszelték a bokádat, folyton viszketett.

e. ponthoz: Minden párnak készítsünk elő egy-egy mondatot az alábbiak közül!

1. Láttam, hogy takarítasz.
2. Láttam, hogy takarítottál.
3. Tudtam, hogy hazudsz.
4. Tudtam, hogy hazudtál.
5. Féltünk, hogy megsértődtök.
6. Féltünk, hogy megsértődtetek.
7. Azt hittem, hogy befejezi a regényt.
8. Azt hittem, hogy befejezte a regényt.
9. Anyukád mondta, hogy megműtenek.
10. Anyukád mondta, hogy megműtöttek.

Megoldási lehetőségek: az **b.** ponthoz: A 7. és 8. példát leszámítva egyik eseményszerűség sem zajlik a múltban, hanem a beszédidővel egyszerre vagy azt követően. A múltidő-jelet vagy az indokolja, hogy nem a beszédidőhöz, hanem egy másik eseményhez viszonyít a beszélő, amihez képest előidejű a múltidő-jeles igét tartalmazó mondat, vagy az eseményszerűség hirtelen beálló voltát erősíti (olyan gyorsan fog megtörténni/vedd úgy, mintha már meg is történt volna), vagy pedig az *irrealis* kifejezési eszköze (hasonlóan a 26. lábjegyzetben említett angol példákhoz).

a. Hol helyezhetők el az alábbi igék által jelölt események a beszédidőhöz képest az időtengelyen?

elmentem, lettetted, találoztunk, megtelt, végeztünk, befejezted, megoldottuk, hívtál

b. Hová kerülnének az időtengelyen az alábbi mondatok eseményei a beszédidőhöz képest? Milyen időre utalnak a mondatok igealakjai?

1. Gyerekek, elmentem, nyolc után jövök.
2. Lettetted azt a hőmérőt! Tudod, hogy nem szabad vele játszani!
3. Ha bármi gond van, hívtál fel, és megoldottuk.
4. Én megengedem a vizet, de ha a vödör megtelt, zárd el, különben ki fog folyni!
5. Ha beáruasz a tanárnak, végeztünk egymással.
6. Ha befejezted a hisztizést, kijöhetsz a szobádból.
7. Úgy bánom, hogy nem holnap találoztunk! Akkor adnék egy példányt a könyvemből.
8. Ha tudod, hogy nem vagy kész, miért nem később hívtál?

c. Az aláhúzott igealakok mind múltidő-jelesek, de a beszédidőhöz képest nem mind előidejű jelenetet írnak le. Beszéljétek meg, hogy szerintetek

miért használjuk mégis ezeket és nem a jelöletlen igealakokat a fenti 1–6. példákban!

d. Mondatpáronként egy közös időtengelyen jelöljétek a mondatokbeli jelenetek idejét a beszédidőhöz képest! Figyeljétek meg a mondatpáronként azonos részek helyét a tengelyen! Mi az oka annak, hogy noha különböző helyre kerültek a beszédidőhöz képest, mégis egyformán múltidő-jeles az igéjük?

A fenti példák alapján láthatjuk, hogy a jelenetek leírásához használt igealakok nem mindig a beszédidőhöz képest mutatják az esemény helyét az időtengelyen. A múltidő-jeles igealakok sok esetben azt jelzik, hogy az adott esemény egy másik eseményhez képest korábbi (**előidejű**), attól függetlenül, hogy a beszédidőhöz képest elő- vagy utóidejű-e.

e. Adjatok elő egy-egy párbeszédet, amelyben elhangozhatnak a kapott mondatok!

f. Milyen hasonlóságokat fedeztek fel azokban a párbeszédekben, amelyekben az egyik igealak jelöletlen? Hát azokban, amelyekben az igealakok múltidő-jelesek?

g.*** A kapott mondatok közötti különbséget angolul ki lehetne-e fejezni? Ha igen, hogyan? Mi okozhat problémát?

31. feladat

Tanári kalauz: A beszédidőhöz való lehorgonyozottság lehetőségei közül az alábbiakban a **jövőidejűség** kérdéskörével foglalkozunk. Először azt figyeljük meg, hogy a magyarban a telikus igék időre jelöletlen alakban jövő idejűséget fejeznek ki, szemben az állapotokkal és folyamatokkal, amelyeknek az időre jelöletlen alakja jelen időként (vagy időben le nem horgonyozottként) értődik, és jövőre vonatkoztatásukhoz időhatározókkal megteremtett kontextusra vagy egyéb pragmatikai fogódzókra van szükségünk. Ez azzal függ össze, hogy a telikus igék (pl. *felépít*, *megtalál* stb.) eseményszerkezete tartalmaz egy kulminációs pontot, amelyet a beszéd pillanata után tudunk csak értelmezni. Pl. a *felépít* egy olyan esemény, aminek van egy folyamat szakasza (*épít*) és egy kulminációs pontja, ezért a *Felépítem a kártyavárat!* mondatot mindig úgy fogjuk érteni, hogy a beszéd pillanatával legfennebb csak az *építem* igealakokkal jelölt folyamat-szakasz esik egybe, de a *fel* igekötővel jelölt kulminációs pontot ez a felépítési esemény csak a beszédidő után fogja elérni (és ezzel aztán be is fejeződik az esemény). A *Felépítem a kártyavárat!* mondattal szemben a [*Mit csinálsz?*] *Építem a kártyavárat.* mondatot a beszédidővel

párhuzamosan zajló, vagyis jelen idejüként értjük. A két ige típus különbsége azzal is jár, hogy a telikus igék sorozatát egymásra következőként értjük, míg a folyamatigék sorozatát érthetjük egymással párhuzamosan zajló/átfedésben levőként.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, összehasonlítás, indoklás, reflektálás

Munkaforma: páros munka

a. Gábor megkérdezi a suliban Vivitől, hogy mi a terve estére. Aztán este ráír, és megkérdezi, hogy épp mit csinál. Szerinted melyik alkalommal melyik választ adja Vivi? Miből derül ez ki számodra?

1. *Várom a tesómat, iszom a teámat, írom a fizika házit, és hallgatom a kedvenc rádióműsoromat. A konyhában meg készül a vacsora.*

2. *Megvárom a tesómat, megiszom a teámat, leírom a fizika házit, és meghallgatom a kedvenc rádióműsoromat. A konyhában meg elkészül a vacsora.*

b. Miben különböznek a Vivi által használt igék? Melyik válaszból lehet azt érteni, hogy a felsoroltak egyszerre történnek? Melyikből azt, hogy sorra?

Időre jelöletlen igealakokkal olyanról is tudunk beszélni, ami a beszédidő után, a jövőben történik. Ahogy a fenti mondatokban megfigyelheted, a *várom, iszom, írom, hallgatom, készül* igékkel szemben a *megvárom, megiszom, leírom, meghallgatom, elkészül* igékkel olyan jelenetekről tudunk beszélni, amelyek tervek, vagyis nem a beszédidővel párhuzamosan, hanem valamikor a beszédidő után történnek.

c. Mikor zajlanak az aláhúzott részek eseményei? Miben különbözik a három mondat sorban felsorolt helyzetek, események időbelisége?

Gábor: Szia, ráérsz ma?

Vivi: Bocs, milyen nap is van ma?

Gábor: Szerda.

Vivi: Ja. Akkor nem.

Gábor: Miért? Mit szoktál szerdánként csinálni?

Vivi: Ötkor táncra megyek, utána haza, fél órát veszekszem a tesómmal, hogy milyen zenét hallgassunk, míg megírjuk a feladatainkat, utána tanulok, anya kikérdez, este pedig a messengeren lógok, és beszélek Jocival, mert csak esténként ér rá.

Gábor: Értem. Most mit csinálsz?

Vivi: Épp veszekszem a tesómmal. Wellhellót hallgatok, közben írom a fizika házit. Ja, és beszélek Jocival. Meg veled.

Gábor: Oké, és holnap ráérsz?

Vivi: Nem.

Gábor: De miért?

Vivi: Mert ötkor táncra megyek, utána haza, fél órát veszekszem a tesómmal, hogy milyen zenét hallgassunk, míg megírjuk a feladatainkat, utána tanulok, anya kikérdez, este pedig a messengeren lógok, és beszélek Jocival, mert csak este ér rá.

A fenti szövegben ugyanazokat az időre jelöletlen igéket három különböző használatban figyelhettük meg. Az első kiemelt részben szokásos, rendszeresen ismétlődő tevékenységekről volt szó, tehát időben nem voltak lehoronyozva (nem egy bizonyos szerdai napra vonatkoznak). A másodikban a beszédidővel párhuzamosan végbemenő, vagyis a beszédidőhöz lehoronyozott (tehát jelen idejű) tevékenységsorról olvashattunk. A harmadikban a tevékenységsort szintén szokásos, rendszeresen ismétlődő sorozatként értjük, de ezúttal a beszédidő után, vagyis a jövőben értelmezzük. Ehhez az kellett, hogy a *holnap* időhatározóval horgonyozzuk le őket.

d. A megadott időhatározószók közül melyek illeszthetők be a *Hívlak.* mondatba? Miért?

most, később, nemrég, néha, majd, mindjárt, az imént, tegnap, holnap, tavaly

A *hívlak* igealak időre jelöletlen, ezért az a legkézenfekvőbb, hogy úgy értsük: a beszédidővel párhuzamosan történik. Mégsem így szoktuk, hanem úgy, mintha ott lenne a mondatban a *ma*, *később*, *nemsokára*, *holnap* stb. időhatározók egyike. Gyakoribb ugyanis, hogy olyan helyzetekben mondjuk, hogy *Hívlak.*, amikor ezt a jövőre értjük: tervezzük vagy ígérjük a másinak. Az ritkább helyzet, amikor a másik betoppan az ajtón, miközben épp őt tárcsázom.

Arra tehát, hogy időben hol kell elhelyezni egy jelenetet, amiről a másik beszél, nem csak a mondatban lévő ige alakjából következtetünk, hanem a mondat egyéb elemeiből is (főként időhatározókból), sőt a mondat elemein túl a világról szerzett eddigi tapasztalataink is belejátszanak az értelmezésbe (mi hogyan szokott történni, mit mikor mire szoktak használni az emberek).

32. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a jelöletlen igealak különböző használati módjainak összegzése.

Fejlesztendő készségek, képességek: reflexió, tudatos nyelvhasználat

Munkaforma: egyéni munka

Megoldási lehetőség:

Általános érvényűnek szánt kijelentés	<i>A tévé butít. Egy intelligens ember sohasem unatkozik! A lustaság fél egészség.</i>
A mondatban leírt jelenet szokás-szerű, ismétlődő tevékenység.	<i>Mostanság a családban (rajtam kívül) mindenki csinál valamit. A szüleim táncórára járnak, a bátyám focizik, a húgom meg újabban karatézik. Én meg örökké itthon ülök.</i>
A mondatban leírt jelenet a beszéd pillanatában történik, vagy éppen akkor is tart.	<i>Zavarlak? Mit csinálsz? Dehogya zavarsz! Csokit zabálok meg bámulom a tévét. Mit nézel? Nem megy benne semmi érdekes, csak ismétlések, örökké ugyanaz. Unatkozom... Most is próbálnak meg edzenek valahol.</i>
A mondatban leírt jelenet a beszéd pillanata után fog megtörténni.	<i>Na, akkor veszem a kabátom, és átmegyek hozzád! Együtt majd kitalálunk valamit!</i>

a. Írjátok ki a szövegből olyan mondatokat, amelyek a táblázat egyes sorai-
ba tehetők!

- *Szia!*
- *Szióka! ☺*
- *Zavarlak? Mit csinálsz?*
- *Dehogya zavarsz! Csokit zabálok, meg bámulom a tévét.*
- *Mit nézel?*
- *Ó, semmit!!! Nem megy benne semmi érdekes, csak ismétlések, örökké ugyanaz.*
- *Csodálkozol? A tévé butít. Neked nem mondták az iskolában?*
- *De. Meg azt is, hogy a lustaság fél egészség.*
- *Ja. De ez szerintem nem lustaság. Inkább kedvetlenség vagy ilyesmi.*
- *Én bizony lusta vagyok. És unatkozom ☹ De nem csak most... Mostanság a családban (rajtam kívül) mindenki csinál valamit. A szüleim társastáncra járnak, a bátyám focizik, a húgom meg újabban karatézik. Most is próbálnak meg edzenek valahol. Én meg örökké itthon ülök.*
- *Az én szüleim meg még dolgoznak. Most én is egyedül senyvedek...*
- *Apám szerint: „Egy intelligens ember sohasem unatkozik!”*
- *Na, akkor veszem a kabátom, és átmegyek hozzád!*
- *Nagyon jó!!! Együtt majd kitalálunk valamit! :D*

Általános érvényűnek szánt kijelentés	
A mondatban leírt jelenet szokás-szerű, ismétlődő tevékenység.	
A mondatban leírt jelenet a beszéd pillanatában történik vagy éppen akkor is tart.	

A mondatban leírt jelenet a beszéd pillanata után fog megtörténni.	
--	--

b. Egészítsétek ki a táblázatot átalatok gyűjtött példákkal!

33. feladat

Tanári kalauz: A jövőidejűség kérdéskörének folytatásaként a feladat célja a *lesz* igealak körüljárása, mely lexikális jelentése folytán alkalmas jövő idő kifejezésére igei állítmányként (pl. *A komód a jobb sarokban lesz.*) vagy névszói állítmánnyal (pl. *Beni 65 év múlva öreg lesz.*). A III. feladatsorral arra szeretnénk a diákok figyelmét felhívni, hogy a *lesz* szó olyan mondatokban is előfordul, ahol látszólag felesleges, hiszen a közlés a fennálló helyzetre/a jelenre vonatkozik. Érdekes arról ötletelni, hogy mi lehet ennek az oka az egyes mondatokban (a jövő és a bizonytalan/nem teljesen bizonyos modális kategóriáinak, valamint a jövő/távolítás és az udvariasságnak a kapcsolatát érdemes boncolgatni). A csoportokat 2-2 párra osztjuk, az egyik pár az I. feladatsorral dolgozik, a másik a II. feladatsorral (az **a.** pontot önállóan oldják meg, a **b.** és **c.** pontot közösen), majd a párok megosztják tapasztalataikat; a III. feladatsorral négyfős csoportban dolgoznak, és ezt frontálisan is megbeszélhetjük.

Fejlesztendő készségek, képességek: beszédkészség, anyanyelvi kompetencia

Munkaformák: páros munka; csoportmunka, négyfős heterogén csoportok; frontális munka

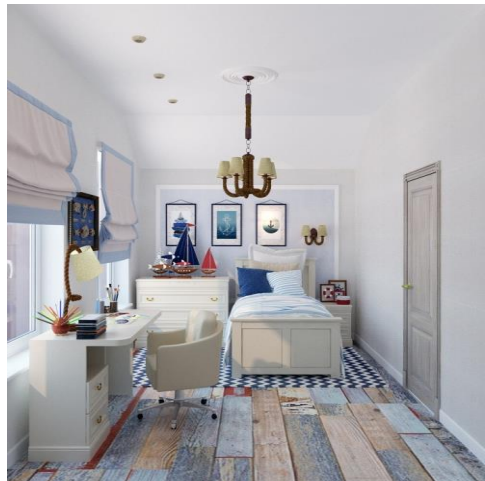
Módszerek, eljárások: fürtábra (III./c.)

I. feladatsor

a. Mondd el a kép alapján a párodnak, hogy mi hol van a szobában! A párod jegyezzen le 2-3 mondatot!

b. A párod téged kér meg, hogy tervezd meg a szobája átrendezését. Mondd el neki, minek hol lesz a helye az új szobában! A párod jegyezzen le 2-3 mondatot!

c. Nézzétek meg az igéket a mondataitokban! Milyen igealakokkal beszéltetek a szoba jelenlegi és átrendezés utáni állapotáról?



II. feladatsor

a. Fejezd be a megkezdett mondatot az előző mondat alapján!

Abigél iskolaidőben rengeteget tanul, az iskolaiújságba cikkeket ír, a sulirádiónak híreket szerkeszt, a kórházban önkénteskedik, szóval jó sok dolga van. Vakációban ezek a tevékenységek szünetelnek, de a következő tanévben újra [...]

Mindketten ugyanolyan igealakokkal írtátok meg a mondat folytatását? Milyen lehetőségek vannak az igealakok tekintetében arra, hogy folytassátok a mondatot?

Eddig több lehetőséget láttunk arra, hogy jövőidejűséget fejezzünk ki. A 31. feladatban azt tapasztaltuk, hogy sokszor időre jelöletlen igealakot tartalmazó mondatokat is úgy értünk, mint ami a beszédidő utáni időre, vagyis a jövőre vonatkozik. Ebben segíthetett egy-egy időhatározó, az ige jelentése vagy a világról való tudásunk.

Most azt is megfigyelhettük, hogy a *fog* ige segítségével is tudunk jövőidejűséget kifejezni. (Ezért ezt a *fog*-ot így hívják: **segédige**.) Ilyenkor az ige egy *-ni* végződést kap (pl. *tanulni fog, újságcikkeket fog írni* stb.). A *van* ige jövő idejű alakja viszont nem a *vanni fog*, hanem erre a jelentésre van egy külön igénk, a *lesz* (pl. *jó sok dolga lesz*). Időre jelöletlen ez is, de jelentése folytán a jövőre vonatkoztatjuk.

b. Egészítsétek ki a mondatokat a képek alapján! Milyenek most, és milyenek lesznek a képeken szereplő alakok?



Beni most _____, és 65 év múlva _____.



Zoé most _____, de ha cukor helyett zöldséget eszik, akkor _____.



Zsiga haja most _____, de amikor hazajön a fodrásztól, _____.

Azt láttuk fentebb, hogy a névszói állítmányokat tartalmazó mondatokat a *lesz* segítségével lehetett a jövőre vonatkozóvá tenni. Ezért ezt a *lesz*-t is **segédigének** nevezzük. Figyeld meg, miben különbözik ez az **a.** pontbeli *lesz* igétől!

c.* Lehetne-e másképp is jelölni, mint **b.**-ben, hogy egy névszói állítmányt tartalmazó mondat a jövőre vonatkozik? A következő mondatok jövő idejű alakjaival találkoztatok már, használjátok, hallottátok valakitől? Miért érdekes az alakjuk?

1. Ennyi edzéstől nem fogtok túl izmosak lenni?
2. Nagy szégyen fog lenni, ha mások megtudják, mit csináltál.
3. Te még nálam is jobb játékos fogsz lenni!

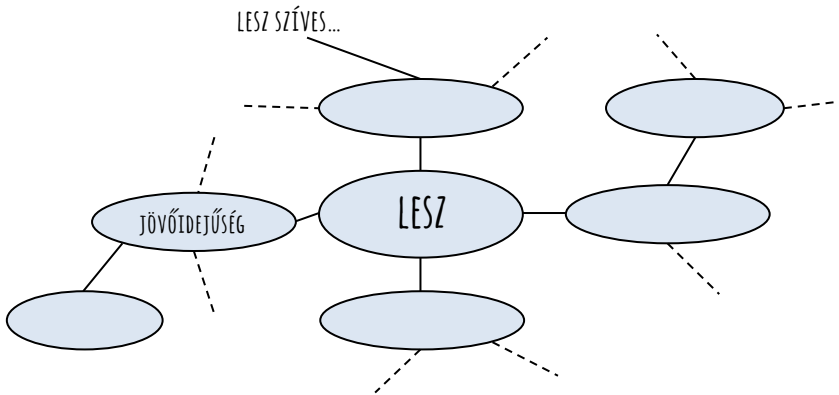
III. feladatsor



a. Mit jelentenek az alábbi *lesz* igealakot tartalmazó mondatok?

1. – *Tehetek még levest?*
– *Még egy kanállal esetleg. Úgy. Elég lesz, köszönöm.*
2. – *Vajon hová tettem a kabátomat?*
– *Menj be, ott lesz a fogason.*
3. – *Nem a te telefonod szól?*
– *Juj, ez a főnököm lesz, fel kell vennem.*
4. – *Mennyi az idő?*
– *Nyolc lesz tíz perc múlva.*
5. – *Lesz szíves még egy süteményt is becsomagolni?*
– *Természetesen. Így akkor összesen 34 lej lesz.*

b. Egészítsétek ki a következő fürtábrát! Írjátok saját példákat is!



34. feladat

Tanári kalauz: A *lett* igealak használatáról szól a feladat, illetve a *lesz* és a *lett* alakok jelentésbeli különbségeiről.

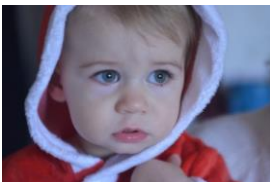
Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, összefoglalás, át-kódolás, reflektálás, szabályalkotás, tudatos nyelvhasználat

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka

a. Egy képregény szerkesztője vagy. A képekhez tartozó mondatok össze-keveredtek. Melyik képhez melyik feliratot illesztenéd?



Jó lesz a lekvár.
Jó lett a lekvár.



Orvos lett.
Orvos lesz.



Ők Bálint és Magdi, történetünk szereplői. A történet végére két gyerekük lesz.

Ők Bálint és Magdi, történetünk szereplői. A történet végére két gyerekük lett.

b. Miben különböznek a mondatpárok?

c. Figyeljétek meg, hogy hangzanak az előző alpont mondatai az általatok ismert idegen nyelveken! Észrevételeiteket fogalmazzátok meg úgy, mintha egy magyarul tanuló ismerősötöknek kellene elmagyaráznotok!

35. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban a névszói állítmányok időjelölésével foglalkozunk. Akár hangfelvételt is lehet készíttetni a gyerekekkel, hogy könnyebb legyen a megfigyelők feladata. Az észrevételek megosztásához kérjük meg a csoportokat, hogy válasszanak ki egy szóvivőt! A bemutatásokkor vissza lehet utalni a **33.** feladat II. feladatsorában tapasztaltakra.

Fejlesztendő készségek, képességek: transzformáció, összehasonlítás, szövegértés, beszédkészség, következtetés

Munkaformák: csoportmunka, három-négyfős heterogén csoportok; frontális munka

Petra Bandika osztálytársa, Janka a párhuzamos osztályba jár. A tehetségkutató versenyről beszélgetnek, amin Janka versenyzőként, Petra nézőként vett részt. Petra azt idézi fel, hogy mi történt az iskolai szakaszon, Janka pedig arról beszél, hogy szerinte milyen lesz a városi szakasz.

Pénteken tartották az iskolai tehetségkutató versenyt. Te voltál a hármas számú versenyző, nem? Bandika is fellépett a bűvészműtányaival. A három műtányaiból egy sem volt, amit korábban ismertünk volna, ráadásul mindegyik trükkje érdekes volt, mindegyik zsűritag szerint ő volt a legügyesebb. Mind büszkék voltunk rá, láttam, hogy ti is lelkesek voltatok, de szerintem Bandika után én voltam a legboldogabb. Otthon nagy volt a csodálkozás, amikor elmondtam, hogy Bandika volt a sztár. A szüleim kíváncsiak voltak, ezért nekik is elmeséltem, milyen volt.

Jövő héten tartják a városi tehetségkutató versenyt. Én leszek a hetes számú versenyző. Bandika is fellép a bűvészműtányaival. Most négy trükkel készül, biztos ezek is mind érdekesek lesznek, és nem lesz közöttük egy ismert sem, és talán itt is ő lesz a legügyesebb. Megint mind büszkék lesztek rá, mi is lelkesek leszünk, és most is te leszel utána a legboldogabb.

Otthon is nagy lesz a csodálkozás, mert szerintem az egész város tehetségei közül Bandika lesz a sztár. Persze, ha a szüleid kíváncsiak lesznek, ők is eljöhetnek.

a. Hasonlítsátok össze a két lány által mesélt szövegben az állítmányokat! Miben hasonlítanak, miben különböznek?

b. Írd ki a szövegekből azokat a mondatokat, amelyekben megtalálhatjuk a választ az alábbi kérdésekre!

Ki volt a legboldogabb? _____

Ki volt a hármas számú versenyző? _____

Ki volt a legügyesebb a zsűri szerint? _____

Ki volt büszke? _____

Ki volt lelkes? _____

Ki volt kíváncsi? _____

Ki lesz a hetes számú versenyző? _____

Ki lesz a legboldogabb? _____

Ki lesz a sztár? _____

Ki lesz lelkes? _____

Ki lesz büszke? _____

Ki lesz kíváncsi? _____

Képzeld el, hogy a helyszínen beszélget Petra Jankával! Mit mondana, ki a legboldogabb? _____

ki a hármas számú versenyző? _____

ki a legügyesebb a zsűri szerint? _____

ki lelkes? _____

ki büszke? _____

ki kíváncsi? _____

c. Foglaltjátok össze észrevételeiteket!

Ahogy a 31. feladatban láttuk, a névszói állítmányú mondatokban a *lesz* segítségére van szükségünk ahhoz, hogy azokkal a beszédidő utáni, vagyis jövőbeli jelenetekről tudjunk beszélni. Most azt is megfigyelhettük, hogy a beszédidő előttre sem úgy helyezzük a névszói állítmányú mondatokat, mint az igei állítmányúakat. Vagyis nem egy *-t* vagy *-tt* elemet teszünk ilyenkor hozzájuk (pl. *tartották, ismertünk* stb.), hanem megint csak nagyobb segítség kell. És ezúttal a *volt* segít. Mindkét segédige (*volt, lesz*) alakja attól függ, hogy mi a mondatok alanya (pl. **te voltál a hármas számú versenyző; mi is lelkesek leszünk; a szüleid kíváncsiak lesznek** stb.). Mi több: ha a mondat alanya nem 3. személyű, akkor mindenféleképpen kell segédige a névszói állítmány mellé, akkor is, ha nem múlt vagy

eljövendő jelenetekről akarunk beszélni. Ilyenkor a *vagy* alakjait használjuk (pl. **én vagyok a legboldogabb; ti büszkék vagytok** stb.)

d. Keresd meg a szövegben az alábbi kérdésekre válaszoló mondatot!

Hány olyan trükkje volt Bandikának, amit ismert a közönség? _____

Hány olyan trükkje lesz Bandikának, amit ismer a közönség? _____

Mit mondana Petra a helyszínen, hány olyan trükkje van Bandikának, amit ismer a közönség?

Mit mondana Janka, van Bandikának olyan trükkje, amit ismer a közönség?

A *nincs* és a *sincs* szók igék. Mégis egészen kivételesek. Ha ugyanis azt szeretnénk, hogy valaki a beszédidő előttre vonatkoztassa őket, azt nem úgy tudjuk jelölni rajtuk, hogy hozzájuk kapcsolunk egy *-t* vagy *-tt* elemet. Van pl. *szökdös* és *szökdösött*, de nincs olyan, hogy *ninesett* vagy *sinesett*. Hasonlóan, ha a beszédidő utánra szeretnénk, hogy értsék, akkor nem mondhatjuk, hogy *ninesni fog* vagy *sinesni fog* pl. a *szökdösni fog* vagy a többi ige mintájára. Ehelyett olyanokat mondunk pl., hogy *egy ismert trükk sem volt/lesz* vagy *nem volt/lesz egy ismert trükk sem*.

36. feladat

Tanári kalauz: A feladat megoldása során a gyerekeknek meg kell vizsgálniuk a kapott mondatokat az időviszonyítás és a beszélői szándék szempontjából, és el kell helyezniük egy skálán annak alapján, hogy a beszélő mennyire tekinti az általa kimondott jövő idejű eseményszerűséget valószínűnek, illetve annak bekövetkezésében mekkora szerepet tulajdonít önmagának.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, analízis, azonosítás, szövegértés, reflexió

Munkaformák: csoportmunka, öt-hatfős heterogén csoportok; frontális munka (bemutatás, megbeszélés)

a. Húzzátok alá a szövegben azokat a mondatokat, amelyek a beszéd ideje után bekövetkező eseményekre utalnak!

– El sem hiszem, hogy már június van. Két hét múlva kapjuk a vakációt!
– örvendezett Lali. – Utolsó pénteken menjünk ki az erdőre bulizni! Jöszötek?

– Az erdőre? Juj, megesznek a medvék – rettent meg Hajni. – Azon a hétvégén különben is esni fog. Tartsuk máskor! És máshol.

- Én nem megyek, akkor meccsem lesz Váradon.
- Nem vagy valami lelkes – mosolyodott el Levike.
- Hát nem. Ki fogunk kapni, és az edző megint leordítja a fejünket.
- Dehogy kaptok ki, ne aggódj! Nagyon ügyesek lesztek, meglátod! – biztatta Emma.
- Én eljövök, és megnézek – ajánlkozott Levike.
- Váradra? Komolyan?
- Ja. A szüleimmel oda utazunk a rokonokhoz. Nyaralni.
- Hát a szüleidnek is elmegy a kedve a nyaralástól, ha megtudják, hogy megbuksz matekból – jegyezte meg gonoszul Boti.
- Juj, ha a mostani hat ásokhoz buksz, azok meg fognak verni! Vigyázz magadra! – tördelte a kezét Hajni.
- Át fogok menni! A hátralevő két hét minden napján viszek vagy tíz oldalnyi plusz munkát a tanárnak. Ha adna egy hetest, kijönnék ötöstre.
- Ha lenne szíve, biztos megesne rajtad ennyi munka láttán – gúnyolódott Boti.
- Persze, hogy átmész – bólogatott Emma. – Csak tanulj! Magyarból megírtad az olvasónaplót?
- Megírom – hadarta Levike. – A hétvégén elolvasom a könyvet, szerdára meglesz. Átmegek mindenből. És soha többé nem leszek ilyen lusta. Váradon már a jövőre kiadott regényeket fogom olvasni.
- Ne törd magad. Úgysem lesz belőled semmi – poénkodott Boti.
- Hát akkor Levike se jön bulizni – szomorodott el Lali. – Még a végén egyedül leszek.
- Ha megyek, viszem a kutyámat is – mondta Hajni.
- Én, ha mennék, vinnék egy erősítőt a zenéhez – gondolkodott Boti, és nagyot kortyolt a vizéből.
- Én jövök, és hozok aszalt gyümölcsöt meg bio magvakat – lelkesedett Emma.
- Tényleg ez lesz a kaja? Mert akkor én meg olyan zenét hoznék, amitől égnék állna a hajad – mondta Boti, és bedobta a kukába a kiürült palackot.
- Mit képzelsz?! – csattant fel Emma, és a palack után nyúlt, hogy kipréselje, és a szelektív hulladékgyűjtőbe vigye. – Hát téged semmi nem érdekel? Ötven éven belül elpusztul a Föld! Ezután mindig préseld ki szépen, és ide dobd! – mutatta.
- Jaj, ne! Ha a Föld elpusztul, akkor mi is meghalunk, ugye? – rémült meg ismét Hajni.
- Elég valószínű – mondta Lali. – De akkor sem mennénk túl sokra, ha túlélünk.

– Na ugye. Jóképű hatvanasként fogok meghalni, úgyhogy nincs időm palackokat préselgetni.

– Ó, te nem éred meg a hatvanat – vetette közbe Inez.

– Miért? Nem iszom, nem dohányzom. Nem is fogok.

– Oké, de ne is legyél ilyen szemét! Mert ha így bánsz az emberekkel, előbb-utóbb beverik a képed. Én leszek az első. Nézd, Emma mindjárt sír.

– Na, ha verekedni kezdtek, nem hívlak meg a bulimra – próbálkozott a szigorúsággal Lali, de a többiek csak vigyorogtak rajta.

b. Írjátok ki az olvasott beszélgetésből minél több aláhúzott mondatot a megadott beszédzándékokhoz és beszédcselekvésekhez!

Tényközlés:

Fenyegetés:

Javaslat:

Terv, elhatározás:

Ígéret:

Utasítás:

Kívánság, óhaj, vágy:

Jóslat:

Kérés:

Félelem kifejezése:

Lehetőség felvetése:

Tanács:

c. Szerintetek mennyire biztos az alábbi mondatok beszélője abban, hogy amit mond, az úgy is lesz? Miből derül ez ki számotokra?

Lali: Két hét múlva kapjuk a vakációt.

Hajni: Megesznek a medvék.

Hajni: Azon a hétvégén esni fog.

Inez: Meccsem lesz Váradon.

Emma: Nagyon ügyesek lesztek.

Levike: Ha adna egy hetest, kijönnék ötösre.

Levike: A hétvégén elolvasom, szerdára meglesz.

Levike: Soha többé nem leszek ilyen lusta.

Boti: Úgyse lesz belőled semmi.

Hajni: Ha mennék, vinném a kutyámat.

Boti: Ha megyek, viszek erősítőt.

Emma: Ötven éven belül elpusztul a Föld.

Emma: Ezután mindig préseld ki szépen, és ide dobd!

Boti: Jóképű hatvanasként fogok meghalni.

Inez: Előbb-utóbb beverik a képed.

Lali: Nem hívlak meg a bulimra.

1. biztosan tudja

2. nem tudja egészen biztosan, de megbízik a forrásában

3. valószínűnek tartja

4. lehetségesnek tartja

5. felvetődik benne a lehetőség

6. csak bizonyos feltételek (pl. mások cselekvése) mellett fog bekövetkezni

d. Beszélgessetek arról, hogy mit mennyire biztosan tudunk a jövőben történő dolgokról a múlthoz és a jelenhez képest!

A múltról és a jelenről beszélhetünk tényszerűen is (pl. *Tegnap bicikliverseny volt a városban.; Épp reggelizem.*), hiszen van róla tapasztalatunk vagy tudásunk valamilyen forrásból. Amikor azonban a jövőről beszélünk, akkor (még) nem létező világot hozunk létre, pusztán a szavainkkal: a „jövő vásznára” vetítünk fel történéseket. Így még olyankor is, ha a tények leírásához hasonlóan fogalmazunk, valójában csak lehetséges helyzeteket, eseményeket villantunk fel. Minél több okunk van azt feltételezni, hogy ezek be is fognak következni, annál inkább tényszerűen fogalmazunk. Minél bizonytalanabbak vagyunk, vagy minél inkább másról függ a bekövetkezésük, annál kevésbé használjuk a tényközlések nyelvi eszköztárát.

37. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal az időre jelölt igealakok **nyelvjárási változataira** hívjuk fel a gyerekek figyelmét.

A feladat **c.** pontjánál szánjunk időt annak a megbeszélésére, hogy a nyelvjárási és a sztenderd formák között nem az a különbség, hogy egyik jobb, mint a másik, hanem az, hogy beszédhelyzettől függ, hogy melyiket érdemes használni, ha mindkettőnek birtokában vagyunk.

Fejlesztendő készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, kódváltás, reflektálás, következtetések megfogalmazása

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

a. Barátod a nyáron egy táborban vett részt Kolozsváron. Élményeiről az alábbi e-mailt küldte neked:

Kedves Te,

gondoltam, szólok, hogy életben vagyok, de persze még javában zajlik a tábor. Mindehonnán vannak itt gyerekek, és közösen készülünk a záró előadásra. Szombaton lesz, gondolom, nem tudsz eljönni, pedig jó lenne. Képzeld, engem neveztek ki díszletfelelősnek, beosztották mellém Árpikát meg Beát, akik ügyesek, csak kicsit furán beszélnek. A múltkor, amikor Árpikával a talapzatot szegeltük, egyszer csak rám nézett, és ezt mondta: „Ezt az utolsó szeget beléüttem, s azzal futtam lefeküdni.” Egy darabig csak pislogtam, de aztán megértettem mit akar. Beát meg arra kértem a múltkor, hogy nézze meg, hogy fog kinézni a csillár, lesz-e rajta elég gyöngy, mire ő azzal jött vissza, hogy „kellesz még”. Kérdeztem, hogy hova kellek, mire csak azt mondta, hogy „kellesz még vagy tíz-tizenöt gyöngy.” Jól mulatnak egymás szőfordulatain, de én is folyton rácsodálkozom, hogy miket mondanak. Na mit szólsz? Te hallottál ilyeneket? Sajnos mennem kell, hallom, hogy megint civakodnak:

„A függönyt tartó rudat feljebb kellesz emelni.”

„Az a baj, hogy rosszul kötted fel.”

Jobb, ha megyek.

Üdvözl barátság,

Én

Ismerős-e számodra a levélben megjelenő igealakok valamelyike? Te használsz? Valaki mástól hallottad-e már?

b. Mit gondoltok, hogy az alábbi részlet szereplője miért érzi úgy, hogy Bálint úrfiskodik?

„Nem feleltem neki semmit, hanem megindultam szó nélkül hazafelé. Bálint azonban lépegetni kezdett utánam, s mintha azt gondolta volna magában, hogy bizonyosan meg is némultam, ahogy a hátamra estem, folyton kérdegetett engem, s hol azt mondta, amit az előbb, hol pedig így szólt:

– Megütötted-e magad?

Ez sem tetszett nekem, ez a »megütötted-e«, mert úgy gondoltam, hogy ezzel is csak úrfiskodik, mivel mi nem úgy mondtuk azt a szót.

– Nem! – feleltem neki.

– Hanem? – nógatott tovább.

– Nem megütöttem, hanem csak megüttem – mondtam.”

(Tamási Áron: *Bölcső és bagoly*)

c. Ismerős-e számodra a részletben megjelenő igealakok valamelyike? Te használsz? Valaki mástól hallottad-e már?

d. Hallgassátok meg a *Martba, fiam, martba!* című moldvai csángó mesét (<http://mek.oszk.hu/05700/05748/mp3/csangomesek-14.mp3>)! Figyeljete arra, hogy a következő kifejezések milyen időre vonatkozhatnak a szövegben! Ti hogyan mondanátok?

ásni fogták, hosszabb lett lenne

Jegyezzetek le néhány olyan szót, kifejezést, mondatot is, amelyet nem értetek vagy bizonytalanok vagytok a jelentésükben! Beszéljétek meg a többiekkel, ők hogyan értelmezték a szöveg alapján azokat, nézzetek utána a szavak, kifejezések jelentésének!

e. Találkoztatok már az alábbi párbeszédben megjelenő igealakokkal? Ti hogy mondanátok?

– *Itthon is bírtuk a kemény munkát, ott is bírjuk lesz.*

– *Majd még beszélünk lesz 10 év múlva...*

38. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja bemutatni az elbeszélőmúlt-jeles igeala-

kokat, a régmúltat, valamint az *-and/-end* végződésű jövőt, amelyekkel a gyerekek leginkább olvasmányaik során találkozhatnak (és sokszor félreértéshez vezet, hogy egyes formák valamelyest hasonlítanak a gyerekek által ismert, használt igealakokra, pl. *hordozák – hordozzák*). A két múlt idő az élő nyelvben is adathozható, van, ahol/akik ezt használják, így ha valamelyik gyereknek a nyelvváltozáshoz hozzátartozik, érdemes ezek és a *-t*-jeles múlt funkciómegoszlását illusztráló példákat előhívni.

A feladat **a.** és **b.** pontját csoporton belül mindenki egyénileg végezze el, a **c.** pontot pedig közösen.

Fejlesztendő készségek, képességek: ismeretek felhasználása, tudatos nyelvhasználat, szövegértés, vélemény megfogalmazása, érvelés

Differenciálási lehetőség: a gyerekek (olvasási, szövegértési) képességeihez mérten válasszunk a megadott szövegek közül

Munkaforma: csoportmunka, hétfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: kooperatív csoportmunka, megbeszélés tollak közepén módszerrel (**a.**, **b.**)

a. Válasszatok egy-egy részletet az alábbiak közül, majd beszéljétek meg azokat a következő szempontokat figyelembe véve!

- Miből derül ki számodra, hogy az olvasott részlet/szöveg nem napjainkban íródott?
- Érthető számodra a szöveg? Ha nem, mi okoz nehézséget?
- Figyeld meg az igealakokat! Hol helyeznéd el őket az időtengelyen a beszédidőhöz képest? Te milyen igealakkal tudnád kifejezni ugyanezt?

b. Hallottátok már a szövegben előforduló igealakokat? Kitől?

- | | |
|--|--|
| 1. „Szabadság! Itten hordozák
Véres zászlóidat
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt. (...)
Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért, | S keservben annyi hú kebel
Szakadt meg a honért. (...)
Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar;
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.”
(Vörösmarty Mihály: <i>Szózat</i>) |
|--|--|

- | | |
|--|---|
| 2. „Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak hajbai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának. (...) | Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára. |
|--|---|

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben:
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.”

(Kölcsy Ferenc: *Himnusz*)

3. „Azzal elindula az asszony szavára,
Az asszony szavára ajh ki Kolozsvárra.
Mikor fele utját elútazta volna,
Csak eszibe juta kisebb gyermek szava,
Ahajt megfordula, haza felé tére,
Haza felé tére, hazájába ére.

Nyiss ajtót, nyiss ajtót, asszony, feleségem!
Mingyárt nyitok, mingyárt édes jámbor uram!
Hadd vessem nyakamba viselő szoknyámat,
Hadd kössem előmbe az előruhámat. – (...)

Ahajt csak bérugá gyontáros ládáját,
Végiglehasítá[!] az egyik oldalát.
Csak kihengeredék Barcsai belőle,
Ajh kapja a kardját, fejit vevé velle.”

(*Barcsai*, ballada)

4. „Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek Teremtőjében. És a Jézus Krisztusban, ő egy Fiában, a mi Urunkban; aki fogantaték Szentlélektől, születék Szűz Máriától; kínzaték Poncius Pilátus alatt; megfeszítették, meghalt és eltemették; szálla alá poklokra, harmadnapon halottaiból föltámad; fölméne a mennyekbe (...)”
5. „Elindula bódogságos szép Szűz Mária
Az ő áldott szent fiávol.
Bemene szent templomába,
Beüle arany karszékébe,
Mongya az ő szent fia:
„Eressz ki, eressz ki bódugságos Szent Anyám!”

(Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtöt lépék*)

6. „György az édesanyját hidegen köszönté,

Bár ez a lelkét is majd elébe önté!”
 „Szóla György s kitoldá a szót egy kacajjal,” (...)
 „Most a szörnyü gyermek karját elereszté,
 Fejét és szemeit búsan lefüggeszté,
 S mintha most ocsúdnék forró-hideg lázból,
 Tántorogva ment ki az apai házból.
 Méne elbusulva, némán haragjában,
 És leült az udvar távolabb zugában,
 Ott fejét a térdén tenyerébe hajtá,
 S zokogott magában, de senki sem hallá.”

(Arany János: *Toldi*, 2. ének)

7. „Az övéi közé jöve, és az övéi nem fogadák be őt. Valakik pedig befogadák őt, hatalmat ada azoknak, hogy Isten fiaivá legyenek, azoknak, akik az ő nevében hisznek; Akik nem vérből, sem a testnek akaratából, sem a férfiúnak indulatjából, hanem Istentől születtek. És az Íge testté lett és lakozék mi közöttünk (és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét), aki teljes vala kegyelemmel és igazsággal.”

(Biblia, Jn 1,11-14)

c. Találkoztatok-e az aláhúzott igealakokkal? Milyen helyzetben? Milyen általatos is használt igealaknak felelhetnek meg? Karikázzátok be a helyesnek vélt választ!

1. „És oltárokat is épített az Úr házában, a mely felől azt mondotta volt az Úr: Jeruzsálemben helyheztetem az én nevemet!” (Biblia, 2 Kir 21,4)

a. mondta b. mondott c. mondani fogja

2. „A vőlegénnek nagy szöget ütött a fejibe ez a beszéd, de mindamellet ő a feleségivel magok elejibe vötték a kilenc kövér disznyt, s hazahajtották, de nem az apai házhoz, met a vőlegénnek megmondotta vót az anyja, hogy oda ne vigyön feleségöt, hanem a faluba kibéröltek egy tisztösségös házat a menyasszon pénziből, beszállottak abba.” (*Az ördög kilenc kérdése*)

a. megmondta b. megmondja c. meg fogja mondani

3. Krammné tudtára adá Fannynak, hogy ismeretlen jóltevőjét megláthatja holnap az országgyűlésen, ahol a nagy sokaság közt úgy el lehet vegyülni, hogy ki sem veendi őket észre, s az egész csak néhány percig tartand.

(Jókai Mór: *Egy magyar nábob*)

a. (észre) vette b. (észre) veszi c. (észre) fogja venni
 a. tartott b. tart c. tartani fog

4. Mikor azután felvitte Jézust az ördög egy nagy magas hegyre, megmutatá neki a földnek minden országit egy szempillantásban. És monda néki: „Ím

én neked adom mindazt a hatalmat, ha te imádandasz engemet, mindezek tiéid legyenek.” (Biblia, Lk 4,7)

a. imádtál

b. imádsz

c. imádni fogsz

39. feladat

Tanári kalauz: Ez egy összegző-ismétlő feladat igealak és kronológia témájában.

Fejlesztendő készségek, képességek: sorrendezés, reflektálás, tudatos nyelvhasználat

Differenciálási lehetőség: A tanulók képességeinek megfelelően válasszuk ki kinek-kinek a megfelelő mondatot: a mondatok egyre bonyolultabbak a többszörös idősíkváltás miatt.

Munkaforma: csoportmunka, három-öt fős heterogén csoportok

a. Rajzoljatok 3-3 képkockából álló képregényt, amelyben az alábbi mondatokban megjelölt három jelenetet ábrázoljátok időrendben!

1. Szóltam nekik, hogy ellenőrzik a bérleteket, miután leszállunk a buszról.
2. Ahogy megkaptam az állást, megnő a fizetésem, és meg fogom venni azt a motorcsónakot.
3. Mire megtalálok a taxit, ahol a sapkádat hagytad, már beteg leszel.
4. Mire elkészül a krumpli, kihűl a sült, amit túl korán tettél oda.
5. Pár év múlva nevetni fogsz azon, hogy milyen csalódott vagy most, amiért kihagytad azt a helyzetet.

Mutassátok be egymásnak a megoldásaitokat!

b. Figyeljétek meg az egyes jelenetekre utaló igealakokat! Milyen összefüggést láttok az jelenetek sorrendje és az igealakok időre utalása között?

Mérőlap

az *Időbeliség* fejezethez

1. feladat

Tanári kalauz: A feladat alkalmas annak ellenőrzésére, hogy a tanulók felismerik-e az események időrendjét nem kronologikus elbeszélés esetén is.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az események időrendjét
- elhelyezni az eseményeseményeket az időtengelyen egymáshoz és/vagy a beszéd idejéhez képest

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, az időbeli lehorgonyozottság nyelvi eszközeinek felismerésére való fogékonyság, sémafelismerés

Megoldás:

a. Sorrend: 5., 3., 2., 6., 1., 4.: a beszédidő előbb a 2., majd a 6. ponttal esik egybe, 5. és 3. ettől balra, 1. és 4. ettől jobbra helyezkedik el.

b. Táblázat kitöltése igealakokkal:

Időre jelöletlen igealak	Múltidő-jeles igealak	<i>fog+ IGE-ni</i> szerkezetű igealak
1. kiabálnak, vihognak, énekelnek, alszanak 2. megnyomom 6. nézek	3. legyalogolta 5. leokéztam	4. fogunk hazaérni

Pontozás: 14 pont

a. Elhelyezett eseményenként 1-1 pont, beszédidő azonosítása: 2 pont

b. Minden jó helyre beírt szám/igealak 1-1 pont.

„Ági, te nem játszol?” – bök oldalba Csongi a kártyapaklival. Megrázom a fejem, és az ablak felé fordulok. Az ujjam a telefon oldalán matat, míg megtalálja a hangerőszabályozót. Mohón megnyomom kétszer egymás után. A képernyőn már az imént leokéztam a potenciális halláskárosodást, szóval most további kérdések nélkül erősödik még két fokozattal a fülemben dübörgő zene. Kész. Most már bármi is lesz, nem fogom hallani. Pedig biztos lesz itt minden az úton: kiabálnak majd, vihognak, énekelnek. Meg persze alszanak, mert mindenki legyalogolta a havi adagját az elmúlt két napban. Az órára nézek. Öt múlt tíz perccel. Az út durván négy óra, úgyhogy valamikor kilenc után fogunk hazaérni.

A busz ablakán patakokban csorog az eső. Nézem a kígyózó vízcsíkokat, ahogy egymás felé kanyarodnak, aztán mintegy hirtelen ötlettől vezérelve mégis másfelé folynak, és egy másik patakocskával egyesülnek. Olyan, mintha repedések lennének, én meg az egyben maradt szilánkokon át a tájból is csak szilánkokat láthatok: egy szélben megtépázott bokrot, ablakmélyedésben meghúzódó macskát, benzinkutast, aki hunyorogva tekeri le a tanksapkát a csapó esőben. Idegesít. Utálok részleteket látni történetekből, amiknek sosem tudhatom meg a végét. Mégis odaszegezem a tekintetemet, nehogy meglássak valamit az ülések között vagy valamelyik oldalsó résben az előttem ülőkből.

Biztos egymás vállán alszanak. Vagy bámulnak egymásra szerelmes szemmel. Vagy megosztanak egy fülhallgatót: egyik ága Bea jobb fülében, másik Dani bal fülében, benne valamelyik túlsminkelt R&B sztárocska remegteti a hangját. Ráolvad a fülükre a cukormáz, végigszivárog rajtuk, lassan be-leragadnak, és ők lesznek az új szerelmes marcipánszobor. Tudom, a marcipán nem cukormázból van. Elmondták tegnap a kiállításon, közvetlenül az után, hogy háromszor figyelmeztettek: bár a szobrok ehetőek, ne együnk belőlük. Bea fintorgott is, hogy esze ágában sincs, mert utálja a marcipánt. Dani meg rámosolygott, pont, mint az előbb, amikor megálltak az ülések között, és kiválasztották ezt a két szabad helyet itt előttem.

Pedig pár órája még nem is szóltak egymáshoz. Az egész szabad program alatt fasírtban voltak. Dani leszegett fejvel járkált, nem ment a plázába, ahogy eredetileg tervezték, inkább Norbiékhoz csapódott, járta velük a kutyüboltokat meg a képregénystandokat. Beát csak később láttam a parkban a találkahelyen. Míg Dani oda nem ment hozzá, végig ott könnyezett, körülötte mindig minimum három ember: hol a hátát lapogatta, hol a haját rendezgette, hol a nyakát ölelte át valamelyik aljas, rosszindulatú kis dög barátnője. Jó, tudom, hogy semmi közöm hozzá, de azt is tudom, hogy az egyik buzgómócsing béfefefe írta meg Daninak tegnap este, hogy Bea épp az exével beszélget a teraszon. Most meg itt simogatják. Utálok az ilyen képmutatást. Akinek ilyen barátai vannak, annak nem kell ellenség. Nem is vettem észre, mikor állt le a zene a fülemben. Csak hallom, hogy mindenki harsog a rádióval együtt. Bea is belelkesül, hátradobja a karját, szinte a képeembe, majd a Dani ülésének a fejtámlájára fekteti. Szép keze van, keskeny kézfeje, hosszú ujjai. A mutatóujján egy ronda bizsugyűrű. Nem értem azokat, akik a mutatóujjukon hordanak gyűrűt. Senkinek nem áll jól. És nagyon utálok, hogy Beának valahogy mégis. Anyu szerint csak a gyenge emberek irigykednek meg féltékenykednek. Bea énekel. Nem hamisan vagy ilyesmi, de ordít, ahogy a torkán kifér. Beleüvölti ezt az ócska rádiósláger Dani fülébe. Nem tudja, Dani mennyire utálja ezt a számot.

Honnan tudhatná? Jóformán nem is ismeri. Nem az ő osztálytársa volt hat évig, hanem az enyém. Másfél évig a padtársam. Javítottam a helyesírási hibáit, ahogy megírta az angol házit az ablakpárkányon. Telefonoztunk a pad alatt. Rajzfilmfigurákat rajzolt a füzeteim hátába. Ha meglátta, hogy anyu bundáskenyeret pakolt nekem, mindig elkunyerálta felét. Néha röhgőgörcsünk volt. Néha csak összenéztünk, és tudtuk, mit gondol a másik. Néha összekaptunk, és telefirkáltuk egymást. Néha vörös arccal ült mellettem, és fel sem mert nézni, annyira szerelmes volt belém. Egyszer majdnem el is mondta, a gyógynövénygyűjtéskor. Elkezdte, de aztán inába szállt a bátorsága, miután félbeszakítottam, és a barátságáról kezdtem zagyválni valamit. Valójában én ijedtem meg. Félttem, hogy mi lesz, ha elmondja. Persze már mindegy. Most már tudjuk, hogy nem lett semmi. Én az esőt bámulom, Dani meg a barátnőjét. Ez maga a semmi. Főleg, hogy most bekapcsolódik, és együtt éneklí Beával ezt a pocsék, szörnyű számot, amit egészen mostanáig együtt utáltunk.

a. Jelöld az időgyenesen az első bekezdésben említett jelenetek helyét! Melyik esik egybe a beszéd idejével?

1. az útitársak kiabálása, vihogása, éneklése és alvása
2. a hangerőszabályozó gomb megnyomása
3. gyaloglás a kiránduláson
4. hazaérkezés
5. a potenciális halláskárosodás leokézása
6. órára nézés



b. Keresd meg, milyen igealak jelenik meg az **a.** alpontban felsorolt jelenetekre vonatkozó mondatokban, és írd a jelenet számát a táblázatba!

Időre jelöletlen igealak	Múltidő-jeles igealak	<i>fog+ IGE-ni</i> szerkezetű igealak

2. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt méri, hogy a tanulók képesek-e követni az idősíkváltásokat, és jól értelmezni a felborult időrendben elbeszélte történetet

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az események időrendjét
- azonosítani az egyes események idejét, a szövegen belüli időbeli viszonyokat

- érzékelni az eseményszerűségek időben való lehorgonyozottságát vagy ennek hiányát

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, az időbeli lehorgonyozottság nyelvi eszközeinek felismerésére való fogékonyság, sémafelismerés

Megoldás:

a. Események kiírása a szövegből

1. tegnap este történt események: Bea az exével beszélgetett, Bea barát-nője ezt megírta Daninak
2. pár órája történt: Bea és Dani nem szóltak egymáshoz, Dani Norbiék-hoz csapódott, velük járkált, Bea sírt a találkahelyen, vigasztalták, Dani odament hozzá, a marcipánkiállításán történtek stb.
3. épp most történik: Esik az eső, Ági Bea és Dani mögött ül, Bea hátra-nyújtja a kezét, mindenki énekel, Dani is énekelni kezd stb.
4. egy elképzelt jövőben történik: Bea és Dani marcipánszoborrá változ-nak
5. hónapokkal, évekkal ezelőtt történt, és többször megismétlődött: Ági javította Dani angol háziját, telefonoztak a pad alatt, Dani rajzfilmfigurá-
kat rajzolt Ági füzetébe stb.
6. hónapokkal, évekkal ezelőtt történt, és egyszeri esemény volt: Dani megpróbálta elmondani az érzéseit Áginak, Ági félbeszakította

b. Időtlen, általános kijelentések azonosítása

Pl. Tudom, a marcipán nem cukormázból van. Akinek ilyen barátai van-nak, annak nem kell ellenség. Anyu szerint csak a gyenge emberek irigy-
kednek meg féltékenykednek. Senkinek nem áll jól. stb.

c. Ági utálja a történeteket, amiknek nem tudja meg a végét és a képmu-
tatást. Bea utálja a marcipánt. Dani és Ági közösen utálták a dalt, de Dani
már nem utálja, hiszen együtt éneklí Beával. Csak ez az utolsó helyezhető
el időben, mivel a közös utálatnak a beszéd pillanatában vége.

Pontozás: 12 pont

a. Minden jól azonosított eseményszerűség 1-1 pontot ér.

b. Mindkét időtlen mondat 1-1 pontot ér.

c. Az *utál* igét tartalmazó mondatok azonosítása 2 pontot ér. Az időbeli
lehorgonyozottság megállapítása szintén 2 pont.

a. Írj ki a szövegből egy-egy olyan eseményt, amely

1. tegnap este történt
2. pár órája történt
3. épp most történik
4. egy elképzelt jövőben történik
5. hónapokkal, évekkal ezelőtt történt, és többször megismétlődött

6. hónapokkal, évekkel ezelőtt történt, és egyszeri esemény volt

b. Írj ki a szövegből két olyan mondatot, amely nem egy időben elhelyezhető eseményt ragad meg, hanem időtlen, általános kijelentést fogalmaz meg!

c. Nevezd meg a szöveg alapján olyan dolgokat, amiket valamelyik szereplő *utál!* Az ezekre vonatkozó kijelentések közül melyik elhelyezhető/behatárolható időben?

3. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a tanulók összetett mondatokban megjelenő eseményszerűségek időrendjét azonosítják a teljes történetet, a tagmondatok sorrendjét és a kötőszókat figyelembe véve.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az események időrendjét
- azonosítani az egyes események idejét, a szövegen belüli időbeli viszonyokat
- felismerni az időben való lehorgonyzás nyelvi eszközeit
- elhelyezni eseményeket az időtengelyen egymáshoz képest

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, az időbeli lehorgonyozottság nyelvi eszközeinek (pl. kötőszavak) felismerésére való fogékonyság, sémafelismerés

Differenciálási lehetőség:

A. Az összetett mondaton belüli összefüggéseket nehezebben azonosító tanulóknak javasoljuk.

B. A tagmondatokban megjelenő eseményszerűségeket önállóan azonosító tanulóknak javasoljuk.

Megoldás:

1. – 1., 2.; 2. – 1.,2., 3., 4.; 3. – 2.,1.; 4. – 2., 1.; 5. – 2., 1., 3.; 6 – 1., 4., 2., 3.; 7. – 2., 3., 1.

Pontozás: 12 pont

Helyesen számozott vagy eseményekre bontott mondatonként 2-2 pont.

A. Számozzátok az alábbi mondatokban megjelenő eseményeket aszerint, hogy melyik történik korábban, és melyik később!

1. A képernyőn már az imént leokézta a potenciális halláskárosodást, szóval most további kérdések nélkül erősödik még két fokozattal a fülében dübörgő zene.

_____ leokézta a potenciális halláskárosodást

_____ erősödik két fokozattal a zene

2. Ráolvad a fülükre a cukormáz, végigszivárog rajtuk, lassan beleragadnak, és ők lesznek az új szerelmes marcipánszobor.

- _____ ráolvad a fülükre a cukormáz
- _____ végigszivárog rajtuk
- _____ lassan beleragadnak
- _____ ők lesznek az új marcipánszobor

3. Míg Dani oda nem ment hozzá, végig ott könnyezett.

- _____ Dani odament hozzá
- _____ Bea könnyezett

4. Javítottam a helyesírási hibáit, ahogy megírta az angol házit az ablakpárkányon.

- _____ javítottam a helyesírási hibáit
- _____ megírta az angol házit az ablakpárkányon

5. Ha meglátta, hogy anyu bundáskenyeret pakolt nekem, mindig elkunyerálta felét.

- _____ Dani meglátta a bundáskenyeret
- _____ anyu bundáskenyeret pakolt
- _____ Dani elkunyerálta a bundáskenyér felét

6. Elkezdte, de aztán inába szállt a bátorsága, miután félbeszakítottam, és a barátságról kezdtem zagynálni valamit.

- _____ elkezdte
- _____ inába szállt a bátorsága
- _____ félbeszakítottam
- _____ a barátságról kezdtem zagynálni valamit

7. Főleg, hogy most bekapcsolódik, és együtt éneklí végig Beával ezt a pocsék, szörnyű számot, amit egészen mostanáig együtt utáltunk.

- _____ Dani bekapcsolódik az éneklésbe
- _____ együtt éneklí végig Beával a dalt
- _____ a dalt Dani és Ági együtt utálják

B. Írd ki az alábbi mondatokban megjelenő jeleneteket időrendi sorrendben!

A képernyőn már az imént leokéztam a potenciális halláskárosodást, szóval most további kérdések nélkül erősödik még két fokozattal a fülemben dübörgő zene.

- 1.
- 2.

Ráolvad a fülükre a cukormáz, végigszivárog rajtuk, lassan beleragadnak, és ők lesznek az új szerelmes marcipánszobor.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Míg Dani oda nem ment hozzá, végig ott könnyezett.

- 1.
- 2.

Javítottam a helyesírási hibáit, ahogy megírta az angol házit az ablakpárkányon.

- 1.
- 2.

Ha meglátta, hogy anyu bundáskenyeret pakolt nekem, mindig elkunyerálta felét.

- 1.
- 2.
- 3.

Elkezdte, de aztán inába szállt a bátorsága, miután félbeszakítottam, és a barátságról kezdtem zagyválni valamit.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Főleg, hogy most bekapcsolódik, és együtt éneklí végig Beával ezt a poscék, szörnyű számot, amit egészen mostanáig együtt utáltunk.

- 1.
- 2.
- 3.

4. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a gyerekek különböző egymás utáni események esetében figyelik meg, hogy az események közötti kapcsolat kizárólag időrendi, vagy ok-okozati is.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az egymásra következés/kronológia és az ok-okozatiság különbségét

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, viszonyok felismerése

Megoldás: A 3., 5. és 6. mondatok esetében a szöveg alapján egyértelmű az összefüggés: 3.–b., 5.–a., 6.–a., a többi mondatban viszont mindkét válasz indokolható.

Pl. 2.–a.: Beát a barátnői előbb elárulták, mert kétszínűek, majd vigasztalták, mivel a barátai, de nem az árulás volt a vigasztalás oka.

2.–b.: Bea barátnőinek büntudata lehetett az árulás miatt, amit elkövettek, és ezért vigasztalták Beát.

Pontozás: 14 pont

a. A megjelölt viszonyoknak megfelelő helytálló indoklásonként 2-2 pont.

Állapítsd meg, hogy az alábbi mondatokban felidézett két-két esemény/jelenet között a. csak időbeli, vagy b. időbeli és ok-okozati összefüggés is van! Választásodat röviden indokold mindegyik mondat esetében!

Mondat	Csak időbeli	Időbeli és ok-okozati
1. A szerelmespár az Ági előtti üléseket foglalja el, ő meg felhangosítja a zenét.		
2. Beát elárulták a barátnői, aztán vigasztalták.		
3. Dani és Bea összevesztek, és Dani nem ment a plázába.		
4. Bea sírt, Dani meg odament hozzá.		
5. Ági fülében elhallgat a zene, és mindenki énekelni kezd.		
6. Régebben együtt utálták a dalt, most meg Dani hangoosan énekl.		
7. Ági félbeszakította Dani vallomását, és Daninak most barátnője van.		

5. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a gyerekek az olvasott szöveg alapján újabb elbeszélő szöveget írnak, amelyben az események elbeszélésének

sorrendje és az elbeszélői nézőpont is változik. Ezzel szövegértési és szövegalkotási készségük is mérhető.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az események időrendjét
- elbeszélő szöveget alkotni megadott, időbeliségre vonatkozó szempontok szerint

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia

Pontozás: 8 pont

Az eredeti szöveg eseményeinek felidézése: 2 pont

Kronológia betartása: 2 pont

Dani nézőpontjának érvényesítése: 2 pont

A megalkotott szöveg minősége: 2 pont

Meséld el a szövegben felidézett eseményeket időrendi sorrendben Dani nézőpontjából!

Elérhető maximális pontszám: 60 pont

Pontozás:

0 – 19 pont: 4	38 – 45 pont: 8
20 – 25 pont: 5	46 – 53 pont: 9
26 – 31 pont: 6	53 – 60 pont: 10
32 – 37 pont: 7	

IV. Lehetséges világok

Követelmények:

A fejezet végére a tanuló ismerje:

- a tényállítások érvényességének relativizálására, valamint a tényállások (főként jövőbeli) lehetséges világokba projektálására használt nyelvi eszközkészlet (módjelek, a ható képző, modális segédigék, egyes igék és melléknévek, valamint modális jelentésű módosítószók, módosító mondatrészek) jelentését és használatát

A fejezet végére a tanuló legyen képes:

- felismerni és azonosítani az egyes mondatok modalitását
- felismerni a különböző mondatok közötti modalitásbeli eltéréseket
- érzékelni a különböző modalitástípusok kommunikációs szerepét
- azonosítani az egyes mondatok beszédaktus-értékét
- felismerni a mondatot létrehozó beszédszándékot
- megkülönböztetni az egyes beszédszándékok különböző kifejezési formáinak hatását
- azonosítani az igealakok és egyéb nyelvi elemek szerepét a modális jelentések kifejezésében
- azonosítani a felszólítómód-jeles igéket
- megkülönböztetni a felszólító mondatot a többi felszólítómód-jeles igét tartalmazó mondatról
- azonosítani a módosítószó és a mondat jelentése közötti összefüggést
- azonosítani a szövegben a feltételes mondatokat
- felismerni a különböző események feltételét
- megadott feltételekhez lehetséges következményeket rendelni
- felismerni a kommunikációs helyzethez illő igemódot
- összevetni anyanyelvüket egy ismert idegen nyelvvél megadott szempontok mentén

Ebben a fejezetben a Feladatbank 1. kötetének IV. fejezetében (*Beszédcselekvések és beszédszándékok, avagy **mit** és **hoggy** csinálunk nyelvvél*) tárgyaltakra alapozunk, a fejezet bevezetőjében a tanár számára összefoglalt szemléleti és szakmai alapvetést és a fejezet során bevezetett és tárgyalt kérdésköröket **mind ismertnek tekintjük.**

Jelen fejezet azzal viszi tovább az előző évben/kötetben tárgyaltakat, hogy ezúttal az emberi beszédnek arra az egyedülálló sajátosságára fókuszálunk, amely lehetővé teszi, hogy az itt-és-most megtapasztalható világán túliakról is kommunikálni tudjunk, vagyis **nyelvvél tudunk világokat**

Létrehozni, hozzáférhetővé tenni a beszédtárs számára. E „lehetséges világok” teremtésének nyelvi eszközkészletét és az ezekkel előállítható jelenségeket vesszük számba.

Ez folytatása és egyben keretezése az előző fejezetnek is, amelyben az időfogalom és időjelölés kérdéseit jártuk körül. Ott láthattuk, hogy a magyarban az ige alakján, egy időjellel jelöljük azt, ha egy eseményszerűséget úgy akarunk bemutatni, mint ami már megtörtént (akár a mi világunkban történt meg, akár egy elképzelt világban, pl. *Már megettem az uzsonnámat.*, pl. *King Kong megette a nőt.*). **A modalitás eszközei is az itt-és-mosttól, az éppen megtapasztalhatótól való távolság/távolítás eszközszerkezetébe tartoznak**, és olyan lehetséges világokat képzelünk meg általuk, amelyeket a beszédidő előttre (a múltba, pl. *Megvehetted volna azt a cipőt.*, *Elmentem volna, ha nem esett volna egybe egy másik programmal.* stb.), a beszédidővel párhuzamos időbe (a jelenbe, pl. *Ha otthon van, alszik ilyenkor.*, *Anna beteg lehet, nincs ma bent.*, *Mennék már haza.*, *Talán még nyitva van a bolt.* stb.), a beszédidő utánra (a jövőbe, pl. *Elmehetsz edzésre az utolsó óráról.*, *Muszáj ma hazaérned 5-re.*, *Ezt meg kell oldani mihamarabb.*, *Meg fogom oldani.*, *Menj ki!*, *Ha nyerek, fizetek neked egy sört.* stb.) vagy időtlenül (pl. *A jegyeket felszállás után érvényesíteni kell.*, *Itt tilos jobbra fordulni.*, *A telítetlen szénhidrogének reakcióba léphetnek hidrogénnel.* stb.) pozicionálunk. Ezek az eszközök azt jelzik a beszédtársnak, hogy amit a beszélő mond, azt nem tényközlésként kell érteni, hanem egy lehetséges szituációra kell vonatkoztatni.

A **modalitás** különböző kategóriáinak tárgyalását az episztemikus modalitással kezdjük a ’szükségszerű’ és ’lehetséges’ (logikai) fogalmak könnyebb szemléltetése érdekében (3. feladat). Az episztemikus modalitás esetében a beszélő (már meglévő) tudása, tapasztalata/emlékei, információja stb. alapján egy tényállásra következtet, amely fennállhat (valamilyen valószínűségi fokon, pl. *A kulcs nálad lehet, a táskádban láttam utoljára.*), vagy szükségszerűen fennáll (pl. *A kulcsnak nálad kell lennie, hisz odaadtam.*), ill. szükségszerűen nem áll fenn (pl. *A kulcs nem lehet nálad, Tominál van.*). A következtetés/valószínűsítés tehát a beszélő mentális műveleteinek eredménye, melyeknek alapja lehet megfigyelés, hit/hiedelem, mástól származó információ, általános tudás stb. Az információ forrását és abból következő valószínűségi fokát a beszélő az evidenciajelölőkkel (pl. *valószínűleg, állítólag, minden bizonnyal* stb.) tudja a beszédtárs tudomására hozni.

Az episztemikus modalitáshoz szorosan kapcsolódó jelenségként tehát az **evidencialitás** is a természetes emberi megismerés működésének a

lenyomata a nyelvi tevékenységben. Ennek eszközeivel reflektálhat a beszélő a közölt információ forrására (és ez által jelentőségére, megbízhatóságára). A közvetlen evidencia esetében érzékszerveink (látás, hallás stb.) jelentik a bizonyosság forrását. Közvetett evidenciánk pedig lehet hallomásból/hírből (egy másik személytől, közbeszédből stb.) vagy következtetés alapján (megfigyelhető jelekre alapozva vagy mentális konstruálás folyamán). Erre az 5. és 6. feladatban térünk ki.

Ezt követően a deontikus, buletikus, cirkumsztanciális, diszpozicionális modalitáskategóriákat érintjük, amelyek nem egy aktuális (jelen) eseményszerűség szükségszerűségével vagy valószínűségi fokával, hanem egy jövőbeli eseményszerűség bekövetkeztének feltételeivel kapcsolatosak.

A deontikus modalitás bizonyos szabályok/elvárások mentén megfogalmazott engedélyezés (pl. *A nagykorú állampolgárok szavazhatnak.; Most már te is szavazhatsz.; Szabad szavazni/szavaznod.*), kötelezés (pl. *A biztonsági övek becsatolása kötelező.; Be kell csatolnod a biztonsági övedet.; Csatold be a biztonsági övedet!; Muszáj becsatolni a biztonsági öveket.*) és tiltás (pl. *A kiskorú állampolgárok nem szavazhatnak.; A jármű vezetőjének a figyelmét nem szabad elvonni/elvonnod.; Tilos az átjárás!)* kifejezésének az eszköze. A buletikus modalitás a beszélő kívánásainak, vágyainak megfelelő szükségszerűségek (pl. *Szavaznom kell/muszáj szavaznom, ezt nem nézhetem tétlenül!*) és lehetőségek (pl. *Akár szavazhatok is, ha akarod.; Ennék valamit.*) kifejezésére szolgál. A cirkumsztanciális modalitás a külső körülmények által meghatározott szükségszerűségek (pl. *Meg kell javítani a mosógépet.; Muszáj megjavítani a mosógépet.*) és lehetőségek (pl. *Most megjavíthatjuk/meg lehet javítani a mosógépet, megtaláltam a szerszámos ládám.*) megfogalmazásának az eszköze. A diszpozicionális modalitás pedig a beszélő szükségletei és hajlamai által meghatározott szükségszerűségek (pl. *Ennem kell, leesett a vércukorszintem.; Muszáj vécére mennem.*) és lehetőségek (pl. *Most tudnék inni/ihatnék, ha még van abból a finom szörpből.*) kifejezésének a jelölője.

Amint a fenti példákból is kiderül, az egyes modalitástípusoknak számos nyelvi kifejezőeszközük, jelölőjük van (pl. ható képző, modális segédigék, modális jelentésű módosítószók, melléknevek, feltételesmód-jel, felszólitómód-jel stb.), ugyanakkor az egyes kifejezőeszközök funkciója nem korlátozódik egyetlen modalitástípus jelölésére (a ható képző például az összes modalitáskategóriában használható lehetőség kifejezésére, a *kell* modális segédige pedig bármely modalitásban szükségszerűséget fejez ki).

1. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban azt nézzük meg, hogy mi a közös azokban a mondatokban, amelyeket nem (az itt-és-mostról szóló) tényközlésre használunk.

Ráhangelődő feladatként az emberi és állati kommunikáció jellemzőit próbáljuk előhívni frontális ötletbörzével (**a.**). Itt érdemes sokféle állati kommunikációról szót ejteni, a méhektől a kutyáig. Ehhez jól használhatók a tanári felkészülés során pl. az alábbi cikkek:

<http://www.nyest.hu/hirek/mezesmadzag>

<http://www.nyest.hu/hirek/a-farkaval-kommunikal-az-urget>

<http://www.nyest.hu/hirek/a-pingvinek-titkos-nyelve>

<http://www.nyest.hu/hirek/zajok-alapjan-tajekozodnak-a-rakok>

<http://www.nyest.hu/hirek/majd-megszolal-csanyi-vilmos-a-kutyabeszederol>

<http://www.nyest.hu/hirek/oroklodnek-e-a-madardalok-videon>

<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszetudomanyok/biologia/biologia-10-efolyam/az-allatok-magatartasa/az-allatok-kommunikacioja>

Amiről nem kerül szó, arra a **b.** és **c.** alpont megoldása nyomán lehet reflektálni. A **b.** alpont **A.** változata modalitásukban és időbeliségükben eltérő mondatok különbségére kérdez rá, a **B.** változatban pedig olyan szövegeket kell létrehozni, amelyek nem az *itt-és-most* megtapasztalhatóról szólnak (mint ahogy azt az állatok közléseiben láttuk, pl. „virág 10 km-re keletre”; „ragadozó a közelben” stb.), hanem hipotetikus (vö. 1), 3), 5)) vagy elmúlt (vö. 2)) eseményekről, illetve a nem létezőről (vö. 4)). Ezeknek a kifejezésére nekünk speciális nyelvi eszközeink vannak (időjelek, módjelek, ható igeképző, módosítószók, *kell*, *szabad* stb. típusú segédigék, tagadószók stb.). A diákoknak maguknak kellene felismerniük ezen szövegek közös vonásait, azaz a három megadott mondatból a 2. számúhoz kellene eljutniuk. Az 1. nem feltételez hasonlóságot, tehát aki ezt választja, nem érzékeli a szövegek közös háttérét, aki viszont a 3. mondattal ért egyet, az a túl általános, semmitmondó közös vonást találta meg, ami egyrészt kevés ahhoz, hogy bármilyen következtetéshez hozzájuttasson, másrészt nincs nyelvi vonatkozása.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, reflexió, kreatív szövegalkotás

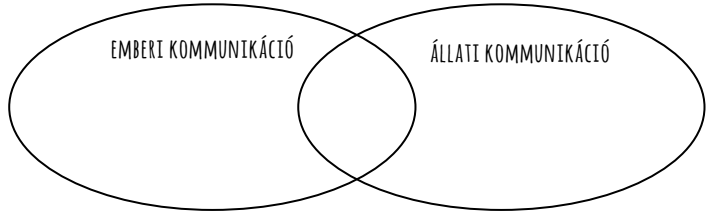
Differenciálási lehetőség: a **b.** pontnál:

A. szövegalkotással nehezebben boldoguló, lassúbb munkaritmusú gyerekek számára

B. szövegalkotásban kreatívabb, gyorsabb munkatempójú gyerekeknek

Munkaformák: frontális munka (**a.**, **c.**, **d.**); csoportmunka, ötfős homogén csoportok (**b.**)

a. Miben különbözik és miben hasonlít az emberi és az állati kommunikáció? Töltsétek ki a Venn-diagramot!



b.

A. Társítsd a mondatokat a képekhez! Mi a különbség az egyes mondatok jelentése között, és miből fakad ez a jelentéskülönbség?

- MEGVETTEM VOLNA A TRABANTOT
- MEGVENNÉM A TRABANTOT
- MEGVETTEM A TRABANTOT
- MEG KELL VENNEM A TRABANTOT
- MEGVESZEM A TRABANTOT



B. Osszátok szét az alábbi feladatokat a csoporttagok között! Mindenki oldja meg önállóan a sajátját!

- 1) Írd le néhány mondatban, hogy mit fogsz csinálni, amikor elvégzed az iskolát!
- 2) Írd le néhány mondatban, hogy hogyan telt a legutóbbi születésnapod!
- 3) Írd le néhány mondatban, hogy mit tennél, ha nyernél a lottón!
- 4) Sorold fel, mi mindent nem tehetsz gyerekként, amit szeretnél!
- 5) Sorold fel, mit tegyen a szoba lakója ahhoz, hogy rend legyen a szobában!



Csoporton belül olvassátok fel a megoldásaitokat! Mi a közös bennük? Válasszatok az alábbi lehetőségek közül! Indokoljátok választásotokat!

1. Semmi közös nincs a feladatok megoldásaiban.
2. Minden feladatban olyan jelenetéről (helyzetekről, eseményekről) kellett írni, amelyek itt-és-most nem megtapasztalhatók, csak a „fejünkben” léteznek.
3. Minden feladat az életünkhöz kapcsolódott.

c. Szerintetek az állati kommunikációban lehetnek olyan közlések, mint amikkel a b. alpontban találkoztatok?

d. Most térjete vissza az a. alponthoz, és egészítsétek ki a Venn-diagrammot az újabb észrevételeitek alapján!

2. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja az emberi és állati kommunikációról szóló feladatsor összefoglalása, az esetleges kérdések megbeszélése.

Fejlesztendő készségek, képességek: önreflexió

Munkaformák: egyéni munka, páros munka

Módszerek, eljárások: jelölés (INSERT)

a. A megadott szöveg olvasása közben használd a táblázat jelöléseit!

√	az olvasottakat értem
–	az olvasottakat nem értem
+	új információt tartalmazott az olvasott rész
?	kérdésem van az olvasottakkal kapcsolatban

b. A jelöléseid alapján készítsd el a saját jelöléstáblázatodat, majd a pároddal beszéljétek meg, hogy kinek mi került az egyes sorokba! Ha vannak olyan kérdések, amelyekre a társaiddal együtt sem találtatok választ, kérjétek tanárotook segítségét!

Kutatások szerint az állatok képesek ugyan érzelmek kifejezésére, egymás figyelmeztetésére, információközlésre stb., de amit közölni tudnak, az mindig az *itt-és-most* világához kötött. Az állati kommunikáció nem szól olyanról, hogy „*Tegnap már harmadjára tűnt el a kajám.*”, vagy olyanokról, hogy „*Ha én repülni tudnék...*”, „*Miért nincs még itthon a gyerek?*”, „*Erről megkérdezhettél volna engem is!*”, „*Nem szabad a fűre lépni!*”, „*Holnap újra megpróbálok.*”, „*Talán eljönnek.*”, „*Emlékszel, mennyi hó volt tavaly télen?*” stb.).

Az emberek ezzel szemben – ahogy a képekhez társított mondatokból és a szövegeitekből is kiderült – képesek olyan jelenetekről (helyzetekről, eseményekről) is beszélni, amelyek **csak a képzeletükben** keltek most életre, de amelyek a világban már elmúltak, vagy még sohasem léteztek, ami itt és most éppen hiányzik vagy bizonytalan, vagy ami csak egy lehetőség (amire vágyunk, vagy amitől félünk, amit tervezünk, vagy aminek a megvalósításában a beszédtárs közreműködését várjuk stb.).

Az emberi beszéd alkalmas arra, hogy azzal – mint vetítővel a mozivásznon – olyan jeleneteket mutassunk meg a másik embernek, amelyek csak

a fejünkben léteznek. Arra pedig mindenféle nyelvi eszközünk van, hogy a beszédtársnak jelezzük is azt, hogy most nem valami olyanról beszélünk, ami (itt és most) éppen történik, fennáll, meg tapasztalható, hanem emlékezetünkéből idézünk fel valamit, vagy elménkkel teremtünk meg egy olyan jelenetet, ami sosem lesz valóság, esetleg olyat, ami később akár meg is történhet. Vagyis **az emberi beszéddel képesek vagyunk világokat teremteni, világokat megidézni a beszédtárs számára.**

3. feladat

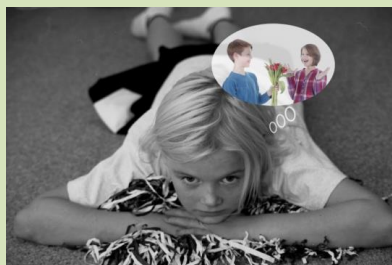
Tanári kalauz: A továbbiakban azt figyeljük meg, hogy a magyar anyanyelvűeknek milyen eszközeik vannak **a világok megidezésére nyelvvél**, és ezek milyen beszédhátterek felől értelmezhetők.

Az első feladat célja a megtapasztalt és elképzelt világok megkülönböztetése, és az elképzelt világokhoz való viszonyulásra utaló nyelvi elemek azonosítása. A példák kapcsán fontos lesz tisztázni **a beszélői viszonyulás** (mint érzelmi/gondolati tartalom) **kifejezése** (pl. *Ha Bence Anitának is virágot vinne, belepusztulnék.*) és az adott tényállás előidézése érdekében létrehozott **beszédcselekvések** (pl. *Bence, ne vigyél virágot Anitának!*) közötti összefüggéseket. A beszélői viszonyulás kifejezése nem eredményez szükségszerűen beszédcselekvést (azzal, hogy a beszélő kifejezi negatív viszonyulását ahhoz a lehetséges tényálláshoz, hogy Bence virágot visz Anitának – vagyis jelzi, hogy belepusztulna –, nem hajt végre beszédcselekvést, azaz nem kéri, utasítja stb. Bencét arra, hogy ezt ne tegye meg), a beszédcselekvés azonban minden esetben valamilyen beszélői viszonyulást feltételez (azzal, hogy a beszélő utasítja Bencét arra, hogy ne vigyen virágot Anitának, egyúttal negatív viszonyulását is kifejezésre juttatja a lehetséges tényállással kapcsolatban).

Fejlesztendő készségek: anyanyelvi kompetencia, megfigyelés, reflexió

Munkaforma: egyéni munka

Eszközök: Mindkét képet vetítsük ki, vagy nyomtassuk ki akkorába, hogy a tábláról is jól látható legyen az osztályban.



Mondatcsíkok:

- 1. képhez társítható mondatok:
Bence most éppen virágot ad Anitának.
Anita örül a virágnak.
A kockás inges lány virágot kap egy mosolygós kisleánytól.
Egy helyes kisserác virágot nyújt át egy nála valamivel nagyobb lánynak.
Bence Anita felé nyújtja a csokrot.
- 2. képhez társítható mondatok:
Valószínűleg Bence most éppen virágot ad Anitának.
Bence talán már oda is adta a virágot Anitának.
Tudtommal Bence ma virágot ad Anitának.
Szerintem Bence virágot ad Anitának.
Kizárt, hogy Bence Anitának adja a virágot.
Lehet, hogy Bence most éppen virágot ad Anitának.
Ha Bence Anitának is virágot vinne, belepusztulnék.
Meg kell akadályoznom, hogy Bence virágot vigyen Anitának.
Megmondom Bencének, hogy ne merjen virágot vinni Anitának.
Bence akár virágot is vihet Anitának.
Bence, te Anitának vigyél virágot!
Bence, lécci ne vigyél virágot Anitának!
Bence, talán virágot kellene vinned Anitának.
Jól van, Bence, vigyél Anitának virágot, mit bánom én!

a. Figyeljétek meg a képeket! Melyikhez melyiket társítanátok a kapott mondatok közül? Miért?

b. A 2. képhez kapcsolt mondatokban nem a beszélőnek a jelenbeli világa, hanem egy elképzelt világ jelenik meg: a beszélő mondatai olyan világra utalnak, amelyben Bence virágot ad Anitának. A beszélő viszont egyes mondataival különböző viszonyt árul el ehhez a világhoz. Válasszátok ki az alábbi viszonyulásmódok közül azt, amely az egyes mondatokra jellemző, és írjátok mellé!

1. Úgy tudja, hogy bekövetkezik, de nem biztos benne.
2. Nem gondolja, hogy bekövetkezik.
3. Tudja, hogy a terv szerint be kell következnie, de nem biztos benne, hogy minden a terv szerint halad.
4. Bencét utasítja, hogy valósítsa meg/ne valósítsa meg.
5. Bencének javasolja, hogy valósítsa meg.
6. Felvetődik benne a lehetőség, hogy megtörténhet.
7. Vágyakozik arra, hogy bekövetkezzen.
8. Megijed a lehetőségtől, hogy bekövetkezhet.

9. Meg akarja előzni, hogy bekövetkezzen.
 10. Beletörődik a lehetőségbe, hogy bekövetkezhet.

c. Alább az első ábra annak a skálája, hogy a beszélő mennyire szándékoszik befolyásolni a világot (az eseményeket), hogy az, amiről beszél, megtörténjen/ne történjen meg. A második skála azt méri, hogy a beszélő mennyire biztos abban, hogy amiről beszél, az fennáll/nem áll fenn. Helyezzétek el az 1. és 2. kép alá ragasztott mondatokat az alábbi két skálán! Minden mondatról döntsétek el, hogy csak egyik skálán van helye vagy mindkettőn!

A BESZÉLŐ ELŐ PRÓBÁLJA IDÉZNI, HOGY A JELENET
 MEGVALÓSULJON/NE VALÓSULJON MEG

A BESZÉLŐ JELZI, HOGY A JELENET
 FENNÁLL/NEM ÁLL FENN

A BESZÉLŐ BIZTOS BENNE, HOGY A JELENET
 FENNÁLL/NEM ÁLL FENN

A BESZÉLŐ EGYÁLTALÁN NEM TARTJA VALÓSZÍNŰNEK,
 HOGY A JELENET FENNÁLL/NEM ÁLL FENN

- d.** Minek alapján döntöttétek el, hogy hol helyezitek el a mondataitokat?
e. Mi utal arra, hogy a beszélő mennyire biztos abban, hogy fennáll-e a jelenet, amiről beszél?
f. Milyen nyelvi eszközök vannak arra, hogy a beszélő előidézzon egy bizonyos jelenetet?

A feladatok során láthattuk, hogy jeleneteket leírhatunk úgy is, hogy azokról biztos tudásunk vagy tapasztalatunk van (pl. *Bence most éppen virágot ad Anitának.*), meg úgy is, hogy jelezzük a beszédtársnak: ne vegyen mérget arra, amit mondunk (pl. *Lehet, hogy Bence most éppen virágot ad Anitának.*).

Másrészről sokféle lehetséges, elképzelt, kívánt, rettegett stb. jelenetet tudunk nyelvi megidézni. Néha ezeket egyenesen olyan céllal idézzük meg, hogy a világot úgy „irányítsuk”, hogy azok bekövetkezzenek (vagy éppen ne következzenek be). Ha pl. Bencének azt mondom: *Vigyél virágot Anitának!*, azzal egy olyan lehetséges világot teremtek meg szóban, amelyben a *Bence virágot visz Anitának* mondattal leírt jelenet létezik, megtörténik. Azzal pedig, hogy így fogalmaztam, azt is közlöm, hogy én szeretném előidézni ezt a világot, ezért javaslom Bencének, vagy utasítom Bencét, hogy lépjen ez ügyben. Vagyis az ilyen mondatok arra valók, hogy (a beszédtárs segítségével) „megváltoztassuk a világot”. Mindezekhez olyan nyelvi eszközöket kell használnunk, amelyek a beszédtársnak is jelzik, hogy amit mondunk, azt most ne úgy értse, hogy ez az általunk a beszéd pillanatában megtapasztalható világ leírása, vagy hogy biztos tudás lenne.

4. feladat

Tanári kalauz: A feladat során módosítószók használatát figyelik meg a diákok, összevetik a tényközlések²⁷ és a módosítószót tartalmazó mondatok jelentését, és megállapítják, mi a szerepe ezeknek a szavaknak a beszélőnek a mondandójával kapcsolatos elkötelezettségére vagy a mondatok által megidézett lehetséges világokra vonatkozóan.

A **d.** alpont arra hívja fel a figyelmet, hogy a módosítószók jelentése is változhat a kontextustól függően. A *valószínűleg* is, és a *talán* is bizonytalanságot fejez ki a mondatpárokban, azonban azokban az esetekben erősebb a bizonytalanság, ahol korábbi tapasztalatra, találgatásra hagyatkozik a beszélő.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, reflexió, összefüggések látása, rendszerezés

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: fűrtábra (c.)

a. Mi jelzi az alábbi mondatokban, hogy a beszélő mennyire kötelezi el magát a mondandója igazsága mellett, azaz mennyire biztos abban, hogy fennáll(t) a mondatban felidézett helyzet/esemény? Helyezzétek el a megadott mondatokat az alábbi skálán!

A BESZÉLŐ BIZTOS BENNE, HOGY A JELENET
FENNÁLL/NEM ÁLL FENN

A BESZÉLŐ EGYÁLTALÁN NEM TARTJA VALÓSZÍNŰNEK,
HOGY A JELENET FENNÁLL/NEM ÁLL FENN

1. Régen a szomszédunkban lakott egy tupírozott hajjú óvá néni a fiával.
2. A fiú három évvel idősebb nálam.
3. A lakásuk tele volt régi hollywoodi plakátokkal és posztterekkel.
4. Állítólag elment Amerikába, hogy filmsztár legyen.
5. Érettségi után egész nyáron egy építkezésen dolgozott.
6. Biztos a repülőjegy árára gyűjtött.
7. Valószínűleg neki is ugyanaz volt az álma, mint a kamaszok többségének.
8. Itthon is színész akart volna lenni, csak talán nem sikerült a felvétele.
9. Tudtommal dolgozni ment ki Amerikába, és elment egy filmsorozat szereplőválogatására.

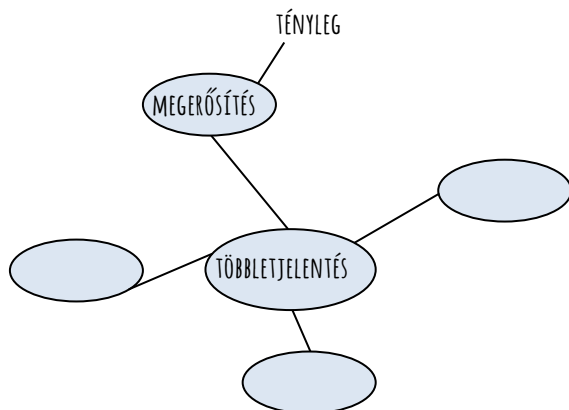
²⁷ Tény alatt itt nem a tény logikai fogalmát értjük (vö. igaz, fennálló/fennállt, ellenőrizhető tényállás a világban), hanem a tényt/tényállást **az adott beszédhelyzet kontextusában** értelmezzük: tény az, amit a beszélő és partnere tényként közöl/kezel a diskurzusban (pl. a *Péter a pékségben dolgozik*. megnyilatkozás attól függetlenül tényközlés, hogy mi a mondat igazságértéke).

10. Valakinek bizonyára megtetszik ott, és sikerül valóra váltania az álmát.
11. A tehetsége szerintem nem kiemelkedő, de nagyon elszánt fiú.
12. Ha sikerül befutnia, és kap valami komolyabb filmszerepet, azt a szüleitől feltehetőleg megtudjuk majd.
13. Egy ekkora hírt aligha tartanak majd magukban.
14. Anya múltkor a fiáról kérdezte az óvó nénit, de az kitérő választ adott.

b. Milyen jelentéstöbbletet ad hozzá az első mondatokhoz a második mondatokban megjelenő új szó? Válasszatok az alábbi lehetőségek közül! megerősítés, elkötelezettség, egyetértés, pozitív vagy negatív érzelem

1. A pingvin egy madár. ♦ A pingvin tuti egy madár.
2. Nem érdemes csalással jó jegyet szerezni. ♦ Tényleg nem érdemes csalással jó jegyet szerezni.
3. Ki fogom próbálni a sziklamászást. ♦ Feltétlenül ki fogom próbálni a sziklamászást.
4. Hallottál erről az alkalmazásról? ♦ Hallottál egyáltalán erről az alkalmazásról?
5. Ma délután alhatok egy órát. ♦ Ma délután végre alhatok egy órát.
6. Az ablakot nem csuktad be. ♦ Az ablakot persze nem csuktad be.
7. A tanárnő megszidott a füzet miatt. ♦ A tanárnő bizony megszidott a füzet miatt.
8. Margit néni mindent elmondott anyának. ♦ Margit néni sajnos mindent elmondott anyának.
9. A barátaimnak a legtöbb dologban igazuk volt. ♦ A barátaimnak nyilvánvalóan a legtöbb dologban igazuk volt.

c. Egészítsétek ki a fürtábrát! Ha vannak eltérések a megoldásaitok között, vitassátok meg!



Az előző feladat mondataiban egy-egy szó árulkodott arról, hogy a beszélő biztos vagy bizonytalan abban, amit mond, fenntartásai vannak-e azzal kapcsolatban, esetleg csodálkozik, vagy örül, netán ellenérzéseei vannak, nyomatékosítani szeretné a mondottakat, vagy az azokkal kapcsolatos egyéb érzelmeiről akar tudósítani. Az ilyen szavakat **módosítószóknak** nevezik.

d. Az alábbi beszélők miért használják a *valószínűleg*, illetve a *talán* módosítószót? Mennyire biztosak abban, hogy Kata elmegy a bulijukba, illetve hogy másnap felmelegszik az idő? A párok közül kinek a közlése valószínűbb? Miért?

1. Anna: Kata valószínűleg el fog jönni a bulimra. Odaadtam neki a meghívót, örült neki, és azt mondta, hogy mindenképpen szabaddá teszi magát ma estére.

Peti: Kata valószínűleg el fog jönni a bulimra. Bár nem beszéltem vele személyesen, de azért csak nem lehet ennél jobb programja ma este.

2. Misi: Talán holnapra felmelegszik az idő. Nézttem az időjárás-jelentést, azt mondták, hogy helyenként napsütés és felmelegedés várható.

Réka: Talán holnapra felmelegszik az idő. Időjárás-jelentést nem néztem, de ennyi hideg nap után remélem, hogy végre melegebb lesz.

5. feladat

Tanári kalauz: A feladat az episztemikus modalitás és evidencialitás kifejezési lehetőségeire világít rá. A tényközlések és az episztemikus modális mondatok keretében egyaránt jelezni lehet, hogy honnan, milyen forrásból származik a beszélő tudása, információja (hallotta valakitől, kikövetkeztette stb.). A beszélő azt is jelezni tudja, hogy mennyire köteleződik el az általa mondottak valószínűségi fokát (pl. *tényleg*, *vitathatatlanul*, *valószínűleg*, *talán* ↔ *látszólag*, *aligha*) vagy a forrás bizonyosságát (pl. *általólag*, *xy szerint* ↔ *köztudottan*, *nyilvánvalóan*, *szemmel láthatóan*) illetően.

Az **a.** alpontban a diákoknak fel kell ismerniük a különbséget a tényként való állítás és a megnyilatkozó vélekedés jelzései között, illetve azt, hogy az egyik beszédmód háttérében biztos tudást (pl. szemtanúságot), vagy biztosnak tekintett tudást (pl. általános tudás), a másik háttérében viszont pl. hallomásból szerzett információt, tények alapján levont következtetést stb. feltételezünk. A **b.** alpontnál emellett arra figyelhetnek fel a diákok, hogy az információ forrására való nyílt utalással is lehet elbizonytalanítást elérni az információ hitelessége kapcsán, illetve hogy ezek a kifejezések

nem a mondatban leírt eseményszerűséget részletezik (ahogy a szabad bővítményekről láttuk), hanem egyfajta **értelmezési keretek**: arra adnak utasítást, hogy hogyan kell értelmezni azt, amit a beszélő mond.

Fejlesztendő készségek, képességek: helyzetfelismerés, nyelvi intuíció, reflexió

Munkaformák: egyéni munka; csoportmunka vagy frontális munka (megbeszélés)

Egyik reggel az osztályt telefirkált okos tábla fogadta, de hiába próbálták letörölni, lehetetlennek bizonyult. Valaki zsírkrétával firkálta össze a táblát. Az osztályfőnök nyomozni kezdett az ügyben. Először Lórit és Krisztit kérdezte ki. Lórit azért, mert őt aznap a takarító néni elkapta a kulcslyuknál leskelődni, Krisztit pedig azért, mert jó emberismerő, és általában jók a meglátásai.

a. Figyeljétek meg a két gyerek vallomását! Melyiket ki mondja? Miben különböznek egymástól? Szerintetek Lóri vagy Kriszti vallomása lesz döntő jelentőségű? Miért?

1. Ede volt a tettes. Készült rá, láttam őt egy írószerboltban. A tegnapi napot alkalmasnak találta. Szolgálatosok lévén, ők maradtak utolsónak a teremben Fannival, de Fanni hamar eljött, a kijáratnál találkozunk. Neki biztos nem volt elég ideje a firkáláshoz, és mondta is, hogy Ede hazaküldte őt, és megígérte, hogy ő majd táblát töröl. Aztán egyedül maradva a táskájához sétált, elővette a zsírkrétát, és telefirkálta a táblát.
2. Ede lehetett a tettes. Gondolom, készülhetett rá, a zsírkrétát már korábban megvehette. A tegnapi napot valószínűleg alkalmasnak találta. Szolgálatosok lévén, ők maradhattak utolsónak a teremben Fannival, de Ede akár hazaküldhette Fannit, és esetleg megígérhette, hogy ő majd táblát töröl. A zsírkréta szerintem már a táskájában lehetett, így aztán az üres osztályteremben elővehette, és telefirkálhatta a táblát.

b. A többi érintettet is sorra kihallgatta az osztályfőnök. Beszámolóik kezdetét olvashatjátok alább. Vajon melyikük érkezik pontosabb információkkal? Az osztályfőnök helyében te kit hallgatnál meg? Miért?

Azt mondta...

Közbeszéd tárgyát képezi...

Azt mondják (a többiek)...

A takarítónő/osztályfelelős szerint...

Azt csiripelik a madarak...

Ede azt mesélte/magyarázta...

Azt beszélnek...

Látszólag...

Az a hír járja...

Úgy sejtem...

Az, hogy egy állítást tényközlésként vagy egy lehetséges világról tett kijelentésként fogalmazunk meg, attól is függ, hogy mennyire vagyunk biztosak (vagy mennyire szeretnénk biztosnak tűnni) mondandónk igazságában, honnan szereztük értesüléseinket, vagy mit gondolunk erről a lehetséges világról. Ha nem vagyunk teljesen biztosak a mondanivalónk igazságában, akkor ezt jelezni szoktuk. (Pl. *már korábban megvehette, állítólag egyedül maradt a teremben* stb.)

6. feladat

Tanári kalauz: A feladat rávilágít arra, hogy az információ forrása annyira fontos kérdés lehet, hogy léteznek olyan nyelvek, amelyekben ezt nyelvtanilag is jelölik, pl. különböző toldalékot kaphat a közvetlen vagy a közvetett forrásból szerzett információkra utaló ige. Például a tujuka (tukan nyelv, Kolumbia, Brazília, Peru) kétféle közvetlen (vizuális és auditív) és három közvetett (egy másik személy, tapasztalat alapján történő következtetés és egyéb típusú következtetés) bizonyosságot különböztet meg.²⁸ A **b.** pontban a diákok a magyar evidenciajelölőkről gondolkodhatnak.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, lényegkiemelés, reflexió

Munkaformák: egyéni munka (**a.**); frontális munka (**b.**)

Módszerek, eljárások: eszmecsere

a. Olvasd el az alábbi szöveget, és tegyél fel három kérdést, amely a tujuka nyelvről itt olvasható információkra vonatkozik!

Az amerikai minisztérium külszolgálati intézete összeállította a világ legnehezebb nyelveinek listáját. A harmadik helyen egy kevésbé ismert nyelv, a **tujuka** áll. Ezt a nyelvet az Amazonas völgyének keleti részén beszélik. A tujuka nehézsége abban áll a lista készítői szerint, hogy egy-egy szóalak akár egész mondatokat is kifejezhet. De a legérdekesebb tulajdonsága a nyelvnek az, hogy az ige végződésében azt is kötelezően jelezni kell, hogy a beszélő honnan tudja az adott mondatban leírt információt (pl. biztosan tudja, mert látta; csak hallotta valakitől; stb.).²⁹

1. diiga apewi – 'Futballt játszott (láttam játszani).'

²⁸ Kiefer Ferenc: *Jelentélmélet*. Corvina Kiadó, Budapest, 2007, 318. A feladat példái is innen származnak.

²⁹ A *nyest.hu* nyomán (<https://www.nyest.hu/hirek/a-magyar-a-legnehezebb-nyelvek-kozott>)

2. diiga apeti – 'Futballt játszott (hallottam, bár nem láttam).'
3. diiga apeyigi – 'Futballt játszott (valakitől hallottam).'
4. diiga apeyi – 'Futballt játszott (minden jel arra mutat).'
5. diiga apehiyi – 'Futballt játszott (ez a legvalószínűbb következtetés).'

b. Eszmecsere: A tujukához képest a magyar nyelvben milyen eszközökkel tudjuk jelezni, hogy honnan származik vagy mennyire megbízható az információ, amit közölni akarunk?

7. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a dinamikus modalitás fajtáinak felsorakoztatása az episztemikus mellé egy stratégiai játék különböző állomásain keresztül (szabályok rögzítése, karakterek megismerése, tervek, vágyak tisztázása, lehetséges helyzetek és feladatok, küldetés teljesítésének terve). Minden csoportnak adjunk egy csomag karakterkártyát, amelyből a csoporttagok kihúznak egyet-egyet, és megnézik, mi jellemző a karakterükre. Minden karakterkártyán szerepel olyan információ, amelynek segítségével az adott csoport megoldhatja a feladatait, de olyan is, amellyel a másik csoportok témájához kapcsolódhat. Csoportban megoldják a nekik kiosztott feladatokat, majd adott sorrendben bemutatják a munkájukat. Minden csoport ugyanazt az 5 karakterkártyát kapja, de ezekhez csoportonként különböző feladat tartozik.

A bemutatás sorrendje, a csoportok témái:

A. csoport → deontikus modalitás: az emberek társas viszonyait meghatározó elvárásrendszerektől, normáktól függ az esemény megvalósulása (vö. megengedés/engedélyezés, pl. lovag: *Óriás, most ebédelhetsz!*; kötelezés, pl. lovag: *Óriás, be kell menned a barlangba!*; tiltás, pl. lovag: *Óriás, nem mehetsz be a barlangba!*). Téma: szabályok/előírások, tilalmak, jogok, kötelességek

B. csoport → diszpozicionális modalitás: a szükségszerűség és a lehetőség forrása a szereplő belső jellemzője (vö. szükségletek, pl. óriás: *Ennem kell.*; képességek/hajlandóságok, pl. tündér: *Láthatatlanná válhatok.*). Téma: a karakterek képességei, hajlandósága és szükségletei

C. csoport → buletikus modalitás: vágyak, remények, félelmek, elvárások miatt/alapján szükséges/lehetséges (pl. kobold: *Aranyhoz kell jutnom./Elfogadnék egy zsák aranyat.*). Téma: az egyes karakterek számára vonzó (vágott, remélt), elfogadott és elutasított (fél)t lehetséges események

D. csoport → episztemikus modalitás: szükségesség és lehetőségesség a világról való tudásunk alapján; jelen esetben nemcsak a valóságos világ ismerete szükséges, hanem a karakterek tulajdonságai is a megteremtett világban (pl. lovag: *A tündér a barlangban rekedt, mostanra már mozdulatlan kell legyen.* – szükségyszerűség; lovag: *A tündér nem jött még vissza, betévedhetett a barlangba.* – lehetőségesség). Téma: felkészülés a küldetésre, feladatok kiosztása

E. csoport → cirkumsztanciális modalitás: a lehetőségesség/szükségyszerűség forrása a körülményekben van (vö. kényszerítő körülmények, pl. kobold: *Csónakot kell építeni a folyón való átkeléshez.*; körülmények által adott lehetőségek, pl. kobold: *Ebből a farönkből csónakot építhetünk.*). Téma: küldetés teljesítésének megtervezése megadott körülmények között

Fejlesztendő készségek: anyanyelvi kompetencia, megfigyelés, reflexió

Munkaforma: csoportmunka, ötfős csoportok

Módszerek, eljárások: szakértői csoportok

Eszközök: karakterkártyák, a csoportok feladatsorai

Karakterkártyák:

Tündér



szintek

- erő: 2
- eszeség: 8
- gyorsaság: 10
- állóképesség: 5
- bátorság: 2
- ügyesség: 7

korlátai

- sötétben mozgásképtelenség
- félelem az erős zajoktól és a vér látványától

adottságai

- láthatatlanná válás
- repülés
- halhatatlanság

Lovag



szintek

- erő: 7
- eszeség: 4
- gyorsaság: 8
- állóképesség: 5
- bátorság: 8
- ügyesség: 4

korlátai

- hajlamosság a sebesülésre
- túlzott kíváncsiság

adottságai

- hangszerezen való játék
- kardforgatás
- vezéregyéniség

Gyógyító



szintek

- erő: 3
- eszeség: 10
- gyorsaság: 2
- állóképesség: 4
- bátorság: 8
- ügyesség: 6

korlátai

- víziszony
- fegyvertelenségi fogadalom

adottságai

- sebgyógyítás
- minden lény nyelvének ismerete
- átváltoztató varázslatok végrehajtása

Kobold



szintek

- erő: 2
- eszeség: 7
- gyorsaság: 7
- állóképesség: 9
- bátorság: 3
- ügyesség: 10

korlátai

- kis méret
- megvesztegethető arannyal

adottságai

- jó rejtőzködő képesség
- elrejtett tárgyak megtalálása
- ezermesterség: eszközkészítés bármilyen anyagból



Csoportos feladatlapok:

A. csoport: Szabályok/előírások, tilalmak, jogok, kötelességek

1) A következő szabályok egy-egy karakterre vonatkoznak. Jelöljétek X-szel a táblázatban, hogy az egyes szabályok kötelezik valamire a karaktert, megengednek vagy megtiltanak neki valamit!

Előírás	Kötelezi valamire	Megenged valamit	Tilt valamit
1. A gyógyítónak muszáj minden sérült csapattagot meggyógyítania.			
2. A tündér távol maradhat a harcoktól, csatáktól.			
3. Az óriásnak teljesítenie kell a lovag parancsait.			
4. A lovag mindig védje fegyverrel a gyógyítót!			
5. A koboldnak szabad önálló portyákra indulni.			
6. A gyógyító nem kerülhet víz közelébe.			

2) Fogalmazzatok meg a fenti mondatok mintájára még egy-egy előírást minden karakterekre vonatkozóan! Jelöljétek ezeknél is, hogy a karaktert kötelezi valamire, megenged vagy tilt neki valamit!

3) Ha elkészült a táblázat, jegyezzétek le a kártyátok hátára a karakterekre vonatkozó előírásokat úgy, hogy az alábbi mondatokat folytatjátok:

Az én karakteremnek muszáj/kötelessége...

Az én karakteremnek szabad/joga van...

Az én karakteremnek tilos/nem szabad...

4) Fogalmazzatok meg közösen, mi a jog és mi a kötelesség! Mi a különbség aközött, hogy valakinek valamit szabad vagy joga van hozzá? Hát aközött, hogy kötelessége vagy muszáj neki?

B. csoport: a karakterek képességei, hajlandósága és szükségletei

1) Írjátok az alábbi mondatok után, hogy melyik karakterre igazak!

1. Folyton fény kell neki, hogy mozoghasson. _____
2. Tud hangszereken játszani. _____
3. Bármire hajlandó egy pár aranytallér fejében. _____
4. Bármilyen feladványt képes megoldani. _____
5. Mindenről mindent tudnia kell. _____

2) Fogalmazzatok meg a karakterkártyák alapján újabb mondatokat (legalább 5-öt), amelyek a karakterek szükségleteiről és képességeiről/hajlandóságairól szólnak!

3) Találjatok ki egy újabb lehetséges szükségletet, egy képességet és egy hajlandóságot a karaktereteknek, és írjátok rá a kártyátokra! Minek alapján választottátok éppen ezeket?

4) Fogalmazzatok meg közösen, hogy mi a szükséglet, mi a képesség, és mi a hajlandóság!

C. csoport: az egyes karakterek számára vonzó (vágott, elvárt, remélt), semleges (vagyis vágyai, hajlamai stb. kontextusában megtörténhet, de nem szükségszerűen, tehát sem nem kötelező, sem nem kizárt) és rettegett lehetséges események

1) Állapítsátok meg, melyik mondat melyik karaktertől származhat!

1. „Mind csatlakozhattok hozzám, de az a legfontosabb, hogy a végére járjunk a titkoknak.”
2. „Jöhet bármilyen kaland és küldetés, lényeg, hogy közben szerezzünk minél több aranyat!”
3. „Mehetünk harcolni, de nehogy elfogyjon a kajánk.”
4. „Felőlem harcolhattok, sőt meg is sebesülhettek, de vigyázzatok, hogy ne kapjatok halálos sebet.”
5. „Rettenetesen sötét lehet odabenn, nem mehetek be!”

2) Egészítsd ki a karaktered nevében az alábbi mondatokat!

1. *Lehet szó arról, hogy...*
2. *Azt szeretném/arra vágyom, hogy...*
3. *Szörnyű lenne, ha...*

3) Az általad írt mondatok közül melyik fejez ki vágyat, melyik félelmet és melyik a beszélő számára semleges lehetőséget?

D. csoport: felkészülés a küldetésre, feladatok kiosztása

1) A csapatotok küldetésre készül, és közösen tervezitek meg, hogy milyen helyzetben mit tesztek. Egészítsétek ki a mondatokat a megfelelő karakterek nevével!

Bármilyen úton is haladunk, sokféle akadállyal találkozhatunk. A logikai feladatokat, találós kérdéseket _____ kell megoldania. Ha valami messze van, és el kell hozni, akkor nem kell az egész csapatnak elmennie odáig, elmehet érte _____ vagy _____, a lassúbb csapattagok megvárhatják őket. Ha ellenséggel találkozunk, azzal megbirkózhat _____, vagy _____ átváltoztathatja valami ártalmatlan lényé, mondjuk békává. Ahol kitartásra vagy kézügyességre van szükség, ott _____ kell, hogy helytálljon. _____ erősebb lehet a sárkánynál, de a sárkány fejét _____ kell levágnia a kardjával. _____ is velük mehet, ha a harc kezdetekor láthatatlanná válik. Azt se feledjük el, hogy _____ bármikor bárkit elárulhat egy pár aranyért.

2) Minek alapján állapítottátok meg, hogy hová melyik karakter neve illik?

3) Gyűjtsetek jeleneteket a szövegből, amelyek az alábbi táblázat oszlopaiba írhatók!

Így kell történnie	Ez is megtörténhet

E. csoport: küldetés teljesítésének megtervezése megadott körülmények között

1) Állapítsátok meg az alábbi szöveg alapján, hogy milyen lehetőségei és akadályai vannak annak, hogy a csapatotok legyőzze a sárkányt!

A sárkány barlangjához a Kristálypalota kertjén át vezet az út. A Kristálypalota kapuja a folyón túl van. Ördöglakat, azaz logikai feladvány nyitja a kaput. A Kristálypalota kertjét százfős, 10-es szintű erővel rendelkező óriásokból álló hadsereg őrzi, akik minden betolakodót elpusztítanak, ha tudomást szereznek róla. A hadsereg a palota körül tanyázik, nem a kapunál. A kapunál 8-as sebességű őrszem áll, akinek az a dolga, hogy szóljon a hadseregnek, ha betolakodókat lát. A barlang felé vezető úton nem esik útba a Kristálypalota. A barlanghoz vezető hátsó kaput csak a jelszó ismeretében lehet kinyitni. A jelszó a Kristálypalota tróntermében egy üvegtáblára van felvésve. A Kristálypalota egy gyalog megközelíthetetlen szikla tetejére épült, és a hadsereg őrzi. A hátsó kapun túl a sárkány barlangja kezdődik. A sárkány ereje 9-es szintű, állóképessége 8-as, és csak a feje levágásával győzhető le.

2) Annak alapján, amit a palotáról, a barlangról és a karaktereitekről tudtok, listázzátok, milyen részfeladatokat kell teljesíteni ahhoz, hogy a csapat legyőzze a sárkányt!

1. Át kell jutni a folyón.

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

3) Terveztétek meg, hogyan lehetne megoldani az egyes részfeladatokat! Pl. Át lehetne úszni a folyót, de akkor a gyógyító nem jutna át. Szerezni kell egy csónakot. A kobold készíthetne egyet fából.

a. A karaktereitekből formálódott csapatnak együtt kell egy sárkányt legyőznie egy képzeletbeli világban. Oldjátok meg a kapott feladatokat, hogy minél több mindent megtudjatok a karaktereitekről, erről a világról és a küldetésesetekről!

b. Mutassátok be a többi csoportnak, amit megtudtatok és megfogalmaztatok a feladat során!

c. Mindenki egyénileg adjon válaszokat az alábbi kérdésekre!

1) Milyen karakter lennél, ha bármelyik karaktert választhatnád?

2) Ha megváltoztathatnád a karaktered egyik képességszintjét, mire változtatnád meg? Mit kezdenél az új képességszinttel?

3) A sárkány legyőzésének mely részfeladataira vállalkoznál legszívesebben, és hogyan hajtanád végre?

8. feladat

Tanári kalauz: A feladat a modális segédigék és egyéb modális predikátumok jelentését és használatát vizsgálja. A különböző szabályok átalakítása során a diákok a modális segédigék jelentései közötti összefüggéseket és különbségeket figyelhetik meg, és fedezhetik fel.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, jelentésváltozatok megértése, indoklás, rendszerezés

Munkaforma: csoportmunka, ötfős csoportok

a. Új javaslatok érkeztek az iskolai rendszabályzat módosítására. A csoportokban beszéljétek meg, mi a véleményetek ezekről a szabályokról, és alkítsátok át őket úgy, hogy tükrözze a csoport minden tagjának véleményét!

1. Minden diáknak muszáj részt vennie félévenként egy önkéntes tevékenységben.

2. Az iskolában használt telefonok minden adatához hozzá szabad férnie a tanárnak.

3. A diákok megválaszthatják tanítási óráik 30%-át a megadott tantárgykínálatból.
 4. A tanároknak tilos ajándékot elfogadni a diákoktól és a szülőktől.
 5. Csaláson rajtakapott diák nem lehet ösztöndíjas a későbbiekben.
 6. Minden diáknak részt kellene vennie a délutáni oktatáson.
 7. Az óráról igazolatlanul hiányzó diák köteles részt venni a délutáni oktatáson.
 8. Az iskola vezetősége anyagilag is támogatni próbál minden olyan rendezvényt, amelyet a diáktanács szervez.
 9. A személyes okból való hiányzásokat legkésőbb a hiányzást megelőző napon be kell jelenteni.
 10. A betegség miatti hiányzás igazolásához a háziorvos pecsétjével ellátott orvosi igazolás szükséges.
- b.** Egyforma vagy különböző szabályok születtek a csoportokban? Ha különböznek, mi a különbség a változatok között? Melyik csoport miért döntött a saját változata mellett?

9. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a lehetséges világokhoz való különböző beszélői viszonyulás felismerése, illetve a modális közlések és beszédzándékok társítása. Ezt a kérdéskört már érintettük az előző kötetben. Érdekes pl. az 1. kötet IV./38. feladatára visszautalni, azt feleleveníteni.

Fejlesztendő készségek: tudatos nyelvhasználat, megfigyelés, azonosítás, szövegértés, reflexió

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); frontális munka (**c.**)

Megoldások:

a. Mondatok beszédzándékokhoz:

1. utasítás: *El kell mondanod (...).*
2. tiltás: pl. *Akkor se mondd el!*
3. jóslat: pl. *Meglátod, jobban fogod érezni magad.*
4. javaslat: pl. *Inkább írd névtelen levelet a tanárnőnek!*
5. megállapítás: pl. (...), *így becsületes.*

b.

Mondat	Jelenet/tényállás egy lehetséges világban	A beszélő viszonyulása
<i>Ne legyél spicli!</i>	Rajmi egy spicli.	Megtiltja Rajminak.
<i>De lehet, hogy miatta mindenki rossz jegyet fog kapni!</i>	Mindenki rossz jegyet kap.	Lehetségesnek tartja.
<i>Inkább írd egy névtelen levelet a tanárnőnek!</i>	Rajmi névtelen levelet ír a tanárnőnek.	Javasolja Rajminak.

<i>Nem valószínű, hogy mindenkinek rossz jegyet ad a tanár.</i>	A tanár mindenkinek rossz jegyet ad.	Nem tartja valószínűnek.
<i>Felfüggeszthetik, kicsaphatják.</i>	Valért felfüggesztik, kicsapják.	Lehetségesnek tartja.

Rajmi meglátta az osztálytársát, Valért, amint épp rajzszoget tett a tanári székre. A tanár később ráült a rajzsögre, és felháborodottan kérdezte, ki volt a tettes. Valér nem vállalta a felelőséget, ezért a tanár büntetést ígért az egész osztálynak. Rajmi a barátaival beszél meg, hogy mit tegyen.

- El kell mondanod, így becsületes – mondja Klemi.
- Nem szabad egymást beárulni, az gyávaság! – vágja rá Gedeon.
- De lehet, hogy miatta mindenki rossz jegyet fog kapni!
- Nem valószínű, hogy mindenkinek rossz jegyet ad a tanár. Biztos sejt, hogy Valér volt a tettes.

- Akkor sejthetné, ha Valér már csinált volna ilyesmit. De talán valaki másra fog gyanakodni.

- Akkor se mondd el! Ne legyél spicli!
- Inkább írd egy névtelen levelet a tanárnőnek! Meglátod, jobban fogod érezni magad.

- És az mire lenne jó? Úgy is bajba keverné Valért!
- De akkor legalább nem tudná, hogy te mondtad meg. És nem téged hibáztatna, ha mondjuk rossz jegyet kap.

- De az is lehet, hogy megbuktatja a tanár. Vagy még rosszabb. Felfüggeszthetik, kicsaphatják.

- Jó, és te azt szeretnéd, ha inkább az egész osztály bűnhődne ártatlanul?

a. Keress a párbeszédben olyan mondatokat, amelyek az alábbi beszéd-szándékoknak felelhetnek meg!

1. utasítás
2. tiltás
3. jóslat
4. javaslat
5. megállapítás

b. Egészítsd ki az alábbi táblázatot a szereplők mondataival, a mondatokkal megteremtett lehetséges világbeli jelenettel és a beszélő viszonyulásával ehhez a jelenethez!

Mondat	Jelenet egy lehetséges világban	A beszélő viszonyulása
<i>Ne legyél spicli!</i>	Rajmi egy spicli.	Megtiltja Rajminak.
	Mindenki rossz jegyet kap.	

Inkább írd egy névtelen levelet a tanárnőnek!		
		Nem tartja valószínűnek.
		Lehetségesnek tartja.

c. Jelöljétek a szövegben azokat a szavakat, amelyekből kiderül, hogy a gyerekek nem valós, általuk éppen megtapasztalt, hanem lehetséges jele-
netekről beszélgetnek!

10. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a felszólítómód-jeles igealak³⁰ felismerése adott kontextusban, illetve hasonló kontextus reprodukálása a minta alapján.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, szövegalkotás, kreativitás, összehasonlítás

Munkaformák: páros munka (**c.**, **d.**); egyéni munka (**a.**, **b.**)

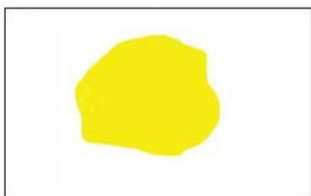
Eszközök: kép³¹

a. Figyeld meg az alábbi utasításokat!

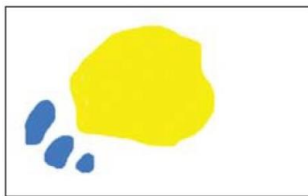
Hogyan „kell” festeni

³⁰ Fontos kiemelnünk, hogy a kötetben sehol nem foglalkozunk a felszólítómód-jellel. Ez ugyanis morfológiai elemzést feltételezne (és ehhez elköteleződést valamelyik elmélet kerete mellett), ami a gyerekek életkori sajátosságaira sem lenne tekintettel, ráadásul semmivel nem járulna hozzá a szövegértési vagy szövegalkotási képességeikhez (de történetesen még az idegennyelv-tanulásukhoz sem igen), amit a nyelvi nevelés fő céljának tartunk. A felszólítómód-jellel ellentétben a felszólítómód-jeles igealak hozzáférhető számukra, a nyelvi repertoárjuk része, amire reflektálni is tudnak. A felszólítómód-jellel kapcsolatos helyesírási problémákat helyesírási problémaként kezeljük (l. e fejezet **11.** feladatát). Továbbá azért ragaszkodunk a körülményesebb *felszólítómód-jeles igealak* terminushoz a felszólító ige helyett, mert a *felszólítást beszédcselekvésnek* tekintjük, tehát a megnyilatkozások szintjéhez kapcsoljuk. Ezt (egyebek mellett) *felszólító mondat*tal lehet megvalósítani, amely mondat jellemzően (de nem feltétlenül) tartalmaz egy felszólítómód-jeles igét. A felszólítómód-jeles ige azonban nem csak felszólító mondatokban jelenhet meg (pl. *Megyek, hogy nyissak nekik ajtót.*). Így többrendbéli értelmezési problémát szülne a hagyományos *felszólító ige* terminus használata.

³¹ Dolák-Saly Róbert: *Madáretető*. Libri, Budapest, 2016. 30. (A szerző engedélyével)



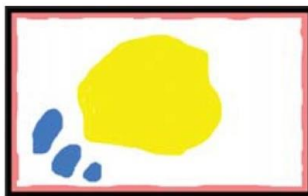
1. Először is vigyünk fel a vászonra egy kis sárgát!



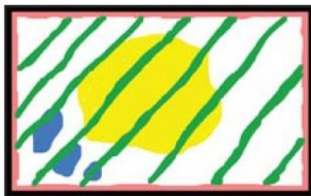
2. Utána helyezünk el a bal alsó sarokban türkizkék foltokat!



3. Keretezzük be a képet feketével és élénk rózsaszínnel!



4. Az eget hagyjuk fehéren!



5. Kapcsoljuk össze az árnyékos részeket zöld csíkozással!



6. Az utolsó fázisban pedig fejezzük be a képet ízlésünk szerint!

b. Írj te is hasonló utasításokat tartalmazó szöveget *Hogyan kell verset írni* címmel!

Pl. 1. *Először is vegyünk elő egy papírlapot és egy jól kihegyezett ceruzát!*

c. Válasszatok az alábbi két feladat közül! Egyikkel egyikőtök, másikkal a másik dolgozzon!

I. Alakítsd át a fenti utasításokat úgy, hogy a címben lévő nyelvi formát követed: *Hogyan kell festeni!*

Pl. 1. *Először is fel kell vinni a vászonra egy kis sárgát.*

II. Alakítsd át a fenti utasításokat leírásokká úgy, hogy a címe az legyen: *Hogyan szoktunk festeni!*

Pl. 1. *Először is felvisszünk a vászonra egy kis sárgát.*

d. Írjátok ki a *Hogyan szoktunk festeni* leírásaiból és a *Hogyan kell festeni* utasításaiból az igéket! Hasonlítsátok össze a három oszlop mondatainak igealakjait!

Mintaszöveg	Hogyan szoktunk festeni”	„Hogyan kell festeni”
<i>Először is vigyünk fel a vászonra egy kis sárgát!</i>	<i>Először is felviszünk a vászonra egy kis sárgát.</i>	<i>Először is fel kell vinni a vászonra egy kis sárgát.</i>
<i>Utána helyezzünk el a bal alsó sarokban türkiz-kék foltokat!</i>		
<i>Keretezzük be a képet feketével és élénk rózsaszínnel!</i>		
<i>Az eget hagyjuk fehérén!</i>		
<i>Kapcsoljuk össze az árnyékos részeket a zöld csíkozással!</i>		
<i>Az utolsó fázisban pedig fejezzük be a képet ízlésünk szerint!</i>		

A *Hogyan szoktunk festeni* című szöveg leírja a festés lépéseit, míg a *Hogyan kell festeni* szöveg utasításokat ad, azaz megmondja, mit kell tennünk, ha festeni akarunk.

Azokban a mondatokban, amelyekben azt mondjuk meg valakinek, hogy mit tegyen, mit csináljon, sajátos igealakok fordulhatnak elő (pl. *vigyünk, helyezzük, keretezzük be, hagyjuk, kapcsoljuk, fejezzük be* stb.). Az ilyen igealak a **felszólítómód-jeles igealak**, és gyakran szerepel utasításokban, felszólításokban, tanácsokban stb.

e. Jelöld meg azokat az igéket, amelyeknek azonos volt az alakja két oszlopban!

Ha a mondataink arról szólnak, hogy épp *mit csinálunk*, lehet, hogy olyan igealakot is fogunk használni, ami pontosan egybeesik a felszólítómód-jeles alakkal, vagyis azzal, amelyik azt mondja meg, hogy *mit csináljunk* (pl. *helyezzük, hagyjuk* stb.). Az igekötős igék esetében viszont ilyenkor is látható a különbség. Ha ugyanis arról beszélünk, amit *csinálunk*, akkor azt mondjuk, hogy *bekeretezzük*, ha viszont arról beszélünk, hogy mit is *csináljunk*, akkor a *keretezzük be* alakot használjuk.

11. feladat

Tanári kalauz: Noha a *Feladatbank* helyesírási kérdésekkel jellemzően nem foglalkozik, az alábbiakban egy helyesírási feladat keretében mutatjuk meg az összes olyan helyesírási kérdést, ami a felszólítómód-jeles igék kapcsán felmerül. Ennek célja annak láttatása, hogy a magyar anyanyelvű diákok számára ebben az életkorban a felszólítómód-jeles alak az írásbeli

norma követésének szempontjából releváns, és ebben rutinokat szerezni nem akként lesz hatékony, hogyha (nagyon sokszor vitatható) morfológiai és szótörténeti elemzésekbe bocsátkozunk, és a tőtípusok és a toldalékok alakváltozatának teljes arzenálját felvonultatjuk. (Hány alakja is van a felszólítómód-jelnek? Mi is indokolja/Mivel is érvelhető meg, hogy pont ezek? stb.). Érdeemes tehát a problémát azon a szinten kezelni, ahol felmerül: **az írásbeli norma szintjén**, azonban ott sem azáltal, hogy olyan szabályokat próbálunk felállítani, amelyek több problémát vetnek fel, mint ahányat megoldanak, hiszen valójában olyan kevés az érintett ige, hogy akár egyenként begyakorolhatók.

A felszólítómód-jeles igék helyesírása nem egységes: egyes esetekben a kiejtés szerinti írásmód, másokban a szóelemző írásmód elvét követi. Az további problémát okozhat, ha a kiejtéselvű példák nem esnek egybe a gyerek nyelvváltozatának ejtésmódjával. Ahol azonban egybeesnek, ott az adott nyelvváltoztató(ka)t beszélő gyerekek számára ezeknek az alakoknak **csak írásuk van, helyesírásuk nincs** (vagyis nincs olyan szabályozás, ami szerint ezeket másképp kellene írni, mint ahogy azt a betűket ismerő gyerek magától is írná). Ezzel máris jelentősen szűkül a helyesírási szempontból is releváns felszólítómód-jeles igék köre.

Noha sokszor csak egy-két ige képvisel egy egész csoportot, amelyek egy része a mindennapi (vagy pláne a gyerekek korosztályának megfelelő) szövegekben is elenyészően ritka, a helyesírási feladatok és felmérők előszeretettel élnek ilyen példákkal. Ezért mi is számba vesszük ezeknek a teljes körét, hogy láthatóvá tegyük a problémakör jelentőségének eltúlzott voltát a valós problémák számához képest.

A. olyan igék, amelyeknek felszólítómód-jeles alakja írásban *-gy/-ggy-*t tartalmaz (hét ige: *eszik, iszik, lesz, tesz, vesz, hisz, visz*)

Ezek közül helyesírási szempontból csupán a *hisz* felszólítómód-jeles alakjai relevánsak. A többi írása a kiejtés elvét követi, és jelentősége csak abban van, hogy ezt a 6 igét leszámítva minden más esetben *dj*-t kell írni ott, ahol [*gy*]-t hallunk egy felszólítómód-jeles alakban (l. *msh+d*-végű igék, pl. *mondjon, áldja, hordjuk, kezdjétek*). Továbbá [*ggy*] hangértékben az egy *higgye* mellett az összesen 5 *gyj*-írásmódú igéből (*hagyja, fagyjon, fogyjon, rogyjon, vágyjon*) a *hagyjon* lehet gyakoribb, és ezért megjegyzésre érdemes. Minden további esetben *dj*-t írunk (pl. *aludjon, feküdjön le* stb.).

B. az *s(ik), z(ik), sz(ik), dz(ik)* végű igék felszólítómód-jeles alakjai (kivéve az *eszik, iszik, lesz, tesz, vesz, hisz, visz*)

Helyesírási problémát az okozhat, ha nem ejtjük hosszan ezeket a mássalhangzókat. Ez a *msh+s/z/sz/dz* esetében fordulhat elő. Ezek azonban

különböző okok miatt³² oktatási feladatként elhanyagolhatók. A *játszszunk, látsszanak, hallatsszon*-félékre érdemes kitérni.

C. a különböző *t* végű igék felszólítómód-jeles alakjai

Az első két oszlop igéi kiejtés szerinti írásmódot követnek; a második két oszlopbelieknél szóelemző írásmódot kell követni. Helyesírási szempontból tehát az utóbbi releváns, és ott legegyszerűbb a *cs* hang hagyományos *ts* jelölésére hivatkozni³³ (amiket a gyerekek a tulajdonnevekből is ismerhetnek: pl. *Babits, Kováts*), hiszen amúgy *cs*-végű igénk, ami konfúziót okozhatna, nincs (a *sincs* és *nincs* igéknek nincs módjeles alakja).

<i>st/szt</i>	rövid mgh+t típus	hosszú mgh+t	egyéb msh+t
<i>fest</i>	<i>(fel)avat, hívat</i> stb.	<i>(ki)tát</i>	<i>hajt, óhajt</i> stb.
<i>választ, halaszt</i> stb. ³⁴	<i>lát, bocsát</i>	<i>vét</i>	<i>kelt, kiált</i> stb.
<i>(ki)függeszt, hegeszt</i> stb.	<i>egyenget, kéret</i> stb.	<i>tanít, sántít</i> stb.	<i>teremt</i>
<i>(fel)emészt, tenyészt</i>	<i>(ki)nyit</i>	<i>dűt, fűt, hűt,</i>	<i>jelent, önt</i> stb.
<i>(meg)rémiszt</i>	<i>alkot</i>	<i>műt</i>	<i>tart, sért</i> stb.
<i>(ki)oszt, foszt, nyugoszt</i>	<i>lót-fut</i>		
<i>füröszt</i>	<i>köt</i>		
	<i>jut, fut</i>		
	<i>üt, süt</i>		

D. minden más (lehetséges msh+j kapcsolatok: *doj, adj, döj, vágj, fagyjon, kiríj, fáj, fáj, jöj, rak, csinálj/állj, folyj, teremj, kenj, hánny, leró, főj, kapj, várj, elnyúj, hívj*)

Ezekből az aláhúzottak okozhatnak helyesírási problémát: egyesek azért, mert magánhangzóközi helyzetben többen hosszsan ejtik a *j*-t, mások azért, mert a szóelemzés elvét kell bennük érvényesíteni. Ez utóbbiból a *dj/gyj*

³² Ilyen ige 46 van a hétkötetes *A magyar nyelv értelmező szótár*ában (az adott igéknek természetesen további igekötős változataik is lehetnek). Ezek egy része szélsőségesen ritka (*nemz, felajz, bagzik, magzik, fogzik, fajzik, tajtékzik, fogamzik, ivarzik, bogárik, burjánzik, összecsapzik*), mások jellemzően nem/ritkán fordulnak elő felszólítómód-jeles alakban (*ismerszik, rajzik, patazik, pattogzik, viharzik, párzik, érzik, alapszik, porzik, hullámzik, habzik, hólyagzik, vonz, hallszik, izzik, hiányzik, sugárik*), megint mások nem ebben a tőváltozatban szerepelnek a felszólítómód-jeles alakjukban (*haragszik, melegsik, nyugszik, nyomakszik, fekszik, törekszik, emlékszik, alszik*), vagy rendhagyó alakjuk (is) van (*metsz-messe, tetszik-tessék*), vagy a felszólítómód-jeles alakban már nem msh+s/sz/z/dz alakúak (*lélegzik, dohányzik, virágzik, hangzik*); és természetesen a fenti tényezőkből egyszerre több is érvényesülhet. Így 3 releváns példa marad: *játszik, látszik, hallatszik*, esetleg a *tetszik*. Ezek helyesírását meg lehet tanulni egyenként (és ez vélhetően már elemi iskolában sikerül a legtöbb gyereknek).

³³ Azzal a kiegészítéssel, hogy a [cs] (pl. *bontson*) és [ccs] (pl. *tanítson*) egyaránt *ts*-re „fordítandó” írásban.

³⁴ Ahol a *stb.* szó szerepel, azt jelenti hogy több/számos példa van az adott végződésű igére. Az összes többi sor kimerítő felsorolást tartalmaz (vagyis minden igét) a hétkötetes *A magyar nyelv értelmező szótára* teljes szóanyagára vonatkozóan (az adott igéknek természetesen további igekötős változataik is lehetnek).

kérdését az **A.** csoportban vizsgáljuk. Két másik marad: a [nny] és a [jj] hangértéknek megfelelő írásmódok. Az első esetében 3 ige van, amely-nél nem *nj* (pl. *kenjen, moccanjon* stb.) az írásmód: *hunyja/sunyja le* és *hánnyjuk össze*. A másodiknál több csoport van, de kevés, könnyen memorizálható elemszámmal: (a) *lyj* → egyetlen ige: *folyjon*; (b) *jj* → egyetlen megjegyezni való a *jöjjön*, a többi idetartozó *j*-végű, pl. *tojjál, fájjon* stb.; (c) *j* → egy szótagos, magánhangzó-végűek (6 ige): *ríjon, rójon, lőjön, sző-jön, főjön, nőjön*; (d) *lj* → *ll*-végűek (ezeket a módjeltől függetlenül is egyenként meg kell tanulni leírni): pl. *szálljon, zöldelljen*; (d) *lj* → minden más esetben, pl. *keljen fel, fésülje meg* stb.

E. Egy külön helyesírási probléma a felszólítómód-jeles, E/2 alanyra utaló, határozott ragozású, rövid alakok írásmódja. Itt 2 típus van: *dd*-t írunk, ha (a) az ige maga is *d/dd*-végű (pl. *add, mondd* stb.; *fedd meg*); (b) az **A.**-ban tárgyalt 7 ige egyike (pl. *hidd el, vedd meg* stb.); (c) a **D.**-ben tárgyalt 6 egy szótagos, magánhangzóra végződő ige egyike (pl. *ródd meg, lódd le* stb.).³⁵ Minden más esetben *d*-t írunk (pl. *várd meg, kapd ki, húzd be* stb.)

F. Előfordul, hogy a kiejtéselvű példák nem esnek egybe a gyerek nyelv-változatának ejtésmódjával. Ilyenkor a kontrasztív példák segíthetnek a begyakorlásban.

Fejlesztendő készségek, képességek: kreatív szövegalkotás, megfigyelés, következtetés megfogalmazása, rendszerezés

Differenciálási lehetőség: a feladat **a.** pontjánál a csoportok különböző helyesírású igékkel dolgoznak. Aszerint osszuk ki a feladatokat, hogy melyik gyereknek melyik igecsoport helyesírása okoz leginkább fejtörést!

Munkaforma: csoportmunka, négyfős homogén csoportok

Eszközök: az **a.** pont **C.** változatához: Készítsük elő minden csoportnak egy-egy szókartýára kiírva a táblázatban szereplő igéket, ebből húzzanak 6-8 igét a feladat megoldásához!

a.

A. Hetet egy csapásra!

1) Írjatok hét lépésből álló utasító szöveget, amelyben elmagyarázzátok tájékozatlan csillagközi barátotoknak, hogy mit kell tennie ahhoz, hogy egy finom vacsorában legyen része a Földön! A hét utasító mondat megírásakor használjátok fel a megadott igéket!

tesz, vesz, lesz, visz, eszik, iszik, hisz

2) Jelöljétek meg azt az igét, amelyik kakukktójásnak számít az írásmódja miatt!

³⁵ A (b) és a (c) csoportból kiesnek a tárgyatlan igék, tehát valójában csak összesen 6+3 ige marad.

3) Javítsátok ki az alábbi szöveg igéit, majd írjátok őket a táblázat megfelelő oszlopába aszerint, hogy milyen betűvel, betűcsoporttal helyettesítjük a bennük szereplő *gy* vagy *ggy* hangot! Vezessétek be a táblázatba az 1) feladatban használt hét igét is! Melyik oszlop az, amibe további példákat lehetne írni?

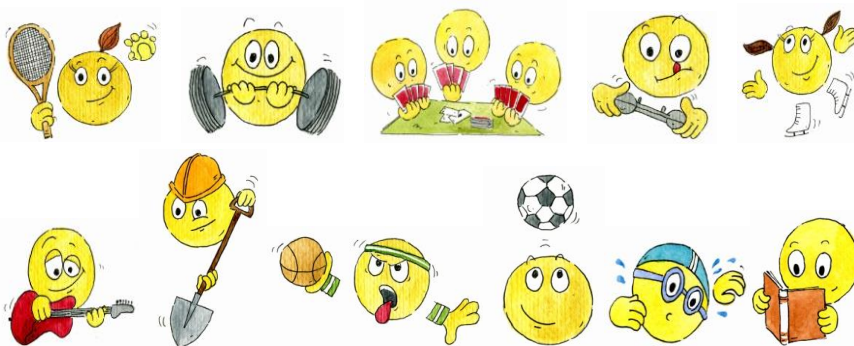
Hogyan kezdjük hozzá egy egészséges naphoz, aminek az a lényege, hogy felolgyuk a feszültséget, és letegyük a vállunkról a terheket? Fontos, hogy a mindennapi robotból mindig a természetbe vággyunk! Ne aluggyunk reggel hétnél tovább! Szalaggyunk megállás nélkül az erdő aljáig, hogy foggyunk is egy kicsit! Meg ne roggyon térd, ennyit mindenki kibír! Szeggyünk szamócát, együk meg jóízűen, közben mongyunk vicceket. A telefonunkat ne horgyuk magunknál, a számítógépünket haggyuk kikapcsolva! Ne feleggyétek, hogy szükség van arra, hogy elszakaggyunk az eszközeinktől ahhoz, hogy az agyunk is egészséges maraggyon, és hogy a benne levő szoftver nehogy végképp lefaggyon!

<i>gy</i>	<i>ggy</i>	<i>dj</i>	<i>gyj</i>

B.

1) Folytassátok a párbeszédet a jó barát javaslataival a képek alapján! Ellenőrizték egy helyesírási szótárban az általatok használt igealakok írásmódját!

- Sokat unatkozom mostanában, és el is lustultam.
- Hát akkor kezdj bele valamibe! Találj magadnak valami hobbit!
- Rendben. Például mit csináljak?
- [...]



2) Válasszátok ki a helyesen írt változatot az igealakpárok közül! Mi okoz nehézséget ezek helyesírásában?

Szép tőled, hogy azt szeretnéd, hogy jobban tetszen/tetsszen nekem a saját életem, de nem hiszem, hogy ez sikerülhet egyből. Kertészkedjek? Oké. Metszem/metsszem meg a fákat? De hogy csináljam, hogy jól nézzenek ki, és ne látszanak/látsszanak ilyen viharvertnek? Vagy azt szeretnéd, hogy különböző hangszereken játszunk/játsszunk a barátaimmal, és alapítsunk zenekart? Hát rendben, de azt is meg tudod oldani, hogy amit csinálunk, az úgy hallatszon/hallatsszon, mintha tényleg zene lenne?

C.

1) Osztályotok nyílt napra készül, amelyben előadás és vásár is lesz. Fogalmazzatok meg 6–8 utasítást, amelyekben a kapott igék felszólítómód-jeles változatát használjátok!

2) Nézzetek utána, mióta használják írásban a cs betűt! Ki az a *Babits Mihály*? Kicsoda *Áts Feri*? Miért így írják a nevüket? Melyik regényben szerepel a következő fejezetcím „*Magad semmi sem vagy, tsupántsak...*”? Mit jelent, honnan származik a felirat? Mi magyarázza az írásmódját?

3) Az alábbi szósorból melyik szavakban kell a cs/ccs hangot ts betűkkel jelölni? Melyek a felszólítómód-jeles igék?

bontsuk, mantsuk, értsék, potsék, ötsük, hűtsük, tártsa, tartsa, görts, vét-sen, oltsa, gyoltsa, gits, boríts, szakáts, táts, kints, nints

D.

1) Javítsátok ki az alábbi szövegben a felszólítómód-jeles igéket, majd állapítsátok meg, hányféleképpen és hogyan írhatjuk a nny hanggal ejtett igéket! Melyik csoportba lehetne további igéket találni?

Mennyünk a fodrászműhelybe, hogy fonnyák be a hajunkat? Meg ne moccannyunk, nehogy összekennyenek a színes hajfestékekkel közben! Ha mégis megteszik, hunnyunk szemet fölötte, végül is a mi hibánk! Szánnjuk meg szegény fodrásznőt, és szóljunk neki, hogy ne hánnya a keresztetek, nem haragszunk rá.

2) Illesszettek j-t vagy a jj, lj, llj, lyj betűcsoportok valamelyikét az igealakokban kihagyott helyekre! Írjátok össze, melyik milyen igékben szerepel! Melyikre tudtok még példákat adni? Melyik az, amiből szerintetek csak néhány (esetleg csak egy) van?

Csiná___ valami hasznosat: á___ a vízcsap mellett, és figye___, hogy megte___en a veder, de ne fo___on ki belőle a víz! Aztán szó___ a többieknek is, hogy jö___enek! Locso___átok meg az összes növényt, hogy nő___enek minél nagyobbra! Aztán ü___etek traktorra, és kerü___étek meg a szántóföldet! Fel ne boru___atok! A gyümölcsfák alatt szá___atok le a traktorról, és bú___atok át az ágak alatt, nehogy

lehu___anak az érett gyümölcsök. Ha a seregélyek megjelennek, lő___etek rájuk! Este füle___etek, és ha ha___átok a kolompot, fe___étek meg a tehenet! Ne ke___en kétszer mondanom! És holnapra is úgy készü___etek, hogy megint az lesz a dolgotok, hogy ezeket a kö-röket ró___átok!

E.

1) Melyek a felszólítómód-jeles igealakok az alábbi mondatokban? Milyen sajátosságai vannak ezeknek? Csoportosítsatok: mikor végződnek *-d*-re, mikor *-dd*-re az igealakok?

1. Elemezd a helyzetet, vázold a lehetőségeket, válaszd ki az egyiket, és dönts el, hogy mit teszel: ha akarod, hagyd ott az egészet, ha akarod, tórd tovább, ha akarod, változtasd meg, csak tartsd magad a döntésed-hez!
2. Védd magad, vagy add meg magad, és engedd nyerni őket, csak tudd, hogy mi a dolgod!
3. Kezdd el értékelni az őszinteséget, mondd el neki, mit gondolsz, vagy küldd el azt az üzenetet a vallomásoddal, de tisztességesen oldd meg!
4. Edd azt, amit a császár, idd azt, amit császár, tedd azt, amit a császár, vedd el, amit akarsz, és hidd el, császárnak fognak nézni.
5. Nódd ki végre ezt a hülye szokást, ródd le a tartozásodat, és lódd el az utolsó nyiladat is!
6. Zsindellyel fedd be a házadat, és fedd meg gyermekedet, ha tiszteletlen!

2) Húzzátok alá a helyesen írt igealakokat!

1. Úgy érdd meg a holnapot, hogy ne bándd, amit ma tettél!
2. Isten, álld meg a magyart!
3. Álld meg mindig a helyed!
4. Játszd el újra a dalt!
5. Eddzd minden izmodat!

F.

1) Az alábbi mondatpárok közül melyikben szerepel helytelenül írt igealak? Javítsátok ki!

1. Nézed a filmet? Ha nem érdekel, ne nézed!
2. Nem fogok napi 12 órát dolgozni csak azért, hogy még többet keresek. Így is eleget keresek.
3. Nem szeretném, hogy odaveszünk. De ha így folytatod, biztosan oda-veszünk.
4. Unom ezt a dalt, amit minden koncerten utolsóként játszanak. Nem lehetne, hogy most valami mást játszanak?

5. Mi is oda fogunk járni, ahol ti edzetek. Vagy gyertek, és edzetek ott, ahol mi!
- 2) Foglaljátok össze, hogy milyen különbségeket vettetek észre az igealakok módjel nélküli és felszólítómód-jeles alakjának írásmódjában!
- b.** Feladataitok alapján készítsetek plakátot, amelyre a helyesírási nehézséget okozó felszólítómód-jeles igealakok kerüljenek fel! Mutassátok be a többi csoportnak!

12. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a felszólítás, utasítás, parancs megfogalmazásának megfigyelése. Attól függően változik a megfogalmazásmód, hogy ki kinek mondja.

Fejlesztendő készségek, képességek: mondatátalakítás, mondatalkotás, szerepészlelés, jelentésárnyalatok érzékelése

Munkaforma: páros munka

- a.** Adjátok elő az alábbi jelenetet a különböző megadott változatokban! Egy beragadt ajtó előtt állnak a szereplők, amit az egyik fél nem tud kinyitni, a másik pedig azt javasolja, hogy nyomja le a kilincset, és húzza erősebben. Hogyan hangzik ez a mondat, ha
- gyerek mondja gyereknek:
 - gyerek mondja felnőttnek:
 - felnőtt mondja gyereknek:
 - fiatalabb felnőtt mondja az idősebbnek:
 - idősebb felnőtt mondja a fiatalabbnak:
- b.** Hogyan hangoznának a mondataitok románul? Hát a többi, általatok ismert idegen nyelven?

Mint tapasztaltuk, a felszólítómód-jeles igealakok többnyire olyan beszédszándékok kifejezésére alkalmasak, amelyek esetében a beszélő a beszédpartnert igyekszik befolyásolni, rávenni valamire. Hogy a beszédpartner az ilyen mondatok alanya, az az ige végződésén is megmutatkozik: második személyű, egyes vagy többes számú alanyra utaló végződést kapnak (pl. *nyomd, húzzátok*). Ha azonban a beszédpartnert nem tegezzük, akkor – mint korábban is láttuk – a magyarban úgy kell utalnunk rá, ahogy a beszélgetésben részt nem vevő személyre szoktunk: harmadik személyként. Ez az ige végződésében is megmutatkozik (pl. *nyomja, húzzák*).

A magázás nyelvi formája azonban nem minden nyelvben olyan, mint a magyarban. Románul például olyan igealakot használunk ilyenkor, amit a beszédpartnak egy csoportjára utalóan szoktunk használni (pl. *Și*

Dumneavoastră veniți cu noi?). (Persze ugyanezzel az igealakokkal utalhatunk a beszédpartnerek csoportjára is, akikkel tegeződünk, pl. *Și voi veniți cu noi?*)

Az angolban az igealakból nem derül ki, hogy a beszédpartnerhez mekkora tisztelettel viszonyulunk. A németben mindkét magázó forma (*maga, ön*) többes szám harmadik személyű alanyra utaló igeérvényesítéssel jár stb.

13. feladat

Tanári kalauz: A feladat során előbb különböző nyelvi formájú felszólításokat, kéréseket, parancsokat, tanácsokat stb. és felszólítómód-jeles igealakokat tartalmazó mondatokat vizsgálnak meg a diákok azzal a céllal, hogy különbségeket és hasonlóságokat keressenek a jelentésük között. A beszédszándékokat tekintve követelést, kérést, imát, tanácsot stb. azonosíthatnak, de egyben észrevehetik, hogy az igealak hasonlóságával együtt jár az is, hogy mindegyik mondat olyan lehetséges világra utal, amely a beszédpartner valamely cselekvése által a jövőben valósulhat meg.

Fejlesztendő készségek, képességek: beszédszándékok azonosítása, beszédalképzés, összehasonlítás

Differenciálási lehetőség: a c. pontnál

A. olyan gyerekek számára, akik önállóan tudnak példákat megadni nyelvi jelenségekhez

B. olyan gyerekeknek, akiknek a beszédszándékok felismerésében további gyakorlásra van szükségük

C. olyan gyerekeknek, akik hatékonyabban dolgoznak úgy, ha egy kiemelt jelenségre koncentrálnak

Munkaformák: csoportmunka (**c.–e.**), három-négyfős homogén csoportok; frontális munka (**a., b.**)

Eszközök: A feladat **a.** pontjához készítsük elő a megoldásoknál szereplő aláhúzott mondatokat a bemutatásra önként jelentkezőknek!

A feladat **c./B.** pontjához a pároknak készítsük elő azokból a mondatokból, amelyek a megoldásnál aláhúzás nélkül szerepelnek!

Lehetséges megoldás:

1. követelés: Adj egy zsák aranyat, ha kedves az életed!

2. könyörgés: Adj esőt a földnek, Uram!

3. tanács, javaslat: Jobban tennéd, ha ebbe nem avatkoznál bele., El kellene menned orvoshoz., Adj borraivalót a pincérnek, ha azt akarod, hogy szépen bánjon veled!, Adj egy kis időt a többieknek, hogy eldönthessék, mit akarnak!, Adj puszit Ági néninek, mert ő is a rokonunk!, Ne adj ételt az állatkerti állatoknak!, Adj elsőbbséget a jobbról jövőknek!

4. figyelmeztetés: *Fűre lépni tilos!, Biztonsági öv használata kötelező!, Adj puszit Ági néninek, mert ő is a rokonunk!, Ne adj ételt az állatkerti állatoknak!, Adj elsőbbséget a jobbról jövőknek!*

5. kérés: *Leszel szíves rendet rakni az asztalodon?, Megkérhetnék, hogy ülj át a második sorba?, Adj valami ötletet, hogy milyen jelmezt válaszszak!, Adj pacsit!*

6. utasítás: *Tűnés!, Ül!, Adj puszit Ági néninek, mert ő is a rokonunk!, Adj egy zsák aranyat, ha kedves az életed!, Adj elsőbbséget a jobbról jövőknek!, Adj meg egy jelszót a belépéshez!, Adj pacsit!*

7. parancs, felszólítás: *Most pedig szépen összeszeded, amit szétszórtál., Tűz!, Adj egy zsák aranyat, ha kedves az életed!, Ül! Jegyeket, bérleteket!, Adj pacsit!*

8. előírás: *Fűre lépni tilos!, Biztonsági öv használata kötelező!, Adj elsőbbséget a jobbról jövőknek!*

9. tiltás: *Fűre lépni tilos!, Ne adj ételt az állatkerti állatoknak!*

a. Mutassatok be egy-egy jelenetet, amelyben elhangozhat a mondat, amit kaptatok!

b. Állapítsátok meg a jelenetek alapján, hogy melyik mondat háttérben milyen beszédzándék állhat az alábbiak közül!

1. követelés
2. könyörgés
3. tanács, javaslat
4. figyelmeztetés
5. kérés
6. utasítás
7. parancs, felszólítás
8. előírás
9. tiltás

c.

A. Gyűjtsetek további mondatokat az egyes beszédzándékokhoz!

B. Társítsátok a kapott mondatokat a **b.** pontnál megjelölt beszédzándékokhoz! Melyek fejezik ki ugyanazt a beszédzándékot? Melyek társíthatók több megadott beszédzándékkal is? Van olyan mondat, amelyikhez egyik sem talál? Miért? Mit gondoltok, mi a közös a fenti beszédzándékokhoz társított mondatokban?

Ahogy a jeleneteitekből is kiderült, az elhangzó mondatok mindegyike olyan helyzetet feltételez, amelyben a beszélő a beszédpartnert rá akarja venni arra, hogy megtegyen (vagy ne tegyen meg) valamit. Ezáltal

mindegyik mondat olyan lehetséges világra utal, amely a beszédpartner tettei által valósulhat meg a jövőben. A **b.** alpontban felsorolt beszédscándékokban tehát ez a közös, még ha több szempontból különböznek is.

C.

1) Az utasítás, parancs vezényszavak formájában is megjelenik. Alakítsd át vezényszavakká a következő kifejezéseket: *áll, vigyáz, oszol, pihen!*

2) Az alábbi kifejezések is vezényszavakként használhatók: pl. *Leülni!, Futás!, Balra át!, Hátra arc!, Előre!, Tűz!* Ezek nem felszólítómód-jeles igealakok, sőt legtöbbjük nem is ige. Szerintetek ennek ellenére honnan tudják a katonák, hogy ezeket a szavakat hallva valamilyen parancsot kell végrehajtaniuk?

3) Vezényszavakat használunk akkor is, amikor azt akarjuk, hogy a kutyánk megtegyen valamit. Gyűjtsetek olyan vezényszavakat, amelyeket a kutyák idomításában használnak!

d. Írjatok a **b.** pontban megjelölt beszédscándékokhoz egy-egy mondatot, amely a *hallgass* igealakot tartalmazza!

e.** A **d.** pontban alkotott mondataitok mind egy-egy lehetséges világot hoznak létre. Melyik beszédscándék esetében hogyan viszonyul a beszélő a lehetséges világhoz, amelyre a mondata utal? Válassz a mondataidból olyat, amely az alábbi lehetőségek valamelyikéhez társítható! Írj további lehetőségeket a fennmaradó mondataid számára!

1. A beszélő a beszédpartnerétől várja el, hogy egy feladat teljesítésével valósítsa meg a beszélő által elvárt világot.
2. A beszélő a beszédpartner segítségével szeretne egy olyan világba kerülni, amely jobban megfelel neki.
3. A beszélő beszédpartnerének ötlettel segít olyan világot létrehozni, amely a beszédpartner számára megfelelő.

14. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban különböző műfajú szövegekkel foglalkozunk. A mondat és szövegtípus párosításának célja annak a megfigyeltetése, hogy melyek az egyes szövegtípusok sajátos szófordulatai, felszólító mondatai. A szövegalkotás során ezeket a szövegtípusokat reprodukálják a diákok, majd felfigyelnek arra, hogy a lentebb megnevezett műfajok gyakran tartalmaznak utasító mondatokat, illetve felszólítómód-jeles igealakokat.

A csoportok minden tagja válasszon egy mondatot az **a.** pontnál, és a **c.** pontig azzal a szövegtípussal dolgozzon, amelyhez a választott mondat

tartozik. A **d.** pont lehetőségei közül minden csoporttag válasszon egyet. Miután a gyerekek megírták a szövegeket, alkossanak újabb csoportokat azokkal, akik ugyanolyan szövegtípussal dolgoztak a **d.** pontnál. Ebben a csoportban mutassák be munkájukat.

Fejlesztendő készségek, képességek: kreatív szövegalkotás, a beszélői szándék felismerése, alkalmazás, következtetés

Munkaforma: csoportmunka, ötfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: mozaik

a. Párosítsd az alábbi mondatokat azzal a szövegtípussal, amelyből származhat!

1. *Olvasszuk meg a csokoládét gőz fölött!*
2. *Mindkét gombot tartsa lenyomva, amíg a képernyő sarkában megjelenik egy négyzet!*
3. *Rendelje meg most!*
4. *Kérjük, a szemetet dobja a kosárba!*
5. *Ne feledkezz meg a céljaidról!*

Felhívás	Használati utasítás	Reklám	Önsegítő, tanácsadó cikk	Recept

b. Találjátok ki, és írájatok meg az idézett mondatot megelőző és követő két-két mondatot!

c. Mi jellemző az egyes szövegtípusokra? Miért tartalmazhat a fenti mondatok mindegyike felszólítómód-jeles igealakot?

d. Írjátok szövegeket a következőkhöz!

- használati utasítás: nyomtatóhoz vagy a VI. osztályhoz;
- recept: pizzához vagy a tökéletes naphoz;
- reklám: mosópornak vagy az iskoládnak;
- GPS: az otthonodtól az iskoláig (magázva) vagy az iskolától az otthonodig (tegezve)

e. A következő humoros példák különböző termékek csomagolásain szerepelnek.

mosogatógép: *„Ne engedje gyermekét a gépben játszani!”*

vasaló: *„Soha ne vasaljon olyan ruhát, amit éppen visel!”*

hajszárító: *„Soha ne használja alvás közben!”*

füstjelző: *„Soha ne kapcsolja néma funkcióba!”*

CD-állvány: *„Ne használja létraként!”*

Írj te is hasonló vicces használati utasításokat a következők valamelyikéhez: iskolatáska; táblagép; tornacipő; rágógumi; kiskutya; medve!

f.* Vegyél elő egyet az otthoni, többnyelvű használati utasítások közül. Próbáld meg összehasonlítani a magyar és egy általad nem ismert nyelv szövegét! Milyen hasonlóságokat és különbségeket tudsz megfigyelni annak ellenére, hogy a szavakat nem érted? Összehasonlításakor érdemes megfigyelned a szavakat, szóalakokat, szórendet a magyar és idegen nyelvű szövegben!

15. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja annak a ténynek a megvilágítása, hogy a közmondásaink, szólásaink gyakran tartalmaznak felszólítómód-jeles igealakokat.

a. A feladatot úgy is lehet végezni, hogy az ismert közmondások elejét a tanár mondja el, a mondatokat viszont a diákok egészítik ki. A folytatást mindig az a tanuló mondja, akinek a labdát/plüssöt a tanár odadobta. Miután minden közmondás kiegészült, a diákok leírják őket, ezt követi a konkrét feladatmegoldás.

b. A kérdést frontálisan is fel lehet tenni, de a választ megbeszélhetik csoportosan is.

A **c.** feladatot minden diák otthon végzi el.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, kiegészítés, azonosítás, gyűjtés

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **c.**); frontális munka (**b.**)

Eszközök: labda/plüssjáték

a. Keresd ki a következő közmondásokból a felszólítómód-jeles igealakokat!

Addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér!

Ne szólj szám, nem fáj fejem!

Jó tett helyébe jót várj!

Tanulj, tinó, ökör lesz belőled!

Ha adnak, vedd el, ha ütnek, fuss el!

Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra!

b. Mit gondoltok, miért tartalmaznak ezek a közmondások felszólítómód-jeles igealakokat? Milyen beszédszándékhoz tudnátok kapcsolni ezeket?

c. Keresd te is a fentiekhez hasonló, felszólítómód-jeles igealakot tartalmazó közmondásokat!

16. feladat

Tanári kalauz: A feladat a **kötőmódban** álló tagmondatokat vezeti be. Cél annak a megfigyeltetése, hogy az ilyen mondatokban is felszólító mód-jeles igealakokat használunk, de nem azért, hogy a beszédtárs számára jelezzük, hogy az ő segítségével szeretnénk megvalósítani egy lehetséges világot (vagyis ezeket az igealakokat a beszélő nem egy beszédcselekvés – kérés, utasítás stb. – megvalósítása érdekében használja), és nem is azért, mert egy ilyen beszédaktusról számolunk be (mint a függő beszéd esetében, l. a. pont), hanem itt pusztán a magyar nyelv grammatikája követeli meg tőlünk, hogy ilyen igealakot használjunk (és ez alakulhatott volna másképp is a nyelvtörténet folyamán).

Fejlesztendő készségek, képességek: értelmezés, összehasonlítás, előzetes ismeretek mozgósítása, szövegértés, idegen nyelvi kompetencia, megfigyelés, következtetés

Differenciálási lehetőség: a feladat d. pontjánál a beszédszándékokat megadhatjuk azoknak, akik még bizonytalanok, nem ismerik fel azokat, másoknak viszont nem szükséges: *kijelentés, javaslat, érzelemkifejezés, figyelmeztetés, kérés*

Munkaforma: egyéni vagy páros munka

a. Anett és Bulcsú alábbi beszélgetését meséld el úgy, hogy ne szó szerint idézd a megszólalásaikat! Folytasd az elkezdett szöveget!

Anett arra kérte Bulcsút, hogy...

- Hé, ülj ide mellém egy kicsit! – kérte Anett Bulcsút.
- Menjünk inkább ki az udvarra! – javasolta Bulcsú válaszul.
- Beszéljünk kicsit – indítványozta Anett, ahogy az udvarra értek. –

Beszélgj a haveroddal, jó? – kérte.

- Mit beszéljek veled? – kérdezte Bulcsú.
- Mondd neki, hogy ne piszkálja a húgomat! – figyelmeztette Anett.
- Ezt talán inkább a húgod beszélje meg a haverommal – ajánlotta Bulcsú.

– Ne okoskodj, csak add át az üzenetet – parancsolt rá a lány. – És ne merészd elmondani senkinek, hogy beszélünk, különben baj lesz – fenyegette meg búcsúzóul a fiút.

Ha beszélgetések, párbeszédtek tartalmát akarjuk elmesélni, azt megtehetjük a párbeszéd pontos, szó szerinti idézésével: pl. – *Ne okoskodj, csak add át az üzenetet* – parancsolt rá a lány. Vagy: *A lány ráparancsolt Bulcsúra, hogy: „Ne okoskodj, csak add át az üzenetet”*. De választhatjuk azt is, hogy elbeszéléssé alakítjuk a párbeszédet: pl. *A lány ráparancsolt Bulcsúra, hogy ne okoskodjon, csak adja át az üzenetét*. Az ilyen elbeszéléssé

alakított párbeszédet hívjuk **függő beszédnek**. Megfigyelhetitek, hogy az ilyenben az ige alakja attól függ, hogy aki elmeséli, az milyen módon „ágyazza be” a mondandójába (itt azzal, hogy „*A lány ráparancsolt Bulcsúra*”).

b. Az alábbi mondatpárok melyik tagja tekinthető függő beszédnek? Miért szerepel benne felszólítómód-jeles igealak? Hogy hangozhatott az „eredeti” párbeszéd-részlet?

1. A tanár úr megkért, hogy jegyzetelj. ♦ Az a dolgod, hogy jegyzetelj.
2. Ráparancsoltam Esztire, hogy üljön Tivadar mellé. ♦ Esztinek semmi kedve ahhoz, hogy Tivadar mellé üljön.
3. Azért hívtak oda téged, hogy jól megszidjanak. ♦ Rád fér, hogy jól megszidjanak.
4. Szólsz, hogy hagyjon békén? ♦ Ez nem elég ahhoz, hogy békén hagyjon.
5. Intett a vezér, hogy induljunk. ♦ Ideje, hogy induljunk.

c. Párosítsd az alábbi mondatokat a felszólítómód-jeles igealakok azonos-sága alapján! A mondatpárok melyik tagja a felszólító mondat? Idézzétek fel, mit tudtunk meg tavaly a felszólító mondatokról és a többi mondat-fajta sajátosságairól!

1. Énekeljétek jó hangosan!
2. Olyan gyerekekkel barátkozz, akik jó hatással vannak rád!
3. Eszükbe sem jutott, hogy hagyjanak borraivalót?
4. Az a lényeg, hogy mind együtt énekeljétek.
5. A sípszó után hagyjon üzenetet!
6. Beszélgessünk az új bevásárlóközpont építéséről!
7. Hagyjanak mindent a szakemberre!
8. Hősünknek végre lehetősége nyílt arra, hogy mindent maga mögött hagyjon.
9. Ki szabja meg, hogy kivel barátkozz?
10. Azért gyűltünk össze, hogy az új bevásárlóközpont építéséről beszél-gessünk.

d. Milyen beszédszándékokat fejeznek ki az alábbi mondatok?

1. Fontos, hogy kimenj egy kicsit a szabadba.
2. Azért nem mondta el, nehogy megjesszen.
3. Menjünk ezen az úton!
4. Gondoljatok csak bele, mi lehet ebből!
5. Hadd lássam!
6. Szandra megkérte Petiéket, hogy szedjenek neki meggyet.
7. Hát nincs senki, aki megmutassa ezt nekem?

8. Csöngessenek már ki végre!
9. Álljatok félre, mert jön a kukásautó.
10. Félreállok, hogy beengedjem a kukásautót.

e. Folytasd a megkezdett mondatokat! Keress további olyan mondatkezdeteket, amelyek folytatása nem felszólító mondat, de csak felszólítómód-jeles igealakot tartalmazhat!

1. *Nem hagyom, hogy* _____
2. *Azt akarják, hogy* _____
3. *Szeretnéd, hogy* _____
4. *Anyukám megengedi, hogy* _____
5. *Azt javasoljuk, hogy* _____
6. *Megtiltom, hogy* _____

f. Mi a közös az alábbi román mondatpárok első mondataiban? Hát a párok második mondataiban? Fordítsd magyarra őket! Miben különböznek a román és a magyar igealakpárok?

1. Citește o poezie! ♦ Este important să citești cât mai mult.
2. Uită-te la mine! ♦ Te-am rugat să nu te uiți după mine.
3. Stați la rând! ♦ Prima regulă este să stați în poziție dreaptă.



Azt láttuk, hogy felszólítómód-jeles igealakok nem csak felszólító mondatokban fordulnak elő, vagyis olyanokban, amikkel parancsolni, kérni, utasítani stb. szoktunk. A román nyelv különbséget tesz a felszólításokban és a más mondatokban használt igealakok között, magyarul azonban csak a mondat jelentése és a mögötte lévő beszédszándék különbözteti meg a felszólítómód-jeles igealakok különböző használatait.

17. feladat*

Tanári kalauz: A feladat különböző kijelentő, felszólító és kötőmódú mondatok jelentésére és használatára reflektál. A feladat **a.** pontja a kötőmódú mondatok és a vele szinonim szerkezetek kapcsán vizsgálja a gyerekek nyelvváltozata közötti esetleges eltéréseket. A **b.** pontban olyan mondatok jelentéskülönbségét vizsgáljuk, amelyek mellékmondati igéi jelöletlen és felszólítómód-jeles alakban egyaránt előfordulnak. A **c.** alpontban a másik opciója felől való tudakozódás, illetve a felajánlás közötti különbség árnyalataival birizgáljuk a gyerek nyelvérzékét. A **d.** pont két szinonim igealak jelentésbeli vagy stiláris funkciómegoszlását, az ezzel kapcsolatos nyelvi változást próbálja kitapogatni a gyerekek (generációjának) nyelvváltozatában.

Fejlesztendő készségek, képességek: ismeretek-tapasztalatok mozgósítása, megfigyelés, jelentésárnyalatok érzékelése, értelmezés, véleményalkotás, érvelés, együttműködés

Differenciálási lehetőség: a **d.** pontnál:

A. jelentésárnyalatok különbségeinek érzékelésében, megfogalmazásában segítségre szoruló tanuló számára

B. olyan gyerekek számára, akik érzékenyek a nyelvi megformálások jelentésárnyalatainak érzékelésében

Munkaforma: csoportmunka, négy-hatfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: kerekasztal-körforgó (**d.**)

Eszközök: a **d.** pont **A.** változatához készítsük elő a kifejtésre váró válaszlehetőségeket egy lapra. A **B.** változathoz csak egy üres lap szükséges.

a. Beszélgetsetek arról, hogy ugyanazt jelentik-e a következő mondatok! A példák közül melyeket tartjátok a legtermészetesebbnek, s melyek azok, amelyeket nem használnátok?

1. Megyek, és megvetem az ágyat.
2. Megyek, hogy megvessem az ágyat.
3. Megyek, hogy vessem meg az ágyat.
4. Megyek megvetni az ágyat.
5. Megyek ágyat vetni.

b. Beszéljétek meg, hogy van-e különbség a két alábbi mondatpár mondatai között! Ha van, írjatok előzményt hozzájuk, amiből ez kiderül!

1. Nem tudom, hogy megyek-e.
2. Nem tudom, hogy menjek-e.
3. Hát nincs ott senki, aki segít?
4. Hát nincs ott senki, aki segítsen?

c. Milyen helyzetekben hangozhatnak el az alábbi mondatok? Van-e különbség a dallamívkben? Milyen beszédszándékot fejeznek ki?

1. Kezdem el a dallamot? ♦ Elkezdem a dallamot?
2. Vigyem le a szemetet? ♦ Levigyem a szemetet?
3. Segítsek be a takarításba? ♦ Besegítsek a takarításba?

d. Van-e jelentésbeli különbség a kétféle igealak között?

<i>Fogjad a kezem!</i>	<i>Írjad a leckét!</i>	<i>Hagyjad békén a gyereket!</i>
<i>Fogd a kezem!</i>	<i>Írd a leckét!</i>	<i>Hagyd békén a gyereket!</i>

A. A következő megállapítások közül válasszátok ki azt, amelyiket igaznak találjátok:

1. A rövidebb igealak határozottabb, erélyesebb felszólítás, mint a hosszabb.
2. A hosszabb igealak határozottabb, erélyesebb felszólítás, mint a rövidebb.
3. A rövidebb igealak udvariasabb, mint a hosszabb.
4. A hosszabb igealak udvariasabb, mint a rövidebb.
5. Nincs semmilyen különbség a kettő között.
6. Egyéb különbség van, mégpedig: _____

B. Párban beszéljétek meg, hogy van-e jelentésbeli különbség a kétféle igealak között! Gyűjtsétek beszédhelyzeteket a megállapításaitok alátámasztásához!

18. feladat

Tanári kalauz: Az **a.** alpontban azt figyeltetjük meg, hogy a nem *t* végű vagy *sz ~v* tövű igék esetében minden magyar anyanyelvű beszélő nyelvváltozatában „ugyanarra a kulcsra jár” a kijelentő (pl. *Most olvassuk az utasítást.*) és a felszólító mondat (pl. *Most olvassuk az utasítást!*) igealakja. Ezzel előkészítjük azt is, hogy a „Zsombi nyelvváltozata” nem „összszekereri” a felszólítómód-jeles és a módra jelöletlen alakokat, hanem abban a nyelvváltozatban egyetlen alak van a két funkcióra a *t* végű (esetleg az *sz ~v* tövű) igék esetében is, ahogy az összes többi igénél.

A szöveg megbeszélése során fontos kiemelni, hogy anyanyelvünknek sokféle változata van, és ezek között csak a társadalmi presztízs vagy a használati szintér tekintetében van különbség, de kommunikációs eszközként egyik sem jobb vagy rosszabb a másiknál. A **d.** kérdés kapcsán felmerülhet, hogy csak olyan nyelvváltozatban működik a *vicc*, ahol a *tyúk* szót rövid magánhangzóval ejtik.

Fejlesztendő készségek, képességek: kérdésfelvetés, önreflexió, megfigyelés, véleményalkotás, előzetes tapasztalatok mozgósítása

Munkaforma: csoportmunka, négy-hatfős csoportok vagy frontális munka

Módszerek, eljárások: vita (sarkok módszerrel) (**e.**)

Eszközök: lejátszó, hanganyag:

- *A földet leginkább egy lúdtojához hasonlíthassuk...*
- *...tjuk!*
- *A földet leginkább egy tyúktojához hasonlíthassuk.*

a. Az alábbi szövegekben ugyanazok az igealakok fordulnak elő. Ezek közül melyek a felszólítómód-jeles alakok? Miből derül ez ki számodra? Mi lenne más, ha szóbeli szöveggé hallanád ezeket?

Hozzátok a gyerekeket is színházba! Az igazgatót hívjátok, és neki mondjátok el, mi a baj! Ne kérjük meg őket, hogy valamelyik gyerekelőadást játsszák?

Hozzátok a gyerekeket is színházba? Az igazgatót hívjátok? Neki mondjátok el, mi a baj? Valamelyik gyerekelőadást játsszák? Ha nem, akkor nem kérjük meg őket.



b. Hallgasd meg a felvételt, melyben Zsombi felel földrajzórán! Mit gondolsz, mi az oka a közte és a földrajztanárnő közti félreértésnek?

c. Hogyan kellett volna Zsombinak kijavítania a válaszát a tanár elvárása szerint?

d. Ilyen félreértés a ti osztályotokban előfordulhatna-e?

e. Vitassátok meg a következő kijelentést! Mindenki írja le a kijelentés mellett vagy ellen szóló érveit, majd ezek szerint alkossatok csoportokat!

A tanárnak nem kellett volna kijavítania Zsombit.

f. Az alábbi receptrészletek beszélői közül melyik használ felszólítómód-jeles igealakokat, melyik nem, és melyik beszél Zsombi nyelvjárásában?

1. A vajat gőz fölött felolvasztjuk, és hozzáadjuk a cukrot. Átszitáljuk a lisztet, majd beleütjük a két tojást. Hozzáöntjük a tejet, összegyúrjuk, majd felosztjuk négy részre. Az egyes részeket egyenként kinyújtjuk, és kockákra vágjuk. Mindegyik kockába lekvárt rakunk, majd betesszük a sütőbe, és negyven percig sütjük. Ha látjuk, hogy pirul, kivesszük.

2. A vajat gőz fölött felolvasszuk, és hozzáadjuk a cukrot. Átszitáljuk a lisztet, majd beleüssük a két tojást. Hozzáöntjük a tejet, összegyúrjuk, majd felosztjuk négy részre. Az egyes részeket egyenként kinyújtjuk, és kockákra vágjuk. Mindegyik kockába lekvárt rakunk, majd betesszük a sütőbe, és negyven percig süssük. Ha látjuk, hogy pirul, kivesszük.

3. A vajat gőz fölött olvasszuk fel, és adjuk hozzá a cukrot! Szitáljuk át a lisztet, majd üssük bele a két tojást! Öntsük hozzá a tejet, gyúrjuk össze, majd osszuk fel négy részre! Az egyes részeket egyenként nyújtjuk ki, és vágjuk kockákra! Mindegyik kockába rakunk lekvárt, majd tegyük be a sütőbe, és süssük negyven percig! Ha látjuk, hogy pirul, vegyük ki!

g. Az alábbiak közül melyik beszédszándékot fejezhetik ki az alábbi mondatok, ha Zsombi mondja őket? Mitől függ, hogy milyen beszédszándékként érzékeljük ezeket?

- a. utasítás
- b. javaslat
- c. tényközlés

Úgy oldjuk meg, mint a múltkor. Ti előre nyomtassátok a jegyeket, s a színházban osszátok ki, mi meg a helyszínen vegyük meg. Együtt vigyük a kabátokat a ruhatárba, ott egy helyre akasszuk, s csak utána keressük a helyünket az első sorokban. A lényeg, hogy egymást meg a többi nézőt mindig tiszteletben tartsuk.

19. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a nyelvjárásokról és köznyelvről szóló feladatsor összefoglalása, az esetleges kérdések megbeszélése.

Fejlesztendő készségek, képességek: önreflexió

Munkaformák: egyéni munka, páros munka

Módszerek, eljárások: jelölés (INSERT)

a. A megadott szöveg olvasása közben használd a táblázat jelöléseit!

√	az olvasottakat értem
–	az olvasottakat nem értem
+	új információt tartalmazott az olvasott rész
?	kérdésem van az olvasottakkal kapcsolatban

b. A jelöléseid alapján készítsd el a saját jelöléstáblázatodat, majd a pároddal beszéljétek meg, hogy kinek mi került az egyes sorokba! Ha vannak olyan kérdések, amelyekre a társaiddal együtt sem találtatok választ, kérjétek tanárotok segítségét!

Ahogy különböző helyzetekben már megfigyelhetted, nem egyetlen magyar nyelv van, hanem ahány magyar anyanyelvű beszélő, annyi. Persze ezek nagyon hasonlítanak egymáshoz, főleg azoknak a nyelvváltozata, akik ugyanazon a vidéken, közel élnek egymáshoz, és sok kapcsolatuk van egymással, hiszen meg szoktunk próbálni alkalmazkodni ahhoz, ahogy mások beszélnek. Így aki sokféle nyelvváltozatot beszélő emberrel van szoros kapcsolatban, az maga is sokféle nyelvváltozatot fog ismerni és akár beszélni is a sajátján kívül. A nyelvváltozatok között van egy, amit az emberek egy része az iskolában tanul meg, mert ott hallja először vagy leggyakrabban. Ezt sokan ismerik, mert az iskolában mindenhol ezt tanítják, ezen tanítanak. Ezért is nevezik **köznyelv**nek. És ezért gondolják azt sokan,

hogy aki ezt nem ismeri, az nem elég iskolázott, nem elég művelt. A meghallgatott viccben például a köznyelvi változat szerint így hangzott volna a mondat: *A földet leginkább egy lúdtojáshoz hasonlíthatjuk*. Viszont Zsombi a saját nyelvváltozatát használta az iskolában, vagy azért, mert nem tudta, hogy a köznyelvben nem úgy kell mondani, vagy azért, mert nehéz egyszerre arra is figyelni, amit mondani szeretnénk, meg arra is, hogy ne úgy mondjuk, ahogy nekünk az természetesen jönne. Sok gyakorlás kell ehhez, mint minden nyelvtanuláshoz.

Ha viszont Zsombi egy olyan emberrel beszél, akinek a nyelvváltozatában a *hasonlíthassuk* alaknak csak úgy van értelme, hogy pl. *Engedje meg nekünk Tanárnő, hogy a Földet egy lúdtojáshoz hasonlíthassuk!*, akkor az furcsállni fogja a Zsombi mondatát. Vagy, ha sok tapasztalata van arról, hogy mások hogy beszélnek, akkor Zsombi mondatából kitalálhatja, hogy Zsombi melyik vidéken él. Bárhogy is lenne, mindenképpen fel fog figyelni arra, **ahogy** Zsombi beszél, és emiatt kevésbé tud figyelni arra, **amit** Zsombi mond.

Ha azt szeretnénk, hogy akivel beszélünk, az teljesen arra tudjon figyelni, amit mondunk (és amikor felelünk az iskolában, biztosan ezt szeretnénk), és ne terelje el a figyelmét az, ahogyan mondjuk, akkor érdemes úgy beszélnünk, ahogy azt ő elvárja, ahogy az neki természetes. Ezt néha nehéz kitalálni, de ha a beszédpartnárunk tanár, könnyű dolgunk van: biztosak lehetünk benne, hogy arra számít (vagy éppen azt várja el), hogy a köznyelvet használjuk vele az iskolában.

20. feladat

Tanári kalauz: A feladatsor további részében a hipotetikusság fogalmköréhez tartozó kérdéseket és ezekhez kapcsolódó nyelvi jelölőket érintünk. Az első feladatban a diákok szabadon beszélnek, írnak egy általuk elképzelt lehetséges világról, és közben reflektálnak azokra a nyelvi eszközökre, amelyek a történet hipotetikus voltára utalnak.

Fejlesztendő készségek, képességek: kreatív szövegalkotás, azonosítás, jelentésárnyalatok érzékelése, tudatos nyelvhasználat

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**, **c.**); frontális munka (**d.**)

a. Válassz az alábbi szituációk közül, használd a képzeleted, találd ki lehetséges cselekvési programokat! Egy helyzethez több lehetséges történetet is írhatasz!

Mi történne, ha...

- te nyernéd a lottó főnyereményét?

- ha találkoznál a kedvenc színészeddel, énekeseddel?
- ha egy órán neked kellene helyettesítened a tanárt?
- ha te nyernéd a versenyt a kedvenc sportágadban?

b. Melyik kép melyik mondathoz illik? Miért?

- | | | |
|-----------------------|---------------------------------|---------------------|
| 1. Perlokuci zabál. | 3. Lokuci játszik Illokucival. | 5. Illokuci alszik. |
| 2. Perlokuci zabálna. | 4. Lokuci játszana Illokucival. | 6. Illokuci aludna. |

a.

b.

c.



d.



e.



f.



c. Milyen helyzetben használhatjuk az alábbi mondatpárok egyik vagy másik tagját? Miben különböznek ezek a helyzetek?

- | | | |
|--------------------------------|---|----------------------------------|
| Épp ebédelek. | ◆ | Épp ebédelnék. |
| Kedvelem a barátaidat. | ◆ | Kedvelném a barátaidat. |
| Már egy éve együtt lakunk. | ◆ | Már egy éve együtt lagnánk. |
| Megvárlak reggel a kapu előtt. | ◆ | Megvárnálak reggel a kapu előtt. |
| Péter soha nem csap be senkit. | ◆ | Péter soha nem csapna be senkit. |

d. Miben különböznek a mondatpárok igealakjai? Karikázd be a jobb oldali mondatok igealakjainak azt az elemét, amely az összes példában közös!

Az *-n* toldalék, amit a példákban találtatok, úgy alakította át a mondatok jelentését, hogy azok már nem tényközlések, hanem olyan világról

szólnak, amelyek létezhetnek (vagy létezhettek volna), **ha** ez vagy az a feltétel teljesülne (vagy teljesült volna). Pl. most ugyan nem ebédelek, mert épp idejöttél, és fenntartasz, de ha nem zavarnál, ebédelnék, vagyis ha nem zavarnál, akkor létrejöhetne az a világ, amiben éppen ebédelek. Sokszor azzal, hogy ezt a világot előrevetítem, jelzem azt is, hogy szeretném, ha bekövetkezne. Ezt az *-n* toldalékot **feltételesmód-jel**nek nevezik.

21. feladat

Tanári kalauz: A feladat feltételes módjeles és *-hat/-het* képzős igealakok kontrasztján illusztrálja a „külső” lehetőség (azaz deontikus és circumsztanciális modalitás: lehet, mert hagyják, engedélyezik; szabad, mert a körülmények megengedik stb.) és „belső” készletés, diszpozíció, vágy stb. (azaz buletikus és diszpozicionális modalitás) különbségét.

Fejlesztendő készségek, képességek: jelentésárnyalatok érzékelése, összehasonlítás, következtetés megfogalmazása

Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); frontális munka (**c.**)

a. Melyik mondathoz melyik folytatás illik inkább? A kiválasztott folytatások alapján mi a különbség a mondatkezdetek jelentése között?

1. Átmehetek ma hozzátok játszani, ...
2. Átmennék ma hozzátok játszani, ...
... de nem biztos, hogy elengednek a szüleim.
... mert ma nincs edzés.
3. Adhatsz neki kukoricát is, ...
4. Adnál neki kukoricát is,
... ez az állat mindenevő.
... ahogy ismerlek, csak hogy hízzon gyorsabban.
5. Most az egyszer itt parkolhat,
6. Most az egyszer itt parkolna,
... de holnap már kerékbilincset kap.
... mert javítják a garázsát.

b. Folytasd az alábbi mondatpárokat!

1. Felvehetem ma este a flitteres ruhát,
2. Felvenném ma este a flitteres ruhát,
3. Lóghat az első órájáról, ...
4. Lóгна az első órájáról, ...
5. Leteheti a sofőrvizsgát, ...
6. Letenné a sofőrvizsgát, ...

c. Miben különbözik az *átmehetek* szó jelentése az első és a második válasszban?

- *Átjössz ma hozzánk pincét takarítani?*
- *Átmehetek, a szüleimmel már megbeszéltem, elengedtek.*
- *Átmehetek, ha akarod.*

Ahogy a mondatpárok is mutatták, egy esemény feltételhez kötöttségét az *-n* mellett egy másik toldalékkal is kifejezhetjük. A *-hat/-het*, amit **ható igeképző**nek hívnak, olyankor használatos, amikor valami külső (pl. mások engedélyétől, beleegyezésétől, szabályoktól, előírásoktól, rendelkezésre álló eszközöktől) vagy belső feltételtől (pl. a beszélő hangulatától, kedvétől, szükségleteitől) függ az, hogy létrejöhet-e az a világ, amit a mondat előrevetít.

22. feladat

Tanári kalauz: Az **a.** pontbeli két párbeszédben ugyanazoknak a hatóképzős igéknek hol a diszpozicionális (I.), hol a deontikus (II.) használatát látjuk, így a **b.**-beli kérdés az előbbihez kapcsolódhat. A **c.** pontban a hatóképzős igék deontikus (tehát külső engedély, beleegyezés által meghatározott lehetőséget kifejező: 1., 3., 6.) és episztemikus (tehát a világról való tudásunk által meghatározott lehetőségeket kifejező: 2., 4., 5.) jelentéseit különböztetjük meg, **d.**-ben pedig ugyanazoknak a hatóképzős, deontikus lehetőséget kifejező igéknek a szó szerinti (jobb oldali oszlop, pl. *Ha elrendezem az összes papírt, kedden mehetnek vissza.*) és „ironikus” használatát figyeljük meg (bal oldali oszlop, pl. *Elfelejtettem kifizetni, most mehetnek vissza.*) Az irónia abból fakad, hogy egy olyan eszközt használ a beszélő, amely lehetőség kifejezésére alkalmas (lehetőségem van visszamenni), miközben szükségszerűséget fejez ki valójában (vissza kell mennem).

Fejlesztendő készségek, képességek: jelentésváltozatok megértése, csoportosítás

Munkaforma: páros munka

a. Sanci tettei melyik párbeszédben függenek valamilyen engedélytől, beleegyezéstől? Mit jelentenek a másik párbeszédben az *elmehetek, adhatsz* igék?

- | | |
|--|--|
| I. | II. |
| – Elmész a boltba? Elfelejtettem sütőport venni. | – Elmész a boltba? Elfelejtettem sütőport venni. |
| – Elmehetek. | – Elmehetek, már nem vagyok szobafogságon. |
| – Adjak pénzt fagyira? | – Adjak pénzt fagyira? |
| – Adhatsz. | – Adhatsz, most nem kell spórolnod. |

b. Melyik párbeszédet tudnátok így folytatni: *Akkor mész vagy sem?*

c. Csoportosítsátok az alábbi mondatokat aszerint, hogy külső engedélyt/beleegyezést vagy egy lehetőséget fejeznek ki!

1. Elmúltál tizennyolc, mehatsz sofőrvizsgázni.
2. Eshet az eső, viszek esernyőt.
3. Megehettem a maradékot, senkinek se kellett.
4. Drágulhat még az euró, most még nem kellene eladni.
5. Kellhet még ez a blúz, nem ajándékozom el.
6. Átjöhetsz délután, nem lesz semmi dolgom.

d. Milyen jelentésbeli különbségek vannak a mondatpárok között?

Most már eltűnhetsz, mert csak idegesítesz. ♦ Most már eltűnhetsz, mert elengedett a főnök.

Elfelejtettem kifizetni, most mehetek vissza. ♦ Ha elrendezem az összes papírt, kedden mehetek vissza.

Nekem is hozhatsz egy fagyit, nem halsz bele a cipekedésbe. ♦ Nekem is hozhatsz egy fagyit, eléggé melegem van.

23. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja megfigyeltetni az olyan igealakok jelentéskülönbségét, amelyekben a feltételes mód jele, a ható igeképző és az előző kettő együtt szerepel. Fontos lesz tehát ráérezni a buletikus (pl. *Vennék magamnak egy új számítógépet.*; *Megnéznénk az új horrorfilmet.*), diszpozicionális (pl. *Vehetnék magamnak egy új számítógépet.*; *Megnézhetnénk az új horrorfilmet.*), cirkumsztanciális (pl. *Vehetek magamnak egy új számítógépet.*; *Megnézhetjük az új horrorfilmet*) és deontikus lehetőségek (pl. *Vehetek magamnak egy új számítógépet.*; *Megnézhetjük az új horrorfilmet.*) közötti különbségre. Az előadott jelenetekre reflektálva kiderül, hogy milyen kontextusbeli eltérések hogyan hatnak az egyébként azonos formájú megnyilatkozások modalitására (pl. *Megnézhetjük az új horrorfilmet* [mert megengedték a szülők/mert sikerült letölteni az internetről stb.]).

Fejlesztendő készségek, képességek: jelentésváltozatok megértése, kontextusteremtés, szerepészlelés, reflexió

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok; frontális munka (megbeszélés)

a. Dolgozzatok négyfős csoportokban! Válasszatok egyet az alábbi mondatok közül! Csoporton belül páronként adjatok elő három-három jelenetet, amelyekben a választott mondat egy-egy változata hangozzon el!

1. Vennék/ Vehetek/ Vehetnék magamnak egy új számítógépet.

2. Megkérdeznének/ Megkérdezhetnek/ Megkérdezhetnének engem is.
3. Levinnéd/ Leviheted/ Levihetnéd a szemetet.
4. Megnéznénk/ Megnézhetjük/ Megnézhetnénk az új horrorfilmet.
5. Elmenne/ Elmeget/ Elmegetne kéményseprőnek.

b. Beszéljétek meg, hogy milyen különbségek voltak a jelenetek között?

c. Miben különböznek a helyzetek, amelyben elhangozhattak az egyes, különböző igealakokat tartalmazó mondatok?

24. feladat

Tanári kalauz: A feladat **a.** pontjában az egyes kérdésekre adott a. válaszok esetében tudatosítsuk, hogy a beszédtárs hogyan érthette félre a beszélő szándékát/a kérdés modalitását (1., 2., 7., 8.: deontikus vs. buletikus modalitás; 3., 6.: cirkumsztanciális vs. buletikus modalitás; 4.: diszpozicionális vs. buletikus modalitás; 5.: cirkumsztanciális vs. deontikus modalitás), illetve hogy az eltérő modalitásértelmezések hogyan szolgálhatnak a humor eszközéül. A **b.** pontban lévő mondatok szintén udvarias kérések; itt a feladat is az udvariasság fokára és az ezzel korreláló nyelvi elemekre kérdez rá. Megengedve a variabilitást a válaszokban, vélhetően megfigyelhető, hogy minél komplexebb az igealak, annál udvariasabbnak tekintik a kérést ezekben a példákban.

Fejlesztendő készségek, képességek: beszédszándékok azonosítása, humor forrásának azonosítása, jelentésárnyalatok érzékelése, reflektálás

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok (**a.**); frontális munka (**b.**)

Eszközök: A táblára előzőleg készítsük el a következő skálát! Minden gyerek erre írja véleményének megfelelően a mondatok sorszámát!

KEVÉSBÉ UDVIARIAS _____ NAGYON UDVIARIAS

a. Minden csoporttag válasszon két kérdést és figyelje meg a rájuk adott válaszokat! Mi a beszélő szándéka az egyes kérdésekkel? Melyik választ tartjátok odaillőnek? Miért számít tréfának az, ha a másik választ adják a feltejt kérdésre? Észrevételeid összegezd, ismertesd a csoport többi tagjával!

1. Kérhetek egy pohár jégkását?
 - a. Igen, kérhetsz. (Utána nem történik semmi.)
 - b. Persze, meggyeset vagy almásat?
2. Megkérdezhetem, hogy hány óra?
 - a. Meg.
 - b. Fél öt múlt öt perccel.
3. Kaphatunk egy szalvétát?

- a. Hogyne. (Utána nem történik semmi.)
- b. Itt van, többet is lehet venni.
- 4. Tudnál adni egy kis pénzt?
 - a. Tudnék. (Utána nem történik semmi.)
 - b. Mennyire lenne szükséged?
- 5. Rá lehet itt gyújtani?
 - a. Lehet, de nem szabad.
 - b. Sajnos itt tilos a dohányzás.
- 6. Tudok innen telefonálni?
 - a. Én honnan tudjam, hogy tud-e maga telefonálni?
 - b. Persze, használhatja a telefont.
- 7. Szabad megkérdeznem a nevét?
 - a. Szabad.
 - b. Kovács Piroska.
- 8. Szabadna megkérdeznem, merre lakik?
 - a. Igen.
 - b. A Kossuth utcában.

b. Írjátok a mondatok sorszámát a táblán lévő egyenes egy pontjára aszerint, hogy mennyire érzitek udvariasnak a mondatot!

1. Kérhetek egy pohár jégkását?
2. Kérnék egy pohár jégkását.
3. Kérhetnék egy pohár jégkását?
4. Kérek egy pohár jégkását!

Milyen nyelvi megoldások járultak hozzá ahhoz, hogy egyik mondatot udvariasabbnak, másikat kevésbé udvariasnak érezzétek? A megadott példák mellett még hogyan tudnátok jégkását kérni?

A *-hat/-het* toldalékos igealakok és a *-hat/-het* és *-n* toldalékot egyaránt tartalmazók az udvarias kérésekben, kérdésekben gyakran vannak jelen. (Pl. *Kaphatok egy kitűzőt? Megmutatnád a térképet? Kimehetnék a mosdóba?* stb.)

25. feladat

Tanári kalauz: A következő feladatsor a megnyilatkozások háttérmondataival foglalkozik. Ezeket a feladatokat a tanulók csoportokban oldják meg! A feladatok megoldásaiból készítsenek portfóliót, majd lezárásként értékeljék a csoportban folyó munkát és saját hozzáállásukat is! A portfólió értékelési szempontjait a tanulókkal közösen beszéljük meg!

Portfólióba bekerülő dokumentumok: **I.: a., b., c.; II.: a., b.; III.: a., b., c.** feladatok megoldásai; a kooperatív tanulás egyéni értékelőlapja; a kooperatív tanulás csoportos értékelőlapja

Fejlesztendő készségek, képességek: szelektálás, szövegértés, adatgyűjtés, korábbi ismeretek felelevenítése, rendszerezés, reflektálás, kreatív szövegalkotás, értékelés

Munkaforma: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: portfólió, értékelőlapok

Eszközök: A portfólió elkészítéséhez minden tanulónak készítsünk elő egyet az egyéni értékelőlapból, és minden csoportnak egyet a csoportmunka értékelőlapjából!

A kooperatív tanulás egyéni értékelőlapja³⁶

Név: Állítások	Beclés			
Aktívan részt vettem a feladatot megelőző ötletelésben.	1	2	3	4
Segítettem a csoportot a feladatsorok elkészítésében.	1	2	3	4
Figyelmesen meghallgattam a többieket.	1	2	3	4
Rákérdeztem arra, amit nem értettem.	1	2	3	4
Átgondoltam, hogyan építsem fel mondandómat, hogy csoporttársaim a lehető legjobban követni tudják.	1	2	3	4

A kooperatív tanulás csoportos értékelőlapja

Név:
Ma dolgozott a leghatékonyabban a csoport jó teljesítményéért.
Ma volt a legeggyütműködőbb.
Ma működött csoportvezetőként.
Ma nagyon jó hozzászólásai voltak.
Ma volt a legvilágosabb, legkövethetőbb.
Csoportunk jól csinálta:
A csoport munkájában problémát okozott:
Hogy jobban dolgozzunk, jobban kell figyelünk:

I.

a. A felnőttek gyakran tesznek olyan megjegyzéseket, amelyekkel valójában rá szeretnének venni valamire, noha nem kérésként, utasításként vagy javaslatként fogalmazzák meg. Milyen utasítások, kérések, javaslatok

³⁶ Pethőné Nagy Csilla: *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó, Budapest, 2007. 196–197. nyomán

rejlének a következő mondatok háttérében? Egészítsétek ki a táblázat jobb oldali oszlopát a megfelelő **háttérmondattal**!

Ezt mondja	Erre utal
<p><i>Hasadra süt a nap!</i> A jó gyerekek segítenek a szüleiknek. Már fáj a fejem ettől a zenebonától! Nagyon kövér a macskád. Bukásra állsz. Nem kellene már aludnod? Te nem hallottad a csengőt? Becsuknád az ablakot? Mi ez a rendetlenség itt? Figyeltek a mamára? Csörögsz, amikor a ház előtt vagy?</p>	<p><i>Kelj fel!</i></p>

b. Fogalmazzatok meg olyan megjegyzéseket az osztálytársaitoknak címezve, amelyek a megadott háttérmondatokot rejtik, és írjátok őket a táblázat bal oldali oszlopába!

Ezt mondom	Erre utalok
	<p>Mutasd meg az új telefonodat! Kínálj meg a tízóraidból! Engedd, hogy lemásoljam a házi feladatodat! Szólj, amikor engem néz a tanár! Add át a helyedet az első padban!</p>

c. Figyeld meg a következő mondatot:

Ha lenne egy jó felszerelésem, elmennék sízni.

Ezzel a mondattal a beszélő azt is közli: *Nincs egy jó sífelszerelésem.* A mondatot csak akkor értjük jól, ha megértjük ezt az odaértett közlést is. Milyen odaértett közlést fedeztek fel az alábbi példákban?

1. Csak ne olvasna annyit!
2. Bárcsak kezdene valamit magával!
3. Elmehetne már orvoshoz.
4. Ő még várhatna.
5. Legyünk megint jó barátok!
6. Most próbáld meg alulról kezdeni az építést!
7. Írjatok neki messengeren is!
8. Ne aggódj Ildi pletykái miatt!
9. Te csak ne akarj mindent tudni!

II.

a. Helyezd el az alábbi mondatok jeleneteit az időegyenesen a beszédidőhöz képest! Figyeld meg a sorrendjüket egymáshoz képest is! Magyarul milyen eszközökkel tudunk beszélni a beszédidővel egyidejű, azt megelőző, illetve azt követő lehetséges világokról?

1.	2.	
Ha vettél volna csirkemellet,	nem kellene rántott sajtot ennünk.	BI x →
Ha nem lennél ilyen lusta,	nem állnál most bukásra.	BI x →
Ha volna benned akaraterő,	akár nyelvvizsgára is jelentkezhetnél.	BI x →
Ha lett volna testvérem,	nem kellett volna egyedül játszanom.	BI x →
Ha lenne testvérem,	nem kellene egyedül játszanom.	BI x →
Ha volna testvérem,	együtt játszánk.	BI x →

b. Tegyük fel, hogy az alábbi mondatokban felidézett jelenetek között ok-okozati összefüggés van!

1. Májusban betöltöttem a 15-öt, és idén végre elmegyek Diáknapokra.
2. Kaptál egy hatost, a héten nem kapsz zsebpénzt.
3. Lekésted a jelentkezési határidőt, tehát nem iratkozhatasz be a versenyre.
4. Kigyúlt a tíz piros pontod a plusz feladatokból, beírom a tízest.
5. Abbahagytad a babakocsi tologatását, és felébredt a kicsi.

Ez esetben mi a feltétele

1. a Diáknapokon való részvételnek?
2. annak, hogy megkapd a zsebpénzedet?
3. a versenyre való beiratkozásnak?
4. annak, hogy plusz feladatokra tízest kaphass?
5. annak, hogy a kisbaba nyugodtan aludjon?

Miből vált számodra világossá, hogy minek mi a feltétele?

III.

a. Gyűjtsetek legalább öt olyan reklámszöveget, amelyben felszólítómódjeles igealakok vannak! Vizsgáljátok meg ezeket az alábbi kérdések mentén!

1. Ki kit szólít meg ezekkel a mondatokkal?
2. Hogyan, milyen helyzetben szólítja meg?
3. Van lehetősége a megszólítottnak válaszolni, reagálni a megszólításra? Milyen reakcióra számít az, aki kimondja a mondatot?
4. Milyen beszédszándék fejeződik ki a mondatokban?
5. Milyen háttérmondatot fedezel fel az elhangzó mondat mögött?

b. Reklámszövegeitekből készítetek egy plakátot! A plakáton csoportosítsátok a reklámszövegeket aszerint, hogy milyen beszédszándék jelenik meg az egyes mondatokban! Pl. utasítás/javaslat: *Dobj be egy Snickerst, mert éhesen kifordulsz magadból!*

c. Írj minél frappánsabb felszólítómód-jeles igealakot tartalmazó reklámszöveget a következő termékek valamelyikéhez vagy akár mindegyikhez! Milyen beszédszándék fejeződik ki az általad írt reklámszövegben? Van háttérmondat? Ha igen, hogy hangzana?



26. feladat

Tanári kalauz: A feladat a *sétálnák/sétálnék* típusú alakkettősségre hívja fel a figyelmet, arra, hogy egyes beszélők a hangrendi illeszkedést mutató alakot preferálják.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, reflexió

Munkaforma: egyéni munka

a. Hogyan mondanád egy szóval az alábbi mondatokat?

1. Szeretnék csónakázni!
2. Álmos vagyok.
3. Örülnék egy vakációnak végre.
4. Strandolni lenne kedvem.
5. Megkívántam a kólát.

b. A szövegben aláhúzott igékhez hasonlóan válaszoltatok-e az előző pontban? Ha nem, hogyan?

Mondtam a többieknek, hogy írnák egy forgatókönyvet, és ha beosztjuk az időnket, mindennel elkészülünk, persze ki tudhatja előre, mennyi munka van egy ilyen előadással. Fogadnák, hogy senki nem olvasta el a neki kiosztott részt. Persze mindenki majd az év végi felmérést hibáztatja, de hiába halasztgatjuk tovább, már a nyakunkon az évzáró. Szólnák nekik, de akkor majd mind rám támadnak, hogy ne legyen ilyen túlbuzgó. Én is szívesebben faqyíznák délutánonként, az tény.

Milyen igealakokra kellene a beszélőnek kicserélnie az aláhúzottakat, ha a szöveget olyasvalakinek mondja, akivel köznyelvet szokott használni?

Előfordulhat, hogy te egyáltalán nem használod/használnád a szövegekben aláhúzott igealakokat. De az is megtörténhet, hogy a fenti igealakok nagyon is természetesek számodra, hiszen pl. az *írnák* alak jól illeszkedik az *írnál*, *írna*, *írnánk*, *írnátok*, *írnának* sorba, pont olyan jól, mint pl. az *ennék* abba a sorba, hogy *ennél*, *enne*, *ennénk*, *ennétek*, *ennének*. Olyat senki nem is mond, hogy *ennák*, de úgy alakult, hogy az *írnák* mellett az *írnék* alak is létezik, sőt a köznyelvet beszélők is ilyet használnak.

27. feladat

Tanári kalauz: Összegző feladat a modalitás témaköréhez.

Fejlesztendő készségek, képességek: korábbi ismeretek előhívása, felhasználása, szövegértés, beszédszándékok azonosítása, jelentésárnyalatok azonosítása

Munkaforma: csoportmunka, négy-öt fős heterogén csoportok

a. Mi az alábbi párbeszéd szereplőinek a problémája? Milyen lehetséges megoldást találnak rá? Melyik mondatok utalnak erre a megoldásra? Milyen vágyak, félelmek ébrednek bennük? Hogyan fogalmazzák meg ezeket?

- Jaj ne! A sátorban hagytam a dzsekimet. Menjünk vissza érte!
- Most komolyan menjünk vissza? Nem tudnál dzseki nélkül jönni? Akkorát kell kerülni!
- Jaj, fejezd be a nyavalygást! Nem hinném, hogy olyan messze van. Szerinted itt az önkéntes sátrak mögött mi lehet?
- Állítólag a kemping van ott. Csak túl közel vannak a sátrak egymáshoz. Esetleg ott, a művészsátornál átmehetsz, ha át szabad menni. Kérdezd meg a srácot!
- Hát... ez talán nem a legjobb ötlet. Olyan furán néz már egy ideje. Nem figyeltem pontosan, de körülbelül tíz perce bámulhat. Az sok, nem?
- Honnan tudod, hogy téged néz? Napszemüveg van rajta, bárkit bámulhat.
- Valószínűleg engem néz. Akár valami pszichopata is lehet, aki szabadidejében kisállatok kitérésével foglalkozik. Mindenképp kiráz tőle a hideg. Amúgy is utálom ezt a napszemüveg-trükköt. Felteszi, és onnantól bárkit bámulhat, úgysem veszi észre senki.
- De hát te most észrevetted. És tulajdonképpen mi bajod vele? Ott ül, végzi a dolgát, ha van. Most meg épp ráér, bámulhat, akit akar. Ne is foglalkozz vele!

– Hát felőlem bámulhat, engem nem érdekel. Igazad van, meg kellene kérnem, hogy engedjen ott át. Csak akkor beszélnem kell vele. Megpróbáljam?

– Próbáld meg! Menj oda, és kérdezd meg, hogy átmehetnél-e a kempingbe a művészsátoron át! Cserében legfeljebb hagyod, hogy bámuljon.

b. Keressetek olyan lehetséges világokbeli jelenetekre utaló mondatokat, amelyekből az is kiderül, hogy a beszélő mennyire biztos abban, hogy amit kimond, az úgy is van? Milyen szavak, szóelemek utalnak a beszélő viszonyulására?

1. biztosan tudja
2. nem tudja egészen biztosan, de megbízik a forrásában
3. valószínűnek tartja
4. lehetségesnek tartja
5. felvetődik benne a lehetőség
6. nem biztos benne, mert csak bizonyos feltételek (pl. mások cselekvése) mellett fog bekövetkezni

c. Keresd ki a szövegből az összes olyan mondatot, amelyben a *bámulhat* igealak szerepel! Melyik mondatban mit fejez ki ez az igealak?

d. Keresd a szövegben olyan felszólítómód-jeles igealakokat, amelyek az alábbi beszédshándékokat fejezik ki, majd írd ki legalább két olyan mondatot, amelyben jelen van ugyan a felszólítómód-jeles alak, de más beszédshándékot fejez ki!

felszólítás:

kérés:

javaslat, tanács:

más beszédshándék:

e. Írd meg a művészsátorba érkező lány és a napszemüveges fiú párbeszédét! Miben különbözne a párbeszéd folytatása annak függvényében, hogy az alábbi mondatok közül melyikkel indít a lány?

1. *Helló, bocs, átmennék itt a kempingbe.*
2. *Helló, bocs, átmehetek itt a kempingbe?*
3. *Helló, bocs, átmehetnék itt a kempingbe?*

Mérőlap

a *Lehetséges világok* fejezetéhez

Dénes: – Végünk van! A tanárok mindent tudnak. Épp értekezletet tartanak.

Sanci: – De hát hogy tudták meg?

Dénes: – Fogalmam sincs. Valamilyikötőknek biztosan eljárt szája.

Sanci: – Rám ne nézz! Megígértem, hogy hallgatok, és nem is mondtam senkinek semmit.

Ottó: – Én meg nyakig benne voltam az egészben. Sőt én voltam az ötletgazda. Bárcsak használnám az agyam értelmes dolgokra inkább! De ha árulkodnék, azzal csak magamat mártanám be.

Dénes: – Értem. Ne haragudjatok! Csak ideges vagyok.

Benőke: – Én azt sem tudom, mit keresek itt. Nem tudom, miről van szó.

Dénes: – Jobb is így, hidd el! Direkt nem mondtuk el neked, nehogy elárulj. De ez már nem is fontos. Figyeljetek rám! A lényeg, hogy bajban vagyunk.

Sanci: – Jaj ne! Ez egy rémálom! Szörnyűséget csináltunk. Ráadásul le is buktunk. Okosabban kellett volna csinálni. Halljátok? Vacog a fogam a félelemtől.

Ottó: – Te beszélsz? Te akartad, hogy minél előbb zavarjuk le. Különben is, ha nem ejtetted volna el a csavarhúzó, most nem lenne bizonyítékuk ellenünk.

Sanci: – Ha nem csaptál volna akkora zajt, akkor nem ejtettem volna el! És még kifele jövet is megbotlottál! Mindegy. Tudnom kellett volna, hogy rossz ötlet az egész. Kiszállhattam volna belőle az elején. Titeket is lebeszélhettelek volna.

Dénes: – Ezen már ne rágódj! De mi lesz most?

Ottó: – Be fogják hívni a szüleinket. Levonják a magaviseletjegyünket. Felfüggesztenek.

Sanci: – Ha a szüleim megtudják, akkor elfelejthetem a nyári csillagásztábor.

Ottó: – Te csak hallgass! Ha kilences lesz a magaviseletem, akkor nem vesznek fel a rendőr akadémiára.

Sanci: – Aki ilyesmit csinál, az ne is legyen rendőr!

Dénes: – Hé! Ne szemétkedj! Inkább találjunk ki valamit! Most mit csináljunk?

Sanci: – Szerintem enyhébb büntetést kapnánk, ha magunktól bevallanánk mindent.

Ottó: – Álljunk oda az igazgató elé, és meséljük el az egészet? Pont azt várja, hogy beismerjük!

Sanci: – Legalább kérjünk bocsánatot! Ha látná, hogy megbántuk, talán ő is megenyhülne.

Dénes: – Benne vagyok. De várjuk meg, hogy egyedül legyen az irodájában! A gyűlésnek mindjárt vége. Aztán majd szépen mind a négyen be fogunk menni hozzá.

Sanci: – Egyetértek.

Benőke: – Négyen?! Azt már nem! Engem hagyjatok ki! De hát én nem voltam benne semmiben! Mondom, hogy azt sem tudom, miről beszéltek!

Ottó: – Az lehet. De tied volt a szerszámkészlet.

Benőke: – Micsoda?! Azonnal mondjátok meg, mibe kevertetek bele! Ne merészeljtek belekeverni! Nem fogok miattatok büntetést kapni! Szíjat hasítanak a hátamból! Felfüggesztenek! Ha kitiltanak matekóráról, akkor nem jutok tovább a megyei versenyre! A magaviseletjegyem miatt nem leszek színtízes az év végén! Tudni akarom! Mit csináltatok?

Ottó: – Fejezd be a sápiózást! Inkább segíts!

1. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt méri, hogy a tanulók felismerik-e a mondatok realitáshoz való viszonyát a grammatikai megformáltság alapján.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni a különböző mondatok közötti modalitásbeli eltéréseket
- azonosítani az egyes mondatok modalitását
- azonosítani az igealakok és egyéb nyelvi elemek szerepét a modalitás megvalósításában

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, kommunikációs helyzetek, kontextusok értelmezésének képessége

Megoldás:

Tudjuk, hogy fennáll	Tudjuk, hogy nem áll fenn	Nem tudjuk, hogy fennáll-e
Pl. A <i>tanárok mindent tudnak</i> . <ul style="list-style-type: none">• Én voltam az ötletgazda.• Ideges vagyok.• Bajban vagyunk. Szörnyűséget	Pl. <i>Bárcsak használnám az agyam értelmes dolgokra inkább!</i> <ul style="list-style-type: none">• (...) ha <u>nem ejtetted volna el</u> a csavarhúzó, most <u>nem lenne</u> bizonyítékuk ellenünk.	Pl. <i>Be fogják hívni a szüleinket.</i> <ul style="list-style-type: none">• Valamelyikötöknek <u>biztosan</u> eljárt a szája.• <u>Szerintem</u> enyhébb büntetést <u>kapnánk</u>, <u>ha</u> magunktól <u>bevallanánk</u> mindent.

csináltunk. Ráadásul le is buktunk. • Te akartad, hogy minél előbb zavarjuk le. • És még kifele jövet is megbotlottál! Stb.	• <u>Kiszállhattam volna</u> belőle az elején. Titeket is <u>lebeszélhettelek volna</u> . Stb.	• A magaviseletjegyem miatt <u>nem leszek színtízes</u> az év végén! Stb.
---	---	--

Pontozás: 15 pont

a. Minden megfelelő oszlopba írt mondat 1-1 pontot ér.

b. Minden helyes aláhúzás 1-1 pontot ér.

a. Töltsd ki az alábbi táblázatot oszloponként 3-3 olyan mondattal a fenti szövegből, amelyekről

1. tudjuk, hogy a valóságot írják le!
2. tudjuk, hogy az általuk leírt helyzet nem áll fenn!
3. nem tudjuk, hogy fennáll-e, amit leírnak!

Tudjuk, hogy fennáll	Tudjuk, hogy nem áll fenn	Nem tudjuk, hogy fennáll-e
Pl. A tanárok mindent tudnak.	Pl. Bárcsak használnám az agyam értelmes dolgokra inkább!	Pl. Be fogják hívni a szüleit.

b. Húzd alá a középső és a jobb oldali oszlop mondataiban azokat a részeket, amelyek segítettek abban, hogy eldöntsd, melyik oszlopba kerüljön a mondat!

2. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt méri, hogy a tanulók felismerik-e a mondatok modalitását, beszédaktus-értékét és a mögöttük levő beszédszándékot a szöveggörnyezet és a grammatikai megformáltság alapján.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni a különböző mondatok közötti modalitásbeli eltéréseket
- azonosítani az egyes mondatok beszédaktus-értékét
- felismerni a mondatot létrehozó beszédszándékot

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, kommunikációs helyzetek, kontextusok értelmezésének képessége

Differenciálási lehetőség:

A. A kommunikációs helyzeteket könnyen értelmező, a beszédszándékokat jól felismerő tanulók számára javasolt feladat.

B. A kommunikációs helyzetek és beszédszándékok önálló azonosításában nehézségekkel küzdő tanulók számára javasolt feladat.

Megoldás:

1. kérdés – Pl. *De hát hogy tudták meg?*
2. felszólítás – Pl. *Fejezd be a sáپیózást! Inkább segíts!*
3. tényközlés – Pl. *A gyűlésnek mindjárt vége.*
4. tiltás – Pl. *Ne merészeljétek belekeverni!*
5. érzelmkifejezés – Pl. *Ez egy rémálom! Bárcsak használnám az agyam értelmes dolgokra inkább!*
6. bocsánatkérés – *Ne haragudjatok!*
7. javaslat – Pl. *Várjuk meg, amíg egyedül lesz!*
8. véleményközlés – Pl. *Szörnyűséget csináltunk.*
9. feltételezés – Pl. *Ha nem csapsz akkora zajt, akkor nem ejtem el.*
10. tiltakozás – Pl. *Ne szemétkedj!*

Pontozás: 10 pont

Minden jól társított mondat 1-1 pontot ér.

A.

Keress példát a fenti szövegben az alábbi beszédcselekvésekre és beszéd-szándékokra!

- | | |
|--------------------|-------------------|
| 1. kérdés | 6. bocsánatkérés |
| 2. felszólítás | 7. javaslat |
| 3. tényközlés | 8. véleményközlés |
| 4. tiltás | 9. feltételezés |
| 5. érzelmkifejezés | 10. tiltakozás |

B.

Kösd össze az alábbi beszédcselekvéseket és beszéd-szándékokat a nekik megfelelő szövegbeli mondatokkal!

1. kérdés	<i>Ha nem csapsz akkora zajt, akkor nem ejtem el.</i>
2. felszólítás	<i>Ez egy rémálom!</i>
3. tényközlés	<i>Találjunk ki valamit!</i>
4. tiltás	<i>Fejezd be a sáپیózást!</i>
5. érzelmkifejezés	<i>Mit csináltatok?</i>
6. bocsánatkérés	<i>A tanárok mindent tudnak.</i>
7. javaslat	<i>Ne haragudjatok!</i>
8. véleményközlés	<i>Ne szemétkedj!</i>
9. feltételezés	<i>Ne merészeljétek belekeverni!</i>
10. tiltakozás	<i>Szörnyűséget csináltunk.</i>

3. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt ellenőrzi, hogy a tanulók képesek-e azonosítani a kérdésekben szereplő különböző igealakok jelentését, az időjelek és a ható képző szerepét.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni a különböző mondatok közötti modalitásbeli eltéréseket
- azonosítani az egyes mondatok igealakjának jelentését
- azonosítani a szövegben a kérdésbeli igealaknak megfelelő információt

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság

Lehetséges megoldás:

- Mi történt? A fiúk elkövettek valamilyen csínyt, és a tanárok megtudták.
- Mi történhetett? Valaki elárulhatta őket. Vagy pl. Betörhettek éjjel az iskolába.
- Mi történhetett volna? Pl. Ottó lehetett volna csendben.; Sanci kiszállhatott volna időben, a többieket is lebeszélhette volna, vigyázhatott volna a csavarhúzóra stb.
- Mi fog történni? Behívadják a szülőket, levonják a magaviseletjegyüket, felfüggesztik őket stb.
- Mi történhet? Sanci lemaradhat a csillagász táborról; Ottó talán nem jut be a rendőr akadémiára; Benőke lezárása nem lesz színtízes.

A kérdésben megjelenő ige alakja árulja el, hogy milyen információra van szükség. A *történt* szóból tudjuk, hogy a múltbeli eseményekről kell beszélni, a *fog történni* viszont a jövőre utal. A *történhet*, *történhetett* és *történhetett volna* alakok olyan eseményekre utalnak, amelyekre lehetőség van/volt/lesz, de nem biztos, hogy megtörténnek/megtörténtek, vagy tudjuk, hogy nem (úgy) történtek meg.

Pontozás: 7 pont

Minden jól megválaszolt kérdés 1-1 pontot ér.

A magyarázat 3 pontot ér.

a. Válaszold meg a szöveg alapján az alábbi kérdéseket! Mi történt?

Mi történhetett?

Mi történhetett volna?

Mi fog történni?

Mi történhet?

b. Honnan tudtad, hogy melyik kérdésre melyik szövegbeli információ válaszol?

4. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt ellenőrzi, hogy a tanulók felismerik-e az események és feltételeik közötti összefüggést és ezek nyelvi megformálásának sajátosságait.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni a különböző események feltételét
- azonosítani a szövegben a feltételes mondatokat
- megadott feltételekhez lehetséges következményeket rendelni

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, kommunikációs helyzetek értelmezése

Megoldás:

a.

1. ..., ha Ottó nem csap zajt.
2. ..., ha kilences lesz a magaviseletjegye.
3. ..., ha bevallanák, amit tettek.

b.

Esemény	Feltétel
<ul style="list-style-type: none">• Ottó magát mártaná be,• A tanároknak nem lenne bizonyítékuk,• Sanci nem mehet csillagásztáborba,• Az igazgató is megenyhülne,• Benőke nem jut el a megyei versenyre,	<ul style="list-style-type: none">ha köpne.ha Sanci nem ejtette volna el a csavarhúzót.ha a szülei megtudják, mit tett.ha látná, hogy megbánták, amit tettek.ha kitiltják matekóráról.

c. Pl.

1. Ha egy másik országban élnék, nem lennének tízeseim.
2. Ha jók lesznek a jegyeim, kapok egy pónit.
3. Ha másképp döntöttem volna, akkor most tánc helyett karatéra járnék.

Pontozás: 9 pont

a. Minden feltétel azonosítása 1-1 pont.

b. Minden feltételes mondat 1-1 pont.

c. Minden kiegészített mondat 1-1 pont

a. Egészítsd ki az alábbi eseményeket azzal, hogy mi a feltételük!

1. Sanci nem ejtette volna el a csavarhúzót, ha...
2. Ottó lemaradhat a rendőr akadémiáról, ha...

3. Sanci szerint kisebb büntetést kapnának, ha...

b. Keressetek további három, feltételhez kötött eseményt leíró mondatot, és egészítsétek ki velük a táblázatot!

Esemény	Feltétel

c. Folytasd az alábbi mondatokat a bennük megjelenő feltétel következményével!

1. Ha egy másik országban élnék, ...
2. Ha jók lesznek a jegyeim, ...
3. Ha másképp döntöttem volna, ...

5. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt ellenőrzi, hogy a tanulók felismerik-e a felszólítómód-jeles igealakok és a modalitás összefüggését.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni a mondatok modalitását
- azonosítani a felszólítómód-jeles igéket
- átalakítani a párbeszédet függő beszéddé
- megkülönböztetni a felszólító mondatot a kötőmódú mondatról

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szóalakok és szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, a mondatok modalitására való fogékonyság

Megoldás:

a. Direkt nem mondtuk el neked, nehogy elárulj.; Te akartad, hogy minél előbb zavarjuk le.; Pont azt várja, hogy beismerjük.

b. Pl. Sanci amiatt aggódott, hogy ha megtudják a szülei, elfelejtheti a csilagász tábor. Ottó rászólt, hogy hallgasson, hiszen ha levonják a magaviseletjegyét, őt nem veszik fel a rendőr akadémiára. Sanci erre annyit mondott, hogy aki ilyesmit csinál, ne is legyen rendőr, de Dénes rendre utasította, hogy ne szemétkedjen. Majd azt javasolta, hogy találjanak ki valamit. De többiektől kérdezte, hogy mit csináljanak.

Pontozás: 5 pont

a. Minden kötőmódú mondat azonosítása 1-1 pont.

b. Párbeszéd-részlet függő beszéddé alakítása 2 pont.

a. Keress a szövegben két olyan felszólítómód-jeles igét tartalmazó mondatot, amely nem felszólító mondat!

b. Alakítsd át az alábbi részletet úgy, mintha Benőke mesélné el az anyukájának!

Sanci: – Ha a szüleim megtudják, akkor elfelejthetem a nyári csillagásztá-
bort.

Ottó: – Te csak hallgass! Ha kilences lesz a magaviseletem, akkor nem
vesznek fel a rendőr akadémiára.

Sanci: – Aki ilyesmit csinál, az ne is legyen rendőr!

Dénes: – Hé! Ne szemétkedj! Inkább találjunk ki valamit! Most mit csi-
náljunk?

Benőke az anyukájának: *Sanci amiatt aggódott, hogy...*

6. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt ellenőrzi, hogy a tanulók felismerik-e a mó-
dosítószókat és ezek szerepét a mondatokban.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni a mondat modalitását
- kiemelni a módosítószót a mondatban
- azonosítani a módosítószó és a mondat jelentése közötti összefüggést

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szóalakok
és szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság

Megoldás:

a. Pl. Valamelyikőtöknek biztosan eljárt a szája.; Ráadásul le is buktunk.;
Legalább kérjünk bocsánatot!; Szerintem enyhébb büntetést kapnánk, ha
magunktól bevallanánk mindent.

b.

1. Talán/ Valószínűleg/ Feltehetőleg Benőke is benne volt a dologban.
2. Állítólag/ Tudtommal Benőke is benne volt a dologban.
3. Biztos(an)/ Szerintem Benőke is benne volt a dologban.
4. Sajnos Benőke is benne volt a dologban.
5. Tényleg/ Valóban Benőke is benne volt a dologban.
6. Tulajdonképpen/ Valójában/ Igazából Benőke is benne volt a dolog-
ban.

c. Pl. A fiúk lassan belátták, hogy ezt nem lehet megúszni. Túl sok tilalmat
szegtek meg, hiszen nem szabad éjjel belopózni az iskolába, nem szabad
engedély nélkül hozzányúlni az oktatási eszközökhöz, és nem szabad rio-
gatni a társaikat. Ottó azért reszketett, mert ha azt akarja, hogy felvegyék
a rendőr akadémiára, akkor meg kell őriznie a tízes magaviselet-jegyét.
Dénes próbált kitalálni valamit, de végül nem volt jobb ötlete, mint hogy
mindent be kell vallani. Benőke ki akart maradni a dologból, de nem tudta
letagadni, hogy övé volt a szerszámkészlet.

Pontozás: 14 pont

- a.** Minden mondat 1-1 pontot ér.
b. Minden mondat 1-1 pontot ér.
c. Minden szó használata 0,5-0,5 pontot ér. Koherens, témához kötődő szöveg megírása: 2 pont

a. Írj ki a szövegből három olyan mondatot, amelyben van módosítószó!
b. Egészítsd ki a *Benőke is benne volt a dologban.* mondatot egy-egy módosítószóval, amelynek következtében a mondat az alábbi mondatokkal lesz azonos jelentésű!

1. Benőke is benne lehetett a dologban.
2. Én úgy tudom, hogy Benőke is benne volt a dologban.
3. Meggyőződésem, hogy Benőke is benne volt a dologban.
4. Elszomorít, hogy Benőke is benne volt a dologban.
5. Bebizonyosodott, hogy ahogy a többiek mondták, Benőke is benne volt a dologban.
6. Bár nem egyértelmű a bűnössége, azért Benőke is benne volt a dologban.

c. Foglaljátok össze a fiúk helyzetét egy rövid szövegben úgy, hogy használjátok a *tud, lehet, próbál, kell, akar* és *szabad* szavakat.

7. feladat

Tanári kalauz: A feladat azt méri, hogy a tanulók érzékelik-e a különböző modalitástípusok kommunikációs szerepét

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni a kommunikációs helyzethez illő igemódot, igeidőt
- megkülönböztetni az egyes beszédszándékok különböző kifejezési formáinak hatását

Használt készségek, képességek: anyanyelvi kompetencia, szóalakok és szintaktikai struktúrák felismerésére való fogékonyság, a beszédszándék és a kommunikációs helyzet felismerésére való fogékonyság

Megoldás:

a. Pl.

1. Mi lenne, ha megijesztenénk a lányokat? Ellophatnánk a csontvázat a biológia laborból, felöltöztethetnénk vagy ilyesmi. Valahogy kivilágítanánk, s beleszerelnénk valamit, hogy gombnyomásra hangot adjon ki. Szerintem kiakadnának, mindenki visítana. Benne lennétek?
2. Sanci, te szerezd meg a biológia labor kulcsát! Aztán ha bejutottunk, szedd majd szét a csontvázat! Hogy mivel? Kérjük el Benőke mindentudó szerszámkészletét! Szóval hozd a szerszámkészletet, vedd elő belőle a

csavarhúzókat, aztán adogasd ki nekünk a csontváz darabjait. Ottó, együtt rakjuk össze az osztályban! Te oldd meg, hogy a csontváz huhogjon és vi-
sítson! Sanci, te úgysem férsz oda, addig őrkdj a folyosón!

3. Annak alapján, amit megtudtam, az történhetett, hogy Sanciék múlt
kedden betörték a biológia laborba, és ellopták a csontvázat. Valószínűleg
az én szerszámaimmal szétszedték darabokra, felvitték az osztályba, és ott
összerakták. Ottó lézereket tehetett a szemgödrébe, és kísérteties sikolyo-
kat vehetett fel a telefonjára, talán így oldhatták meg, hogy ott villogott és
sikoltzott, amikor beléptünk. Reggel egy órával korábban mehettek be,
még sötétben. Biztosan elbújtak, és vártak. Pechükre Gitta érkezett első-
ként, aki tudtommal nem vette észre őket, és állítólag a mozgó csontváztól
nagyon kiakadt.

b. Pl.

1. Kezdd azzal, hogy szerzel egy rendes füzetet. Kérd el valamelyik szépen
író lány füzetét, nehogy valami hülyeséget tanulj meg, mert rosszul olva-
sod ki! Készíts jegyzetet a címekről, alcímekekről! Kérj segítséget azoktól,
akiknek jól megy! Szólj a tanárnak, hogy javítani szeretnél!

2. Szerintem ilyenkor az a legjobb, ha hogy beszerzel egy rendes füzetet,
amiben megvan minden lecke. Ezt a füzetet átolvasod, és megnézed, mi
az, amit értesz belőle és meg is tudod tanulni. Ha ez megvan, jelentkezel a
tanárnál, hogy felelni akarsz. Át fogsz menni.

3. Én a helyedben kérnék egy szép, rendszerezett füzetet, átolvasnám, és
kijegyzetelném. Megnézném, mi az, amit értek és meg tudok tanulni, eset-
leg megkérném valakit, hogy magyarázza el, ami nem tiszta. Amikor már
tudnék egy csomó mindent, jelentkeznék, hogy felelni akarok.

c. Az 1. változat hangneme parancsoló, ellentmondást nem tűrő. A 2. uta-
sításszerű, a 3. változat pedig óvatosabbnak tűnik.

Pontozás: 20 pont

a. Minden szöveg 3-3 pontot ér.

b. Minden szöveg 3-3 pontot ér.

c. A magyarázat 2 pontot ér.

a. Képzeld el, mit csinálhattak a fiúk, és írd meg 5-7 mondatos szövegben,
hogy

1. Ottó felveti a barátainak a csínytevés ötletét!

2. Dénes megtervezi a csíny kivitelezését!

3. Benőke elmeséli a tanári bizottságnak, hogy szerinte hogy történhe-
tett a csíny!

b. Egy barátodnak valamilyen problémája van (pl. bukásra áll, sokat veszekszik a szüleivel, szeretné felhívni magára valaki figyelmét stb.), ezért tanácsot kell adnod neki. Tanácsodat fogalmazd meg három különböző formában, az alábbi mondatkezdeteket folytatva!

1. *Kezdd azzal, hogy...*
2. *Szerintem ilyenkor az a legjobb, ha...*
3. *Én a te helyedben...*

c. Miben különböznek a **b.** alpontban megjelenő tanácsok? Te melyik tanácsot fogadnád meg legszívesebben? Miért?

Elérhető maximális pontszám: 80 pont

Pontozás:

0 – 25 pont: 4	53 – 61 pont: 8
26 – 34 pont: 5	62 – 70 pont: 9
35 – 43 pont: 6	71 – 80 pont: 10
44 – 52 pont: 7	

V. A negatív jellemzés eszközei*

A grammatikai hagyományban nagyon sok ellentmondás és fogalmi zavar van az „állító és tagadó mondatok” címkével jelölt kérdéskörben. Jobbára sem e terminusok tartalma, sem egymáshoz, vagy akár a mondatfajtákhoz való viszonyuk nincs definiálva. Ezek olyan évszázados örökségek, amelyeknek a gyökere a grammatika logikai hagyományában keresendő.

A logika a helyes következtetések tudománya, és benne központi szerepe van a **propozíció**knak. A propozíció valamely (*valóságos vagy elképzelt*) *tényállás ábrázolását* jelenti, és igazságkritériumokkal jellemezhető. A (propozíciós) logikában főképp a propozíciók közötti kapcsolatokat vizsgálják (pl. következményviszony), illetve összetett szerkezetek kiértékelését végzik.

A természetes nyelvek mondatainak zöme³⁷ valóban összefüggésbe hozható propozíciókkal, vagyis a legtöbb mondatunkban ábrázolunk/leírunk valamilyen (vélt/valóságos/lehetséges/elképzelt stb.) tényállást. A tényállások ábrázolásai nagyon sokféleképpen vehetnek részt a mondatainkban. Azonban a logikai megközelítésből adódóan, hagyományosan annak tulajdonítanak a nyelvtanok kitüntetett szerepet, amikor a propozíciót arra használjuk, hogy a tényállást *mint a beszélő hiedelmeivel összhangban lévő*t mutassuk be, vagyis *állítsuk*. Az **állítás** tehát egy **beszédaktus** (ugyanúgy, mint az elutasítás, a fenyegetés, a kérés stb.). Mint minden beszédaktust, az állítást is nagyon sokféleképpen valósíthatjuk meg, nyíltan vagy burkoltan, akár utalásszerűen is.³⁸

* E kérdéskör tisztázásában, valamint a fejezetbevezető megírásában nyújtott segítségéért Kálmán Lászlónak tartozom köszönettel (K. E.).

³⁷ Vannak azonban olyan mondatok is, amelyeknek nincs propozíciós tartalmuk. Az olyan mondatok például, mint *A csudába már!*, természetesen szintén utalnak valamilyen tényállásra (pl. a beszélő bosszankodására), de azt nem *leírják/ábrázolják*, hanem *kifejezik* (többnyire nagyon expresszívén, gesztusok, megnövelt hangerő, emocionális intonáció stb. kíséretében). *Leírás/ábrázolás* és *kifejezés* megkülönböztetése igen sok féleértésnek veheti elejét. A tényállás-leírás ugyanis különböző célokra is felhasználható, és e használatok mindegyikében egyformán utal egy adott tényállásra. Ha azonban – az előbbi példánál maradva – meg akarom érdeklődni, hogy a beszélgetőtársam bosszankodik-e, azt nem kérdezhetem úgy, hogy *A csudába már?* Ez mutatja, hogy az eredeti felkiáltás nem ábrázolja/leírja a bosszankodást, hanem kifejezi.

³⁸ Pl. a *Munkám végeztével hívtam csak vissza*. mondatnak a főnévi csoportjában „lap-pang” egy állítás, az, hogy elvégeztem a munkám. De olyan (a média, reklámpiar, politikai diskurzus stb. körében jól bevált) példákra is gondolhatunk akár, mint amikor a kérdésfeltevés lesz az eszköze egy állítás megfogalmazásának: pl. *Önt ki pénzezi?* Ilyen kérdést akkor lehet feltenni (ahelyett, hogy *Önt pénzezi valaki?*), ha hiedelmeink szerint az ’a beszélgetőpartnernert valaki pénzezi’ tényállás igaz. Egy ilyen manipulatív kérdésre nagyon nehéz jól felelni, hiszen egy olyan válasszal, hogy „*Senki.*”, átvállaljuk a kérdezőről a bizonyítás terheit. Elhárítani pl. úgy lehet, hogy felhívjuk a figyelmet rá, hogy előfeltevés formájában

A nyelvi eszközeink közül a mondatfajtákat tekintve a *kijelentő mondat* az, amelyet igen gyakran használunk arra, hogy a segítségével állítsuk azt a proposíciót, amire a mondat utal, pl. *Esik az eső*. Ez a kapcsolat azonban egyik irányban sem kizárólagos. Egyrészt ugyanazt a proposíciót másféle mondatokban is szerepeltethetjük, másféle céllal (pl. érdeklődhetünk a proposíció igazsága felől, és akkor ehhez az eldöntendő kérdő mondat formáját választjuk: *Esik az eső?*). Másrészt a kijelentő mondatot is lehet más célra használni, mint annak a proposíciónak az állítására, amire utalunk benne. Fenti példánk egy proposíció az időjárásról, egy időjárási tényállás ábrázolása, de a kommunikációban lehet pl. felszólító szerepe ('nyisd már ki azt az ernyőt').

A *kijelentő mondat* és az *állítás* tehát a nyelvreírás *különböző szintjeire* vonatkoznak. Az állítás ahhoz a szinthez tartozik, ahol az osztályozás alapját az adhatja, hogy *milyen célból* utalunk egy tényállásra, mit akarunk csinálni azzal a proposícióval (hízelegni, fenyegetni, állítani, információt kérni, rávenni valakit valamire, utasítani valakit valamire stb.)

A kijelentő mondatot ezzel szemben a nyelvi megformálás mikéntjére fókuszáló osztályozás hozza létre. Kijelentő mondatnak a magyarban azokat a mondatokat szoktuk nevezni, amelyek *formájuk szerint* az igemódjel hiányával³⁹ és ereszkedő dallamívvel jellemezhetőek, vagyis intonációjukat tekintve sem a felszólító (pl. *Ezt most megeszed!*), sem a kérdő (pl. *Ezt most megeszed?*), sem a felkiáltó (pl. *Eszik!*) mondat jegyeit nem viselik magukon.

A fentiekből az is következik, hogy a nyelvtankönyvek „állító mondat” terminusa két különböző szintű kategóriát mos össze: a kijelentő mondatok *formai* és az állítások *beszédaktus szintű* kategóriáit (amelyek – mint láttuk – még csak nem is járnak kéz a kézben, hiszen nem minden kijelentő mondattal állítunk, és nem minden állítás kijelentő mondat formájában valósul meg). Így egy értelmezhetetlen (és fölösleges) terminushoz jutunk, ezért az *állító mondat* terminust az anyagunkban nem fogjuk használni.

A tényállások ábrázolásának nemcsak a célja, hanem a *módja* is nagyon sokféle lehet. Ezek közül sok olyan van, amelyre minden/a legtöbb emberi nyelvben van nyelvi eszköz. Az egyik ilyen a tényállások térben és időben

maga a kérdező fogalmazott meg először egy állítást, s felszólítjuk állításának megalapozására (pl. *Volna szíves a kérdésében rejlő vádat alátámasztani?*).

³⁹ A módjélet nem tartalmazó ragozott igealakokat a magyarban a nyelvtanok *kijelentő módúaknak* nevezik.

való elhelyezését szolgáló nyelvi eszközkészlet. Vannak persze tényállások, amelyek nem köthetők térhez (pl. rokonsági viszonyok) vagy időhöz (pl. a matematikában az olyanok, hogy valamelyik szám kisebb/nagyobb a másíknál), de ami igen, annak a térben/időben való lokalizálására szinte minden nyelvben találunk (sokszor nagyon változatos) nyelvi eszközöket. Egy másik példa, amihez minden nyelvnek vannak nyelvi (és nem nyelvi, pl. gesztusok) eszközei, a tényállások *negatív módon* való jellemzése. A magyarban is számos olyan típusú eszköz van, amellyel valaminek a hiányára hivatkozva jellemzünk tényállásokat. Jellemezhetünk például egy tényállást úgy, mint egy másik tényállás hiányát: pl. *Pétert nem láttam egy hete.; Nincs kenyér?* Ez a fajta negatív jellemzés a logikában annyira fontos szerepet játszik, hogy külön neve is van: *negáció*. Ekként a logikai hagyományhoz erősen kötődő magyar nyelvleírásban is kitüntetett figyelmet kap ez a típus (ezt szokták „tagadó mondatnak” nevezni). De sok más eszközünk is van tényállások negatív jellemzésére: *A beavatkozás fájdalommentes volt.; A belépés díjtalan.; Sok emberből hiányzik a jóindulat.; Én majonéz nélkül kérem a salátát.*; stb. Ezek nem mind egyformák. Nyelvi értelemben pl. az *Én majonéz nélkül kérem a salátát.* nem tagadása annak, hogy *Én majonézzal kérem a salátát.* Legfennebb azt mondhatjuk, hogy az *Én majonéz nélkül kérem a salátát.* mondat úgy ábrázol egy tényállást, hogy annak egy részét negatívan, valaminek a hiányával jellemzi. Ehhez képest pl. az *A beavatkozás fájdalommentes volt.* mondat tekinthető nyelvi az *A beavatkozás fájdalmas volt.* mondat tagadásának,⁴⁰ valójában sokkal inkább, mint a *Pétert nem láttam egy hete.* és a *Pétert egy hete láttam./Pétert láttam egy hete.* mondatpár, amelyben az előbbi akkor is igaz, ha több mint egy hét óta nem láttam Pétert. Innen az is látszik, hogy maga ez a párképzés nem sokkal szerencsésebb, mint az olyan antonímapárok keresése, hogy mi a *fehér* vagy az *erős* ellentéte (a *fekete?* a *nem fehér?*; a *gyenge?* a *nem erős?* az *erőtlen?* a *sovány?* a *könyű?* stb.).

Nyelvi értelemben tehát **a tényállásoknak (vagy azok részeinek) negatív módon való jellemzése** nagyon sokféle eszközzel valósulhat meg. Ezek számbavétele, az ezekhez kapcsolódó mondattani (pl. szórend), jelentéstani (pl. mi a jelentéskülönbség a *biztos, hogy nem igaz* és a *nem biztos, hogy igaz* között), vagy nyelvhasználati (pl. miért nem mindegy,

⁴⁰ Az *A beavatkozás nem volt fájdalmas.* és *A beavatkozás fájdalommentes volt.* mondatok mindegyike negatívan ír le egy tényállást, de más eszközökkel: az elsőben a proposíciót tagadjuk, a másodikat meg tekinthetjük úgy is, hogy a *fájdalmasnak* megfelelő tulajdonság ellentettjét vesszük a leírás alapjául.

hogy úgy kérdezem-e: *Kérsz kávét?* vagy úgy, hogy *Nem kérsz kávét?*; hogy mit mond, aki azt mondja a kényeztetésre, hogy *Hmm, ez azért nem kellemetlen.*) kérdések nagyban segíthetik a gyerekek szövegértési-szövegalkotási képességeit. Ehhez képest az olyan osztályozásnak, amely egy logikai szempontot követve emeli ki a negatív ábrázolás lehetséges nyelvi eszközein belül azt az egyet, amelyben egy tényállást egy másik tényállás hiányával jellemzünk, a nyelvérzékfejlesztést és a szövegértési-szövegalkotási képességek fejlesztését kítűző anyanyelvi nevelésbe való beemelése semmivel sem indokolható. Így a jelen munkában nemcsak az „állító mondat”, de a „tagadó mondat” terminust sem fogjuk használni.

Tagadásról a 'negatív jellemzés' értelmében fogunk beszélni.

Nagyon fontos azonban végig szem előtt tartani, hogy a negatív (vagy akár a pozitív) ábrázolási eszközök használata, ugyanúgy, mint például a térben vagy időben való elhelyezése a tényállásoknak, az ábrázolásnak, a propozíció kifejezésének a **mód**jára vonatkoznak tehát. Ettől teljesen független szempont az, amikor az ábrázolás **cél**járól beszélünk. Míg a *tagadás a módhoz, az állítás a célhoz tartozik*. Ezért ezeknek a terminusoknak a párba állítása – noha az iskolai hagyomány számos példát tartalmaz e konfúzióra – teljesen hamis. (Bár a hasonlat sántít, de ez kicsit olyan, mintha a *nő* párjaként nem a *férfi*t, hanem a *férjet* nevezném meg. Az egyik pár szempontja ugyanis a „létmód”: *nő–férfi*, a másiké pedig a szerep: *feleség–férj*. A hasonlat azért nem teljesen jó, mert a „nőség” csak a feleség, a „férfiség” pedig a férj szerepet engedi meg a nyelvi konvencióink szerint.)

A propozíció tehát egy helyzet ábrázolása (függetlenül attól, hogy állítunk-e róla valamit⁴¹). Ha a helyzetet *negatív módon*, valaminek a hiányaként ábrázoljuk, akkor beszélhetünk *negatív propozícióról*. A tagadást (vagyis a negatív jellemzési módot, negatív propozíciót) tartalmazó mondatokat szintén többféle *célra* használhatjuk. A kijelentő mondat állítmányára vonatkozó tagadószó gyakran az elutasítás, visszautasítás eszköze (pl. *Nem kérek belőle.*). Ezek pont úgy beszédaktusok, mint az állítás. Az

⁴¹ Abban a mondatban pl., hogy *A nagy esők miatt viztek ponyvát?* a *nagy esők* utalhat arra is, hogy 'nagy esők lesznek', de arra is, hogy 'arra az esetre, ha nagy esők lennének', vagy arra, hogy 'mert azt hiszitek, hogy nagy esők lesznek', vagy arra, hogy 'nagy esők szoktak lenni'. Itt tehát nem feltétlenül állítjuk a mondatban szereplő, az időjárásra vonatkozó propozíciót. Az olyan mondatokban viszont, mint pl. *A hatalmas esőzések miatt lett sikertelen az idej fesztivál.* az *a hatalmas esőzések* főnévi kifejezésben egyértelműen egy állítás van „elrejtve”: a beszélő állítja (tulajdonképpen előfeltételezi, de az is egyfajta állítás), hogy hatalmas esőzések voltak.

állítmányra vonatkozó tagadószó azonban kérdő mondatban más célokat szolgál (pl. *Nem kérsz ebből?; Ki nem hozott almát?*), és már ezekről a szerepekről is elég nehéz lenne általánosításokat megfogalmazni, vagy egy általános szerepkör alá besorolni őket. Hasonlóan problémás a felszólító állítmányra vonatkozó tagadószó (az iskolai terminológiában *tiltószó*) használatai felett általánosítani.⁴² Az olyan mondatokkal, mint pl. a *Ne menj oda!* jellemzően a tiltás beszédaktusát valósítjuk meg, de sok más beszédaktus is kapcsolható a tiltószót tartalmazó mondatokhoz, példánk-nál maradván ez lehet akár fenyegetés vagy tanács is.

A fentiek figyelembevételével ebben a fejezetben nem üres taxonómiákra koncentrálnak, hanem (az előszóban is megfogalmazott céljainkkal összhangban) a gyerekek szövegértési-szövegalkotási képességeit, valamint nyelvérzékét fejlesztő gyakorlatokat és feladatokat javasolunk. Ezeket témájuk kapcsolja össze: a tényállások (vagy azok elmeinek) negatív módon (vagyis valaminek a hiányával) való jellemzése. Ezen belül igyekszünk változatosan kínálni olyan feladatokat, amelyek az ehhez a témához kapcsolódó nyelvi eszközkészlet vonatkozásában mondattani (elsősorban a tagadószó/tiltószó szórendi helyére vonatkozó), jelentéstani vagy pragmatikai szempontokat helyeznek előtérbe.

Követelmények:

A fejezet végére a tanuló ismerje:

- a negatív jellemzés verbális (tagadószók, a lexikális tagadás esetei) és nonverbális eszközeit
- a negatív jellemzés pragmatikai dimenzióját: eufemizmus, manipuláció, idiomatikus használat stb.

A fejezet végére a tanuló legyen képes:

- felismerni a negatív jellemzést igénylő helyzeteket

⁴² Az ilyen szerkezetű mondatokat a hagyományos nyelvleírás „tiltó mondatok”-ként címkézi, ami nemcsak azért meglepő, mert ezekkel a mondatokkal nemcsak a tiltás beszédaktusát lehet végrehajtani, hanem azért is, mert ugyanezek a munkák pusztán formai alapon sorolják a tiltó mondatok közé a kötőmódú tagmondatokat is (vagyis azokat beágyazott felszólító mondatokként kezelik), pl. *Elment, hogy ezt ne lássa*. Sőt egyes munkákban pusztán a tiltósó állítmány előtti jelenléte is elég a tiltó mondatok közé soroláshoz, pl. *Bár ne esne!* (az olyat viszont, hogy *Aztán ne Péter adja át a csokrot!* a tiltósó pozíciója miatt kizárják a tiltó mondat „dobozból”). Tananyagunkban (a tantervvel összhangban) nem fogjuk a „tiltó mondat” terminust használni, ugyanis belátható, hogy a tiltásnak mint beszédaktusnak csak egyik kifejezési formája a tiltósós mondat (pl. *Ne hajolj ki az ablakon!; Ki ne hajolj az ablakon!; Nehogy kihajolj az ablakon!*), de nem az egyetlen (pl. *Az ablakon kihajolni tilos.; Nem szabad kihajolni az ablakon.*). És fordítva: nem minden tiltószót tartalmazó mondat tiltás (pl. *Bárcsak ne venné fel a telefont!; Ki ne ismerné Jucit?; Nekem ne lenne hazám?; Ne hülyéskedj!; Ne legyen a nevem János, ha nem igaz!;* stb.).

- különbséget tenni pozitív és negatív jelentést hordozó mondatok között
- azonosítani a tagadószókat és a negatív jellemzés lexikális eszközeit a mondatban
- felismerni a *nem* szó szórendi pozíciója és a jelentés közötti összefüggéseket
- felismerni a *se*-névmások szerepét a negatív jellemzésben
- értelmezni a többszörös tagadást tartalmazó mondatokat
- azonosítani az eufemizáló vagy manipulációs szándékot a negatív jellemzés eszközkészlete kapcsán
- összevetni anyanyelvüket egy ismert idegen nyelvvel megadott szempontok mentén

1. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a gyerekek a hiányról való beszédet, a hiány kifejezésének nyelvi eszközeit figyelik meg. Előbb a szövegben azonosítják a telefon „halálával” járó veszteségekre utaló mondatokat (**a.**), majd szinonimákat keresnek e veszteségre (**b.**), végül maguk alkotnak a hiányról szóló szöveget (**c.**), amelyben megfigyelik és azonosítják a nyelvi eszközöket, amelyek ezekre utalnak. Ennek frontális megbeszélése után visszacsatolhatunk az előző fejezet **1./B./4).** feladatához, az állati és emberi kommunikáció témájához.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, kísérletezés, következtetés

Munkaformák: csoportmunka, négy-ötös heterogén csoportok (**a., b.**); egyéni munka (**c.**); frontális munka (**c. megbeszélés**)

a. Az alábbi párbeszéd egyik szereplője megpróbálja megértetni a másikkal, hogy mi történt a telefonjával. Hogyan magyarázza meg a gyerek a dédnagymamájának, hogy mit jelent a telefon halála? Húzzátok alá azokat a mondatokat, amelyek alátámasztják, hogy a telefon végleg tönkrement!

- Miért szomorkodsz, kincsem? Mondd el szépen dédinek!
- A kiránduláson beleejtettem a telefonomat a patakba.
- És az akkora baj? Egy olyan okos szerkezetnek mi baja történhetett?
- Mi baja történhetett? Hát tönkrement, meghalt.
- S akkor most nem megy rajta az internet?

– Nem, nem megy, de nem csak az internet nem megy rajta, hanem semmi más sem. Egyik alkalmazás sem indul el, nem tudok üzeneteket írni, nem is kapok meg egyet sem, nem lehet zenét hallgatni, nem lehet telefonálni, semmit nem lehet! Egyáltalán nem működik. Meghalt.

- De azért anyát csak fel tudtad hívni hazafelé.

– Igen, a Luki telefonjáról. Az enyémről nem hívhattam, mert az meghalt.
– Á, biztos csak nincs térerő.
– Hát térerő sem, meg semmilyen erő sincs, minthogy a telefon meghalt.

– Próbáld újra bekapcsolni!
– Próbáltam, miután 48 órát ült rizsben. De meghalt, tehát be sem kapcsol.
– De hát csak kigyúl, amikor bekapcsolod.
– Nem gyúl ki, dédi. Nem is kapcsol be. Ott hever az asztalon, látod? Meghalt.

– Igen, látom. Világít a kijelzője!
– Nem, csak visszaveri a fényt. A kijelzője nem világíthat, mert meghalt.
– Juj, akkor gyorsan vedd ki a tollat, és másold ki belőle a számokat!
– Nem fog menni, dédi. Nem tudom kimásolni a számokat, mert nem tudok belépni a névjegyzékbe. Nem tudok belépni a névjegyzékbe, mert nem tudom bekapcsolni. Nem tudom bekapcsolni, mert meghalt!

b. A gyerek a *meghalt* szót használja minden válaszában. Milyen más szavakkal írhatnátok még le, ami történt? Cseréljétek ki a *meghal* szót rendre ezekre a hasonló jelentésű szavakra!

c. Írd le röviden, hogyan telik egy tizenéves egy napja, amikor éppen tönkrement a telefonja. Mit *nem tehet*, mi *nincs*, mi *hiányzik* ebből a napból? Gyűjtsétek ki az ezekről való beszédhez használt nyelvi eszközöket!

2. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy a gyerekek felismerjék a negatív jellemzés szerepét a mindennapi kommunikációban és ennek legfontosabb nyelvi eszközét, a *nem* szót.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, összehasonlítás, reflexió

Munkaforma: páros munka

Eszközök: Készítsünk elő minden párnak egy-egy példányt a szövegekből!

I.

– Krisztián, az öcséd folyton az aranyhalat keresi. Mit gondolsz, jó ötlet elmondani neki, hogy mi történt vele?
– Igen.
– És miért gondolod így?

– Szerintem meg kellene mondanunk neki az igazat. Elég idős ahhoz, hogy felfogja. Jó lenne, ha kerek perccé rázúdítanánk. Meg fogja érteni, hogy baleset történt. Túl fogja élni.

II.

– Krisztián, az öcséd folyton az aranyhalat keresi. Mit gondolsz, jó ötlet elmondani neki, hogy mi történt vele?

– Nem.

– És miért gondolod így?

–

Megoldási lehetőség:

a. – Szerintem nem kellene megmondanunk neki az igazat. Nem elég idős ahhoz, hogy felfogja. Nem lenne jó, ha kerek perccé rázúdítanánk. Nem fogja megérteni, hogy baleset történt. Nem fogja túlélni.

a. Egészítsétek ki a II. párbeszédben Krisztián magyarázatát! Alakítsátok Krisztián I. szövegbeli magyarázatát úgy, hogy megfeleljen az itt adott *nem* válaszának!

b. Miben azonos és miben különbözik az I. és II. párbeszéd?

c. Hogyan kellett átalakítanotok Krisztián magyarázatát, ha azt akartátok, hogy az *Igen* helyett a *Nem* választ támassza alá? Milyen szó került a mondatokba, és hogyan rendeződtek át a mondat szavai?

Ha Krisztián *igen* helyett *nemmel* válaszol a kérdésre, akkor a magyarázatában kifejtett dolgokról is másképp vélekedik. Például már nem mondhatja, hogy „Elég idős ahhoz, hogy felfogja”. Helyette azt kell mondania, hogy „túl fiatal”, vagy azt, hogy „nem elég idős”. Így tud a korábbi állításának ellentmondó kijelentést megfogalmazni. Megfigyelhettük, hogy a többi mondat jelentése is a visszájára fordítható, ha a megfelelő helyre illesztjük be a *nem* szót. Ezt **tagadószó**nak hívjuk. Ezzel tudunk tiltakozni, cáfolni, ellentmondani, tagadni, valaminek az ellentétéről, a fordítottjáról vagy a hiányáról beszélni stb. Amint megtapasztaltad fentebb, a tagadószós mondatok szórendje különbözhet a tagadószó nélküli mondatokétól.

3. feladat

Tanári kalauz: A gyerekek a dokumentálódás és a szerepjáték során reflektálhatnak a negatív közlések verbális és nonverbális formáira különböző nyelvekben és kultúrákban. Az **a.** pontban a gyerekek adatokat gyűjtenek, és közösen készített plakáton összegzik azokat. A **b.** pontban minden csoport kihúzza 1-3 mondatkártyát, kitalál egy-egy jelenetet, amely kontextust teremt az adott mondatához, és hangok nélkül, csupán mimikát

és gesztusokat használva bemutatja ezeket a többi csoportnak, akiknek ki kell találniuk, hogyan hangozhat az illető mondat. Minden olyan mondat jó megoldásnak számít, amely tartalmazza a *nem* szót, és az adott helyzetben elhangozhat.

Fejlesztendő készségek, képességek: adatgyűjtés, idegen nyelvi kompetencia, rendszerezés, szerepészelelés, azonosítás

Munkaforma: csoportmunka, négy-hatfős heterogén csoportok

Eszközök:

a. Lexikonok, szótárak, internetes adatbázis az információgyűjtéshez

b. Mondatkártyák a néma bemutatókhoz:

- | | |
|-----------------------------------|----------------------------|
| 1. Nem kérek süteményt, köszönöm. | 6. Nem állok veled szóba. |
| 2. Ezt senki nem veszi el tőlem! | 7. Ezt nem hiszem el! |
| 3. Nem tudok semmit az egésről. | 8. Nem jöhetsz közelebb! |
| 4. Nem fogom meg a kezed! | 9. Ezt nem akarom hallani! |
| 5. Nem szabad bemenni. | 10. Sajnos nem sikerült. |

a. A tagadás, visszautasítás, nemleges válasz kifejezésére minden nyelvben vannak nyelvi eszközök, és a legkülönbözőbb kultúrákban mindenütt vannak nem-nyelvi (nonverbális) jelei is. Nézzetek utána néhány nyelvben, hogy hogyan hangzik a *nem* szó, és hogy milyen mozdulatok, gesztusok helyettesíthetik! Mire figyeltetek fel? Milyen érdekességekre bukkantatok? Az összegyűjtött információkból készítetek plakátot!

b. Szavak és hangok nélkül, pusztán arcjátékot és mozdulatokat használva mutassátok be társaitoknak a kártyákon szereplő mondatokat egy általatok rögtönzött néma jelenetben! Figyeljétek meg a többi csoport által bemutatott jelenetet! Szerintetek milyen *nem* szót tartalmazó mondat hangozhatna el azokban?

4. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja annak tematizálása, hogy bizonyos mondatok (**a.**) tagadószó híján is úgy értelmezhetőek, mint a tagadósós tényközlések (a jelenetekben ezeket lemondó, legyintő gesztusok kísérhetik); illetve hogy a tagadósós és anélküli mondatok nem feltétlenül rendeződnek párokba (**c.**): vannak olyan mondatok, amelyeknek nincs tagadósós pármondatuk (**I.**), ezt ugyanis vagy a szerkezetük nem engedi meg, vagy a jelentésük, vagy a rögzült kifejezés voltuk szűnne meg a tagadószó beillesztésével (minek folytán csak szavai jelentésének összerakásával tudhatnánk értelmezni őket, ekként pedig gyakran nevetséges, semmilyen élethelyzetbe nem illő mondatokat hoznánk létre). Vannak továbbá olyan mondatok

(II.), amelyre a fentiek úgy igazak, hogy ott a tagadószó nélküli pár hiányzik.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, kísérletezés, következtetés

Munkaformák: egyéni munka (a.), frontális munka (a., b.); páros munka (c.)

a. Egy színházi darab szövegekönyvéhez írjátok be a szereplőknek szánt utasításokat, azaz azt, hogy hogyan (milyen dallamívvvel, hangszínnel, testtartással, arckifejezéssel, gesztusokkal) mutassák be a következő mondatokat!

Sokat is tudsz te erről!

Fogom is én az ő verseit olvasni!

Szép kis barát!

Értesz is te ehhez!

Ellenőrizték: úgy értelmezik-e a többiek a mondatokat, ahogy azt ti elképzeltétek?

b. Ugyanazt jelentik-e az **a.** pontban látott mondatok, mint az alábbiak? Ha nem, miben másak?

Te erről sokat tudsz.

Én fogom is az ő verseit olvasni!

Ő szép kis barát.

Te értesz is ehhez.

c. Kísérletezzetek, majd következtetéseiteket osszátok meg a társatokkal!

I. Próbálj meg tagadószt tenni a következő mondatokba! Mit veszel észre?

1. Ki mint vet, úgy arat.

3. Újabban alig van pénzem.

2. Jó éjszakát, gyerekek!

4. Péter körülbelül hetvenéves.

II. Próbáld meg a tagadószt kivenni a mondatokból! Mit figyelhetsz meg?

1. Egész éjjel nem ébredtem fel.

5. Egy szalmaszál sem tesz keresztbe.

2. Én ezt nem bírom tovább!

6. Nem győzők takarítani utánad!

3. Hogy oda ne rohanjak!

7. Ő sem jobb a Deákné vásznánál.

4. Azt sem tudom, hol áll a fejem.

8. Egy vasam sincs.

5. feladat

Tanári kalauz: A feladat megoldása során a gyerekek a tagadószos közlések mögött álló beszédszándékokra reflektálnak, és önállóan hoznak létre az adott beszédszándéknak megfelelő negációkat. Egyúttal megfigyelhetik, hogy némelykor egy mondatmintázat vagy a jelentés is eligazíthat a beszédszándékot illetően, máskor azonban csak adott kontextusban lehet így vagy úgy értelmezni a megnyilatkozást. A bocsánatkérések közül

a *Ne haragudj!* esetében például a mondatmintázat és a mondat jelentése is egyértelműen jelzi a beszédszándékot; a *Nem akartalak megbántani.* esetében már csak a jelentés valószínűsíti azt (ritkán ugyan, de előfordulhat olyan beszédhelyzet, ahol ez tényközlésként értelmezhető, pl. a *Meg akartál bántani?* kérdésre válaszolva); a *Nem volt szándékos.* formailag tagadószós tényközlés (ilyen funkciót tölt be pl. az *Ezt így akartad csinálni/mondani/stb.?* kérdésre válaszolva), ám a leggyakrabban implicit bocsánatkérésként használjuk; a *Soha többé nem mondok ilyet!* esetében pedig szintén a beszédhelyzet függvénye, hogy ígéretként (pl. a *Ne mondj ilyet!* kérésre adott válaszként), egyszerű felkiáltásként (pl. a *Már megint megbántottam Julcsit.* közlést követően), vagy implicit bocsánatkérésként használjuk.

Fejlesztendő készségek, képességek: tudatos nyelvhasználat, kontextusteremtés, csoportosítás, reflexió

Munkaformák: páros munka (**a., e.**); frontális munka (**b., c., d.**)

a. Válasszatok ki két mondatot az alábbiak közül, és írjatok egy-egy párbeszédet hozzájuk, amelyből kiderülnek a mondat kimondásának előzményei és következményei!

- | | |
|---|---|
| 1. Nem szeretem a spenótot. | 16. Nem segítenél felcipelni ezt a harmadikra? |
| 2. Nem csatlakozol hozzánk? | 17. Nem fogom meggondolni magam. |
| 3. Ne haragudj! | 18. Nem sül le a képedről a bőr? |
| 4. Soha többé ne mondj ilyet! | 19. Nem kellene már felváltanunk téged? |
| 5. Nem akartalak megbántani. | 20. Nem a tatárjárásról szól az Egri csillagok. |
| 6. Ne merészelj közbeszólni! | 21. Ne engedd, hogy ez megtörténjen! |
| 7. Ne segítsék felmászni? | 22. Nem úgy történt, ahogy ő mesélte. |
| 8. Nem tűnsz innen azonnal?! | 23. Nem hallgatom ezt a hülyeséget tovább! |
| 9. Nem akarok férjhez menni! | 24. Nem köszöntöttél fel a születésnapomon. |
| 10. A denevér nem madár. | 25. Nem úgy volt, hogy megcsinálod helyettem? |
| 11. Nem üzletelek csalókkal. | |
| 12. Nehogy elveszítsd a kulcsot! | |
| 13. Nem volt szándékos. | |
| 14. Soha többé nem mondok ilyet. | |
| 15. Ne ülj többet biciklire sisak nélkül! | |

b. Illesszétek az **a.** alpont összes mondatát a táblázat soraiba aszerint, hogy mit fejeznek ki!

Tényközlés/ véleményközlés/ cáfolat/ egyet nem értés/elutasítás	
Utasítás/ tiltás/ óvás/ javaslat/ figyelmeztetés	
Kérés/ könyörgés	
Szemrehányás	
Bocsánatkérés	
Ígéret	
Felajánlás	

c. Írjatok még 3-3 mondatot mindegyik sorba a már elhelyezett mondatok alapján!

d. Melyik mondatok kerülhetnek akár több sorba is? Mitől függ, hogy melyikbe kerülnek?

e. Írjatok két-két párbeszédet az alábbi mondatokhoz úgy, hogy különböző sorba kerüljenek a két szöveggörnyezet alapján!

1. Ez nem volt szép.
2. Ne veszítsd el a fejed!
3. Nem dolgozunk együtt?

6. feladat

Tanári kalauz: A feladat során azt fedezik fel a gyerekek, hogy van néhány olyan mondatmintázatunk, amely tartalmazza a *nem* szót anélkül, hogy az az értelmezésben szerepet kapna.

Fejlesztendő készségek, képességek: értelmezés, transzformáció, tudatos nyelvhasználat, érvelés

Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

a. Alkossatok rövid párbeszégeket, amelyekben elhangozhatnak a következő mondatok!

1. Hát nem gyönyörű?!
2. Mi mindent össze nem hordasz!
3. Nem megmondtam?!
4. Csak nem vesztetted el?!

b. Figyeljétek meg, milyen dallamív társul ezekhez a mondatokhoz! Próbáljátok meg lecserélni őket egy másik, hasonló jelentésű és dallamívű mondatra a párbeszédekben!

c. Vitassátok meg a következő kijelentést!

A következő mondatpárok ugyanazt jelentik.

- Régen láttalak. ♦ Rég nem láttalak.
 Itt maradok, amíg hazajönnek a szüleid. ♦ Itt maradok, amíg haza
 nem jönnek a szüleid.

d. Gyűjtsetek még hasonló párokat!

e. A következő mondat nagyon hasonlít az előző mondatpár egyik tagjá-
 hoz. Mit gondoltok, miért nem létezik ennek tagadószó nélküli változata?
Boldogan éltek, amíg meg nem haltak.

7. feladat

Tanári kalauz: A feladat **a.**–**b.** pontja a *nem* és *ne*⁴³ szavak környezete-
 ire fókuszál, amelyek függvényében választunk a kettőből. Pl. *Nem várok*
rád. – Ne várj rám!; Elmennék, ha nem haragudnál meg. – Elmennék,
csak ne haragudnál meg.

A **c.** és **d.** pont célja a negatív ábrázolás további nyelvi eszközeinek a *sem*,
nincs és *sincs* szavaknak a számbavétele.

Fejlesztendő képességek, képességek: tudatos nyelvhasználat, meg-
 figyelőképesség, szövegértés, értelmezés, együttműködés

Munkaforma: csoportmunka (a korábbi csoportban)

a. Folytassátok a következő mondatkezdéseket úgy, hogy az alábbi hely-
 zetekben hangozzanak el!

1. *Miért nem...*

2. *Miért ne...*

- családi program tervezése hosszú hétvégére
- osztálybui szervezése
- stílustanácsok barátok vagy barátnők között
- vécébe bezáródott gyerekek ötletelése

b. Figyeljétek meg, milyen igealakok fordulnak elő a *ne* és a *nem* szó tár-
 saságában az **a.** alpontban! Írjátok be az általatok írt mondatok állítmá-
 nyait az alábbi táblázatba! Ezután illesszétek a *nem* vagy a *ne* szót az alábbi
 mondatokba, és ezeket is helyezétek el a táblázatban! Miben hasonlíta-
 nak az egyes oszlopokba került állítmányok?

- | | |
|---|----------------------------------|
| 1. <i>Legközelebb hozz kevesebb cuccot!</i> | 8. <i>Segítsek vinni?</i> |
| 2. <i>Legyen könnyebb a bőröndöd!</i> | 9. <i>A tied nehéz.</i> |
| 3. <i>A tanárnő szerint pakoljunk hátizsákba!</i> | 10. <i>Bárcsak kisebb lenne!</i> |
| 4. <i>Közösen hozzuk a bőröndöt.</i> | 11. <i>Mi bólogatunk.</i> |
| 5. <i>Az én csomagomat a nagyok cipelik.</i> | 12. <i>Nekünk ez unalmas.</i> |

⁴³ Ezt azért nem hívjuk tiltószónak, mert, mint ebben a feladatban is látni fogjuk, sok más szerepe is van.

6. Csak mondaná mindig ugyanazt!
7. Szerinte az egyszerűbb lenne.

13. Vajon miért csináljuk?
14. Te aztán bírod a táskádat!

Csak <i>nem</i> szó állhat előtte	Csak <i>ne</i> szó állhat előtte	A <i>nem</i> és a <i>ne</i> szó is állhat előtte

c. John, aki most tanul magyarul, azt a feladatot kapta, hogy cáfolja ezeket a mondatokat: *Egy gyereknek kedve van segíteni a társainak.*; *Az ő csomagját is, meg a társáét is a nagyobbak cipelik.*; *A tanárnő hátizsákjában is van ennivaló.* Így oldotta meg a feladatot:

1. Egyik gyereknek nem van kedve segíteni a társainak.
2. Az ő csomagját is nem, meg a társáét is nem a nagyobbak cipelik.
3. A tanárnő hátizsákjában is nem van ennivaló.

Javítsd ki a mondatait, majd foglald össze neki, hogy mit kellene még tudnia ahhoz, hogy máskor ne kövessen el hasonló hibákat!

d. Korábban azt mondtuk, hogy a tagadás szava a *nem*. Egyetértetek azzal a kijelentéssel, hogy az általatok írt mondatokban semmilyen formában nem szerepel a *nem* szó? Meglátásaitokat vitassátok meg!

A magyarban külön szavak vannak arra, hogy az *is nem*, *nem van*, *is nem van* kapcsolatokat kifejezzük: *is+nem* → *sem*, *nem+van* → *nincs*, *is+nincs* (*is+nem+van*) → *sincs*. Ezeknek is a tagadásban van szerepük.

8. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a *se-* kezdetű szavakra vonatkozó ismeretek aktivizálása: bizonyos pozitív mondatok negatívvá alakításához nem elég a *nem*, *sem* szó beillesztése, hanem a mondat egyes szavait *se-* kezdetű szavakra kell kicserélnünk (pl. *valaki* → *senki*).

Az **a.** alpontban a határozatlan és általános névmások jelentésének ismeretét ellenőrizzük a mondatok értelmezésével. (A feladat megoldásához nincsen szükség a névmások kategóriájának/fogalmának/terminológiájának ismeretére.) A **b.** és **c.** alpontokban a különböző névmások és a *se-* kezdetűek pozitív és negatív közlésekben való megjelenésére figyelnek fel a diákok, majd megfogalmazzák a *se-* kezdetű névmások és a tagadószó közötti összefüggésre vonatkozó következtetéseiket. Az **e.** alpontban a *nem* és a *sem* megjelenésének szabályszerűségeit vizsgálják a *se-* kezdetű névmásokat tartalmazó mondatokban.

Fejlesztendő készségek, képességek: szövegértés, megfigyelés, reflexió, következtetés, szabálykeresés, szabályalkotás, tudatos nyelvhasználat, együttműködés.

Munkaformák: csoportmunka (korábbi csoportok); frontális munka

Megoldási lehetőség: a. Táblázat kitöltése:

Az osztály összes tanulója igaz, hogy tud kottát olvasni.	Az osztály egyetlen tanulója igaz, hogy tud kottát olvasni.	Az osztály tanulói közül legalább egyre igaz és egyre nem igaz, hogy tud kottát olvasni.	Az osztály egyetlen tanulója sem igaz, hogy tud kottát olvasni.
1.	3.	2., 3., 4., 6.	5.

b. Mondatok átalakítása: Pl.

1. Nem tehetünk semmit a barátunkért.
2. Nem csalódtam senkiben.
3. Itt soha nem havazott.

c. Csillagozott mondatok:

3. Semmit szeretnék elmondani neked. → Semmit nem/sem szeretnék elmondani neked.
5. Sehol találok ilyen szolgát. → Sehol nem/sem találok ilyen szolgát.
7. Bárhol nem találok ilyen szolgát. (Kivéve, ha a *bárhol* kontrasztív topik) → Sehol nem találok ilyen szolgát.
10. Mindenkinek tartozik nem valamivel. → Senkinek nem tartozik semmivel.
11. Mindenkinek tartozik semmivel. → Senkinek nem tartozik semmivel.
12. Mindenkinek nem tartozik semmivel. → Senkinek nem tartozik semmivel.

e. A *nem* szó előfordulhat a mondatban a *se-* kezdetű szót megelőző részben is, a *sem* viszont csak utána. Pl. *Nem számít semmi.*; **Sem számít semmi.* Ha a *se-* kezdetű szó előtt megjelenik a *nem*, akkor a *sem* megjelenhet a *se-* kezdetű szó után, de nem kötelező megjelennie. Pl. *Nem számít semmi (sem).*

a. Írjátok az alábbi mondatok számát minden olyan oszlopba, amelynek nem mondanak ellent!

1. Az osztályból mindenki tud kottát olvasni.
2. Az osztályból nem mindenki tud kottát olvasni.
3. Az osztályból valaki tud kottát olvasni.
4. Az osztályból valaki nem tud kottát olvasni.
5. Az osztályból senki nem tud kottát olvasni.
6. Az osztályból nem akárki tud kottát olvasni.

Az osztály összes tanulója	Az osztály egyetlen tanulója igaz,	Az osztály tanulói közül legalább egyre igaz és	Az osztály egyetlen tanulója sem
----------------------------	------------------------------------	---	----------------------------------

igaz, hogy tud kottát olvasni.	hogyan tud kottát olvasni.	egyre nem igaz, hogy tud kottát olvasni.	igaz, hogy tud kottát olvasni.

b. Egyszerűsítsétek az alábbi mondatokat a minta alapján!

Pl. *Nem igaz, hogy létezik olyan hely, ahol biztonságban lennél.* → *Sehol sem vagy biztonságban.*

1. Nem igaz, hogy van olyan dolog, amit megtehetnénk a barátunkért.
2. Nem igaz, hogy egyetlen emberben is csalódtam volna.
3. Nem igaz, hogy volt olyan alkalom, amikor itt havazott volna.

c. Jelöljétek csillaggal az alábbi mondatok közül azokat, amelyek nem tűnnek jó magyar mondatoknak! Alakítsátok át őket magyar mondatokká! A javítások alapján magyarázzátok el egy idegennek, hogyan formálhat jó magyar mondatokat a *se-* kezdetű szavakkal!

1. Valamit szeretnék elmondani neked.
2. Valamit nem szeretnék elmondani neked.
3. Semmit szeretnék elmondani neked.
4. Bárhol találok ilyen szolgát.
5. Sehol találok ilyen szolgát.
6. Nem akárhol találok ilyen szolgát.
7. Bárhol nem találok ilyen szolgát.
8. Mindenkinek tartozik valamivel.
9. Nem mindenkinek tartozik valamivel.
10. Mindenkinek tartozik nem valamivel.
11. Mindenkinek tartozik semmivel.
12. Mindenkinek nem tartozik semmivel.

d.* Keressetek olyan mondatokat, amelyeknek valamelyik általatok ismert idegen nyelvre fordított változatát nem kellene csillaggal jelölnötök!

A fenti feladatok alapján megállapíthatjuk, hogy egyes *nem/sem* szót tartalmazó mondatokban meg kell jelennie egy *se-* kezdetű szónak. Ilyen szavak pl. a *senki, semmi, sehol, sehogy, semmilyen, semelyik* stb. A *soha*, bár nem kezdődik *se-*vel, de jelentése szerint: 'se'+ 'mikor'.

A fentiekhez hasonló *se-* kezdetű szavak olyan mondatokban fordulnak elő, amelyekben már van egy tagadószó (*nem, sem, nincs, sincs*). Egyes szavak tehát érzékenyek arra, hogy a mondatban, amelyben megjelennek, van-e tagadószó, és amennyiben van, ezeknek a szavaknak a *se-*párja jelenik meg. Pl. *Láttam őt már valahol. – Nem láttam még őt ~~valahol~~ sehol.*

e.* Melyeket jelölnétek csillaggal az alábbi mondatok közül? Miért? Fogalmazzatok meg szabályt, amely a *nem* és a *sem* szó helyére vonatkozik a *se-* kezdetű szót tartalmazó mondatban!

1. Semmi nem számít.
2. Semmi sem számít.
3. Nem számít semmi.
4. Sem számít semmi.
5. Nem számít semmi sem.
6. Nem számít semmi nem.
7. Sem számít semmi nem.
8. Sem számít semmi sem.

9. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a tagadószó szórendi helyével kapcsolatos lehetőségek számbavétele különböző mondatokban, illetve a többszörös tagadás formáinak vizsgálata. Az **e.** alpont az első pillantásra bonyolultnak és nehezen érthetőnek tűnő megerősítő tagadásra hívja fel a figyelmet.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, értelmezés, összehasonlítás, jelentésváltozatok megkülönböztetése, együttműködés

Munkaformák: frontális munka (**a.**); csoportmunka, ötfős heterogén csoportok (**b.–f.**)

a. Figyeld meg, milyen helyzetet ír le az alábbi mondat! Hová tennéd a *nem* szót a mondatba, ha le akarnád írni a vele ellentétes helyzetet? Miért?
Az osztályt nagyon érdekelte a matekdolgozat.

b. Figyeljétek meg, hol bukkan fel a *nem* szó az alábbi mondatokban! Milyen különbséget találtok a mondatok jelentése között?

1. Az osztályt nem érdekelte nagyon a matekdolgozat.
2. Nem az osztályt érdekelte nagyon a matekdolgozat.
3. Az osztályt nem nagyon érdekelte a matekdolgozat.
4. Az osztályt nem a matekdolgozat érdekelte nagyon.
5. Az osztályt nagyon nem érdekelte a matekdolgozat.

c. Magyarazzátok a szöveg alapján a furcsán hangzó utolsó mondatot!

Egész nap azt reméltük, hogy el fognak engedni a mai utolsó óráról. Mindenki tudta, hogy délután meccsünk lesz, és haza kell érnünk ebédelni. De a tanár csak mondta, mondta egészen addig, amíg az óra háromnegyedet mutatott. Ujjongtunk, hogy legalább a végéről hátha elenged, de akkor belépett a matektanárnő, és bejelentette, hogy gyorsan kiosztja a matekdolgozatokat. Persze megsértődött, mert zaj volt, és senki nem figyelt rá. Azt

mondta, úgy látszik, nem nagyon érdekli az osztályt a matekdolgozat. Pedig csak azok siettek, akiknek meccsük volt, nem az osztályt nem érdekelte a matekdolgozat.

d. Minden csoporttag válasszon egy mondatot! A fenti szöveg mintájára írjatok olyan rövid szövegeket, amelyekből könnyebben érthetőek lesznek az alábbi, több *nem* szót tartalmazó mondatok!

1. Nem a villanyszámlát nem fizette ki.
2. Nem nekünk nem hozott kóstolót.
3. Nem a dolgozatokat nem javította ki.
4. Nem ellened nem szólalok fel.
5. Nem mindig a cukrot nem teszem bele.

e. Válasszátok ki, hogy a megadott lehetőségek közül melyik jelentés áll legközelebb az alábbi mondatok jelentéséhez!

Ezt nem tudom nem elmondani.

1. El tudom mondani.
2. Nem tudom elmondani.
3. El kell mondanom.
4. Nem szabad elmondanom.
5. Nem kell elmondanom.
6. El szabad mondanom.

Nem lehet nem mosolyogni az ilyen megjegyzéseken.

1. Lehet mosolyogni az ilyen megjegyzéseken.
2. Nem lehet mosolyogni az ilyen megjegyzéseken.
3. Mosolyogni kell az ilyen megjegyzéseken.
4. Nem kell mosolyogni az ilyen megjegyzéseken.

Nem ajánlott nem elkészíteni a szorgalmi feladatot.

1. Nem ajánlott elkészíteni a szorgalmi feladatot.
2. Ajánlott elkészíteni a szorgalmi feladatot.
3. El kell készíteni a szorgalmi feladatot.
4. Nem kell elkészíteni a szorgalmi feladatot.

f. Különbözik az alábbi mondatok jelentése? Ha igen, miben? Ha nem, miért nem?

Mit nem lehet ezen érteni? – Mit lehet ezen nem érteni?

10. feladat

Tanári kalauz: Ebben a feladatban a tagadószós mondatok és a hangsúlyozás viszonyát vizsgáljuk meg.

Az **a.** ponthoz a diákok csoportokba rendeződnek. Minden gyerek kap egy példát. A csoport tagjai együtt döntenek el, hogy az, aki éppen beszél,

megfelelően hangsúlyozta-e/jól rakta-e össze a mondatát. Ha nem sikerült, a többiek segítenek neki. A **b.**, **c.** feladatot önállóan oldják meg, majd csoporton belül ellenőrzik a válaszokat.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, értelmezés, hangsúlyozás, összehasonlítás, jelentésváltozatok megkülönböztetése, együttműködés, jelentéstulajdonítás

Munkaformák: csoportmunka, négy-hatfős heterogén csoportok; frontális munka (**e.**, megbeszélés)

Megoldás:

a. pont:

1. Én nem láttam Katit tegnap elrohanni. → Én +láttam Katit tegnap elrohanni.
2. Nem én láttam Katit tegnap elrohanni. → +Én láttam Katit tegnap elrohanni.
3. Én nem Katit láttam tegnap elrohanni. → Én +Katit láttam tegnap elrohanni.
4. Én nem tegnap láttam Katit elrohanni. → Én + tegnap láttam Katit elrohanni.
5. Én nem elrohanni láttam tegnap Katit. → Én +elrohanni láttam Katit tegnap.

c. pont: A megadott mondatoknak lehet semleges⁴⁴ mondati vagy fókuszos olvasatuk is. Az előbbi esetben a mondat legerősebb hangsúlya az igére esik, az utóbbi esetben az igét megelőző kifejezésre. Tagadni egyiket és/vagy másikat is lehet. A névszói állítmány a példákban az igeihez hasonlóan viselkedik ebben a tekintetben.

a. Hogyan kell hangsúlyoznotok a *nem* szó nélküli mondatot ahhoz, hogy a felsorolt mondatok valamelyike legyen a párja? Hol kellett ehhez a szórendet is megváltoztatni? Jelöljétek minden mondatban a legerősebb hangsúly helyét!

Én láttam Katit tegnap elrohanni.

1. Én nem láttam Katit tegnap elrohanni.
2. Nem én láttam Katit tegnap elrohanni.
3. Én nem Katit láttam tegnap elrohanni.
4. Én nem tegnap láttam Katit elrohanni.
5. Én nem elrohanni láttam tegnap Katit.

⁴⁴ A semleges mondatról és a fókuszról az 1. kötet I/2. és III. fejezeteiben beszélünk részletesen.

b. Mít figyelhettek meg, hová került a mondat legerősebb hangsúlya?
Hát a *nem* szó?

A fenti mondatokban azt tapasztaltuk, hogy a *nem* szó mindig az előtt a szó előtt állt, amelynek első szótagjára esik a mondat legerősebb hangsúlya. Ez lehetett az ige maga vagy egy másik kifejezés az ige előtt.

c. Az alábbi mondatokba illesszék be a *nem* szót az összes lehetséges helyre anélkül, hogy megváltoztatnátok a mondatok szórendjét!

1. Anna játszott a hajszárítóval.
2. Anna játszott a hajszárítóval.
3. Szerintem a fiúk a szendvicseket választanák.
4. Szerintem a fiúk a szendvicseket választanák.
5. Az ikrek lázasak.
6. Az ikrek lázasak.
7. Tomi a bíró.
8. Tomi a bíró.

d. Mondjátok ki hangosan mindegyik általatok létrehozott mondat *nem* nélküli ellentétpárját! Jelöljétek a mondatok legerősebb hangsúllyal ejtett szavát!

e.* Milyen összefüggést láttok a *nem* szó pozíciója és a *nem* nélküli mondatok mondathangsúlyának helye között? Fogalmazzátok meg az erre vonatkozó szabályt úgy, hogy az igei és névszói állítmányú mondatra is érvényes legyen!

11. feladat

Tanári kalauz: Aszerint, hogy mi a *ne*, az ige és az igekötő sorrendje, különböző beszédshándékot fejezhetnek ki az egyes mondatok, és különböző helyzetben használhatjuk őket.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelőképesség, összehasonlítás, értelmezés, kontextusteremtés

Munkaforma: csoportmunka, háromfős heterogén csoportok

Módszerek, eljárások: eszmecsere

Eszközök: az **a.** ponthoz: Minden csoport kap egyet a színes kártyákból.

1. Nehogy kimondd, ami most eszedbe jutott!
2. Ki ne mondd, ami most eszedbe jutott!
3. Ne mondd ki, ami most eszedbe jutott!

1. Nehogy felvedd a nővéred blúzát a bulira!
2. Ne vedd fel a nővéred blúzát a bulira!
3. Fel ne vedd a nővéred blúzát a bulira!

1. El ne áruld Krisztának a meglepetést!
2. Nehogy eláruld Krisztának a meglepetést!
3. Ne áruld el Krisztának a meglepetést!

1. Ne kend össze az ingedet csokikrémmel!
2. Össze ne kend az ingedet csokikrémmel!
3. Nehogy összekend az ingedet csokikrémmel!

Megoldás: a. A *ne* kezdetű mondatokban felszólítás/tiltás van, a másik kettőben pedig különböző intenzitású figyelmeztetés/fenygetés.

a. Milyen beszédshándékot juttatnak kifejezésre a kapott mondatok? Társítások nonverbális eszközöket (gesztusokat, arckifejezéseket, testtartást) hozzájuk! Állítsátok sorrendbe a mondatokat aszerint, hogy melyikhez gondoltok szükségesnek több ilyet vagy erőteljesebbe(ke)t!

b. Minden csoporttag válasszon egy mondatot, és írjon hozzá egy olyan párbeszédet, amelyben elhangozhat! Olvassátok fel egymásnak a párbeszédeiteket, és beszéljétek meg, hogy kinek mennyire sikerült megfelelő kontextust találni a mondatához!

c. Ha a következő mondatokat a kiránduláson a kísérő tanár szájából halljátok, akkor mit gondoltok, melyikkel tilt meg nektek valamit, és melyikkel próbál óvni valamitől? Húzzátok alá kétféle színnel a kétféle beszédshándékot kifejező mondatokat!

1. Ne hagy el a szobát villanyoltás után!
2. Ne ijedj meg a szirénától, ami mindjárt megszólal!
3. Fel ne ébreszd a társaidat reggel hét előtt!
4. El ne veszítsd a kulcsot!
5. Nehogy egy szót is szólj, amíg én beszélek!
6. Nehogy megfázz ebben a szélben!

12. feladat

Tanári kalauz: A feladat során a gyerekek megvizsgálják a kontextus, a szórend és a hangsúlyozás összefüggéseit, valamint ezek jelentésartikuláló szerepét.

Fejlesztendő készségek, képességek: értelmezés, reflexió, szabályfelismerés, összefüggés-teremtés

Differenciálási lehetőségek: az **a.** és **b.** pontnál:

A. Akik számára nehézséget jelenthet a hangsúlymintázatok intuitív tár-sításása a leírt mondathoz, és akiknek fogódzókra lehet szükségük a lehetséges kontextusok azonosításában.

B. Akik könnyedén ismerik fel a mondatokban rejlő különböző értelme-zési lehetőségeket, és képesek kontextust is rendelni hozzájuk.

Munkaforma: csoportmunka, három-négyfős homogén csoportok

Megoldási lehetőségek:

a. Az 1. és 2. mondatok utalhatnak mindkét helyzetre: arra is, hogy egyál-talán nem ettem a feltálatl levesből, és arra is, hogy ettem belőle, de nem fogyasztottam el; arra is, hogy egyáltalán nem olvastam a regényt, és arra is, hogy beleolvastam, de nem értem a végére; arra is, hogy egyáltalán nem volt toronyépítés, és arra is, hogy elkezdődött, de nem készült el a torony; arra is, hogy egyáltalán nem okozott kárt a papírokban, és arra is, hogy egyik-másik megsérült. A 3. mondat mindkét változatban befejezetlen-ségre utal, de egyik esetben az igekötőben megjelenő befejezettséget cá-folja, a másikban pedig az ige által sugallt jelentést árnyalja a lehetséges folytatás.

b. Kontextusok létrehozása a különbözőféle jelentés és hangsúlymintázat alapján.

c. A 2. mondatoknál egyik esetben a *meg nem ettem, el nem olvastam* stb. kap főhangsúlyt, ilyenkor tiltakozást, elutasítást fejez ki, és tagadja, hogy bármi köze lett volna az eseményhez. Ha ellenben az igekötő kap kontrasztív topik szerepet,⁴⁵ akkor az arra utal, hogy belekezdett, de nem fejezte be. Tehát egyik esetben az eseményt magát tagadjuk, a másikban pedig annak befejezettségét. Pl. *Én a levest meg nem ettem (ugyan), de ettem belőle néhány falatot.* A 3. mondatoknak csak akkor van értelme, ha mellékmondattal egészítjük ki őket. De itt is az jellemző, hogy a hang-súly az ige és az igekötőn egyaránt lehet, és ennek függvényében változik az is, hogy a helyzetnek melyik elemét ábrázoljuk negatívan.

A.

a. Mondjátok ki hangosan az alábbi mondatokat, jelöljétek a leghangsú-lyosabb szót, és figyeljétek meg, miben különbözik az első vesszőig tartó, írásban igeforma részek hangsúlyozása, dallamíve, jelentése!

⁴⁵ A kontrasztív topikos szerkesztésmód jellegzetes hangsúly- és dallammintázataról, vala-mint az ehhez kapcsolódó jelentéséről l. az 1. kötet III. fejezetének 27–37. feladatait.

1. Nem ettem meg a levest, mert megint káposztaleves volt, amit nem szeretek.
Nem ettem meg a levest, de egy kicsit azért ettem belőle.
2. Én a levest meg nem ettem, ránézni is utálok.
Én a levest meg nem ettem, a galuskákat viszont kihalásztam belőle.
3. Nem megettem a levest, hanem csak ettem belőle.
Nem megettem a levest, hanem csak megkóstoltam.

1. Nem olvastam el a regényt, mert nem tűnt érdekesnek.
Nem olvastam el a regényt, de az első két fejezeten átrágtam magam.
2. Én a regényt el nem olvastam, volt annál jobb dolgom is a nyáron.
Én a regényt el nem olvastam, de részleteket olvastam belőle.
3. Nem elolvastam a regényt, hanem csak átlapoztam.
Nem elolvastam a regényt, hanem csak beleolvastam néhányszor.

1. Nem építjük fel a tornyot, mert végül nem lesz rá időnk.
Nem építjük fel a tornyot, de azért elkezdjük építeni.
2. A tornyot fel nem építjük, amíg nem fizet érte senki.
A tornyot fel nem építjük, csak belekezdünk az építésébe.
3. Nem felépítjük a tornyot, hanem csak megtervezzük.
Nem felépítjük a tornyot, hanem felszenteljük.

1. Nem tépte össze a papírokat, érintetlenül hevernek most is az asztalán.
Nem tépte össze a papírokat, bár egy tényleg kettészakadt, amikor dühöngött.
2. A papírokat össze nem tépte, ebben biztosak lehetünk.
A papírokat össze nem tépte, csak a lapozásnál szakította el egyiket-másikat.
3. Nem összetépte a papírokat, csak összegyúrta őket.
Nem összetépte a papírokat, hanem betetette őket az iratmegsemmisítőbe.

b. Találjatok ki 2-2 különböző helyzetet, amelyekben megjelenik a csoport 2., illetve a 3. mondatpárja! Mutassátok be ezeket a helyzeteket jelenet formájában az osztály előtt! Figyeljetez oda, hogy megfelelően hangsúlyozzátok az elhangzó mondatokat!

B.

a. Milyen jelentései lehetnek a következő, *nem* szót tartalmazó mondatoknak? Magyarazzátok meg, és egészítsétek ki a megfelelő folytatásokkal, a 3. mondatokat!

1. Nem ettem meg a levest.
2. Én a levest meg nem ettem.
3. Nem megettem a levest, ...

1. Nem építettük fel a tornyot.
2. A tornyot fel nem építettük.
3. Nem felépítettük a tornyot, ...

1. Nem olvastam el a regényt.
2. Én a regényt el nem olvastam.
3. Nem elolvastam a regényt, ...

1. Nem tépte össze a papírokat.
2. A papírokat össze nem tépte.
3. Nem összetépte a papírokat, ...

b. Találjatok ki 2-2 különböző helyzetet, amelyekben másként hangzik el, és mást is jelent a csoport 2., illetve 3. mondata! Írjatok rövid párbeszédet, amelyek szemléltetik ezt a különbséget! Mutassátok be ezeket a helyzeteket jelenet formájában az osztály előtt! Figyeljete oda, hogy megfelelően hangsúlyozzátok az elhangzó mondatokat!

c. Figyeljete a többi csoport bemutatóira! Milyen összefüggés van a mondatok különböző hangsúlyozása és jelentése között?

13. feladat*

Tanári kalauz: A feladat megoldása során a gyerekek felfigyelnek arra, hogy míg a pozitív jelentésű elem kétféle sorrendet is megenged (más-más jelentéssel), a negatív pólus már csak a hangsúlyos olvasatot (ezért az ige-kötő már csak az ige után mondható).

Pl. Jól megnézte az útvonalat a térképen. – Jól nézte meg az útvonalat a térképen.

Rosszul nézte meg az útvonalat a térképen. – *Rosszul megnézte az útvonalat a térképen.

Sokan eljöttek az előadásra. – Sokan jöttek el az előadásra.

Kevesen jöttek el az előadásra. – *Kevesen eljöttek az előadásra. Stb.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, reflexió, értelmezés

Munkaformák: csoportmunka három-négyfős heterogén csoportok; frontális munka (bemutatás)

a. Figyeljete meg az aláhúzott részeket az alábbi mondatpárokban! Mi a különbség közöttük? Mi a közös az összes első oszlopbeli, illetve az összes második oszlopbeli mondatban?

Jól <u>megnézte</u> az útvonalat a térképen.	<u>Rosszul nézte meg</u> az útvonalat a térképen.
<u>Sokan eljöttek</u> az előadásra.	<u>Kevesen jöttek el</u> az előadásra.

Gyakran meglátogatom nagymamát.	Ritkán látogatom meg nagymamát.
A befektetés bőven megtérült.	A befektetés szűken/alig térült meg.
A csomagtartót is alaposan kiporszívózta.	A csomagtartót is felületesen porporszívózta ki.
Minden betűt szépen leírt.	Minden betűt csúnyán írt le.
Mindkét nyelven hibátlanul elmondta a mondatot.	Mindkét nyelven hibásan mondta el a mondatot.
A születésnapról korán eljöttem.	A születésnapról későn jöttem el.

b. Cseréljétek az első oszlop mondataiban szereplő igealakot a pármondatuk igealakjára, majd fordítva! Melyik mondat lesz jó, melyik nem lesz jó magyar mondat? Fogalmazzatok meg a felfedezett szabályt!

c. Ahol az aláhúzott kifejezés mindkét igealakkal jó magyar mondatot eredményezett, ugyanazt jelenti-e a két mondat?

14. feladat

Tanári kalauz: Ez a feladat összetett mondatokban vizsgálja a tagadószó lehetséges helyét, azaz azt, hogy hogyan tagadhatjuk a több predikációból álló összetett mondatot. Mintát ad a főmondat és a mellékmondat tagadására, és felfedeztetni a két változat közötti jelentéskülönbségeket.

A csoport tagjai párokba rendeződnek. A feladatot először párosan oldják meg, majd a megoldásaikat összevetik/megvitatják a csoport másik párosainak megoldásával.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelőképesség, értelmezés, kreatív szövegalkotás, összehasonlítás, következtetések levonása, jelentésváltozatok megkülönböztetése, szabálykeresés, együttműködés

Munkaforma: csoportmunka, hatfős heterogén csoportok

a. A csoportban válasszon mindenki egyet az alábbi mondatok közül!

1. Hallottam, hogy beteg voltál.
2. Figyelek rád akkor, amikor kérdezel.
3. Azt tervezem, hogy elköltözöm.
4. Gondolom, belehálnál, ha odafigyelnél.
5. Tetszik, hogy mosolyogsz, ha bajban vagy.
6. Biztos, hogy megyünk az esküvőre.

b. Olvassátok el az alábbi szöveget, amely az *Azt mondtam, hogy te elfelejtetted a kódot.* mondatnak a *nem* szóval kiegészített változatait tartalmazza. Miben különbözik az egyes mondatok jelentése és a helyzet,

amelyben elhangozhatnak annak függvényében, hogy hová kerül a *nem* szó? Ellenőrizzétek egymás megoldásait!

– Miért vádol mindenki engem azért, hogy beindult a riasztó? Te mondtál nekik valamit?

– Azt nem mondtam, hogy te elfelejtetted a kódot.

– Helyes. Akkor mit mondtál?

– Azt mondtam, hogy te nem felejtetted el a kódot.

– És elhitték? De akkor mivel magyaráztad, hogy nem tudtuk kikapcsolni a riasztót?

– Azt mondtam, hogy nem te felejtetted el a kódot.

– Tényleg? Pedig valahonnan úgy tudták, hogy én voltam. Mit mondtál konkrétan?

– Azt nem mondtam, hogy te felejtetted el a kódot.

– Jó, de akkor mit mondtál?

– Azt mondtam, hogy te nem a kódot felejtetted el.

– Hanem mégis mit?!

– Hát ez az. Én is itt akadtam el.

c. Mindenki írjon egy-egy rövid szöveget, amely a kiválasztott mondat összes változatát tartalmazza!

d. Olvassátok fel egymásnak a megoldásaitokat! Van-e jelentésbeli különbség az **a.** pontban általatok létrehozott mondatok között? Hogyan derül ez ki a **b.** ponthoz írt szövegeitekből?

15. feladat

Tanári kalauz: A feladat a tanulók szövegértési készségének fejlesztését célozza a többszörös tagadás és a negatív jellemzés egyéb nyelvi eszközeinek azonosításán keresztül.

Az **a.** alpontban a tanár felolvassa a mondatokat, a csoportok tagjai pedig együtt döntenek a megfelelő tábla felemeléséről. A tábla felemelése után fontos közösen megbeszélni a mondat értelmezését.

A **b.**–**c.** alpontban a csoportok a külső tagadást vizsgálják.

Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, értelmezés, összehasonlítás, jelentésváltozatok megkülönböztetése, együttműködés

Munkaforma: csoportmunka, ötfős heterogén csoportok

Eszközök: Minden csoportnak készítsünk elő egy IGEN és NEM feliratú táblácskát!

Megoldási lehetőségek: az **a.** ponthoz:

1. Ha tiltják a kiabálást, akkor nem szabad. Mivel senki nem tiltja meg, tehát szabad. → IGEN

2. Az elefántok kiirtása nem jó, azaz rossz megoldás lenne. Én viszont nem ezt mondom, tehát nem védem az elefántokat. → NEM

3. Ha elutasítják, akkor nem fogadják el, ezt viszont én nem tartom valószínűnek, tehát szerintem el fogják fogadni. → IGEN

4. Ha Péter nem szavaz az új törvény ellen, akkor mellette szavaz. Ezt viszont lehetetlennek tartom, tehát szerintem mindenképp ellene szavaz, azaz nem szavazza meg. → NEM

5. Az osztályfelelős nélkül nincs döntéshozás, tehát kell az osztályfelelős. Aki ezt nem látja be, az ostoba. → IGEN

a.** Hallgassátok meg a következő mondatokat, és a megfelelő (IGEN vagy NEM) tábla felemelésével válaszoljatok a kérdésekre!

1. Senki nem tiltja meg, hogy kiabálj. – *Szabad kiabálnod?*

2. Nem azt mondom, hogy az elefántok kiirtása nem lenne jó megoldás. – *Védem az elefántokat?*

3. Nem valószínű, hogy elutasítják az ajánlatodat. – *Valószínűnek tartom, hogy elfogadják az ajánlatodat?*

4. Lehetetlen, hogy Péter ne szavazzon az új törvény ellen. – *Szerintem megszavazza Péter az új törvényt?*

5. Ostobaság nem belátni, hogy osztályfelelős nélkül nem sikerül döntést hozni. *Szükség van osztályfelelősre a döntéshozáshoz?*

b. Milyen választ várunk az alábbi kérdésekre? Változik-e a mondatokhoz társítható beszédszándék, ha elhagyjuk a *nem* szót a mondat vessző előtti részéből?

1. Nem megmondtam, hogy ne gyere ide be mezítláb?

2. Nem elfelejtettem, hogy ma kell kifizetni a lakbért?

3. Nem úgy kéne, hogy ne százfélé hagyd a cuccaidat?

4. Nem arról volt szó, hogy éjfél után már nem kell örködnünk?

c. Amint láttuk, egyes *nem* szóval kezdődő kérdések esetében a *nem* szó egy olyan mondatot helyettesít, amely a teljes helyzetre kérdez rá: *Nem az van, hogy... / Nem úgy volt, hogy...* Az alábbi kérdések közül melyikre jellemző ez az átalakíthatóság? Húzzátok alá őket! Miről ismertétek fel az átalakítható mondatokat?

1. Nem unod ezt a számot?

3. Nem hozol egy kólát nekem is?

2. Nem a Maros folyik itt?

4. Nem tegnap volt a születésnapod?

5. Régebben nem itt laktatok?

8. Nem ismeritek a gondnokot?

6. Nem tetszik a ruhám?

9. Nem vettél már egy ugyanilyen táskát?

7. Nem 8 lej a beugró?

10. Nem foglaljuk le ezt a négy helyet?

16. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a *nem* szó jelentésalakító szerepének azonosítása azokban a helyzetekben, amelyekben nem ige, fókusz vagy kvantor előtt áll, továbbá a hiány tagadószó nélküli kifejezésének számbavétele. A **c.** és **d.** alpontok kontrasztív vizsgálódásra indítják a gyerekeket, és más nyelvek lexikális tagadási formáira, illetve tagadó/fosztó prefixumaira hívják fel a figyelmet.

A diákok feladatlapot kapnak, önállóan dolgoznak. Az önálló feladatmegoldás után csoportban, majd frontálisan az osztállyal is megbeszélik a megoldásaikat/észrevételeiket.


Fejlesztendő készségek, képességek: megfigyelés, reflexió, összehasonlítás, idegen nyelvi kompetencia


Munkaformák: egyéni munka (**a.**, **b.**); csoportmunka (**c.**–**e.**), ötfős heterogén csoportok; frontális munka (bemutató)


Megoldási lehetőségek:


a. Ezek a mondatok nem negatív közlések. A *nem* szó ezekben a mondatokban nem a teljes kijelentésre vonatkozik, csak egy-egy szó jelentését módosítja (mint a lexikális tagadás eszközei, pl. a fosztó- és tagadóképzők).

b. *munkanélküli szülők; méltán/megérdemelten híres; a többször/több ízben felemlgetett; váratlan hatással; a régi/múlt heti/korábbi tejtermékeket; jókora/nagy erőfeszitésembe; az alaptalan/megalapozatlan feltételezése; vidéki/más településen lakó/külföldi gyerekek; opcionális/fakultatív/választható feladat*

c. Fordítások:  Întâlnirea a avut un efect neasteptat asupra lui/ei.;

 The meeting had an unexpected effect on him/her.

 1. nu fumez – nefumător, 2. nu avea poftă – nedorit, 3. nu este important – neimportant, 4. nu este plăcut – neplăcut, 5. nu este scuzabil – nescuzabil

 1. I haven't been smoking – non-smoking, 2. didn't want (anything) – unwanted, 3. is not important – unimportant, 4. is not pleasant – unpleasant, 5. cannot be forgiven – unforgivable

A két mondatban lévő szavak és kifejezések különböző fordításának az lehet az oka, hogy a két *nem* szerepe nem azonos. Az első mondatokban szereplő *nem* a mondat fő állítását tagadja, míg a második mondat *nemje* helyettesíthető lehet akár a magyarban is tagadó morfémával (pl. *nem várt* – *váratlan*), így más nyelvekben a lexikális tagadás körébe kerülhet (*neasteptat*, *unexpected*).

a. Figyeld meg a *nem* szó szerepét az alábbi mondatokban! Negatív közlést fogalmaznak-e meg ezek a mondatok (pl. az elvárásoknak való ellentmondást, cáfolatot, elutasítást stb.)?

1. A nem dolgozó szülők egy része is elhanyagolja a gyermekét.
2. A nem véletlenül híres balettiskola által szervezett felvételin nagy volt a túljelentkezés.
3. A nem egyszer felemlegetett történet felidézése kihozta a sodrából a bírónőt.
4. A találkozás nem várt hatással volt rá.
5. El kell távolítani a hűtőből a nem e heti tejtermékeket.
6. Nem kis erőfeszítembe került visszafogni magam a nem megalapozott feltételezései hallatán.
7. A tanár a nem idevalósi gyermekek munkájával volt elégedett.
8. Mindenki elkészült a nem kötelező feladattal.

b. Hogyan fogalmazhatnád meg ezeket a mondatokat úgy, hogy a jelentésük a lehető legkevésbé változzon, de a *nem* szó eltűnjön belőlük?

c. Fordítsátok románra, majd az állalatok tanult idegen nyelvre az **a.** alpont negyedik mondatát: *A találkozás nem várt hatással volt rá.* Hogyan jelenik meg a „*nem várt*” kifejezés a két idegen nyelvben? Hogyan hangzanak az alábbi mondatokban aláhúzott szavak, kifejezések az állalatok ismert idegen nyelveken? Miben más a mondatpárokban megjelenő két *nem* szerepe?

- | | |
|---|--|
| 1. Két napja <u>nem dohányzom.</u> | ◆ Ez egy <u>nemdohányzó</u> helyiség. |
| 2. Kinyitotta a hűtőt, de <u>nem kívánt</u> semmit. | ◆ A <u>nem kívánt</u> bonyodalmak elkerülése érdekében legyünk óvatosak! |
| 3. Ez az információ <u>nem fontos.</u> | ◆ A <u>nem fontos</u> információknak nem nézünk utána. |
| 4. Itt <u>nem kellemes</u> a levegő. | ◆ <u>Nem kellemes</u> érzés, ha az ember így magára hagyják. |
| 5. Ez <u>nem megbocsátható.</u> | ◆ Tudom, hogy <u>meg nem bocsátható</u> bűnt követtem el ellened. |

d. Találkoztatok-e az alábbi szavakkal magyarul? Mit jelentenek? Hogyan tudnátok őket másképp mondani? Mi a közös a jelenésükben? Ha szükséges, használjatok szótárt!

exbarát	diszharmónia
antibakteriális	illegális
unintelligens	inkompetens
aszimmetrikus	nonverbális

e. Ismertek-e más, hasonló előtagú, idegen eredetű szavakat? Gyűjtsetek még ilyen szavakat a tankönyveitekből vagy az idegen szavak szótárából, és figyeljétek meg, miben hasonlít a jelentésük!

17. feladat

Tanári kalauz: A feladat **a.** alpontjának célja rávezetni a diákokat, hogy ugyanazt a mondanivalót többféleképpen is ki tudják fejezni. A **b.** alpont kapcsán fontos kiemelni, hogy bár az új mondatok jelentése az eredeti mondatokéhoz hasonló lesz, mivel a tagadószó nélküli példák is valaminek a hiányát fejezik ki, a legtöbb esetben a mondatok pragmatikai szempontból korántsem lesznek egyformák. A feladat során a diákok felismerhetik a tagadószóval való tagadás és a negatív ábrázolás lexikalizált formái közötti különbségeket.

Az **a.**-hoz képest a **b.** és a **c.** alpont nehezebb, a tanár részéről több odafigyelést igényel, hiszen a mondatok összehasonlítása és a közös jegyek felfedezése ennek a korosztálynak még nem olyan egyszerű feladat. Jó képességű, aktív gyerekekből álló osztály esetében viszont mindenképpen érdemes kiaknázni ezeket a lehetőségeket is.

Fejlesztendő készségek, képességek: értelmezés, megfigyelés, írásbeli szövegalkotás, összehasonlítás, párhuzamok felfedezése, jelentéstulajdonítás, jelentésváltozatok megkülönböztetése, együttműködés

Munkaformák: csoportmunka, négy-hatfős heterogén csoportok (**a.**, **b.**); frontális munka (**c.**)

Eszközök: Az **a.** ponthoz minden csoportnak készítsük elő az összes mondatot mondatcsíkokon! Minden gyerek húzzon kettőt vagy hármat a csoportlétszám függvényében, anélkül, hogy a többit látná!

1. A házasságuk nem volt boldog.
2. A belépésért nem kell fizetni.
3. A levesben nincs só.
4. A beavatkozás nem lesz fájdalmas.
5. A rágógumi nem tartalmaz cukrot.
6. Az előadás alatt nem merültek fel problémák.
7. Nem játszhattak zajosan az alvó csecsemőkkel teli szobában.
8. Róbert egy, a király által már nem kegyelt főúri család elsőszülöttje volt.
9. Flóra egy már nem trónon lévő uralkodói családból származott.
10. A háborúskodásnak, aminek már nem volt oka, senki nem akart véget vetni.
11. Nincs szomorúbb a forradalmárnál, akinek már nincs meg a hite.
12. Nagyapám nem beszédes.

Lehetséges megoldások:

a. pont:

1. A házasságuk nem volt boldog. → *boldogtalan*
2. A belépésért nem kell fizetni. → *díjtalan, ingyenes, díjmentesen* be lehet lépni
3. A levesben nincs (elég) só. → *sótlan*
4. A beavatkozás nem lesz fájdalmas. → *fájdalommentes lesz, fájdalom nélkül* fog lezajlani
5. Süteményeink nem tartalmazznak cukrot. → *cukormentes, cukor hozzáadása nélkül* készült
6. Az előadás alatt nem merültek fel problémák. → *problémamentesen* zajlott, *probléma nélkül* ment le
7. Nem játszottak zajosan az alvó csecsemőkkel teli szobában. → *zajtalanul, csendben* játszottak
8. Róbert egy, a király által már nem kegyelt főúri család elsőszülöttje volt. → *kegyvesztett*
9. Flóra egy már nem trónon levő uralkodói családból származott. → *trónfosztott*
10. A háborúskodásnak, aminek már nem volt oka, senki nem akart véget vetni. → *oktalan, ok nélküli, okafogyott*
11. Nincs szomorúbb a forradalmárnál, akinek már nincs meg a hite. → *hitetlen, hit nélküli, hitét vesztett, hitehagyott*
12. Nagyapám nem beszédes. → *szótlan, szófukar*

b. A gyerekek által adott válasz legyen az irányadó minden esetben. Ha a diákok úgy látják, hogy egyes mondatok ugyanazt jelentik mindkét változatban (pl. 2., 5., 6.), akkor tisztázni kell a képzők, utótagok stb. jelentését az adott helyzetre vonatkozóan, ha pedig felismerik a *nem* szóval és más eszközökkel végrehajtott hiánykifejezés jelentésbeli különbségeit (pl. 1., 7.), akkor azokat szintén ezekkel a jelentésekkel indokolják.

c. Csoportosítás (az elemek önállósága szerint):

- *-tlan/-tlen/-talan/-telen*: pl. *boldogtalan, hitetlen*
- *-mentes/-vesztett/-fosztott/-fogyott/-hagyott*: pl. *cukormentes, kegyvesztett, okafogyott*
- *nélkül, nélküli*: pl. *fájdalom nélkül, ok nélküli*
- ellentétes jelentésű szavak: pl. *ingyenes, csendben, szélcsendben, szófukar*

a. Játsszatok tabu játékot! A kihúzott mondatokat úgy alakítsátok át, hogy a *nem* tabuszó legyen, azaz tilos használni. Amennyire lehet, ragaszkodjatok ahhoz, hogy a mondat jelentése ne változzon meg! Így társaitok

kitalálhatják a kártyákon szereplő mondatokat. Jegyezzétek le az elhangzó és a kitalált mondatokat páronként!

pl. *Nem vagyok elégedett a munkáddal.* → *Elégedetlen vagyok a munkáddal.*

b. Hasonlítsátok össze a megadott mondatokat az általatok alkotottakkal! Ugyanaz-e a jelentése és a hallgatóra tett hatása a két változatnak? Ha igen, miért használjuk mindkét változatot? Ha nem, mi a különbség az egyes párok esetében?

c. Húzzátok alá azokat a szavakat, szóelemeket, amelyekkel a tagadószt helyettesítettétek! Készítsetek szókárttyákat a kiemelt szavakból, és tegyétek fel a táblára az elemek önállósága alapján csoportosítva!

18. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja a tanultak elmélyítése, alkalmazása. A diákok négyfős heterogén csoportokat alkotnak. Minden csoport párokba rendeződik. Az egyik pár az 1), a másik a 2) feladattal foglalkozik. Miután végeztek, kicserélik a feladatokat, és a párok ellenőrzik egymás megoldásait. A feladat végén beszéljük meg, hogy ugyanazt a tartalmat sokféleképpen kifejezhetjük, használjuk fel a konkrét példákat. Elevenítsük fel a *Feladatbank* 1. kötetéből a *Lexikai döntések* fejezetbelieket (I./1.), ha szükséges! A **c.** alpont ehhez képest a hasonló tartalom többféle kifejezés-módja közötti különbségekre, az implikátumok eltéréseire figyel.

Fejlesztendő készségek, képességek: értelmezés, megfigyelés, átala-kítás, párhuzamok és összefüggések felfedezése, összehasonlítás, együtt-működés

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok; frontális munka

a.

1) Írj az alábbi mondatok mindegyike mellé olyan mondatot, amelynek nagyjából ugyanaz a jelentése, de szerepel benne a *nem* vagy a *nincs* szó!

1. Ellenzem a polgárháborút.
2. Ezt a feladatot lehetetlen megoldani.
3. Elmulasztottam útbaigazítást kérni.
4. Meg akartam lepni, de aztán félresikerült.
5. Ott sok emberből hiányzott a jóindulat.
6. Az öcsém abbahagyta a vívást.
7. A rendőrség hagyta, hogy tüntessünk.
8. Hiába tetszik csengetni, mind el vannak utazva.

2) Írj az alábbi tagadószavas mondatok mellé olyan mondatot, amelynek nagyjából ugyanaz a jelentése, de nincs benne a *nem* vagy a *nincs* szó!

1. Nem helyeslem a polgárháborút.
2. Ezt a feladatot nem lehet megoldani.
3. Nem kértem útbaigazítást.
4. Meg akartam lepni, de aztán nem jól sült el.
5. Ott sok emberben nem volt meg a jóindulat.
6. Az öcsém nem folytatja a vívást.
7. A rendőrség nem akadályozta meg, hogy tüntessünk.
8. Hiába tetszik csengetni, nincs otthon senki.

b. Milyen esetben használnád az egyik vagy másik változatot? Mi alapján döntesz?

c. Ugyanazt jelentik-e az alábbi mondatpárok?

- | | | |
|---|---|--|
| 1. Nem tiltom meg, hogy az exemmel járd. | ◆ | Megengedem, hogy az exemmel járd. |
| 2. Nem állítom, hogy rosszul sikerült az előadás. | ◆ | Tagadom/Cáfolom, hogy rosszul sikerült az előadás. |
| 3. Nem muszáj velem egyetérteni. | ◆ | Lehet nekem ellentmondani. |

19. feladat

Tanári kalauz: A feladat megoldása során a tanulók a fosztó- és tagadóképzők használatára figyelnek fel, és megvizsgálják ezek jelentéseit és az alaktani szempontú, illetve valódi antonímapárokat, amelyeknek egyik tagja fosztó- vagy tagadóképzős melléknév.

Fejlesztendő készségek, képességek: értelmezés, megfigyelés, összefüggések felfedezése, együttműködés

Munkaformák: csoportmunka, négyfős heterogén csoportok; frontális munka

Eszközök: szótár

Megoldási lehetőségek:

a. (...) jelentékenyebb/jelentősebb témákkal foglalkozz, a képeid legyenek színesek, díszesek, az emberalakok arányosak, a formák szabályosak, és úgy egyáltalán: legyen ízléses az egész. A személyiséged is elfogadható lenne számára, ha viselkedésed udvarias, illendő és barátságos lenne, és a feladataidhoz is másképp viszonyulnál: komolynak és felelősnek/felelősségteljesnek mutatkoznál.

b. értetlen → érthetetlen; váratlanul → vártalanul ('vár nélkül'); hajléktalan → nem hajlékony; döntetlen → döntésképtelen, bizonytalan, tanácstalan; tanácsosabb → biztosabb, tanácsadásra képesebb

a. A gróf udvari festőt keres, aki megfesti a portréját. Az egyik udvaronc, Ignác, egy régi olasz barátját ajánlja, Paolót. Miután a gróf találkozik Paolóval, maga elé hívhatja Ignácot, és ezt mondja neki:

– *Esélytelennek tartom, hogy Paolót felfogadjam udvari festőnek. Elégedetlen vagyok a munkájával. Csupa jelentéktelen témával foglalkozik, minden képe színtelen, dísztelen, az emberalakok aránytalanok, a formák szabálytalanok, és úgy egyáltalán: ízléstelen az egész. Sőt a személyisége is elfogadhatatlan számomra: viselkedését udvariatlannak, illetlennek és barátságtalannak találom, és az sem tetszik, ahogy a feladataihoz viszonyul: komolytalanok és felelőtlennek tűnik.*

Ignác úgy dönt, hogy ad néhány tanácsot Paolónak, amellyel segíti őt, hogy a gróf kegyeibe férkőzzön. Megpróbálja elmagyarázni, inkább hogyan dolgozzon, és hogyan viselkedjen. A gróf szövege alapján folytassátok Ignác tanácsait! A gróf melyik szavait kellett megváltoztatnotok, és hogyan?

– *Paolo, drága barátom, szerintem akkor lennél esélyes erre a munkára, ha a gróf elégedett lenne veled. Ehhez pedig az kellene, hogy...*

b. Paolo már régóta tanul magyarul, és megfigyelései alapján bátran használ olyan szavakat is, amelyek jelentésével nincs teljesen tisztában. Húzzátok alá az alábbi szövegben az ilyen nem megfelelő jelentésben használt szavakat! Mít jelentenek ezek a szavak valójában? Milyen jelentésben használja őket Paolo? Vajon miért?

– *Értetlen számomra, hogy mi történhetett. Mi kifogása lehet a grófnak ellenem? Ha nem vagyok elég jó festő, akkor kidobnak a várból. És mihez kezdenék váratlanul? De hát nem maradhatok, semmi máshoz nem értek. Udvari bolondnak beállhatnék, de nem vagyok jó akrobata, túl hajléktalan vagyok. Jaj nekem, mit tegyek most? Olyan döntetlen vagyok. Kedves Ignác, segíts, te biztos tanácsosabb vagy.*

c.* Segítsetek Paolónak eligazodni a hasonlóan hangzó *-tlan/-tlen/-talan/-telen* végű szavak között! Fogalmazzatok meg mondatokat a szópárok mindkét tagjával úgy, hogy érezhető legyen a jelentések közötti különbség! Ha nem boldogultok, használjatok értelmező szótárt!

- | | |
|--------------------------|----------------------------|
| 1. gondatlan – gondtalan | 3. korlátlan – korláttalan |
| 2. tudatlan – tudattalan | 4. életlen – élettelen |

d. Alakját tekintve mi lenne az alábbi szavak ellentéte az *éles-életlen*, *sós-sóltan* és hasonló szópárok mintájára? Jelentésük szerint ellentétei-e egymásnak ezek a szavak? Keressétek a kakukkoját! Melyik szópár tagjainak azonos a jelentése? Segítségül használjatok értelmező szótárt!

honos – _____

szemes – _____

kedves – _____
csinos – _____
becses – _____
híres – _____
számos – _____

e. Paolo már nagyon sokat fejlődött, rengeteg új szót és szófordulatot tanult. Egészítsétek ki a panaszkodásában megjelenő ikerszókat a hiányzó *-tlan/-tlen/-talan/-telen* végű szavakkal!

Még fiatal legény voltam, amikor legutóbb egy várban éltem. Ott még csak gyakorló festő voltam, a királykisasszony kedvenc barackfáját festettem unos-_____ . Egyszer a kertben akarva-_____ kihallgattam egy államtitkot, és útilaput kötöttek a talpamra. _____ idők óta vándorlok _____ utakon, és _____ végig arra vágytam, hogy végre befogadjanak valahová.

A következő feladatokat (**20–23.**) a gyerekek ugyanazokban a csoportokban oldják meg, három-négyfős heterogén csoportokban. Mivel a tanulók több órán keresztül dolgoznak ugyanazokban a csoportokban, érdemes portfólióba gyűjteni velük a közös munkákat, illetve önértékelő és csoportmunkát értékelő kártyákat íratni (többféle minta is található ehhez a kötetben, pl. IV. fejezet **25.** feladatánál). A portfólióba bekerülő dokumentumokat és az értékelési szempontokat a tanulókkal közösen beszéljük meg!

20. feladat

Tanári kalauz: A szöveg elolvasása után a csoporttagok kötetlen beszélgetése következik, amely során megosztják egymással a gondolataikat. A feladat első része (**a.**, **b.**) bevezető feladat, a **c.** és **d.** pontok pedig a kérdésekben lappangó állításokra (háttérmondatokra) fókuszálnak.

Fejlesztendő képességek, képességek: megfigyelőképesség, értelmezés, szövegértés, nyelvi tudatosság, reflexió, együttműködés

Módszerek, eljárások: eszmecsere

a. Olvassátok el a következő történetet!

Egy anekdota szerint egy hajó alkoholelles kapitánya szóban többször figyelmeztette alkoholista első tisztjét, hogy szolgálatban ne fogyasszon alkoholt. Ez azonban nem hatott. Erre a hajónaplóba beírta: „A hajó első tisztje ma, szeptember 9-én tökrészeg volt.” Másnap az első tiszt meglátta

a beírást, amely felháborította, mert nem volt igaz. Erre ezt írta a naplóba: „A hajó kapitánya ma, szeptember 10-én nem volt részeg, színjózan volt.”

b. Ha te olvasnád az első tiszt bejegyzését, mit gondolnál a kapitányról? Hogyan érte el az első tiszt hazugság nélkül, hogy olyasmit feltételezz, ami nem igaz?

c. Olvassátok el az alábbi kérdéseket! Mindegyik kérdés esetében úgy tűnik, hogy aki felteszi a kérdést, valamit biztosan tud arról, akinek a kérdését szánja. Keressétek és fogalmazzátok meg egy mondatban ezt a feltételezést, azaz azt a háttérmondatot, amely megbújik a kérdés mögött!

Pl. Kérdés: *Te hány embernek mondtad el a titkomat?*

→ Háttérmondat: Elárultad/Nem tartottad meg a titkomat.

1. Mikorra várod a gyereket?
2. A bátyádon kívül ki dohányzik még a családotokban?
3. A nyaralásotok után meglátogattok?
4. Ön hogyan védekezik az állandó stressz ellen?
5. Unod már, hogy a fiúk mindig csak a barátnőidet veszik észre?
6. És az Ön boldogságához mi hiányzik?

d. Vizsgáljátok meg az általatok megfogalmazott háttérmondatokat! Fogalmazzatok meg lehetséges válaszokat a kérdésekre (a.), majd olyan válaszokat, amelyek ezeket a háttérmondatokat tagadják (b.).

Pl. *Te hány embernek mondtad el a titkomat?*

- a. Csak kettőnek.
- b. Én nem mondtam el a te titkod!

Egyes kérdéseinket egyes feltételezésekhez képest fogalmazzuk meg. Ilyenkor a kérdésben ott bujkál egy olyan állítás, amelynek az igazsága bizonytalan is lehet. Ez az állítás a **háttérmondat**. Ha olyan kérdést teszünk fel nekünk, amelynek a háttérmondatát szeretnénk megcáfolni, nehéz helyzetbe kerülünk, mert a kérdésre adott nemleges válasz önmagában nem cáfolja a háttérmondatot. Pl.

– *Tudnak otthon a gyanús ügyeidről?*

– *Nem.* → 'Nem, nem tudnak.'

→ 'Nem, nincsenek gyanús ügyeim.'

21. feladat

Tanári kalauz: A feladat célja, hogy felfedeztesse az egyes kérdések többféle megfogalmazhatóságát és e megfogalmazások közötti különbségeket. A tagadószós eldöntendő kérdésekre a válaszlehetőségünk nem az *igen/nem*, hanem a *de/nem* mentén oszlik meg, pl. *Kérsz teát?* –

Igen./Nem. Nem kérsz teát? – De./Nem. Sőt: míg az előző esetben az igenlő válasznak nagyon sok formája lehet a regiszter, a helyzet, a beszélők közötti viszony, a bizonyosság foka stb. függvényében (pl. *aham, természetesen, naná, persze, asszem* stb.), addig a tagadószerű kérdésre adott válasz esetén egyetlen eszközünk van az igenlésre, a *de*, ráadásul ha ezt választjuk, ellentmondunk a kérdező előfeltevésének. A kérdező felől nézve ugyanis: ha valaki úgy kérdez, hogy *Nem kérsz teát?*, akkor információkérő kérdés esetén ez az ő előfeltevéséről árulkodik: azt feltételezi, hogy *nem* lesz a válasz. (Ezért is van az, hogy ahol ilyen előfeltevés rendes körülmények között nincs – pl. egy lánykérésnél –, ott nagyon furcsa lenne a tagadószerű kérdés: *Nem jössz hozzám feleségül?*) Ugyanakkor az udvariasság egyik formája az, hogy a kérdést úgy tesszük fel, hogy a kérdés formájában felajánljuk a választ (vagyis a megtagadás lehetőségét). A *nemmel* feltett kérdések nagy részében a válaszunk a beleegyezés, vagyis a *nem* lesz. A címzett felől nézve az lesz az „együttműködő”, beleegyző, nem ellentmondó válasz, ha a *nem* opcióval felel az ilyen kérdésekre (ezért sokszor akkor is ezt választjuk az ellentmondó *de* helyett, ha nagyon szeretnénk abból a teából kapni).

Fejlesztendő készségek, képességek: összehasonlítás, véleményalkotás, érvek megfogalmazása, reflexió

a. Az alábbi kérdéspárok melyik tagját használhatják a beszélők a különböző helyzetekben?

I. *Havazik?/Nem havazik?*

1. Telefonbeszélgetés anya és külföldön élő lánya között:

- Jaj, kislányom, alig várom, hogy együtt töltsük a karácsonyt!
- Én is, anya. Ma elküldtem a jegyeteiket, jövő szerdán várlak a repülőtéren. A tiszteletetekre felveszem az új szandálomat.
- Szandált? Hát miféle tél van ott Kaliforniában?

2. Belép a férj a bejárati ajtón. A feleség éppen ebédet főz, de kilép az előtérbe, hogy köszöntse. Látja, hogy a férje kabátján, haján hóréteg díszeleg. Döbbenetlen kérdezi:

II. *Megtaláltad a telefont?/Nem találtad meg a telefont?*

1. Hazafelé a villamoson Jenci észreveszi, hogy nincs meg a telefonja. Szabinával arra a döntésre jutnak, hogy legjobb lesz, ha Jenci visszamegy a könyvtárba, ahol azelőtt együtt voltak. Jenci le is száll a következő megállónál, Szabina pedig hazautazik. Félóra múlva csörög Szabina telefonja, és a kijelzőn Jenci neve áll. Mosolyogva szól bele a telefonba:

—
2. Hazafelé úton Jenci észreveszi, hogy nincs meg a telefonja. Szabinával arra a döntésre jutnak, hogy legjobb lesz, ha Jenci visszamegy a könyvtárba, ahol azelőtt együtt voltak. Jenci le is száll a következő megállónál, Szabina pedig hazautazik. Másnap reggel Jenci savanyú képét látva Szabina ezt kérdezi:
—

b. Figyeljétek meg az alábbi kérdéspárokat! Miben különbözik a *nem* szót tartalmazó kérdés a másiktól? Milyen helyzetben használnátok az egyiket, milyen helyzetben a másikat?

1. Kérsz gyümölcsöt? ◆ Nem kérsz gyümölcsöt?
2. Fáztok? ◆ Nem fáztok?
3. Szereted ezt a zenét? ◆ Nem szereted ezt a zenét?
4. Volt szó a holnapi gyűlésről? ◆ Nem volt szó a holnapi gyűlésről?
5. Volna kedved sétálni egyet? ◆ Nem volna kedved sétálni egyet?
6. Akarjuk ezt a kirándulást? ◆ Nem akarjuk ezt a kirándulást?
7. Kölcsönadná a telefonját? ◆ Nem adná kölcsön a telefonját?
8. Hallottad az igazgatónót? ◆ Nem hallottad az igazgatónót?
9. Ízlik az étel? ◆ Nem ízlik az étel?
10. Zavarlak? ◆ Nem zavarlak?

c. A most következő kérdéspárokból melyik esetében gondoljátok, hogy az egyik kérdés gyakrabban fordul elő, mint a másik? Húzzátok alá a szerintetek gyakrabban használt változatot, és magyarázzátok meg, miért gondoljátok, hogy azt választanánk a legtöbb esetben!

1. Van egy fölösleges szalmabálátok? ◆ Nincs egy fölösleges szalmabálátok?
2. Jól vagy? ◆ Nem vagy jól?
3. Megígéred, hogy eljössz? ◆ Nem ígéred meg, hogy eljössz?
4. Bajod esett? ◆ Nem esett bajod?
5. Láttad a focilabdámat? ◆ Nem láttad a focilabdámat?
6. Hozzám jössz feleségül? ◆ Nem jössz hozzám feleségül?

22. feladat

Tanári kalauz: A feladat arra hívja fel a figyelmet, hogy egyes esetekben a negatív megfogalmazás az eufemisztikus megfogalmazás, a mérsékelés vagy akár a humor eszköze lehet. A gyerekeknek fel kell ismerniük a pozitív és negatív megfogalmazások közötti stiláris különbséget, majd további példákat keresni hasonló nyelvi megnyilvánulásokra a mindennapi életből.

Fejlesztendő készségek, képességek: összehasonlítás, véleményalkotás, érvek megfogalmazása, reflexió, adatgyűjtés

Módszerek, eljárások: tollak közepén, avagy letettük a garast

a. Figyeljétek meg, miben különböznek a táblázat bal és jobb oszlopában megjelenő mondatok formájukat és jelentésüket tekintve! Mit gondoltok, milyen helyzetekben és miért választják a beszélők a jobb oldali oszlop mondatait? A csoport minden tagja mondja el az észrevételeit!

Peti buta gyerek.	Peti nem egy lángész.
Szegények vagyunk.	Nem vet fel a pénz.
Gábor jól énekel.	Ez a Gábor nem is énekel rosszul.
Mínusz húsz fok van, ma is nagyon hideg lesz.	Mínusz húsz fok van, ma sem lesz banánérlelő meleg.
Megyei másodikak lettetek, ez szép eredmény!	Megyei másodikak lettetek, ez nem semmi!
Örülnék, ha valaki segítene.	Nem bánnam, ha valaki segítene.
Ez rossz ötlet.	Ez nem túl jó ötlet.

b. Gyűjtsetek hasonló mondatpárokat a mindennapi beszélgetésekből!

23. feladat

Tanári kalauz: Összegző jellegű feladat, a tagadás különböző formáit idézi fel, és a tagadó alakok, a többszörös tagadás értelmezését és önálló megformálását gyakoroltatja.

Fejlesztendő készségek, képességek: reflexió, átalakítás, összehasonlítás, véleményalkotás, érvek megfogalmazása, együttműködés

a. Sári és Arni a buszon beszélnek meg, hogy milyen csínnyel hozzák kínos helyzetbe egyik osztálytársukat, amikor összefutnak Nemnéivel. Nemnéni arról híres, hogy minden mondatában legalább egy *nem* szónak szerepelnie kell, csak így tud beszélni. Figyeljétek meg, érthető-e Nemnéni beszéde!

„Remélem, nem zavarok, de nem tudok nem beleszólni a beszélgetéseitekbe” kezdte Nemnéni. „Nem szép dolog, amire készültök. Nem mondom, hogy nincs olyan, hogy az ember nem kedveli valamelyik társát, mert nem tud beilleszkedni, vagy nem a többiekhez hasonlóan viselkedik, de ez nem ok arra, hogy ne bánjatok szépen vele. Ha nem értettem félre, akkor soha nem bántott benneteket. Nem tartom okos ötletnek, hogy ne adjatok neki legalább egy esélyt. Ha nem lennétek ilyen önzőek, nem akarnátok neki fájdalmat okozni. Ilyet senki nem érdemel. Nem gondoltok bele, hogy neki sem könnyű? Tényleg nincs más módja annak, hogy ne unatkozzatok? Én a helyzetekben nem hagynám figyelmen kívül azt sem, hogy rátok

sem vet jó fényt a dolog. Nem kellene olyasmit tennetek, amivel majd később nem fogtok egyetérteni. Miért nem vártok az ilyesmivel, amíg idősebbek és bölcsebbek nem lesztek? Nem gondolnátok át még egyszer?”

b. Át tudnátok-e alakítani Nemnéni mondatait úgy, hogy ne szerepeljen bennük a *nem* szó? Melyik mondat fog jobban hangzani ebben a formában? Melyikhez szükséges a *nem*? Mit gondoltok, miért?

c. Írjátok meg 5-8 mondatban Nemnéni újabb kiselőadásait, amelyekkel kioktatja a gyerekeket! A témát válasszátok az alábbi listáról!

- 1) Nemnéni a környezetvédelemről beszél
- 2) Nemnéni az udvariasságról beszél
- 3) Nemnéni a kötelességről beszél
- 4) Nemnéni a barátságról beszél
- 5) Nemnéni a sportról beszél

d. Számoljátok meg, melyik csoport használta a legtöbb *nem*, *sem*, *nincs*, *sincs* szót! A csoportok kapjanak plusz pontokat a *se-* kezdetű szavakért, és azért, ha egy mondatban egynél több *nem* szó volt! Az értelmetlen mondatokért pontlevonás jár!

e. Írjátok a **d.** alpontban Nemnéni által kifejtett témáról olyan szöveget, amelyben nem szerepel a *nem* szó! Melyik szöveg írása volt könnyebb? Miért?

Mérőlap

A negatív jellemzés eszközei című fejezethez

Olvasd el az alábbi szöveget, majd oldd meg a feladatokat!

Frida öccse, Félix jetiőrült lett a nyáron. Megnézett valami filmet a hegyi szörnyről, és azóta nem tud szabadulni a gondolattól, hogy az egyébként sem éppen barátságos erdőben nem csak szarvasok, őzek és vaddisznók tanyáznak. Vonzódik ehhez a nem mindennapi lényhez, ugyanakkor fél is tőle. Hiába mondják neki, hogy nincs valóságalapja a jetiről szóló történeteknek, ő nem hisz senkinek és semminek a saját szemén kívül. Nem nyugszik, amíg be nem bizonyítja, hogy létezik.

– Hé, Félix! Alszol? Nem zavarok?

– Nem. Kérsz vizet? Tudom, hogy a szénsavmentest szereted. Épp az egyik jetis fórumot nézem.

– Félix, tudod, hogy nem díjazom, ha ilyesmivel foglalkozol. Ami azt illeti, anya meg apa sincsenek elragadtatva a gondolattól, hogy ezzel töltöd az amúgy sem túl sok idődet. Rémisztgeted magad valótlan történetekkel.

– Senki nem tiltotta meg, hogy kutassak utána. De tudom, mit gondoltok. Nem biztos, hogy a jeti létezik. Ezt akarod mondani?

– Nem, Félix. Biztos, hogy nem létezik. Nem vagy te egy kicsit túl hiszékeny?

– Nincs igazad, Frida. Nagyon sokan állítják, hogy látták, és mind ugyanúgy írják le. És tényleg már csak hiteles forrásokból származó történeteket olvasok el. A nem elég megbízhatónak tűnő oldalakra rá sem klikkelek.

– Oké. De azt sem zárhatjuk ki, hogy az egész szemfényvesztés. Mert ha szerinted létezik a jeti, akkor sem tudod magyarázni azt, hogy egyetlen kutatócsoport sem találta meg. Készült róla például fotó?

– Persze. Nem láttál képet róla? Mutassak? Érdekel?

– Na mutasd, hogy néz ki. Ezen nem is látszik jól. Fúj, de ronda. Nem félsz, hogy rémálmaid lesznek tőle?

– Hát tény, hogy nem a legszebb állat, de te sem vagy egy szépségkirálynő az ő szemében. Szóval mit szólsz hozzá? Még most sem hiszed el, hogy létezik?

– Nem tudom. Félek. Én nem akarom, hogy létezen. Neked mire jó ez? Te miért akarod?

– Én?! Én nem akarom, hogy létezen. Pontosan tudom, hogy létezik.

1. feladat

Tanári kalauz: Ez a feladat azt méri, hogy felismerik-e a tanulók a mondatokban a negatív jellemzés nyelvi markereit, illetve hogy képesek-e azonosítani ezek hatását a jelentésre.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni, hogy milyen eszközökkel fejezhetjük ki valaminek a hiányát (pl. a *nem, sem, nincs, -mentes* stb. lexémákat tartalmazó kifejezések stb.)

Használt készségek, képességek: ismeretek alkalmazása, összehasonlítás, a jelentés árnyalataira való érzékenység

Megoldás:

a. A szövegbeli mondatok:

1. Vonzódik ehhez a *nem* mindennapi lényhez, ugyanakkor fél is tőle. → Eltérés: a *nem* szó jelenléte. A lényt, amelyhez a gyerek vonzódik az egyik mondat mindennapinak, a másik pedig szokatlannak, különösnek nevezi.
2. Tudom, hogy a szénsavmentest szereted. → Eltérés: a *szénsavas* szó helyett *szénsavmentes* jelenik meg a szövegben. Frida egyik mondat szerint azt a vizet kedveli, amelyben van szénsav (buborék), a másik szerint azt, amelyben nincs.
3. *Nincs* igazad, Frida. → Eltérés: a *van* szó helyén a *nincs* szó jelenik meg a szövegben. Félix egyik mondatban igazat ad a nővérének, a másikban cáfolja.
4. Anya meg apa *sincsenek* elragadtatva a gondolattól, hogy ezzel töltöd az amúgy sem túl sok idődet. → Eltérés: *Az is el vannak ragadtatva* helyett szövegben *sincsenek elragadtatva* jelenik meg. A szülők egyik mondat szerint örülnek, a másik szerint pedig aggódnak a fiuk hobbija miatt.
5. Rémisztgeted magad *valótlan* történetekkel. → Eltérés: a *valós* szó helyén *valótlan* jelenik meg a szövegben.

b. A *barátságatlan, kevés, megbízhatatlan* szavak a *barátságos, sok, megbízható* szavak ellentétes értelmű párjai. A *nem éppen barátságos, a nem túl sok*, illetve a *nem elég megbízható* negatív jellemzések az alapértékhez képest (*barátságos, sok, megbízható*) egy kevésbé ideális helyzetet írnak le, de nem annak pontos ellentétét (vö. *barátságatlan, kevés, megbízhatatlan*).

Pontozás: 12 pont

a. Minden helyes mondatátírás 0,5 pontot ér.

Minden negatív jellemzést jelölő elem azonosítása 0,5 pontot ér.

A jelentéskülönbség magyarázata mondatpáronként 1 pont

b. A válasz megfogalmazása 2 pont

a. Az alábbi mondatok nem ebben a formában fordulnak elő a fenti szövegben. Keresd meg a szövegbeli mondatot, és írd ki belőle azt a szót, amely másképpen jelenik meg a szövegben, mint az itteni mondatban! Magyarázd meg, miben különbözik egymástól a két mondat jelentése!

1. Vonzódik ehhez a mindennapi lényhez, ugyanakkor fél is tőle.
2. Tudom, hogy a szénsavast szereted.
3. Igazad van, Frida.
4. Anya meg apa is el vannak ragadtatva a gondolattól, hogy ezzel töltöd az amúgy sem túl sok idődet.
5. Rémisztgeted magad valós történetekkel.

b. Magyarázd, miben különböznek egymástól az alábbi mondatpárok! Szerinted mi a különbség a jelentésük között?

1. Az egyébként sem éppen barátságos erdőben nem csak szarvasok, őzek és vaddisznók tanyáznak. ♦ Az egyébként is barátságatlan erdőben nem csak szarvasok, őzek és vaddisznók tanyáznak.
2. Anya meg apa sincs elragadtatva a gondolattól, hogy ezzel töltöd az amúgy sem túl sok idődet. ♦ Anya meg apa sincs elragadtatva a gondolattól, hogy ezzel töltöd az amúgy is kevés idődet.
3. A nem elég megbízhatónak tűnő oldalakra rá sem klikkelek. ♦ A megbízhatatlannak tűnő oldalakra rá sem klikkelek.

2. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal ellenőrizhetjük, hogy a tanulók érzik és értik-e a tagadószt tartalmazó és tagadószó nélküli eldöntendő kérdések közötti különbségeket.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni az eldöntendő kérdéseket a szövegben
- azonosítani az eldöntendő kérdések között azokat, amelyekben a tagadószó nem változtat a kérdés jelentésén
- kiválasztani a tagadószt tartalmazó és nem tartalmazó kérdések közül azt, amelyik jobban illik a kommunikációs helyzethez

Használt készségek, képességek: ismeretek alkalmazása, helyzetértelmezésre való fogékonyság, magyarázat megfogalmazása

Megoldás:

a. Alszol? Nem zavarok? Kérsz vizet? Ezt akarod mondani? Készült róla például fotó? Mutassak? Érdekel?

b. *Nem vagy te egy kicsit túl hiszékeny?* → *A Kicsit túl hiszékeny vagy?* kérdés jelentése nem ugyanaz, mivel az ilyen kérdések (*Nem gondolod,*

hogy...? Nem kellene...? Nem vagy te egy kicsit...?) általában burkolt ítéletek (*Túl hiszékeny vagy.*) vagy tanácsok (*Ne legyél ilyen hiszékeny!*).

Nem láttál képet róla? → A kérdés valójában nem vár választ, mivel Frida előző kérdése (*Készült róla fotó?*) elárulja, hogy nem látott még képet a jetiről. A mondat tehát nem annyira kérdés, mint inkább felkiáltás, mivel Félix meglepettségét fejezi ki.

c. A *nem* kezdetű kérdés előfeltételezi a nemleges választ, a *nem* nélküli pedig megadja az *igen/nem* válaszlehetőségeket. A *Félsz?* kérdés pl. olyan helyzetben hangozhat el, ahol valaki a félelem jeleit mutatja. *Nem félsz?* kérdés olyan helyzetben hangozhat el, amely alapértelmezetten félelmetes (pl. éjszaka a temetőben, vadállatok közelében stb.), a kérdező viszont nem lát félelmet a címzettjén, ezért előfeltételezi, hogy nem fél. Ha a válaszadó mégis félne, nem *igen* választ kell adnia, hanem ellent kell mondania a *de* szóval.

Pontozás: 14 pont

a. Minden helyesen azonosított kérdéspár válaszlehetőségekkel együtt 2-2 pontot ér.

b. Minden jó magyarázat 2-2 pontot ér.

c. Mindkét helyzet leírása 2-2 pontot ér.

a. Keress a szövegben 3 olyan kérdést, amelyeknek a *nem* szót tartalmazó és a *nem* nélküli változata is elhangozhatna az adott helyzetben! Írjátok le mindkét változatot, és azt, hogy milyen lehetséges válaszokat kaphat rájuk a kérdező!

b.* Az alábbi kérdéseknek a *nem* szót tartalmazó változata jelenik meg a szövegben, és nem is hagyhatnánk ki belőlük a *nem* szót. Milyen különböző beszédshándékokat fejeznek ki ezek a kérdő formájú mondatok az adott helyzetben, szemben a *nem* nélküli változattal?

Nem vagy te egy kicsit túl hiszékeny?

Nem láttál képet róla?

c. Írd körül néhány mondatban azt a helyzetet, amelyben elhangozhat ez a kérdés: *Félsz?* Majd azt, amelyikben ez a kérdés hangozhat el: *Nem félsz?*

3. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal ellenőrizhetjük, hogy a tanulók értik, érzik-e a tagadószó változó pozíciójával járó jelentéskülönbségeket a mondatokban.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- felismerni a tagadószós mondat jelentését

- megalkotni egy, a kontextust leíró szöveget
- azonosítani a szórend és a jelentés összefüggéseit

Használt készségek, képességek: ismeretek alkalmazása, a kommunikációs helyzet és a nyelvi forma összefüggéseire való fogékonyság, szövegalkotás (A.)

Differenciálási lehetőségek:

A. azoknak a tanulóknak, akiknek a szövegalkotás könnyebben megy

B. azoknak a tanulóknak, akiknek a szövegalkotással gondjaik vannak

Megoldási lehetőség:

1. Nem sokan láttak jetit.
2. Sokan nem láttak jetit.
3. Sokan nem jetit láttak.

Pontozás: 12 pont

A. Minden mondat 1-1 pontot ér.

Minden helyes kontextusmegadás 3-3 pontot ér.

B. Minden mondat–kontextus társítás 4-4 pontot ér.

A.

a. Illeszd be a *nem* szót az alábbi mondat minden szava elé, és írd le az így kapott mondatokat! Változtass a szórenden is, ahol szükség van erre ahhoz, hogy lehetséges magyar mondatot kapj!

Sokan láttak jetit.

b. Írj mindegyik általad létrehozott mondat köré egy néhány mondatból álló szöveget, amely megmutatja a helyzetet, amelyben a mondat elhangzik!

B.

a. Illeszd be a *nem* szót az alábbi mondat minden szava elé, és írd le az így kapott mondatokat! Változtass a szórenden is, ahol szükség van erre ahhoz, hogy lehetséges magyar mondatot kapj!

Sokan láttak jetit.

b. Keresd meg az alábbi szövegek megfelelő kezdőmondatát az **a.** alpontban adott válaszaid között, majd írd őket ahhoz a szöveghez, amelyhez jelentésük alapján találnak!

1. _____. Bár rengetegen hisznek a szőrös hegyi ember létezésében, azt, hogy ténylegesen látták volna, csak néhány fanatikus jetiőrült állítja magáról.
2. _____, pedig nap mint nap az olyan erdőségeket járják, ahol a közhiedelem szerint a jeti él. Ez azonban nem bizonyítja, hogy a jeti nem létezik, állítják a magabiztos jetibarátok.

3. _____, akik azt állítják, hogy már találkoztak vele – világosít fel bennünket dr. P. Connors zoológus. Szerinte a tévedés oka, hogy egyes erdőségekben előfordul egy nagy testű majomfaj, amelyre jellemző a szinte teljesen egyenes, emberekre emlékeztető testtartás.

4. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal ellenőrizhetjük a tanulók szövegértési készségének fejlettségét, illetve a tagadószó szerepének pontos megértését.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- azonosítani a mondat jelentését többszörös tagadás esetén is
- megragadni a helyzet hiányzó elemét a tagadószó segítségével

Használt készségek, képességek: szövegértés, szövegalkotás

Megoldás:

a. 1.–3. Igen.; 4. Nem.

b. Pl.

- Te nem félsz itt az erdőben?
- Nem. Mitől félnék?
- Hát a medvéktől. Engem kitör a frász.
- Ne gondoldj rá!
- Hogy ne gondoljak rá, amikor a kedves házigazdánk éjjelig szórakoztatott a történetekkel, hogy kit, mikor hol ölt meg vagy nyomorított meg a medve. Te tényleg nem félsz a medvéktől? Olyan bátran sétálsz az erdőben!
- Nem a medvéktől nem félek. Csak az erdőben nem gondolok rájuk.

Pontozás: 13 pont

a. Minden mondat 2-2 pontot ér.

A b. alpont 3 pontot ér.

a.* Válaszolj *igennel* vagy *nemmel* az alábbi mondatokhoz feltett kérdésekre!

1. Nem mondom, hogy nem volna jó megfontolni mindent.

Kérdés: Jónak tartja a beszélő, hogy mindent megfontoljon?

2. Nem tiltakozom az ellen, hogy a küldöttség nélkül lépjek be a palotába.

Kérdés: Hajlandó-e a beszélő egyedül belépni a palotába? _____

3. Elutasítom a vádat, hogy nem kezeltem kellő tapintattal a kényes ügyeket.

Kérdés: Eléggé tapintatosnak tartja-e magát a beszélő? _____

4. Nem fogom megakadályozni, hogy képzetlen emberek dolgozzanak a gyárban.

- Kérdés: Ragaszkodik-e a beszélő a képzett munkaerőhöz a gyárban? _____
5. Nem mondom, hogy az ok nélküli erőszakot minden helyzetben elítélem.
Kérdés: Elfogadja-e a beszélő az erőszak bármilyen formáját?
- b.** Írj rövid párbeszédet, amelyben megjelenik az alábbi mondat:
Nem a medvéktől nem félek.

5. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal ellenőrizhetjük a tanulók szövegértési készségének fejlettségét, illetve a tagadószó szerepének pontos megértését az összetett mondatokban is.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- azonosítani az összetett mondat jelentését és a negatív tagmondatok hatását az egész mondat jelentésére

Használt készségek, képességek: ismeretek alkalmazása, magyarázat megfogalmazása

Megoldás:

a. 1b., 2b., 3b.

b. Pl.

- Emlékszel erre a házra?
- Nem, mi történt itt?
- Itt volt az a csúnya veszekedésünk, amikor két hétig nem szóltunk egymáshoz. Nem emlékszel?
- Nem. Elfelejtettem azt, ami nem volt szép.
- Tényleg?
- Igen.
- Akkor arra sem emlékszel, amikor végül kibékültünk? Amikor sírva elmentem hozzád, és megettünk egy nagy doboz fagyit a végén?
- De, persze, arra jól emlékszem. Nem felejtettem el azt, ami szép volt.

Pontozás: 9 pont

a. Minden mondat 2-2 pontot ér.

A **b.** pont párbeszéde 3 pontot ér.

a. Karikázd be a helyes válasz betűjelét!

1. Melyik mondat állítja, hogy a jeti nem létezik?
 - a. Nem biztos, hogy a jeti létezik.
 - b. Biztos, hogy nem létezik a jeti.
2. Melyik mondatban fogadja meg Félix, hogy felhagy a keresgéléssel?
 - a. Nem ígérem, hogy tovább keresgélem a bizonyítékokat.
 - b. Megígérem, hogy nem keresgélem tovább a bizonyítékokat.
3. Melyik mondat jelzi, hogy Frida megváltoztatta a véleményét?

- a. Nem győződtem meg arról, hogy igazam van.
- b. Meggyőződtem arról, hogy nincs igazam.

b. Írj egy néhány mondatos párbeszédet, amelyben sorra szerepel az alábbi mondatpár mindkét tagja:

1. *Elfelejtettem, ami nem volt szép.*
2. *Nem felejtettem el, ami szép volt.*

6. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal ellenőrizhetjük a tanulók fogékonyságát a tagadás különböző nyelvi formáira és a negatív mondatok jelentésére.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- azonosítani a mondat jelentését
- felismerni a helyzetet, amelyben az adott mondat elhangozhat
- azonosítani a tagadószó és tagadó morfémaák szerepét

Használt készségek, képességek: ismeretek alkalmazása, kommunikációs helyzet értelmezésére való fogékonyság

Megoldás:

a. 2., 5., 6.

b. A 2., 5. és 6. mondatpárok egyszerre is igazak lehetnek, a többi esetben viszont az egyik dolog hiányából következik a másik (pl. ha egy rajz nem pontos, akkor szükségszerűen pontatlan stb.)

Pontozás: 8 pont

a. Minden jól aláhúzott vagy alá nem húzott mondatpár 1-1 pontot ér.

b. A magyarázat 2 pontot ér.

a. Húzd alá az alábbi mondatpárok közül azokat, amelyek nem mondanak ellent egymásnak, azaz a két mondat egyszerre is igaz lehet!

1. A rajz nem pontos. ♦ A rajz nem pontatlan.
2. Szakácsék házassága nem boldog. ♦ Szakácsék házassága nem boldogtalan.
3. A pénz elosztása nem igazságos. ♦ A pénz elosztása nem igazságtalan.
4. A kapcsolatunk nem komoly. ♦ A kapcsolatunk nem komolytalan.
5. A mi kapunk nem díszes. ♦ A mi kapunk nem dísztelen.
6. A zene nem hangos. ♦ A zene nem hangtalan.

b. Magyarázd meg, miért nem ellentétes jelentésűek az aláhúzott mondatpárok!

7. feladat

Tanári kalauz: Ezzel a feladattal ellenőrizhetjük a tanulók ismereteit a mondatok jelentésének és hangsúlyozásának összefüggéseire vonatkozóan.

Követelmény: A tanuló legyen képes:

- azonosítani a mondat jelentését az adott kommunikációs helyzetben
- felismerni a helyzetet, amelyben az adott mondat elhangzik
- azonosítani a hangsúlyozás különbségét
- azonosítani a tagadószó szerepét

Használt készségek, képességek: ismeretek alkalmazása, kommunikációs helyzet értelmezésére való fogékonyság

Megoldás:

a. 1. Nem volt vele randim tegnap/soha.

2. Nem vagyok kötekedős.

3. Nem hiszek képzeletbeli lényekben/A jeti nem képzeletbeli lény.

b. Frida: +Nem akarom, hogy létezzen.

Félix: Nem +akarom, hogy létezzen.

c. Frida mondata arra utal, hogy ha választania kell, ő inkább azt választja, hogy ne létezzen a jeti. Félix mondata ezzel szemben válasz Frida kérdésére, hogy miért akarja, hogy létezzen a jeti. Félix válaszában elutasítja Frida kérdésének háttérmondatát, azaz tagadja, hogy akarat kérdése lenne a jeti létezéséről való meggyőződés.

Pontozás: 12 pont

a. Minden jó mondat 2-2 pontot ér.

b. Mindkét helyes hangsúlyjelölés 1-1 pontot ér.

c. Mindkét helyes magyarázat 2-2 pontot ér.

a. Fogalmazz meg olyan választ az alábbi kérdésekre, amely megcáfolja a kérdés háttérmondatát!

1. A tegnapival együtt hány randid volt Somával?

2. Mitől vagy ilyen kötekedős mostanában?

3. A jetin kívül még milyen képzeletbeli lényekben hiszel?

b. Frida és Félix a párbeszéd végén kimondja ugyanazt a mondatot. Jelöld a két mondat különböző hangsúlyozását a szövegben megjelenő jelentésük alapján!

Frida: Nem akarom, hogy létezzen.

Félix: Nem akarom, hogy létezzen.

c.* Magyarázd a két mondat hangsúlyozása és jelentése közötti különbséget! Melyik mondat cáfol háttérmondatot? Mi ez a háttérmondat?

Elérhető maximális pontszám: 80 pont

Pontozás:

0 – 25 pont: 4	53 – 61 pont: 8
26 – 34 pont: 5	62 – 70 pont: 9
35 – 43 pont: 6	71 – 80 pont: 10
44 – 52 pont: 7	

Elérhető maximális pontszám az emelt szintű alpontok kivételével: 62 pont

Pontozás:

0 – 20 pont: 4	42 – 48 pont: 8
21 – 27 pont: 5	49 – 55 pont: 9
28 – 34 pont: 6	56 – 62 pont: 10
45 – 41 pont: 7	

Melléklet

Az alábbi táblázat az egyes fejezetekre szánható tanórák számát összegzi. A megadott óraszámok tartalmazzák a csillaggal jelölt, opcionálisan választható feladatokat is. Ez természetesen csak informatív jellegű, hiszen minden osztály más-más munkaritmusban dolgozik. Munkánk során tapasztaljuk azt is, hogy ugyanazzal az osztállyal a külső körülmények hatására van, hogy jobban haladunk, van, hogy kevésbé. A gyerekek munkakedvét az is sokszor befolyásolja, hogy mennyire tetszik nekik az adott téma, mennyire tetszenek a témát feldolgozó feladatok, sőt nagyban befolyásolja az is őket, hogy van-e olyan új módszer, eljárás, tanulási technika, amit éppen akkor sajátítanak el. A gyerekek mellett pedig mi magunk is eltérő ritmusban dolgozunk. Ennyi változó mellett tehát csak saját tapasztalataink alapján tudtunk időkeretet megadni az egyes fejezetekhez.

Figyeltünk arra, hogy amennyiben a fejezetek témája megengedi, egy-egy új tanulási, értékelési technikát lopjunk be a feldolgozásba. Így fokozatosan ismerkedhetnek meg tanulóink olyan módszerekkel és értékelési eljárásokkal, amelyek hosszú távon segíthetik őket az új ismeretek feldolgozásában, rendszerezésében, illetve saját munkájuk és társaik munkájának értékelésében, tanulási folyamatuk nyomonkövetésében. Azokat a módszereket, tanulási és értékelési technikákat gyűjtöttük össze, amelyek a kritikai gondolkodást fejlesztik, a fejlesztő értékelést tartják szem előtt, az aktív tanulást feltételezik.

Az alábbi táblázatban jelezzük, hogy az egyes fejezetekben milyen új(abb) módszert, tanulási technikát vezettünk be. Az előző kötetben megjelöltek itt nem szerepelnek már, azokat csak a tanári kalauzsbeli leírásban jelöltük. Azért is találtuk fontosnak ezeket rendszerezni/összeírni, hogy az órákra való felkészülés során könnyebben lehessen tájékozódni. A hagyományos módszereket (feladatmegoldás, megbeszélés, plakátkészítés, pókhálóábra, dramatizálás stb.) ebben a kötetben már itt sem, és a tanári kalauzokban sem listázzuk.

Bár a munka egészét tekintve nem határozzuk meg az egyes kötetek minden fejezetének a tanulási folyamatban a helyét, mégis vannak olyan részek, amelyek egymásra épülnek. Így az egyik fejezetben bevezetett módszer, tanulási technika már ismerős lehet az elkövetkezőkben.

Fejezetek	Feladatok	Tervezett óraszámok	Bevezetett új módszerek, eljárások, tanulási technikák
I. Eseményszerkezet és mondat szerkezet		19–25 tanóra	
	1–2. bevezető: eseményszerűségek és igék 3. (3.IV.2*) eseményszerkezet modellálása: a puzzle-modell bevezetése 4. csoporttagok munkájának értékelése – dicséretkártya 5–8. gyakorló feladatok 9–11. puzzle-szerkezet linearizálása 12–15. határozói vonzatok 16. többféle vonzatkeret 17–18. mellérendelő szerkezetek 19–20. alanytalan igék, vonzatszám 21. önértékelő 22–29. (26.* , 27. c.* , 28.*) igemódosítók 30. összetett szavak 31–32. igei poliszémia 33. kilépőkártya 34–39. (35.* , 36.* , 38.*** , 39. c.***) összefoglalás	1–2. feladat: 1 tanóra 3–4. feladat: 5 tanóra 5–8. feladat: 2 tanóra 9–11. feladat: 1–2 tanóra 12–15. feladat: 1–2 tanóra 16–18. feladat: 1 tanóra 19–21. feladat: 1–2 tanóra 22–30. feladat: 3–4 tanóra 31–33. feladat: 1 tanóra 34–39. feladat: 1–3 tanóra	reciprok tanítás dicséretkártya érvek kártyán
Felmérés	ismétlés, felmérő megírása	2 tanóra	
II. Az alany, a tárgy, a határozó és az állítmány		21–23 tanóra	
	1. személyűség 2. (c.***) első és második személy 3–4. (4. e.*) megszólítás 5. (b.*) harmadik személy 6. névmások félreérthetősége 7–8. (7. d.***) személyes névmások többes számú alakjai 9. egyes szám és többes szám 10. esetragos és névutós névmások 11. (f.*) alany–ige egyeztetés 12. ikes igék	1–2. feladat: 1–2 tanóra 3–6. feladat: 2 tanóra 7–10. feladat: 1 tanóra 11–12. feladat: 1 tanóra	

Fejezetek	Feladatok	Tervezett óraszámok	Bevezetett új módszerek, eljárások, tanulási technikák
	13. alanykerülés 14. (b.***) az alany elhagyhatósága 15. (c.*) általános alany 16–18. (17. f.*, g.***) ágenselrejtés, műveltetés 19. odaértett és hiányzó tárgy 20. (c.*) tárgyak szemantikája 21–22. tárgy és ige egyeztetése 23. a <i>-lak/-lek</i> végződés 24–25. a tárgy személye és száma; jelöltsége 26–28. szabad határozói bővítmény 29. (e.*) határozók kifejezési lehetőségei 30.* kétértelmű mondatok 31. kölcsönös igék és névmások 32. (e.*) visszaható igék és névmások 33–39. névszói állítmány	13–15. feladat: 1 tanóra 16–18. feladat: 2 tanóra 19–25. feladat: 3 tanóra 26–30. feladat: 3 tanóra 31–32. feladat: 2 tanóra 33–39. feladat: 3–4 tanóra	
Felmérés	ismétlés, felmérő megírása	2 tanóra	
III. Időbeliség		24–27 tanóra	
	1–2. az idő tapasztalata (bevezető) 3. a csoportmunka értékelése 4. (f.***, g.***, h.****) az idő metaforái 5. az időmérés kifejezései 6–12. (6. d.*) kronológia 13. idősíkváltások 14. ok-okozati összefüggések 15–17. időrend és ok-okozatiság 18. eseményszerűségek időbeli lehorgonyozása (bevezetés) 19–23. (22. b.*) időben le nem horgonyozható eseményszerűségek	1–3. feladat: 1–2 tanóra 4–5. feladat: 3 tanóra 6–13. feladat: 4–5 tanóra 14–17. feladat: 2 tanóra 18–23: feladat: 2 tanóra	társértékelő kártya Venn-diagram kooperatív csoportmunka

Fejezetek	Feladatok	Tervezett óraszámok	Bevezetett új módszerek, eljárások, tanulási technikák
	24. időben való lehorgonyzottság 25. jelen idő 26–30. (27.* , 30. g.***) múltidejűség 31. jövőidejűség 32. jelöletlen igealakok használatának összegzése 33–34. (33. II. c.*) jövőidejűség (<i>lesz/lett</i>) 35. időjelölés a névszói állítmányon 36. időviszonyítás és beszélői szándék 37. időre jelölt alakok egyes nyelvváltozatokban 38. elbeszélő múlt, régmúlt, <i>-and/-end</i> végű jövő 39. összefoglalás	24–25. feladat: 1 tanóra 26–30. feladat: 2 tanóra 31–34. feladat 2–3 tanóra 35–36. feladat: 2 tanóra 37–39. feladat: 3 tanóra	
Felmérés	ismétlés, felmérő megírása	2 tanóra	
IV. Lehetséges világok		19–22 tanóra	
	1–2. bevezető: emberi és állati kommunikáció 3. világok megidézése nyelvvel 4. módosítószók 5–6. az episztemikus modalitás és az evidencialitás kifejezési lehetőségei 7. a dinamikus modalitás fajtái 8. modális segédigék és egyéb modális predikátumok 9. beszélői viszonyulás 10. felszólítómód-jeles igealak 11. helyesírás 12–13. (13. C. e.***) felszólítómód-jeles igealakokat tartalmazó mondatok 14. (f.*) szövegek felszólító mondatai 15. felszólítómód-jeles igealakokat tartalmazó közmondások, szólások	1–2. feladat: 1 tanóra 3–4. feladat: 2-3 tanóra 5–6. feladat: 1 tanóra 7-8. feladat: 2 tanóra 9–19. feladat: 5-6 tanóra	portfólió

Fejezetek	Feladatok	Tervezett óraszámok	Bevezetett új módszerek, eljárások, tanulási technikák
	16–17.* kötőmód 18. felszólítómód-jeles igealakok egyes nyelvváltozatokban 19. köznyelv és más nyelvváltozatok 20. hipotetikusság 21–24. feltételesmód-jeles és <i>-hat/-het</i> képzős igealakok 25. megnyilatkozások háttérmondatai 26. feltételesmód-jeles igealakok egyes nyelvváltozatokban 27. összefoglalás	20–26. feladat: 5–6 tanóra 27. feladat: 1 tanóra	
Felmérés	ismétlés, felmérő megírása	2 tanóra	
V. A negatív jellemzés eszközei		14–16 tanóra	
	1. a hiányról való beszéd és verbális kifejezőeszközei 2. tagadószó (<i>nem</i>) 3. a negatív közlések verbális és nonverbális formái 4. tagadószós és tagadószó nélküli közlések 5. tagadószós közlések és beszédszándékok 6. <i>nem</i> értelmezett <i>nem</i> 7. <i>nem</i> és <i>ne</i> disztribúciója 8. (d.*, e.*) kvantorok tagadása, <i>se</i> -névmások 9. többszörös tagadás és megerősítő tagadás 10–12. (10. e.*) tagadószó és szórend 13.* negatív jelentés és szórend 14. tagadószó az összetett mondatokban 15. (a.***) többszörös tagadás, külső tagadás 16–19. (18. c.*) lexikális tagadás 20–21. tagadószós mondatok háttérmondatai 22. negatív megfogalmazás és eufemizmus 23. összegzés	1–3. feladat: 1 tanóra 4–5. feladat: 1 tanóra 6–8. feladat: 2 tanóra 9–13. feladat: 2–3 tanóra 14–18. feladat: 4–5 tanóra 20–23. feladat: 2 tanóra	
Felmérés	ismétlés, felmérő megírása	2 tanóra	

Tartalom

Küszöb	4
Előszó a 2. kötethez	12
Jelmagyarázat	14
I. Eseményszerkezet és mondatszerkezet	15
Mérőlap	93
II. Az alany, a tárgy, a határozó és az állítmány	99
Mérőlap	165
III. Időbeliség	176
Mérőlap	244
IV. Lehetséges világok	253
Mérőlap	312
V. A negatív jellemzés eszközei	323
Mérőlap	363
Melléklet	373

Képek forrásjegyzéke

I. Eseményszerkezet és mondat szerkezet

- 24. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Wilyanna Harper, CC BY 2.0
- 24. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @antonioxalonso, CC BY 2.0
- 25. o.: <https://www.flickr.com/>, @Son of Groucho, CC BY 2.0
- 25. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @atmo, CC BY 2.0
- 25. o.: <https://www.flickr.com/>, @Matt Preston, CC BY-SA 2.0
- 26. o.: <http://maxpixel.freegreatpicture.com/>, CCo
- 26. o.: <https://www.flickr.com/>, @ David Joyce, CC BY-SA 2.0
- 27. o.: <https://www.shutterstock.com/>, © Shutterstock, # ID:137225369
- 27. o.: <https://pixabay.com/>, @ brankin62, CCo-1.0
- 27. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @ Graham Wilson, CC BY 2.0
- 67. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Niccolò Caranti, CC BY-SA 3.0
- 67. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Eva Rinaldi, CC BY-SA 2.0
- 77. o.: <https://www.flickr.com/>, @Sludge G, CC BY-SA 2.0
- 77. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Shperniko88, CC BY-SA 4.0
- 77. o.: <https://www.flickr.com/>, @chrismetcalfTV, CC BY 2.0
- 97. o.: <https://www.flickr.com/>, @Lauren Horton, CC BY 2.0
- 98. o.: <https://www.scott.af.mil/>, @Sarah Hall-Kitchener, CC BY 2.0
- 98. o.: <http://www.adventurejay.com/>, @Jay's Thought Stream, CC BY 3.0

II. Az alany, a tárgy, a határozó és az állítmány

- 127. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Mark Goebel, CC BY 2.0
- 127. o.: <https://hu.wikipedia.org/>, @Hello world, CC BY-SA 4.0
- 127. o.: <https://www.maxpixel.net/>, CCo
- 134. o.: <https://en.wikipedia.org/>, @Johntex, CC BY 2.5
- 134. o.: <https://www.flickr.com/>, @Wonderlane, CC BY 2.0
- 134. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Football.ua, CC BY-SA 3.0
- 134. o.: <https://en.wikipedia.org/>, @Johntex, CC BY 2.5
- 144. o.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/>, Bbadgett, CC BY-SA 3.0
- 173. o.: <https://upload.wikimedia.org/>, @Vass Zoltán, CC BY-SA 1.0
- 173. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @andreas_fischler, CC BY 2.0

III. Időbeliség

- 180. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @TY-214, CC BY-SA 3.0
- 229. o.: <https://www.maxpixel.net/>, CCo
- 230. o.: <https://www.flickr.com/>, @Jackie Bese, CC BY-SA 2.0
- 231. o.: <https://www.flickr.com/>, @ Wolfgang Lonien, CC BY-SA 2.0
- 232. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Quadell, CC BY 3.0
- 232. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Oleg Sidurenko, CC BY 2.0

IV. Lehetséges világok

- 260. o.: <https://commons.wikimedia.org/>, @Tom O Fitz, CC BY-SA 2.0